

INSTYTUT SŁAWISTYKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK

Słownik
Bartłomieja
Bz
Rydgoszczy

WERSJA POLSKO-ŁACIŃSKA

I (A – G)

SŁOWNIK BARTŁOMIEJA
Z BYDGOSZCZY

wersja polsko-łacińska

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT SŁAWISTYKI

SŁOWNIK BARTŁOMIEJA Z BYDGOSZCZY

wersja polsko-lacińska

część I (A-G)

opracowały

ELŻBIETA KĘDELSKA, IRENA KWILECKA, ARLETA ŁUCZAK

SŁAWISTYCZNY
OŚRODEK
WYDAWNICZY

WARSZAWA 1999

Publikację opiniowali do druku
HANNA POPOWSKA-TABORSKA
WIESŁAW WYDRA

**Wydanie publikacji dofinansowane
przez Komitet Badań Naukowych**

Okladkę projektował
WOJCIECH KOSSAKOWSKI

Skład i łamanie
ELŻBIETA KOTWICA
JACEK MARCINIAK

© Copyright by Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy

Printed in Poland

ISBN 83-86619-96-1

Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (SOW)
przy Instytucie Slawistyki PAN
00-478 Warszawa
Al. Ujazdowskie 18 m. 16

Druk: PIASTGRAF s.c. 05-820 PIASTÓW, ul. Warszawska 1 tel. 723-62-41 w. 56

SPIS TREŚCI

Od autorek	7
Wstęp	11
1. Życie i prace Bartłomieja z Bydgoszczy	11
2. Słownik z 1532 r.	16
3. Słownik z 1544 r.	21
4. Źródła pomocnicze w obu słownikach Bartłomieja	23
5. Słownik Bartłomieja a badania językoznawcze	35
6. Edycja B. Erzepkiego	37
7. Zasady obecnego wydania słowników Bartłomieja	46
Bibliografia	54
Wykaz skrótów źródeł i częściej cytowanej literatury	58
Wykaz skrótów ogólnych i znaków	60
Wykaz rycin	62
Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy – hasła od A do G	65

Od autorek

*Feci quantum potui.
Qui potest tenetur illum meliorare*¹

Instytut Slawistyki PAN i jego Wydawnictwo (SOW) tym zeszytem rozpoczynają edycję „odwróconej”, tj. polsko-łacińskiej wersji Słownika Bartłomieja z Bydgoszczy. W kolejnych tomach zostanie opublikowane całe słownictwo polskie Bartłomieja – zawarte w dwóch wersjach jego łacińsko-polskiego Słownika z lat 1532 i 1544 – zebrane z rękopisów i przygotowywane do druku w poznańskiej Pracowni Instytutu Slawistyki PAN.

W roku 1977 ukazała się książka Ireny Kwileckiej i Hanny Popowskiej-Taborskiej „Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.”². Wydaje się, iż mogłaby ona stanowić dobry wstęp do obecnej edycji Słownika Bartłomieja: autorki szczegółowo omawiają życie i całą zachowaną spuściznę pisarską bydgoskiego bernardyna, charakteryzują dwie wersje jego Słownika i zgromadzoną w nich bogatą leksykę polską. Książka podaje też historię odkrycia rękopisów Bartłomieja i przygotowań do ich wydania, podjętych około roku 1970 z inicjatywy przewodniczącego bydgoskiego koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego,

¹ Za bliżej nieznanym polskim glosatorem z XVI w.; zob. M. Mu-
s z y ń s k i, *Glosy, zapiski i niektóre teksty polskie w starych drukach i rękopi-
sach Biblioteki Kórnickiej do roku 1550, cz. II*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej,
z. 9-10, 1968, s. 156.

² I. K w i l e c k a, H. P o p o w s k a - T a b o r s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Wrocław 1977. Wcześniej ukazały się artykuły: I. K w i l e c k a, *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy odnaleziony*, *Język Polski* LII, 1972, s. 180-182; t e j ż e, *Nieznany zbiór słownictwa polskiego pióra Bartłomieja z Bydgoszczy*, tamże, s. 252-261; H. P o p o w s k a - T a b o r s k a, *Czy Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy jest zwykłą kompilacją wcześniejszych zbiorów leksykalnych?*, tamże, s. 173-180.

Edwarda Szymańdy, i dyrekcji Instytutu Slawistyki PAN w Warszawie (wówczas: Zakład Słowianoznawstwa PAN). Trzeba podkreślić, że wszelkie nowsze prace poświęcone Bartłomiejowi zapoczątkował artykuł H. Popowskiej-Taborskiej z roku 1962³. Dalsze badania prowadzone przez I. Kwilecką i H. Popowską-Taborską, a także sesja naukowa poświęcona Bartłomiejowi⁴ i późniejsze prace dotyczące bydgoskiego leksykografa⁵ spowodowały wzrost zainteresowania Słownikiem Bartłomieja wśród językoznawców oraz rozpoczęcie przygotowań do edycji jego dzieła.

W przedmowie do obecnego wydania słownictwa Bartłomieja nie wszystkie zagadnienia, ukazane w książce I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej, przedstawimy szczegółowo; często będziemy odsyłać Czytelnika do tej publikacji oraz do wcześniejszych artykułów obu autorek. O bydgoskim leksykografie pisali także inni badacze (zob. Bibliografia), jednak „Bartłomiej z Bydgoszczy...” jest niewątpliwie najpełniejszym, monograficznym opracowaniem życia i dzieł Bartłomieja. Tam też – jak i w nowszej literaturze naukowej⁶ – spotykamy, przyznane od niedawna Bartłomiejowi, miano „najwybitniejszego leksykografa polskiego pierwszej połowy XVI wieku”. Na tytuł ten rzeczywiście zasługuje. Niedoceniony przez pierwszego odkrywcę i wydawcę rękopisu z 1532 r., Bolesława Erzepkiego⁷ i kilku

³ Zob. H. Popowska-Taborska, *Z badań nad dawnymi i obecnymi zasięgami wyrazów*, Język Polski XLII, 1962, s. 280-286 (przedruk w: *też e*, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje, zabytki, słownictwo*, Gdańsk 1987, s. 115-120).

⁴ Sesja dedykowana Bartłomiejowi odbyła się w Bydgoszczy 29 XI 1972 r. Jej plonem jest praca zbiorowa pt.: *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979.

⁵ Należy tu książka I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej (zob. przypis 2), zbiór referatów z sesji bydgoskiej (zob. przypis 4) oraz artykuły: H. Popowska-Taborska, *Kształtowanie się polskiego szesnastowiecznego słownictwa literackiego w świetle badań nad Słownikiem Bartłomieja z Bydgoszczy*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze, z. 42, s. 161-177; I. Kwilecka, E. Kędelska, *Z prac nad nową edycją Słownika Bartłomieja z Bydgoszczy*, SFPS 17, 1978, s. 123-143 i inne.

⁶ Tak określają też Bartłomieja W. Wydra i W. R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1995, s. 209.

⁷ Zob. *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał dr B. Erzepki*, Poznań 1900. We wstępie (s. III) wydawca nazywa pracę Bartłomieja „zwyczajną kompilacją, polegającą na wypisach z Calepina oraz opartą na słownikach, znanych ... pod nazwami Mamotrectus i Breviloquus”.

niedco późniejszych badaczy staropolszczyzny (A. Brücknera, J. Łosia, S. Vrtela-Wierczyńskiego, M. Plezię, Z. Klemensiewicza)⁸ – jest dziś Bartłomiej powszechnie uznawany za godnego poprzednika Jana Mączyńskiego, autora „Leksykonu” z 1564 r.

* * *

Na końcu Wstępu zamieszczamy szczegółowe omówienie zasad obecnego wydania słownictwa Bartłomieja z Bydgoszczy (dalej BB). Objasniamy też, na czym polega różnica między edycją B. Erzepkiego (rękopisu BB z 1532 r.) – pochodzącą z początku tego stulecia – a obecną. Tu natomiast podajemy krótką charakterystykę naszego wydania Słownika.

Obecna edycja obejmuje słownictwo polskie zawarte w dwóch łacińsko-polskich wokabularzach Bartłomieja z Bydgoszczy: w słowniku z 1532 r. (dalej skrót S) oraz w jego drugiej, znacznie poszerzonej wersji, opracowanej w 1544 r. i zapisanej na marginesach łacińskiego słownika Jana Reuchlina (druk z 1488 r. – dalej skrót R). W obecnej edycji stosujemy odwrócony w stosunku do oryginału, polsko-łaciński porządek haseł (taki układ ma część II w wydaniu S u Erzepkiego). Nie jest to jednak indeks polskich wyrazów BB. Dajemy dłuższy kontekst polskich haseł (ukazujący często bogatą synonimikę BB) oraz nasze objaśnienia i odsyłacze. Zamieszczone tu zapisy BB – tak polskie, jak i łacińskie – przytoczone są w wersji oryginalnej⁹. Przygotowywana od wielu lat w naszej Pracowni obszerna (zwłaszcza w zakresie tekstów łacińskich) część łacińsko-polska edycji BB, wymagająca żmudnych prac, nie jest jeszcze gotowa do druku. Zatem obecna, polsko-łacińska wersja Słownika BB – ze skróconymi nieraz znacznie łacińskimi definicjami haseł – musi spełnić jednocześnie funkcję indeksu wyrazów polskich użytych przez BB do objaśniania łacińskich haseł – jak i ukazać, możliwie wiernie, sposób zapisywania tekstu łacińskiego i polskiego przez leksykografa. Nie jest niestety możliwy – z uwagi na obszerne rękopisy BB – taki sposób wydania tekstu Bartłomieja, jaki zastosowano w „Chre-

⁸ Krytyczne uwagi o dziele Bartłomieja, wyrażane przez dawniejszych badaczy, zebrały i omówiły I. K w i l e c k a, H. P o p o w s k a-T a b o r s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy ...*, op. cit., s. 36.

⁹ Podobnie jak w edycji słownictwa Jana Cervusa z Tucholi, opracowanej przez M. Karplukównę. Zob. *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, opracowała M. K a r p l u k ó w n a, Wrocław 1973.

stomatii staropolskiej” W. Wydry i W. R. Rzepki¹⁰. Niewielki fragment Słownika z 1544 r. (czyli R) został tam oddany bardzo wiernie; tekst łaciński druku Reuchlina i dopiski BB odróżniono tu osobną czcionką, a glosy Bartłomieja umieszczono nad odpowiednimi wyrazami łacińskimi. Podobnych zabiegów nie można jednak zastosować wobec całego, liczącego około 11 tys. haseł łacińsko-polskich (i zapewne około 10 tys. wyrazów polskich)¹¹ Słownika BB – w obu jego, znacznie się niekiedy różniących, wersjach: S i R. Oprócz zasadniczej, alfabetycznie ułożonej części – gdzie hasła łacińskie podzielone są na *nomina*, *verba* i *indeclinabilia* – w S i R występują także osobne nomenklatory i dopiski poza tekstem głównym. Wiele haseł BB zapisywał w S i R kilkakrotnie; wszystko to utrudnia dziś opracowanie jego obszernego dzieła. Dlatego, po wielu dyskusjach, przyjęto taką koncepcję opacowania Słownika BB, która pozwoli możliwie szybko wydać pełny zasób polskich wyrazów użytych przez bydgoskiego leksykografa. Obecny – skrócony (gdy chodzi o łacinę) sposób wydania spełni, jak się wydaje, postulat wyrażony w roku 1979 przez Marię Karpluk, która – w celu przyspieszenia żmudnych przygotowań edycji BB – proponowała, aby łacińsko-polską kartotekę hasłową odwrócić i wydać słownik Bartłomieja w wersji polsko-łacińskiej¹².

Autorki

¹⁰ Zob. W. Wydra, W. R. Rzepka, *Chrestomatia* ..., op. cit., s. 209-212.

¹¹ Szacunkowe obliczenia łacińskich i polskich haseł obu wersji Słownika Bartłomieja podają I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy*..., op. cit., s. 26 i 48.

¹² Zob. Język Polski LIX, 1979, s. 302 (recenzja książki I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej, *Bartłomiej z Bydgoszczy*..., op. cit.).

Wstęp

1. Życie i prace Bartłomieja z Bydgoszczy

Niewiele wiadomo o życiu Bartłomieja, którego imię nosi dziś jedna z ulic Bydgoszczy. O jego przywiązaniu do rodzinnego miasta świadczą zapiski w Słowniku: np. hasła *patrium nomen* czy *exemplum* (omówione poniżej – zob. s. 12).

Bartłomiej urodził się około 1475 r. w Bydgoszczy, zmarł w Poznaniu w roku 1548. Nosił imię Stanisław; Bartłomiej – to jego imię zakonne. Skąpe dane do życiorysu Bartłomieja pochodzą z jego zapisków w obu słownikach, z not własnościowych, znajdujących się także w innych jego manuskryptach oraz z nekrologów napisanych po jego śmierci przez współbraci. Znany jest także łaciński autobiograficzny wierszyk, zapisany przez Bartłomieja na początku słownika z 1532 r.: *Bidgostia natus, Stanislaus est baptisatus, Ordinem translatus, Bartoslaus est nominatus. Anno milleno quingentesimo tricesimo secundo, Manens Bidgostia, o cum diligencia pia, Hic libellus gratus per ipsum est scriptitatus* (por. niżej – s. 17).

Był niewątpliwie człowiekiem wykształconym; nie wiadomo jednak, czy studiował w Akademii Krakowskiej. Nie można zgodzić się z B. Erzepkim, który identyfikował Stanisława ze wspomnianego wyżej wierszyka ze Stanisławem z Bydgoszczy, synem Jana, bakałarzem Wszechnicy Jagiellońskiej (1505). Nie należy go bowiem utożsamiać z Bartłomiejem, czego dowodzi ważne stwierdzenie monografisty polskich bernardynów ks. Kamila Kantaka. Píše on, że Stanisław-Bartłomiej, będąc już w 1500 r. na pewno w zakonie, nie mógł – tak jak i wszyscy jego współbracia – równocześnie studiować na uniwersytecie. Wolno jednak sądzić, że mógł studiować przed przyjęciem habitu zakonnego. Zdaje się o tym świadczyć – dokonany w 1492 r. w metryce Uniwersytetu Krakowskiego – wpis niejakiego Stanisława z Bydgoszczy (syna Szymona), który prawdopodobnie nie uzyskał

promocji: „*Stanislaus Symonis de Bidgostia, 1492 hiemalis*”¹³. Za taką hipotezą opowiedział się w roku 1980 E. Szymańda¹⁴. Wiadomo tylko na pewno, iż Bartłomiej (Stanisław) należał do pierwszego pokolenia bydgoszczan – zakonników miejscowego konwentu, założonego w roku 1480 z fundacji Kazimierza Jagiellończyka¹⁵. Charakterystyczną dla Bartłomieja metodą pracy było uzupełnianie i dostosowywanie do własnych potrzeb materiałów przejętych ze źródeł łacińskich. Wprowadzał do nich wiele własnych przykładów oraz wspomniane już elementy rodzime, m.in. dotyczące Bydgoszczy. Nazwę miasta włączył np. do hasła *ultra* (S 250): *ultra... Bidgostiam*. Objasniając w S hasło *patrium nomen* tłumaczy, że *Bidgostiensis* jest to derywat od nazwy własnej miejscowości, z której ktoś pochodzi: *ut a Bidgostia – Bidgostiensis*. W drugiej wersji Słownika (R) ten sam przykład Bartłomiej odnosi do siebie: *ut Bartholomeus Bidgostianus id est a Bidgostia* – Bydgoszczanin. Z kolei tekst wokabularza Reuchlina: *Ego Petrus lego* (ja Piotr czytam) – zmienia na: *Ego Bartholomeus lego*. Objasniając hasło „nazwa własna”: *proprium nomen*, po łacińskiej definicji daje jako przykład swoje imię zakonne: *ut Bartholomeus*. Pisząc o *nomen prope proprium* wyjaśnia, że jest to imię, które komuś nadano – *quod imponitur alicui* – i przytacza swe imię chrzestne: *ut Stanislaus*.

Elementy rodzime to m.in. pojawiające się w słownikach Bartłomieja nazwy miast, rzek i poszczególnych regionów Polski. Niektóre z nich Bartłomiej znał zapewne z autopsji, pisze bowiem np., że rzeka Dniestr, Niestr (tj. Dniestr) płynie blisko Sambora, że Meander to rzeka kręta jak nasza Warta itp. Polskich nazw rzek jest u BB wiele – m.in. Bug, Narew, Odra (i Oder) itd. Ma też nazwy: Tatry, Śląska ziemia, Nysa (miasto) i inne. Objasniając w S wyraz *natio* – ‘naród’, obok Greków wymienia Bartłomiej Polaków i Mazurów, zaś w hasle *Ibrida* ‘hybryda’ w R podaje, że jest to ktoś, kto urodził się *de patre Polono et matre peregrina* – Mazoshanka. O związku Bartłomieja z Bydgoszczą i miastami sąsiednimi świadczy m.in. hasło *exemplum* (w S, k. 184). Ówczesna rywalizacja Gdańska, Bydgosz-

¹³ Zob. J. Z a t h e y, J. R e i c h a n, *Index studiosorum Universitatis Cracoviensis annis 1400-1500*, Wrocław 1974, s. 289.

¹⁴ E. S z m a ń d a, *Przyczynek do życiorysu i działalności pisarskiej Bartłomieja z Bydgoszczy*, *Język Polski* LX, 1980, s. 331-338.

¹⁵ Zob. I. K w i l e c k a, H. P o p o w s k a-T a b o r s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy* ..., op. cit., s. 9.

czy i Torunia o prawo składu spowodowała, że BB odnotował ten spór jako przykład czegoś złego, zmieniając (podane w tekście Reuchlina) nazwy walczących z sobą miast greckich na polskie.

Bartłomiej, bydgoski bernardyn, mieszkał i pracował głównie w rodzinnym mieście; tu pełnił też obowiązki gwardiana. Przebywał też w Poznaniu, a zapewne także w Kole i Samborze, gdzie znajdowały się jego książki, otrzymane na kapitule poznańskiej w r. 1500 od Jana Szklarka, prowincjała bernardynów (dwa tomy kazań Pelbarta de Themesvar) i od Rafała z Proszowic w 1507 r. (Anioła de Clavasio *Summa Angelica* ...) ¹⁶. Żadnych wiadomości nie przekazała o nim kronika bernardynów bydgoskich ani też inne źródła klasztorne, z wyjątkiem nekrologu z datą śmierci Bartłomieja (zmarł 22 listopada 1548 r. w Poznaniu). Umarł jako starzec; w nekrologu czytamy, że napisał wiele książek: „*multorum librorum scriptor assiduus et indefessus*” ¹⁷.

Bartłomiej z Bydgoszczy, zakonnik o szerokich zainteresowaniach, jest autorem kilku obszernych rękopisów. Są to: 1) dzieła związane z życiem klasztoru (kazania, modlitwy, reguły zakonne) oraz pisma dotyczące dziejów zakonu bernardynów w Polsce i w Europie (konstytucje, przywileje, bulle papieskie); 2) opracowanie zbioru słownictwa polskiego, opartego na słownikach drukowanych, rzadziej rękopiśmiennych, oraz nawiązującego do żywego języka.

Po wielu latach kwerend archiwalnych i bibliotecznych, prowadzonych głównie przez Irenę Kwilecką, odszukanych zostało sześć rękopisów Bartłomieja. Liczą one ogółem ponad 2600 stron. Spuścizna Bartłomieja rozproszona jest po różnych bibliotekach. Manuskrypty te potwierdzają odnotowany we wspomnianym już nekrologu fakt długotrwałej pracy pisarskiej Bartłomieja. Kolejno powstawały następujące rękopisy BB:

1) zachowany w Bibliotece Kórnickiej manuskrypt pisany minuskułą gotycką, głównie przez Bartłomieja, zawierający materiały do dziejów zakonu bernardynów (bulle papieskie, statuty itp.). Ten obszerny kopiarz został ukończony w latach 1500-1502 (sygn. BK 97);

2) przechowywany w Bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego (sygn. IV Q 196) łaciński wykład reguły Braci Mniejszych (*Expositio regulae fratrum minorum*) z 1510 r., stanowiący prawdopodobnie dzieło Bartłomieja z Bydgoszczy, z polskimi glosami na marginesach;

¹⁶ Zob. I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy* ..., op. cit., s. 87.

¹⁷ Ibidem s. 24.

3) notatnik gwardiana bydgoskiego (*Manuale guardiani Bydgostiensi*), dziś w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie (sygn. 3795); powstał około 1520 r. Tekst łaciński zawiera sporo glos polskich;

4) na szczególną uwagę zasługują losy kodeksu Biblioteki Kórnickiej, datowanego na 1523 r. (syg. BK 98); są tu m.in. modlitwy oraz polski przekład Reguły III Zakonu św. Franciszka – pióra Bartłomieja z Bydgoszczy. Rękopis ten, zakupiony przez Tytusa Działyńskiego, uznany został pomyłkowo przez A. W. Maciejowskiego za najstarszy rękopis Biblioteki Kórnickiej (z „1422” r.), co zwróciło uwagę wielu dawniejszych badaczy staropolszczyzny. Uratowany przed zniszczeniem przez Niemców w czasie II wojny światowej, rękopis ten jeszcze w roku 1971 uchodził za dzieło anonimowe¹⁸. Tu trzeba dodać, że czytając kolejne prace Bartłomieja dostrzegamy wyraźny wzrost jego zainteresowania językiem polskim. W najstarszym rękopisie Bartłomieja występują tylko trzy glosy polskie włączone w tekst łaciński. W rękopisie z 1510 roku jest już kilkanaście glos marginalnych; w manuskrypcie z 1520 roku występują polskie glosy marginalne i międzywierszowe, które tworzą nawet całe zdania, zaś w rękopisie z 1523 r. – obok licznych glos – jest już długi (liczący 30 stron) polski tekst ciągły: przekład Reguły Trzeciego Zakonu.

5) W roku 1532 Bartłomiej opracował jedno z najważniejszych dzieł: pierwszą wersję Słownika łacińsko-polskiego (niegdyś rękopis Biblioteki Seminarnej w Poznaniu, sygn. MS XVIII, 53; dziś w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, sygn. MS 97), która zwróciła uwagę filologów i językoznawców. W końcu XIX w. Słownikiem zajął się znany badacz i wydawca zabytków staropolskich Bolesław Erzepki; w roku 1898 ukazało się w Poznaniu jego wydanie Słownika, powtórzone (z dodatkiem krótkiego Wstępu) w 1900 roku¹⁹. Dzięki B. Erzepkiemu dzieło Bartłomieja nie zostało zapomniane. Kiedy po drugiej wojnie światowej próbowano do-

¹⁸ Np. w *Katalogu rękopisów staropolskich Biblioteki Kórnickiej XVI-XVIII w.*, t. I, opracowali R. Marciniak, M. Muszyński, J. Wiesiołowski, Wrocław 1971, s. 265.

¹⁹ *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy, podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał dr B. Erzepki*, Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, XXIV, 1898, s. 1-134, 367-418; XXV, s. 1-48; XXVII, 1899, s. 253-301. W roku 1900 ukazał się w Poznaniu przedruk tej edycji w wydaniu książkowym, uzupełnionym o Wstęp (s. I-XIII) – zob. przypis 7. Część I, łacińsko-polska, mieści się tu na s. 1-134, a część II, polsko-łacińska, na s. 137-304.

trzeć do oryginału, wydawało się, że rękopis Bartłomieja zaginął w czasie okupacji. Jednak w roku 1972 w „Języku Polskim” ukazała się wiadomość o odnalezieniu tego dzieła przez I. Kwilecką, która też odkryła nie znaną dotąd drugą wersję Słownika, znacznie bogatszą od rękopisu z 1532 r.

6) Nową wersję Słownika opracował Bartłomiej w 1544 roku na marginesach inkunabułu łacińskiego Wokabularza, autorstwa niemieckiego humanisty Jana Reuchlina. Ten obszerny, dobrze zachowany druk – formatu folio – znajduje się dziś w Bibliotece UAM w Poznaniu (sygn. Inc. 169); w roku 1988 został poddany szczegółowej konserwacji. Egzemplarz nie zawiera nazwiska drukarza (był nim Georgius Husner, czyli tzw. „typographus Iordani”)²⁰. W kolofonie podana jest tylko informacja o miejscu i dacie druku: *Impressum Argentine Anno d<omi>ni M.CCCC.LXXXVIII in profesto sanctorum martyrum Viti et Modesti* (czyli 14. VI. 1488). *Vocabularius breuiloquus cum arte diphthongandi, punctandi et accentuandi* wydawany był wielokrotnie w końcu XV wieku. O jego popularności w Polsce – także w XVI wieku – świadczą różne egzemplarze kilku wydań, zawierające polskie glosy, zachowane m. in. w Wielkopolsce. Wystarczy wspomnieć, że glosowany *Vocabularius* posiada Biblioteka Kórnicka²¹, a z siedmiu inkunabułów Słownika Reuchlina wydobyto i opracowano polski materiał językowy w kolejnych tomach edycji pt. „Glosy i drobne teksty polskie ...”²². W żadnym z nich nie ma jednak tak obfitego zbioru polskiego słownictwa, jak w egzemplarzu Bartłomieja (R).

W rękopisie z 1532 r., zawierającym łacińsko-polski słownik – encyklopedię, zebrał Bartłomiej 4276 wyrazów polskich, stanowiących odpowiedniki dla 4488 haseł łacińskich. Dwanaście lat później, w 1544 roku,

²⁰ Nazwisko drukarza podajemy za: Z. K a w e c k a, *Materiały do katalogu inkunabułów Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, Poznań 1960, s. 120; *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur, moderante A. K a w e c k a - G r y c z o w a*, composuerunt M. B o h o n o s et E. S z a n d o r o w s k a, T. I, cz. 2, Wrocław 1970, s. 802 (nr 4743).

²¹ Zob. M. M u s z y ń s k i, *Glosy...*, op. cit., s. 165.

²² J. W o j t k o w s k i, *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku, z inkunabułów Kalisza, Kazimierza Biskupiego, Kola, Sieradza i Warty*, Poznań 1965; J. W o j t k o w s k i, *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku, z inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, Warszawa 1977; J. W o j t k o w s k i, *Glosy i drobne teksty polskie do 1550 roku, z inkunabułów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu*, Poznań 1992.

w zapiskach na marginesach drukowanego Wokabularza Reuchlina, podał polskie odpowiedniki dla ponad 11 tys. haseł łacińskich dotyczących różnych dziedzin – tworząc najobszerniejszy zbiór słownictwa polskiego pierwszej połowy XVI wieku.

Analiza zawartości obu rękopisów, tj. Słownika z 1532 roku i jego drugiej wersji z roku 1544 (S i R), wskazuje na to, że dzieła leksykograficzne BB pełniły m.in. rolę podręczników w klasztorzym studium filozoficznym. Miały też zapewne praktyczne zastosowanie w klasztorze jako podręczna encyklopedia: były tu np. informacje o sposobach przyrządzania różnych leków i trunków, opisy wielu chorób i sposoby ich leczenia. Kaznodzieja klasztorny (dla którego w drugiej wersji Słownika zestawiał Bartłomiej terminy gramatyczne z informacją: *Pro cella predicatoris*) miał tu zebrane i objaśnione słownictwo biblijne i teologiczno-filozoficzne, prawnik zaś znajdował terminy prawnicze czy związane bezpośrednio z sądownictwem. Wokabularz Bartłomieja jest cennym źródłem nie tylko dla językoznawców, ale również dla historyków kultury i obyczajowości w Polsce; zawiera bogaty materiał dla historii takich dziedzin, jak medycyna, prawo, zoologia czy botanika.

2. Słownik z 1532 roku

Rękopis z 1532 r. to okazały kodeks papierowy formatu ósemki z postrzępionymi resztkami oprawy, wykonanej dwukrotnie jeszcze za życia Bartłomieja – co świadczy o częstym korzystaniu z tego rękopisu. Kodeks na 257 kartach zawiera łaciński słownik z licznymi glosami polskimi (łącznie 4276 wyrazów). Słownik składa się z trzech części: część pierwsza (karty 2-176) obejmuje alfabetycznie ułożone hasła rzeczownikowe i przymiotnikowe; tu na około 15 900 haseł łacińskich, 3900 haseł, czyli 25 procent, ma odpowiedniki polskie. Część druga (karty 209-239) zawiera hasła czasownikowe; na około 3000 haseł łacińskich 258 haseł, czyli około 9 procent, ma polskie odpowiedniki (w drugiej wersji Słownika liczba objaśnionych po polsku haseł czasownikowych wzrosła niemal dziesięciokrotnie). Część trzecia (karty 241-250) obejmuje inne części mowy, zwłaszcza przysłówki; tu na około 840 haseł łacińskich 100 haseł, czyli 12 procent, ma odpowiedniki polskie.

Ślady dawnego, średniowiecznego układu według poszczególnych działów słownictwa zachowały się u Bartłomieja w postaci kilku dołączo-

nych do właściwego Słownika kart zawierających niewielkie słowniczkę specjalne. Są to: 1) nazwy pokrewieństwa i powinowactwa (karty 250-254): *De nominibus consanguineorum*, *De nominibus affinitatis* i *De cognacione spiritali*, gdzie na około 100 haseł łacińskich ok. 80 haseł, czyli 80 procent, ma polskie odpowiedniki, 2) zebrane z różnych źródeł, m.in. z literatury antycznej i z Biblii, nazwy kobiet lekkich obyczajów (karty 254-255v): *Vocabula turpium ac mundanarum mulierum*, gdzie na około 100 haseł tylko cztery mają polskie odpowiedniki, 3) nazwy głosów ptaków i zwierząt (karta 257): *Voces animalium et volatiliū* (opracowane przez Bartłomieja na podstawie jednego z haseł Wokabularza Reuchlina: *grunio*, -ire), gdzie na 56 haseł łacińskich 25, czyli 45 procent haseł, ma polskie odpowiedniki. Niektóre nomenklatory Bartłomiej powtórzy później w R – gdzie znajdują się także nowe, obszerniejsze słowniczkę rzeczowe. Poza głównym tekstem S są jeszcze (w edycji B. Erzepkiego zamieszczone osobno, na końcu): łacińsko-polski spis dziewięciu chórów anielskich (karta 176v) oraz kilka glos, jak *Cometa* Myotla boza k. 204v, *Servus* nyevolnyk k. 199v i inne. Niektóre zapiski BB nie mają tekstu łacińskiego (np.: grzech y to grzech, alye tho vyanczshy – k. IVv) lub jest on tylko fragmentaryczny – jak *apparens sine capicza*, k. 208.

Słownik poprzedził Bartłomiej wspomnianym już łacińskim wierszykiem. Jest to rodzaj przedmowy do czytelnika, zawierającej najważniejsze informacje o autorze Słownika – który urodził się w Bydgoszczy, na chrzcie otrzymał imię Stanisław; wstępując do zakonu bernardynów przybrał imię Bartosław (tu postać oboczna do występującego najczęściej imienia Bartłomiej), tam przebywając napisał „miłą sercu książeczkę” (czyli Słownik) – która być może zapewni mu wdzięczność czytelników i nagrodę w niebie. Na odwrocie pierwszej karty manuskryptu dużymi literami, czerwonym atramentem wypisał Bartłomiej tytuł swego dzieła: *Vocabularius ex Calepino, Breviloquo et Mamotreto recollectus*, wraz z obszernym podtytułem stanowiącym swego rodzaju spis treści. Tu trzeba dodać, że trzy najważniejsze źródła łacińskie, wymienione przez Bartłomieja w S, będą też wykorzystane później – przy pisaniu R z 1544 r. Na następnej karcie zaczyna się właściwy Słownik: jego część pierwsza, obejmująca rzeczowniki i przymiotniki. Rozpoczyna ją hasło *Alina*, które – jak wszystkie następne hasła w Słowniku – Bartłomiej wypisał dużymi literami, czerwonym atramentem. Dalej następuje objaśnienie łacińskie pisane mniejszymi literami i czarnym atramentem.

Jak już wspomniano, podstawowe źródła łacińskie Słownika z 1532 r. wymienia Bartłomiej w tytule (*Vocabularius ex Calepino, Breviloquo et Mamotrecto recollectus*). Korzystał zatem z głośnego, renesansowego Dykcyjonarza Ambrożego Calepina; druga z kolei pozycja to *Vocabularius breviloquus* Jana Reuchlina, trzecia zaś – to popularny podręczny słownik biblijny włoskiego leksykografa Jana Marchesiniego (powstał około 1300 r.) o zgrecyzowanej nazwie *Mammotrectus* ('ssący pierś matczyną'). Wybór tych trzech źródeł świadczy o dobrej orientacji Bartłomieja w ówczesnej literaturze leksykograficznej.

Z trzech wymienionych źródeł łacińskich Słownika z 1532 r. najwięcej materiału (ok. 60 procent) zaczerpnął Bartłomiej z dzieła Reuchlina. Wokabularz Reuchlina posłużył mu też za wzór konstrukcji Słownika. Stamtąd przejął Bartłomiej trójdzielny układ z podziałem na rzeczowniki i przymiotniki, czasowniki oraz nieodmienne części mowy.

Vocabularius breviloquus (*brevilogus*) J. Reuchlina (w dawniejszej literaturze naukowej uznawany za dzieło Guarina z Werony – który opracował traktat o dyftongach, dołączony do Wokabularza) od roku 1460 drukowany był wielokrotnie, zwłaszcza w Niemczech. Bartłomiej wykorzystał edycję z 1488 r. (druk sztrasburski, bez nazwiska drukarza – por. wyżej, s. 15). Poza schematem konstrukcyjnym przejął stąd Bartłomiej sposób objaśniania haseł za pomocą obszernych definicji, zgodnie z encyklopedycznym charakterem Słownika. Trzeba dodać, że z żadnego ze swych źródeł nie korzystał Bartłomiej w sposób niewolniczy. Teksty łacińskich definicji skracał lub rozszerzał stosownie do własnych potrzeb; dotyczy to także Dykcyjonarza Calepina.

Dictionarium latinae linguae... Ambrożego Calepina (ok. 1440-1510), urodzonego we włoskim Bergamo zakonnika reguły św. Augustyna – ukazało się po raz pierwszy w 1502 r. Chyba żaden inny słownik nie osiągnął równej mu popularności: *Dictionarium* drukowane było przez trzy wieki (do r. 1779) w różnych miastach Europy (zwłaszcza w Wenecji, Paryżu, Lyonie i Bazylei) – przeszło 200 razy. Początkowo był to jedynie słownik języka łacińskiego, z niewielkim dodatkiem greki (w układzie alfabetycznym, z częstymi cytataми z autorów starożytnych). Około połowy XVI w. słownik, uzupełniany w kolejnych edycjach nowymi hasłami, zaczęto poszerzać także odpowiednikami w różnych językach. Bartłomiej z Bydgoszczy znał na pewno jakąś wcześniejszą, wyłącznie łacińską edycję Calepina – do której nieraz odsyłał czytelnika (*vide Calepi* – częste zwłaszcza w R).

Analiza Wokabularza z 1532 r. wykazuje, że w zakresie źródeł łacińskich Bartłomiej nie ogranicza się do trzech pozycji podanych w tytule. W zamieszczonym na początku Słownika spisie jego zawartości wymienia cały szereg działów, których nie ma u Reuchlina, Calepina czy w Mamotrepie. Bartłomiej stworzył dzieło o charakterze encyklopedycznym, zawierające wiadomości z różnych dziedzin wiedzy i życia praktycznego. Zgromadził terminy z zakresu prawa, medycyny, filozofii, teologii, retoryki, geografii, historii, botaniki i zoologii, a także żeglarstwa czy budownictwa. Tu też, a zwłaszcza w drugiej, poszerzonej wersji Słownika, rozbudowuje Bartłomiej słownictwo specjalne: biblijne, prawnicze, gramatyczne, botaniczne, medyczne, handlowe, rybackie i inne. Nie zawsze miał do tego gotowe wzory. Nie wystarczyły same wokabularze łacińskie czy dostępne wtedy niewielkie łacińsko-polskie słowniki drukowane lub rękopiśmienne. Stanowiły one jednak ważne źródła pomocnicze Bartłomeja.

Uważna analiza rękopisu dowodzi, że Słownik z 1532 r. (S) powstawał w kilku etapach. W pierwszym etapie był to głównie słownik łacińsko-łaciński. Zarówno hasła, jak i towarzyszące im objaśnienia, definicje itp. pisane były – bardzo starannie – niemal wyłącznie po łacinie. Poszczególne wyrazy łacińskie, stanowiące hasła, kaligrafował słownikarz czerwonym atramentem oraz większym, wyraźnie odznaczającym się na tle kolumny pismem. Każde hasło zaczynało się od nowego wiersza. Po wyrazie hasłowym – już zwykłym czarnym atramentem i mniejszymi literami – pisał Bartłomiej objaśnienia łacińskie z licznymi uwagami i odnośnikami. Tylko od czasu do czasu pojawiał się tu wtrącony wyraz polski w postaci glosy wewnętrznej. Zasadniczy, łaciński tekst Słownika pisał Bartłomiej w jednej kolumnie z szerokimi marginesami. Takie „pierwotne strony” tekstu zachowały się jednak w S tylko wyjątkowo; jest ich około 0,5 procenta. Na pozostałych 99,5 proc. stron występują wyrazy polskie – dopisywane później w postaci glos marginesowych czy interlinearnych.

Opracowanie słownictwa polskiego stanowiło zatem dla Bartłomeja oddzielny etap pracy nad Słownikiem. Kiedy główna kolumna tekstu była już zapełniona, a Bartłomiejowi przybywało nowych materiałów na daną literę alfabetu, dodawał hasła łacińskie (coraz mniejszymi literami) na zewnętrznych marginesach. Nowe, wąskie kolumnienki opasywały tekst pierwotny. Z kolei do wybranych haseł łacińskich Bartłomiej dopisywał polskie odpowiedniki. Pisał je – najczęściej nad lub pod hasłem łacińskim – drobnym, ledwo czytelnym pismem. Gdy wolnego miejsca już nie było – dawał je gdzie-

kolwiek w pobliżu: nad objaśnieniami łacińskimi, między wierszami, a także z boku czy pod spodem, łącząc polskie glosy z odpowiednim wyrazem łacińskim za pomocą różnych znaków. Bartłomiej stale uzupełniał materiał tak łaciński, jak i polski; wracał do opracowanych już stron. W późniejszym etapie na skrajnych marginesach dopisywał już tylko łacińsko-polskie pary wyrazowe (bez objaśnień, na które nie było już miejsca). W ten sposób kolejne strony Słownika zostały szczelnie wypełnione. Jedynym znakiem wskazującym, gdzie w tym labiryncie zaczyna się nowe hasło, jest czerwony kolor atramentu. Ponieważ do niektórych partii tekstu Bartłomiej powracał kilkakrotnie, gubił się czasem we własnych dopiskach. Świadczą o tym pojawiające się nieraz (na jednej stronie) dwukrotne zapisy tych samych haseł.

W ten sposób – gromadząc z różnych źródeł łacińskie wyrazy wraz z ich definicjami – zapisał Bartłomiej ponad 20 tysięcy haseł łacińskich oraz ponad 4 tysiące słów polskich z wielu dziedzin.

W kilku pracach H. Popowskiej-Taborskiej i I. Kwileckiej został zbadany materiał językowy zaczerpnięty z pierwszej wersji (1532) Słownika Bartłomieja z Bydgoszczy; wstępnie analizowano także odnaniezoną przez I. Kwilecką drugą jego wersję (R)²³. Badania te wykazują, że polszczyzna Bartłomieja reprezentuje ówczesny język północno-zachodniej Polski. Rękopis z 1532 r. (a także z 1544) ukazuje szereg cech fonetycznych świadczących o wymowie autora. W Słowniku znajdujemy też charakterystyczne dla Polski północnej (lub północno-zachodniej) cechy morfologiczne. W zakresie leksyki – wiele słów występujących w Słowniku znanych jest dziś ze współczesnych dialektów. Obok dialektizmów północnopolskich, całkowicie u Bartłomieja z Bydgoszczy uzasadnionych, znajdujemy tu również wyrazy i formy uznawane za południowopolskie (w szerszym lub węższym znaczeniu tego słowa). Niemalże znaczenie miały tu łacińsko-polskie pomocnicze źródła Bartłomieja. Korzystał on np. z drukowanych w Krakowie słowników: Murmeliusza, Mymera i Tucholczyka oraz z tzw. Słownika – zawierających (o czym niżej) m.in. wyrazy południowopolskie.

²³ Zob. H. Popowska-Taborska, *Kształtowanie się ...*, op. cit.; t e j ż e, *Z badań nad dawnymi i obecnymi zasięgami terytorialnymi wyrazów*, *Język Polski* XLII, 1962, s. 280-286; t e j ż e, *Dialektyzmy w Słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy* [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, op. cit., s. 37-40. Językoznawczą analizę obu słowników Bartłomieja przeprowadzają także I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska w książce *Bartłomiej z Bydgoszczy ...*, op. cit., s. 67-81.

Rozważany już w literaturze problem oryginalności słownika Bartłomieja jest bardzo ważny dla oceny warsztatu pisarskiego. Dyskusja ta dotyczyła głównie Słownika z 1532 r., który już w momencie jego odkrycia, we wstępie do swej edycji B. Erzepki uznał za „zwyczajną kompilację”. Polegała ona – zdaniem Erzepkiego – na wypisach ze znanych wokabularzy łacińskich (hasła i objaśnienia) oraz z najstarszych łacińsko-polskich słowników drukowanych, skąd – zdaniem wydawcy – przejął Bartłomiej dosłownie, nawet z oczywistymi błędami, niemal całe słownictwo polskie. Opinie te – jak już wspomniano – powtarzali za Erzepkim inni badacze staropolszczyzny: m.in. Aleksander Brückner, który w recenzji wydania Erzepkiego pisze o „doskonałej edycji mało ważnego rękopisu”. Przez długi czas – aż do opublikowania prac H. Popowskiej-Taborskiej i I. Kwileckiej²⁴ – nie próbowano konfrontować tych opinii o Słowniku z oryginałem dzieła; kwestię tę poruszamy w punkcie 4. Tu można jedynie dodać, że Bartłomiej nie znalazł także uznania za życia: łaciński dopisek w S mówi wyraźnie o zawistnikach, którzy posądzali go o chęć osiągnięcia „próżnej chwały” – tymczasem autor Słownika stwierdza, że pracował „dla chwały Bożej i dla dobra Rzeczypospolitej”²⁵.

3. Słownik z 1544 roku

Druga wersja słownika, jak wiadomo, powstała dwanaście lat po pierwszej; tworzy ją bogaty zbiór polskich glos na przeszło sześćuset stronach łacińskiego Wokabularza Reuchlina. Był to niewątpliwie ten sam egzemplarz, który służył Bartłomiejowi za wzór przy pisaniu Słownika z 1532 roku.

Przyjmując za podstawę obszerny, drukowany słownik Reuchlina, Bartłomiej nie musiał już rozpisywać różnych źródeł łacińskich; objaśniał i uzupełniał hasła Wokabularza. *Vocabularius breviloquus* Jana Reuchlina składał się z trzech części: 1) rzeczowniki i przymiotniki; 2) czasowniki; 3) nieodmienne części mowy. W tych ramach Reuchlin zastosował układ alfabetyczny. Na obszernych marginesach Wokabularza Bartłomiej dopisywał też hasła zaczerpnięte z innych źródeł.

²⁴ Zob. I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy* ..., op. cit., s. 37.

²⁵ Ibidem, s. 25 i 48.

Inne źródła posłużyły mu też do opracowania dopisków, zamieszczonych na pięciu dodatkowych kartach formatu folio, współoprawnych z inkunabułem, na obu wyklejkach oprawy (wykonanej zapewne w bydgoskim klasztorze) oraz na karcie tytułowej druku. Na tych kartach znajduje się kilka nomenklatorów, zawierających słownictwo specjalne. Są to np. dość obszerne słowniczki z nazwami zwierząt, ptaków i ryb (nie występujące w S). Należą tu: zbiór pt. *De animalibus*, który zawiera 72 hasła z polskimi objaśnieniami; *Vocabula volatiliū* – 123 hasła; *Vocabula piscium* – 59 haseł objaśnionych po polsku. Inne nomenklatory w R to: głosy zwierząt i ptaków (*Voces animalium et volatiliū* – były także w S) – ok. 30 objaśnionych haseł; nazwy pokrewieństwa (także obecne już w S) – tu *Nomina consanguineorum*, *Nomina ... affinitatis*, *De cognatis et agnatis ...* i *De cognacione spirituali* zawierają łącznie około 90 haseł z polskimi odpowiednikami. Podobnie jak w S, także w R jest zbiorek nazw chórów anielskich (*De hierarchiis angelorum*, 10 haseł – na wyklejce tylnej). Zupełną nowością wobec S są natomiast objaśnione po polsku terminy gramatyczne, zebrane 1) na karcie tytułowej (około 60) i 2) na przedniej wyklejce – pod napisem *Pro cella predicatoris* (tu ok. 40). Łącznie jest to zatem około 100 haseł gramatycznych (niektóre zapisane dwukrotnie; inne pojawiają się też pod właściwymi literami w druku Wokabularza). Tu też – na wyklejce przedniej – Bartłomiej umieścił zbiór kilkunastu nazw urzędników (dziś dość trudno czytelnych), objaśniając je po polsku. Podobnie jak w S, także poza główną częścią Słownika w R spotykamy glosy, odnoszące się do fragmentu łacińskiego traktatu o komecie, zapisane przez Bartłomieja na końcu R. Zostawił też Bartłomiej w R kilka ciekawych notatek o treści autobiograficznej, czasem z datą 1544, oraz łacińskie sentencje, pochodzące z Biblii lub autorów starożytnych²⁶.

Mając gotowy podkład łaciński w R mógł Bartłomiej znacznie więcej uwagi poświęcić polskiej części Słownika. Dlatego też na marginesach inkunabułu Reuchlina zgromadził obfity materiał językowy, niemal trzykrotnie przewyższający słownictwo polskie zawarte w rękopisie z roku 1532. Większość haseł z S powtórzył Bartłomiej w nowej wersji, dodając najczęściej dalsze odpowiedniki polskie. Opracował też nową partię haseł (bądź to występujących już w S, ale bez polskich odpowiedników, bądź też w ogóle tam nie uwzględnionych).

Wszystkie dopiski polskie, a także uzupełniane z innych źródeł (tzn. spoza Reuchlina) hasła i informacje łacińskie, zapisywał Bartłomiej minia,

²⁶ Ibidem, s. 27, 49.

której używał już w S. Służyło to do łatwiejszego odróżnienia rękopiśmiennych tekstów od szarego druku. Czerwonym atramentem podkreślał też najważniejsze dla niego hasła Reuchlina i te fragmenty ich definicji, które szczególnie go interesowały.

Słownik z 1544 r. (R) zawiera łącznie ponad 11 000 haseł łacińskich z polskimi odpowiednikami. Na marginesach inkunabułu Reuchlina zapisał Bartłomiej ok. 7000 wyrazów zupełnie nowych (których nie było w S). W R wzrosła niemal dziesięciokrotnie liczba haseł czasownikowych z polskimi odpowiednikami; pojawiło się też wiele nowych wyrazów nieodmiennych. Na tak wielkie wzbogacenie zasobu słownictwa polskiego w R wpłynęło też rozwinięcie przez Bartłomieja synonimiki polskich odpowiedników oraz wprowadzenie nowych haseł związanych z terminologią specjalną – w tym również terminologią naukową. W R przybyło wiele haseł zawierających terminologię przyrodniczo-medyczną, filozoficzną i teologiczną, prawniczą i gramatyczną. Trzeba raz jeszcze podkreślić, że w R przybywa nowy, nie uwzględniony w S dział, obejmujący około 300 wyrazów polskich objaśniających podstawowe terminy gramatyczne – zapisanych w dwóch osobnych zbiorach na początku Słownika i pod odpowiednimi jego hasłami (m.in. polskie nazwy przypadków – zob. hasło **DAWANEK**). Druga wersja Słownika Bartłomieja ukazuje więc znaczny przyrost i wzbogacenie zasobu polskiego słownictwa przez bydgoskiego leksykografa.

4. Źródła pomocnicze w obu słownikach Bartłomieja

Dzięki nowszym badaniom nad rękopisami Bartłomieja wiemy, że posługiwał się on bogatym zbiorem ksiąg łacińskich i łacińsko-polskich – tak rękopisów, jak i druków. Były to m.in. dzieła z zakresu teologii, prawa, medycyny i gramatyki. Bartłomiej korzystając z różnych źródeł pomocniczych tworzył kompilacje, ale kompilacje w pozytywnym tego słowa znaczeniu. Niektóre ze swych źródeł Bartłomiej wymienia; np. podając terminy gramatyczne w R powołuje się na popularną wówczas łacińską gramatykę Aeliusa Donata (spis licznych jej wydań w XVI w. podaje M. Cytowska)²⁷. Píše np.

²⁷ Zob. M. C y t o w s k a, *Od Aleksandra do Alwara. Gramatyki łacińskie w Polsce w XVI w.*, Wrocław 1968, s. 31. Warto dodać, że niektóre polskie terminy zapisane u Bartłomieja w 1544 r. są zgodne z cytowanymi przez autorkę terminami krakowskiego druku z 1560 r. (gramatyka L. Culmanna), które M. Cytowska, s. 35, uznaje za najstarsze w Polsce.

„*vide Donatum*” na karcie tytułowej przy haśle *Que nomina comparantur* mnożą się, przyrovniaią się (powtórnie na karcie h₁v, marg. dolny). Kilkakrotnie odwołuje się do nie znanej nam dziś łacińsko-polskiej wersji gramatyki Donata, pisząc: „*vide Donatum polonicum*”. Taki odsyłacz pojawia się m.in. na karcie h₂ (marg. dolny): *Composita pronomina* składane *ut Egomet* ya szam, *Tuimet* cyebye samego, *Suimet* swoy sam, *Sibimet* sobye sam *etc.* *Vide in polonico Donato plura*; zob. też k. M₂v (marg. dolny) w związku z *Agere*, czy k. X₂v (marg. dolny) – przy *Adverbia*. Jak stwierdza I. Kwilecka, zachowana w R – dzięki „kompilatorstwu” BB – nasza najstarsza terminologia gramatyczna nie została odnotowana w monografii W. Koronczewskiego²⁸.

Przy objaśnianiu nazw botanicznych i medycznych po bliższe informacje Bartłomiej odsyła czasem do słownika zwanego herbariuszem (herbarzem) oraz do tzw. Ogrodu zdrowia (*Ortus sanitatis*). Np. przy haśle *Medica* (nie posiadającym odpowiedników polskich) w druku R pisze Bartłomiej: *vide herbarium, ortum sanitatis* (k. t₂v), podobnie w S (k. 139v): *Scitacos est quoddam apostema melancolicum, vide in Herbario, Ortus sanitatis c. LXXV B* – tu z dokładną lokalizacją; por. także hasła *Muscilago* (w S) czy *Sacer ignis* (w R). Z tych dwóch popularnych łacińskich podręczników z końca XV w. korzystał także Bartłomiej zestawiając na końcu R nomenklatory z nazwami zwierząt (np.: *vide in Herbario. Ortus sanitatis, de generibus piscium et plura reperies* – k. IIIv). Posiadał też – bliżej nie określone – źródło, które nazywa „polskim herbarzem”. Notatka w R (karta v₃, marg. górny) informuje: *Mumia quod sit, vide Herbarium, Ortum sanitatis, vel in polonico herbario*. Prawdopodobnie chodzi tu o zielnik i podręcznik medyczny Stefana Falimirza z 1534 r.; zdaje się to potwierdzać np. podobieństwo niektórych nazw leków u BB i Falimirza. Jak wiadomo, bernardyni zajmowali się wówczas m.in. leczeniem chorych; stąd też zapewne wielość haseł o treści medyczno-przyrodniczej u Bartłomieja. Oprócz licznych haseł nie zawierających polskich objaśnień, w obu rękopisach BB jest łącznie około 600 haseł z zakresu medycyny z odpowiednikami polskimi (na-

²⁸ A. K o r o n c z e w s k i, *Polska terminologia gramatyczna*, Wrocław 1961; zob. I. K w i l e c k a, H. P o p o w s k a - T a b o r s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy* ..., op. cit., s. 54. Nie notują jej też późniejsze prace: A. M. L e w i c k i, *Recenzja z „Polskiej terminologii gramatycznej” A. Koronczewskiego*, *PorJęz* 10, 1961, s. 476-478; oraz B. Ż a b s k a, *Z zagadnień polskiej terminologii gramatycznej*. (Na marginesie książki A. Koronczewskiego), *RKJWNTN* 5, 1965, s. 255-261.

zwy anatomiczne, nazwy chorób, leków itp.) oraz około 600 haseł botaniczno-zoologicznych. Bartłomiej zebrał m.in. ponad 200 polskich nazw roślin – w tym wielu ziół leczniczych. Inne – łacińskie – źródła zasygnalizowane przez Bartłomieja to m.in. żywoty świętych (np. ... *vide in Vitaspatrum* – tj. *Vita S. Patrum* – *in legenda sancti Machari Romani* – na k. 12v, w haśle *Apsida* w S; czy *Titinus quidam fluvius, ut de S. Martino* – zob. S 160 i R J₄v), bliżej nie określona *Summa* (*Emphiteota* ... *plath* ... *vide in Summa*, S 48) oraz *Postylla* Mikołaja z Liry, zawierająca komentarze do Biblii (w haśle *Tracon* czytamy: *secundum Nicol. de Lyra* ..., R J₆, marg. dolny). Tu należy też wymienić – niestety nie zidentyfikowane – dzieło prawnicze, do którego (w drugiej wersji Słownika) Bartłomiej często odsyła, pisząc *vide verba iuris* – np. na karcie R₁v przy haśle *Nuncupo*-, *-are* czy na k. z₅v przy *Permutatio*. Ustalenie tytułu tego dzieła wymagałoby osobnych badań; może to być np. praca Jana Cervusa z Tucholi (Bartłomiej doskonale znał, jak wiadomo, łacińsko-polski słownik, dołączony do *Farrago actionum civilium Iuris Maydeburgensis* z 1531 r.).

Bartłomiej kieruje także czytelników po dokładniejsze informacje do trzech dzieł łacińskich, które stały się podstawą obu jego prac leksykograficznych. Wzmianki *vide Calepi*, *vide Breuiloquum* (czy *vide Breuiloquum vocabularium*) oraz *vide Mamotreptum* (lub *vide Eccl. 32 in Mamotrepto*) spotykamy w S (np. k. 171, 175) i R (k. H₆v, J₇, R₁v i inne; w R szczególnie często występują odsyłacze do Calepina). Znaczną część haseł w obu słownikach BB stanowią terminy pochodzące z Biblii (szacuje się, że jest ich około dwu tysięcy), stąd też bilijny Mamotrept, a także *Postylla* Liry czy – zawierające wiele biblijnych haseł – słowniki Reuchlina i Calepina były ważnymi źródłami dla Bartłomieja.

Łacińskie i łacińsko-polskie źródła, którymi posługiwał się Bartłomiej, były od dawna przedmiotem zainteresowania językoznawców. Już wydawca rękopisu S z 1532 r., B. Erzepki, stwierdził, że oprócz wymienionych przez Bartłomieja (we wstępie do S) źródeł łacińskich – Mamotreptu, Wokabularza Reuchlina i słownika Calepina – wykorzystał on też najstarsze łacińsko-polskie słowniki drukowane: Murmeliusza, Mymera, Tucholczyka i tzw. Słowarz.

O korzystaniu z pierwszych drukowanych słowników łacińsko-polskich świadczą przeniesione z nich osobliwe hasła, często zmieniane i poszerzane przez Bartłomieja (a zwłaszcza zapisy błędne). W S spotykamy je najczęściej na marginesach, wśród dopisków powstałych już po zakończeniu głównych części słownika.

Przykłady zależności BB od łacińsko-polskich słowników drukowanych dostrzega się zwłaszcza wśród kilkuwyrazowych peryfraz i zestawień, a także efemerycznych bohemizmów czy germanizmów i innych wyrazów rzadkich; potwierdzają to m. in. materiały „Słownika polszczyzny XVI wieku” (dalej SP XVI w.) i „Słownika staropolskiego” (dalej Słstp)²⁹. W obu rękopiśmiennych słownikach BB widać wpływ dykcjonarza Murmeliusza z 1528 r. (Mu 28) i Mymera z 1541 r. (Mym 41). Wprawdzie BB zmieniał niektóre wyrazy i formy południowopolskie – tak np. „piwnicę” z Mu 28 zastąpił „sklepem”, a spójniki Mu 28: „że, albo” zastąpił spójnikami „iż, abo” – najczęściej jednak, z pasją zbieracza, gromadził synonimy polskie z obu tych druków, dodając do nich własne lub przejęte z jeszcze innych źródeł. Typowym przykładem tej charakterystycznej dla BB metody, widocznej zwłaszcza w R, mogą być hasła „zlepione” z określeń pochodzących np. z Mu 28 + Mym 41, ze słownika Tucholczyka + Mu 28 + Mym 41, ze Słowarza 1532 + Mu 28, itp. Kwestie zależności rękopisu Bartłomieja z 1532 roku (S) od najstarszych drukowanych słowników łacińsko-polskich omawiali już (poza B. Erzepkim) I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, W. Kuraszkiewicz i E. Kędelska³⁰. Jak wynika z tych badań, mimo niewątpliwych „zapożyczeń” z wcześniejszych druków, dzieło Bartłomieja (S i R) – wielokrotnie obszerniejsze od wszystkich słowników drukowanych w Polsce przed 1564 r. – nie jest zwykłą kompilacją. I chociaż także w drugiej wersji słownika Bartłomieja z 1544 roku (R) druki Murmeliusza i Mymera należały do najważniejszych polskich źródeł pomocniczych BB (spośród dostępnych wówczas słowników drukowanych one właśnie dostarczyły mu najwięcej materiału) – nie można zapominać, że liczą one łącznie zaledwie kilka tysięcy haseł, podczas gdy rękopisy Bartłomieja – około 11 tysięcy.

²⁹ *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. M. R. Maycnowej, t. I-XXV, Wrocław 1966-1997; *Słownik staropolski*, pod red. S. Urbanička, t. I-XI, Warszawa 1953-1997.

³⁰ Zob. H. Popowska-Taborska, *Czy Słownik Bartłomieja ...*, op. cit.; I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy...*, op. cit., s. 39-41, 74-76; W. Kuraszkiewicz, *Słowniki w Polsce XVI wieku*, [w:] *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert*, Gießen 1980, s. 104; E. Kędelska, *Pierwsze drukowane słowniki łacińsko-polskie jako źródła Bartłomieja z Bydgoszczy*, SFPS 25, 1989, s. 31-45.

Niewątpliwe przykłady zbieżności S ze słownikami Murmeliusza i Mymera ukazują kolejne tomy SP XVI w. Znajdujemy tu m. in. wiele rzadkich wyrazów, zwrotów czy zestawień występujących u BB, a nie spotykanych w żadnym tekście polskim poza Mu lub Mym i Bartłomiejem. Już w pierwszych czternastu tomach SP XVI w. znaleźć można liczne (około 70) osobliwe hasła polskie, wspólne BB i Mu lub Mym³¹.

Szczególnie słownik Murmeliusza dostarczył Bartłomiejowi sporej liczby haseł. Są to np. zestawienia i kilkuwyrazowe omówienia, charakterystyczne dla Mu, powtarzające się w obu rękopisach BB. U Murmeliusza są m.in. liczne nazwy geograficzne (u Mymera jest ich mniej); wiele tych ciekawych nazw występuje także w S, a zwłaszcza w R. Dzięki pewnym charakterystycznym zapisom BB można ustalić, które edycje Mu i Mym posłużyły Bartłomiejowi. Około 20 haseł polskich w słowniku Murmeliusza z roku 1528 różni się od zapisów następnych edycji (z r. 1533 i nast.). Część tych haseł przejął Bartłomiej niewątpliwie z Mu 28, a nie np. z Mu 33, z którą to edycją B. Erzepki porównał materiał S. Bartłomiej korzystał zatem z najstarszej edycji słownika Murmeliusza. Dowodzi tego m.in. błędny zapis „Gvicza” – zam. „guzica” ‘część nogi ptaka’ – który Bartłomiej (w R – karta IIIv) przejął z Mu 28 (późniejsze wydania Mu mają postać poprawną).

Z Mu 28 dostały się też niewątpliwie do S i R wyrazy uznane przez BB za polskie – będące w rzeczywistości niemieckimi odpowiednikami kilku haseł Mu 28. Słownik Murmeliusza był słownikiem trójjęzycznym, jednak występują tu nieliczne hasła łacińskie mające tylko niemieckie odpowiedniki; bez objaśnień polskich. Stąd zapewne Bartłomiej, przez nieuwagę, przejął wyrazy niemieckie, np.: butwajs, kiwic, meanek i gerwisz – które w S lub R pełnią rolę polskich objaśnień.

Porównanie wokabularzy BB z drukowanym trójjęzycznym słownikiem Mymera wykazuje natomiast, że – w S i R – Bartłomiej opierał się na wydaniu drugim, z 1541 r. (Mym 41). Ta właśnie edycja służyła Bartłomiejowi, gdy pisał słownik noszący datę 1532. Po ukończeniu głównej kolumny haseł S, co nastąpiło w 1532 r., dopisywał on – jak wiadomo – wiele haseł na marginesach. Są wśród nich zarówno hasła przejęte z czterojęzycznego słownika, tzw. Słowarza (z 1532 r.), jak i z Mym 41. Dowodzą tego na przykład charakterystyczne dla Mym 41 bohemizmy, nieobecne jeszcze

³¹ Zob. E. Kę d e l s k a, *Pierwsze drukowane ...*, op. cit., s. 33.

w pierwszej edycji Mymera z 1528 r., które znajdujemy także w słownikach BB. Są to m.in.: cztena 'litera', dzielnik 'robotnik', korbel 'naczynie do picia', na piędzi mąż 'karzeł', nieumiałość 'niewiedza', strnadl 'ptak trznadel', strzewna dna 'kolka', żeniuch 'narzeczony'. Wystąpiły one dopiero w Mym 41. W Mym 28 były w tych miejscach wyrazy: litera, najemnik, rogaty kufel, karzeł, niewiadomość, trznadel, morzenie i oblubieniec – niezależne od czeskiego wzoru Mymerowego słownika³².

Bartłomiej przenosił często wiernie zapisy Mu i Mym do swych słowników. W S i R dostrzega się jednak liczne zmiany wprowadzone przez BB zarówno w ortografii wyrazów polskich przejętych z Mu i Mym, jak i w redakcji polskiej wersji haseł (zmiany słownictwa).

Do najbardziej widocznych należą zmiany w pisowni. Szczególnie wyraźne są odstępstwa od stosowanej w Mu 28 i Mym 41 pisowni samogłosek nosowych oraz spółgłosek *š* i *č*. Oba krakowskie druki, odróżniające samogłoskę tylną od przedniej, stosują dla nich najczęściej dwa znaki *ą* i *ę*. Bartłomiej natomiast – podobnie jak autorzy innych tekstów rękopiśmiennych tego okresu – w obu słownikach ma ten sam znak dla obu nosówek, tj. *ą* (*a*) oraz *ąm* (*am*), *ąn* (*an*) przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi. Dostawiając pisownię drukowanych słowników do własnego systemu ortograficznego BB zmienia zapisy wyrazów z nosówkami zaczerpniętych z Mu i Mym, np.: *zwyrrę* Mu 28 s. 44 – u BB *zwyerza*; ... *gorącość słońca* Mu 28 s. 8; *vyodro, gorączoszcz sloncza* S 52 (ale: *vyodro, gorączoszcz* w R). Podobnie z wyrazami przejętymi z Mymera, np.: ... *mięso gniłe* Mym 41 k. 41, ... *martwe myąszo, gnyłe* S 63, *Martwe dzyvye myąsso, gnyłe* R n₅v; itd. Odosobnione są u Bartłomieja zapisy nosówki tylnej przez *v*: *czvdzv* 'cudzą' – w hasle *strigilis* grzebło, *Sropa czo konye czvdzv* (w R); *nye doydv* ... 'nie dojdą' – hasło (pochodzące z Biblii) *non dimidiabunt dies suos* w R, *drathwv* 'dratwą' (hasło *lanio, -are* R) czy *nogv* 'nogą' – w hasle *supplodo, -ere vderzicz, copnącz nogv abo pyanthą* (w R). Nie mają one na pewno oparcia w drukach Mu czy Mym. Na uwagę zasługują oboczności w zapisie tych samych wyrazów z nosówką w obu rękopisach BB; są to np. *pary*: *stępicza* S – *stąmpicza* R (hasło *pedica*) czy *syodlovy luk* S – *syodlovy ląnk* R (hasło *opex*). Powyższe nietypowe zapisy to chyba wszystkie zauważone w S i R wyjątki od przyjętej przez Bartłomieja pisowni nosówek.

³² Zob. E. Kę d e l s k a, *Pierwsze wydanie słownika Mymera i jego stosunek do źródeł*, SFPS 18, 1979, s. 81-92.

Pisownia *č* i *š*, dla których Mu i Mym stosują najczęściej dwuznaki *cz* i *sz*, jest u BB bardziej zróżnicowana. Dla *š* używa Bartłomiej np. połączeń *ss* (h. *quallus* ...Coss, Cossik R), *sh* (h. *architectus* starshy ...R), *sz* (h. *architectus* starszi ...S), *szh* (h. *lacus* ... ku noszhenyv R), *ssh* (h. *utere eo* ... chczessh R). Jednak spółgłoska *s* może też być zapisana przez *ss* (np. bossy – jeśli to nie dialektalna geminanta *s*; przistossovacz – *coapto*, -are w R) lub przez *sz* (np. przistoszovacz w S; szyrzysko ‘syrzysko’ *coagulum* itp.). Dwuznak *cz* ma u BB funkcję *c*, *č* i *ć* – np. w hasłach *coccum* i *coccineum*, gdzie są zapisy: czyrvyec ‘czyrwiec’ i czyrwczovy ‘czyrwcowy’; *gumfus* ...czwyek ‘ćwiek’; *betha* zwykla ‘ćwikła’ itp. Litera *c* często oznacza *k* (np. *convallis* przicopa ‘przykopa’; coraleve ‘koralewe’ – ale *farinarium* farmuszka; szyrzysko i in.). Miękkosć *ć* (które w druku Murmeliusza było czasem oznaczane czcionką *ć*) Bartłomiej, podobnie jak przy *ś* i innych miękkich spółgłoskach, oznacza najczęściej przy pomocy *y* (np. *pasta* cyasto; *exigo*, -ere czyądzacz, vicyągacz ... ‘ciądząć, wyciągać’) lub pozostawia *cz* (jak wyżej: „czwyek” i in.).

W rękopisach Bartłomieja dostrzec można też różne zmiany fonetyczne w zapisach wyrazów pochodzących z Mu i Mym, które świadczą o regionalnej wymowie bydgoskiego leksykografa. H. Popowska-Taborska zwraca np. uwagę na występujące u BB wyrazy z wielkopolską grupą ‘-ew-. Bartłomiej wprowadził ją m.in. do przejętych z Mu 28 i Mym 41 wyrazów, mających w pierwowzorze ‘-ow-, jak: Koralewe pacyerze Mu 28 s. 121 – coralyeve pacyerze S, Coraleve pacyerze R i inne³³.

Ze słowników Mymera i Murmeliusza przejmował Bartłomiej m.in. charakterystyczne bohemizmy. Czeskie pożyczki językowe u BB zostały opracowane przez J. Siatkowskiego³⁴, który zauważa, że Mym i Mu dostarczyły Bartłomiejowi z Bydgoszczy zarówno wielu wyrazów i form upowszechniających się w polszczyźnie XVI wieku, jak i bohemizmów efemerycznych, nie notowanych w innych tekstach.

O wykorzystaniu tzw. Słowarza (Słow) przez bydgoskiego leksykografa pisał już B. Erzepki, porównując ciekawsze wyrazy polskie Słow z pierwszym

³³ H. Popowska-Taborska, *Dialektyzmy* ..., op. cit., s. 38; por. także I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy*..., op. cit., s. 69.

³⁴ J. Siatkowski, *Bohemizmy w Słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy z 1532 roku*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, op. cit., s. 41-58.

słownikiem Bartłomieja. Data ukazania się Słownika, identyczna z datą powstania S (rok 1532), nie podważa ustaleń Erzepkiego. Jak wiadomo, data umieszczona w S oznacza tylko, że w roku 1532 Bartłomiej zakończył pracę nad główną częścią rękopisu – natomiast marginesowe dopiski powstawały też później. W obu słownikach Bartłomieja znalazło się około 100 haseł zaczerpniętych ze Słownika. Są wśród nich m.in. czasowniki *hengo- wać* i *hers(z)tować*, notowane w XVI w. tylko w Słowniku i u Bartłomieja, a także niektóre określenia ludzi chorych, kalekich, opętanych itp. Są między nimi wyrazy tak rzadkie w szesnastowiecznej polszczyźnie, jak *krapciowaty* ‘karłowaty’.

Między przejętymi ze Słów 32 nazwami przedmiotów codziennego użytku, sprzętów, narzędzi, części odzieży itp. (jak kożki ‘ubiór futrzany’, wałka złotych ‘goldwage’) są dwa hasła zasługujące na uwagę: *alveolus* i *chiroteca*. Przepisując ze Słownika – z rozdziału o grach – hasło *alveolus* powtórzył Bartłomiej niewłaściwy odpowiednik niecki (zam. warcaby). Natomiast dwa pozornie sprzeczne odpowiedniki polskie hasła *chiroteca* znalazły się w S dlatego, że Bartłomiej połączył tu w jedną całość dwa kolejne hasła Słownika: *chiroteca*, la Manica. Rękawica. Handtzigen Słów FII oraz *chiroteca*, il Guanto. Podwiąski. Fustling Słów FII. U Bartłomieja zaś czytamy: *ciroteca* rąkavicza *vel* podwysky S 28v.

Obok haseł przejętych ze Słownika bez jakichkolwiek zmian, nawet z błędami – oraz haseł, w których Bartłomiej łączy odpowiedniki ze Słów i innego źródła, np. Mu 28 – są u BB hasła odbiegające od pierwowzoru. Zmiany wprowadzone przez bydgoskiego leksykografa do tekstu przejętego ze Słownika polegały najczęściej na dodawaniu nowych synonimów polskich, np.: *baro*, przełożony ziemianin Słów CI – u BB: *Slachczicz*. *Chorązy*. *przełożony* *zyemyany* R d₆v.

Nasuwa się tu spostrzeżenie, iż pierwszy słownik Bartłomieja (z roku 1532) jest bliższy Słownikowi niż wersja z 1544 r. Spośród bohemizmów Słownika wystąpiły u BB takie wyrazy, jak: przymiotnik baworski ‘bawarski’ (znajdujący się także w Mu 28); łapka ‘hełm’ (u BB kilkakrotnie – w Słów tylko w hasle *Galea*); rost ‘ruszt’, również znany z Mu 28; szachta ‘cloaca’ (w XVI w. tylko u Mymera, BB i w Słowniku), a także śpiegierz (*experimentator*) – tu Słów był prawdopodobnie jedynym źródłem Bartłomieja. Zatem wspólne Bartłomiejowi i Słowi bohemizmy to na ogół wyrazy spotykane także w innych tekstach, a nie pożyczki efemeryczne.

Kolejnym źródłem pomocniczym BB był łacińsko-polski słownik znajdujący się w dziele *Farrago actionum ciuiliū Iuris Maydeburgensis...* Jana Cervusa z Tucholi. Jego pierwsze wydanie ukazało się u Unglera w 1531 r. (dalej skrót: F31), przedruki natomiast w latach 1535 i 1539. F31 ma układ alfabetyczny; wśród haseł przeważają nazwy pokrewieństwa i terminy prawne. Słowniczek zawiera około 700 wyrazów polskich.

O tym, że BB znał *Farrago*, pisał już B. Erzepki, który przytoczył kilka haseł przejętych z F31 (hecel, nawożenia, popaśnica, powiat, zachodźca i in.). Erzepki stwierdził także, iż liczne u Bartłomieja nazwy pokrewieństwa pochodzą właśnie z dzieła Tucholczyka. Także M. Karplukówna – autorka prac o słownictwie Jana Cervusa – zwracając uwagę na popularność dzieł Tucholczyka u współczesnych, mówi m.in. o korzystaniu przez Bartłomieja z *Farrago*³⁵.

Dziś wiemy, że BB korzystał z F31 przy opracowaniu obu wersji słownika. Co więcej, ilość zapożyczeń w R jest znacznie większa niż w S. Bartłomiej nie znał natomiast poszerzonej i zmienionej wersji słownika Tucholczyka z roku 1540 (dalej: F40). Wyraźnym dowodem wzorowania się BB na wcześniejszych edycjach *Farrago* – a nie na F40 – są przejęte z F31 błędne zapisy kilku haseł, które w F40 mają już postać poprawioną.

Trudniej jest rozstrzygnąć, czy Bartłomiej znał także inne druki Tucholczyka; brak na to dostatecznych dowodów. Nie znajdujemy u niego wielu wyrazów charakterystycznych dla np. *Institutiones grammaticae*. Natomiast pewna część haseł wspólnych Bartłomiejowi i *Institutiones...* występuje również u Murmeliusza czy Mymera. Zgodność kilku haseł BB i dzieła Cervusa jest więc zapewne przypadkowa.

Zależność BB od F31 można dostrzec np. wśród haseł zawierających kilkuwyrazowe połączenia frazeologiczne, zwroty i wyrażenia, częste w F31 – gdzie słownik przypomina jeszcze zbiór glos. Pochodzące z F31 zwroty i zdania występują sporadycznie w S. W R jest już kilkadziesiąt haseł z różnymi formami czasowników przejętych z F31, np.: *suscepto one-re* poiąwszy (!) się rzeczy F31; *podiawszy się* rzeczy F35, F39; *podyawshy syą* rzeczy R H₄; *trahit se ad acta* ciągnie się do ksiąg F31; *cyagnye syą* do ksyąg R J₆. Zwłaszcza w R znajdujemy sporo zaczerpniętych z F31 haseł z zakresu prawa (z takimi terminami, jak: sąd, prawo, rok, dziedzictwo,

³⁵ Zob. *Słownik Jana Cervusa ...* op.cit., s. IX.

żałoba), nazwy opłat sądowych i podatków oraz charakterystyczne dla Cervusa przysłówki, wyrażenia przysłówkowe itp. Na uwagę zasługują np. hasła: *ex quatuor progenitoribus* ze czterech starczow F31; ze czterech starczow F35; ze czterech starczow R B₅; *subsolidati* pod szepszczelnikiem (!) F31; pod sepszczelnykiem R G_{1v}; *vsucapio* dawnosc trzech lat ydącego ymienienia F31; dawnoszcz trzech lyath gydącego gymyeny R X₂ i inne.

Bartłomiej zapisywał hasła przejęte z Tucholczyka – podobnie jak z Murmeliusza, Mymera i innych źródeł – na marginesach kart swych słowników. Nierzadko włączał także określenia Cervusa do swych polskich objaśnień w Wokabularzu Reuchlina (R), w którym łacińska terminologia prawnicza zajmuje ważną pozycję.

Materiał z F31 przepisywał BB wiernie; najczęściej zmieniał tylko pisownię. Ortografia BB jest przy tym bardziej tradycyjna niż pisownia druków Cervusa. Obok wahań w zapisie samogłosek nosowych i spółgłosek szumiących, charakterystyczne są dla BB m.in. nie uproszczone grupy spółgłoskowe, np.: *devolutio hereditaria* spadek przyrodzonego dziedzicztwa R i₇ (u Cervusa: dziedzicztwa F31). Bartłomiej najczęściej poszerza tekst Cervusa nowymi synonimami polskimi, które dokładniej oddają znaczenie terminów łacińskich, np.: *decisio* skazanie *vel* dokonczenie F31; skazanye panskye, dokonczyenye, skazanye prawa R i_{5v} (w S – brak); *distulimus* fristowalismy F31; zavyeszilismy S 218v; zavyessilych my, odlozily, ffrystowaly R O_{2v}; *sequestratus* oddzielony F31; oddzyelyony, odlaczony, zgyednany, zgodzony R F_{3v} (S – brak). Inny rodzaj zmian to dostosowywanie haseł Cervusa do schematu najczęstszego w słownikach BB: czasownik w bezokoliczniku, rzeczownik w Nom. sing. Zwroty i wyrażenia Cervusa mają w związku z tym u BB nieraz inną formę niż w pierwowzorze, np.: *defero iuramentum* zdawam przysięgę F31; *deferre iuramentum* zdawacz przyssyagą R g_{5v}; *manu divisa* dzielną ręką F31; *manus divisa* dzyelna rąka R s_{6v}; *manu coniuncta* spólną ręką F31; *manus coniuncta* spólna ('ręka') R s_{6v}; *matura deliberatione* dobrem rozmysleniem F31; *matura deliberacio* dobre a stateczne rozmyslyenye R t₂. Tego typu zmiany są jednak najrzadsze. Znacznie częściej BB poszerza tekst Cervusa bądź tylko zmienia jego pisownię.

Przejmując liczne hasła z F31 Bartłomiej wpisywał do S i R m.in. wyrazy rzadkie lub wręcz nie znane innym tekstom poza Cervusem – co wynika z materiałów SP XVI w. (należy tu np. „dzielna ręka”, termin prawniczy oz-

naczej przyjęcie zobowiązania do spłaty długu bez poręczycieli; w SP XVI w. – brak).

Mimo przejścia przez Bartłomieja wielu haseł Tucholczyka, słownik Cervusa nie wpłynął znacząco na pojawianie się bohemizmów w S i R. Wspólne Cervusowi i BB zapożyczenia czeskie znane są również z innych źródeł, np. z Murmeliusza i Mymera. Bartłomiej przejął od Cervusa przede wszystkim te bohemizmy, które były już utrwalone w polszczyźnie, a nie – jak z Murmeliusza czy Mymera – pożyczki efemeryczne. Wprawdzie i Cervus i BB używali takich czechizmów jak bitunk, harcowanie, gadacz, gadanie, łapka 'hełm', poruczyć, pracowity i in. – jednakże Cervus wprowadził je dopiero do F40, którego Bartłomiej zapewne nie znał.

Poza pożyczkami sporadycznymi, które można tłumaczyć dążeniem do uzyskania kompletności słownictwa polskiego (nieraz bohemizm stanowi tylko jeden z wielu podanych przez Bartłomieja synonimów), przeważnie u BB spotykamy pożyczki czeskie, które szerzyły się w mowie potocznej w XVI w. i weszły na trwałe do języka polskiego.

Porównanie pierwszych drukowanych słowników łacińsko-polskich z S i R potwierdza tezę I. Kwileckiej dotyczącą warsztatu pisarskiego Bartłomieja: słowniki jego powstawały w kilku etapach³⁶. S i R ukazują, że Bartłomiej znakomicie orientował się we współczesnej mu leksykografii łacińsko-polskiej. Korzystając z niej – nieraz bezkrytycznie – uzupełniał i znacznie powiększał materiał słownikowy swych poprzedników.

Drukowane w pierwszej połowie XVI w. słowniki dostarczyły Bartłomiejowi wielu haseł łacińskich i wyrazów polskich, w tym licznych bohemizmów. Oprócz nich występuje jednak w S i R sporo czechizmów o nie ustalonej jeszcze proveniencji. Źródłem części z nich jest, zapewne, pierwszy drukowany słownik łacińsko-czeski: Lactifer z 1511 r. (dalej: L). Bartłomiej nie zostawił wprawdzie żadnej wzmianki o korzystaniu ze słownika Jana Vodňanskiego, ale mówi o tym zbieżność wielu haseł R i S oraz L, a także przejęte być może z Lactifera bohemizmy. Wyraźne są też zbieżności w sposobie opracowania słowników BB i Vodňanskiego i inne, czasem drobne szczegóły. Ich nagromadzenie wskazuje na nieprzypadkowy charakter podobieństwa między S i R a L. Szczególnie ważne są spotykane w nich identyczne wyrazy i sformułowania, które język staroczeski zna tylko z L, a polszczyzna – tylko z BB.

³⁶ Zob. I. Kwilecka, E. Kędelska, *Z prac ...*, op. cit., s. 127.

Wzajemne kontakty zakonników polskich i czeskich w XVI w. są sprawą znaną³⁷. Autorzy obu słowników – Bartłomiej i Jan Vodňanský (Bosak) – należeli do tego samego zakonu Braci Mniejszych, o czym informują w swoich dziełach. Mogło to zachęcić BB do lektury *Lactifera* i wykorzystania go w pracy leksykograficznej. Można także przyjąć, że około 50 wyrazów uznanych w literaturze naukowej za bohemizmy³⁸ znalazło się w S i R najprawdopodobniej pod wpływem *Lactifera*. Pierwszy drukowany słownik czeski dostarczył BB zarówno bohemizmów znanych w Polsce już przed XVI w., niekiedy nawet przestarzałych, jak i nowych, często efemerycznych. Są to m.in. wyrazy poświadczone jedynie u BB; zaledwie kilka pojawia się sporadycznie w innych polskich tekstach XVI w. W języku staroczeskim natomiast część z nich występuje wyłącznie w *Lactiferze*³⁹. Może to potwierdzać hipotezę, iż właśnie *Lactifer* był źródłem niektórych bohemizmów Bartłomieja (np. wyrazów z kręgu „terminologii czarnoksięskiej”). Ale trzeba też stwierdzić, że wpływ *Lactifera* na używanie przez BB zapożyczeń z języka czeskiego – choć wydaje się bardzo wyraźny – nie może być przeceniany. Źródłami Bartłomieja mogły być również stare czeskie teksty rękopiśmienne, np. *mamotrekty*.

Mówiąc o korzystaniu przez Bartłomieja z innych słowników, należy podkreślić twórczy charakter pracy bydgoskiego leksykografa, który do haseł zaczerpniętych z druków dodawał wiele nowych odpowiedników. Zmieniał też nieraz tekst zapożyczony z wcześniejszych leksykonów – ale przede wszystkim go poszerzał. Bartłomiej tworzył w S i R kompilację, ale kompilację przerastającą wielokrotnie wszystkie źródła, zarówno ilością haseł, jak i bogactwem synonimów polskich. Tworząc obszerny słownik-encyklopedię musiał korzystać z różnych źródeł, ale – co wykazała już

³⁷ Jak pisze I. K w i l e c k a: „... kontakty polskich klasztorów z czesкими były dość żywe ..., np. w spisach członków klasztoru lubińskiego ... wymienia się kilkakrotnie nazwiska czeskie z adnotacją: *frater Bohemus*” – zob. *Język Polski* LXI, 1981, s. 103 (recenzja książki J. W o j t k o w s k i e g o, *Glosy i drobne teksty* ..., op. cit.).

³⁸ Zob. M. B a s a j, J. S i a t k o w s k i, *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, cz. 1-3 RKJ ŁTN X-XII, cz. 4-17 SFPS VI-XIX, 1964-1980.

³⁹ Zob. E. K ę d e l s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy a Lactifer Vodňanskiego*, SFPS 24, 1987, s. 47-61.

H. Popowska-Taborska⁴⁰ – Bartłomiej nie zawsze wypisywał z nich gotowe pozycje, lecz traktował je jako jedno ze źródeł informacji. Dodać też trzeba raz jeszcze, że owe źródła pomocnicze – w porównaniu ze Słownikiem Bartłomieja – mają bardzo wąski zakres oraz (z wyjątkiem Lactifera) odmienny układ.

5. Słownik Bartłomieja a badania językoznawcze

Prezentowane obecnie pełne wydanie polskiego słownictwa Bartłomieja z Bydgoszczy, z pierwszej i drugiej wersji jego Słownika, ma umożliwić językoznawcom dokładną analizę tego najbogatszego zbioru polskiej leksyki pierwszej połowy wieku XVI. Jak zauważa H. Popowska-Taborska⁴¹, łacińsko-polski Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy z kilku względów jest szczególnie interesującym przedmiotem badań dla językoznawcy. Dzięki zapiskom Bartłomieja znamy dokładną datę powstania dzieła; wiemy też, że jego twórca, urodzony w Bydgoszczy, spędził tu znaczną część życia. Jego Słownik jest zatem ściśle zlokalizowanym dziełem człowieka, który najprawdopodobniej nie podlegał językowym wpływom innych dzielnic Polski. Ponieważ zaś Słownik zachował się w wersji rękopiśmiennej, nie pojawia się tu (częsty w przypadku analizy szesnastowiecznych zabytków drukowanych) problem ingerencji redaktorów, korektorów, drukarzy. Dodatkową zaletą jest także to, że zawarty w Słowniku bogaty polski materiał leksykalny jest zazwyczaj dokładnie zdefiniowany za pomocą łacińskich objaśnień.

Dotychczasowe prace poświęcone Bartłomiejowi dotyczyły zwłaszcza S z 1532 r. – tylko ten jeden słownik był dostępny badaczom dzięki edycji B. Erzepkiego oraz SP XVI w., który zamieszcza cały materiał z tego źródła. Książka I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej „Bartłomiej z Bydgoszczy ...” i nowsze prace uwzględniają już często także materiał z R (1544). W książce tej omówiono m.in. sprawy warsztatu pisarskiego Bartłomieja i słownictwo BB – dialektyzmy, terminologię specjalną: bib-

⁴⁰ Zob. H. Popowska-Taborska, *Kształtowanie się ...*, op. cit., s. 176; por. także I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy...*, op. cit., s. 76.

⁴¹ Zob. H. Popowska-Taborska, *Dialektyzmy ...*, op. cit., s. 37.

lijną, gramatyczną, żeglarską itp. Jak dotąd, literatura poświęcona Bartłomiejowi obejmuje też artykuły na temat odnalezienia rękopisów S i R, życiorysu Bartłomieja, źródeł jego słowników, wyrazów rzadkich w S, kwestii „kompilatorstwa” BB, błędów edycji Erzepkiego, terminologii medycznej i bohemizmów Bartłomieja – a także osobliwych wyrazów łacińskich w S i R. Sesja naukowa poświęcona BB przyniosła m.in. prace dotyczące historii biblioteki bernardyńskiej w Bydgoszczy oraz łacińsko-polskiej leksykografii przed Bartłomiejem. Polska leksyka Bartłomieja służyła też badaniom nad kształtowaniem się norm w polszczyźnie XVI wieku⁴². Wiadomo, że w Słowniku Bartłomieja występują licznie wyrazy osobliwe, nie poświadczone z innych polskich źródeł XVI w. W. Kuraszkiewicz w pierwszych dziesięciu tomach SP XVI w. odnotował blisko 40 takich wyrazów (tylko z S)⁴³. Druga wersja Słownika (R) również zawiera osobliwości leksykalne; należą tu np. czarstun (?), banner, błoczna, brzeżenie ‘świtanie’, dzielna ręka, garnczana gora (była już w S) i wiele innych. Na uwagę zasługują m.in. – występujące tylko w R – czasowniki w bezokoliczniku na -ejeć: gęściejeć, młodziejeć, omdlejeć, opuściejeć, osierociejeć, parszejeć, przetwardziejeć, siniejeć, stwardziejeć, woniejeć, zdrętwiejeć i żościejeć⁴⁴. Opracowanie tego słownictwa i rozstrzygnięcie wątpliwości, które często powstają przy lekturze Słownika BB (stąd widniejące nieraz w tej edycji znaki zapytania) – jest zadaniem na przyszłość. Dotyczy to tak-

⁴² Dotychczasową literaturę naukową poświęconą Bartłomiejowi zawiera poniższa Bibliografia; oprócz prac wymienionych już w przypisach należą tu pozycje znajdujące się w cytowanym już zbiorze referatów z bydgoskiej sesji naukowej (*Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, op. cit.): E. S z m a ŋ d a, *Bernardyński ośrodek naukowy w Bydgoszczy*, s. 5-22; I. K w i l e c k a, *Warsztat pisarski Bartłomieja z Bydgoszczy*, s. 23-36; W. Ż u r o w s k a-G ó r e c k a, *Słowniki w Polsce przed Bartłomiejem z Bydgoszczy*, s. 59-69. Dzieło Bartłomieja omawiają też: E. K ę d e l s k a, *Polska terminologia medyczna w słownikach Bartłomieja z Bydgoszczy*, SFPS 17, 1978, s. 95-104; A. Ł u c z a k, *Łacińskie osobliwości leksykalne w obu wersjach łacińsko-polskiego Słownika Bartłomieja z Bydgoszczy*, SFPS 30, 1993, s. 59-67. Do najnowszych prac należy H. P o p o w s k i e j-T a b o r s k i e j *Leksyka kaszubska a słownictwo staropolskie* (rozdział książki autorstwa H. P o p o w s k i e j-T a b o r s k i e j i W. B o r y s i a pt. *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 84-108).

⁴³ Zob. W. K u r a s z k i e w i c z, *Słowniki ...*, op. cit., s. 101.

⁴⁴ Zob. I. K w i l e c k a, H. P o p o w s k a-T a b o r s k a, *Bartłomiej z Bydgoszczy...*, op.cit., s. 66.

że wielu „kręgów tematycznych” u BB. Na szczegółowe opracowanie czeka m.in. jego bogata terminologia biblijna (rozsypane w obu rękopisach hasła – od pojedynczych wyrazów do całych zdań – tworzą prawdziwy marmotrept łacińsko-polski) czy polska terminologia gramatyczna. W słownikach Bartłomieja przechowały się m.in. ciekawe archaizmy (np. pochodzenia biblijnego, jak wspomniane już brzeżenie) – notowane w Słowniku staropolskim, ale nie poświadczone już w SP XVI w. Na zainteresowanie badaczy zasługują też liczne nazwy zwierząt, ptaków, ryb i roślin, a spośród zapożyczeń – np. germanizmy Bartłomieja. Omówienie różnych działów słownictwa zgromadzonego przez BB zawiera wspomniana tu często książka I. Kwileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej i inne prace obu autorek.

Trzeba tu raz jeszcze podkreślić, że wiele opracowań językoznawczych dotyczących Bartłomieja powstało w oparciu o niezastąpioną – choć nie wolną od błędów – edycję B. Erzepkiego.

6. Edycja B. Erzepkiego

Rękopiśmienny Słownik Bartłomieja z roku 1532 od niemal stu lat jest dostępny badaczom dzięki wydaniu B. Erzepkiego. Praca ta, nagrodzona przez Akademię Umiejętności w Krakowie na konkursie im. S.B. Lindego w 1895 r., uznana została w recenzji A. Brücknera za wydanie wzorowe. Dziś wymaga jednak uzupełnień i poprawek – kwestii tej poświęcony jest artykuł I. Kwileckiej i E. Kędelskiej⁴⁵.

Wydanie B. Erzepkiego składa się z dwóch części. Część pierwsza zawiera łacińsko-polskie hasła S w oryginalnej pisowni i w takim porządku, jaki występuje w rękopisie (trzy części zasadnicze: *nomina*, *verba* i *indeclinabilia* – a następnie nomenklatory i luźne dopiski Bartłomieja). Część druga edycji to wyrazy polskie użyte przez Bartłomieja w S wraz z lokalizacją, którą stanowi łacińskie hasło. Edycja Erzepkiego zawiera tylko hasła S posiadające polskie odpowiedniki, najczęściej bez obszernych łacińskich objaśnień i różnych wskazówek, charakterystycznych dla tego słownika-encyklopedii. Jest więc jedynie ekscerptem ze Słownika BB. Trzeba jednak docenić wysiłek, jaki w odczytanie i uporządkowanie tekstu włożył jego pierwszy wydawca. Wiadomo bowiem, jak trudno jest nieraz zorientować

⁴⁵ I. Kwilecka, E. Kędelska, *Zprac ...*, op. cit.

się w gąszczu łacińskich dopisków Bartłomieja czy odczytać niektóre wyrazy polskie i połączyć z odpowiednim tekstem łacińskim. Jest więc zrozumiałe, że wydawca nie ustrzegł się różnych błędów i przeoczeń. Ponieważ zaś niektóre z błędnych lekcji Erzepkiego przedostały się do literatury naukowej, trzeba zwrócić uwagę na ważniejsze odstępstwa wydania Słownika od oryginału.

Część błędów poprawił już sam wydawca w załączonym do wstępu (przy wydaniu książkowym z 1900 r.) Wykazie ważniejszych omyłek (s. XII-XIII). Są tu m.in. – częste przy wydawaniu tekstów staropolskich – zwykłe pomyłki edytorskie czy drukarskie, jak *złotobwarz* zam. *złotobwarz* czy *mvri* zam. *muri*. W wykazie tym występują jednak także pomyłki bardzo charakterystyczne dla tej publikacji – które wydawca poprawił w jednym miejscu, a przeoczył w innym, lub też dopatrywał się błędów tam, gdzie u BB ich nie było. Z analizy zamieszczonych przez wydawcę errat wynika, że Erzepki zmagał się z wieloma trudnościami i do samego końca miał wątpliwości.

Na przykład trudności z rozróżnieniem niektórych wielkich liter gotyckich u BB znalazły odbicie w odnotowanej przez Erzepkiego poprawce do hasła *mons pharetratus*, gdzie swą pierwotną lekcję – jak się okazuje, właściwą – „Garnczana gora” poprawia wydawca na „Sarnczana gora”, tę ostatnią z kolei uważa za błąd Bartłomieja (zam. „tarnczana”) powtórzony za Murmeliuszem, o czym pisze Erzepki w części II wydania pod hasłem Tarnczany – tarnczana gora (s. 271). Lekcję tarnczana gora zamieszcza także – za Erzepkim – *Słownik łaciny średniowiecznej* pod hasłem *mons pharetratus*⁴⁶. We wstępie (s. VII) zapis sarnczana gora zam. (domniemanego) tarnczana gora Erzepki podaje jako jeden z dwóch przykładów bezpośredniej zależności bydgoskiego bernardyna od Murmeliusza. Tymczasem w rękopisie Bartłomieja przy *mons pharetratus* mamy wyraźny zapis: Garnczana (nie zaś Sarnczana!) gora. Trzeba dodać, że hasło to nadal nie jest zbyt jasne (SP XVI w., sv. Gora, cytuje je – z Bartłomieja i Murmeliusza – jako dubium). We wspomnianym już artykule o błędach Erzepkiego łączymy je ze stosami („górami”) garnków – o których mógł myśleć Bartłomiej (Bydgoszcz słynęła z tych wyrobów). Cytowany w SP XVI w. Klonowicz pisze we „Flisie” o górach garnków, przewożonych drogą wodną; wydaje się to

⁴⁶ *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, pod red. M. Plezi, t. VII, Kraków 1994, s. 550.

potwierdzać lekcję Bartłomieja. Niejasne jest nadal to hasło w druku Murmeliusza. Jest tam niewątpliwie Sarczana gora – co może oznaczać kopalnię siarki – i niemiecki odpowiednik „der Kochersberg” (co Bartłomiej skojarzył z górą garnków). Może jednak chodzi tu o „Koechersberg” (z -ö-): dosłownie ‘góra mająca kołczan’, czyli łac. *mons pharetratus*. Łaciński, lakoniczny tekst Murmeliusza informuje, że o *mons pharetratus* pisał Jacobus Vimpfelingus (uczony autor opisu i historii Niemiec z początku XVI w.). Mimo poszukiwań, nie udało się jednak odnaleźć w jego dziele (*Epitoma Germanicarum rerum Jacobi VVymphelingi Selestadiensis*, Basel 1574 – egz. Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu, sygn. III. Q.b.28) podobnej nazwy. Jest tam jedynie opis bogactw naturalnych Germanii (Epilog, s. 400: *metalla, aurum, argentum ... non solum montes, sed et flumina ... proferunt*) – jednak bez „gór” siarki. Niewątpliwie jest to więc jedno z trudniejszych haseł Murmeliusza, także w zmienionej wersji Bartłomieja.

U Bartłomieja, przy nie dość wyraźnym kształcie litery początkowej, trudno jest czasem odróżnić ligaturę *cz* od litery *g*. Było to przyczyną poprawki Erzepkiego w związku z hasłem *farcinator* (lekcja „czysznyk” – poprawiona w erratach na gysznyk). Pierwszą lekcję oddaje Erzepki w transkrypcji przez ciśnik (s. 148) – i w tej postaci, tj. bez uwzględnienia poprawki wydawcy, cytuje ten wyraz SP XVI w. (t. III, s. 531 – ale w tomie VII, s. 348 jest hasło Gisznyk). Dla swej drugiej lekcji „gysznyk” proponuje Erzepki postać „jiznyk” (s. XIII). Jednak „ciśnik” nie jest poświadczony w żadnym innym zabytku, natomiast „gisznik” – chociaż występuje w drukowanym w 1532 r. w Krakowie łacińsko-włosko-polsko-niemieckim Słowniku – jest semantycznie mało przejrzysty. Zapis Bartłomieja: gysznyk (nie gyznyk) i ewentualny związek z juchą, juszka przemawiałby za lekcją „jisznik” (por. nagłosowe *gy-* w wyrazie *gyrzikovy* ‘jirzykowie’ *cipselli* i in.) – może jednak ‘wytwórcę kielbas’ (*farcinator*) trzeba łączyć z giżą (u BB: ‘szynka’). Zapis gysznyk – uwzględniony w erratach Erzepkiego – występuje też w drugiej wersji Słownika (R m_{3v}; zob. nasze hasło **GISZNIK**).

W innym miejscu wydawca waha się przy odczytywaniu liter *a*, *o*. Np. w związku z hasłem *quotennis* na każdy rok sygnalizuje w erratach, że możliwa jest także lekcja z -o-, tj. kozdy. Wyraźne -o- występujące w tym samym wyrażeniu w drugiej wersji Słownika oraz niemal wyłączna postać kozdy w innych rękopisach BB dowodzą, że i w S jest postać kozdy.

Niekiedy wydawca ma wątpliwości przy literach *e*:*o*. W erratach znalazło to odbicie w (opatrzonej znakiem zapytania) poprawce dotyczącej

hasła *consobrinus*, *consobrina*, gdzie po zapisie polskiego odpowiednika: systrawiczna Erzepki dodaje w nawiasie: syostrawiczna? W oryginale trzecia litera sylaby nagłosowej jest zamazana, na pewno jednak trzeba ją czytać -o-, a więc syostrawiczna. Dziwny natomiast wydaje się sam polski odpowiednik dla łac. *consobrina*. W części II (polskiej) swego wydania, na s. 252 Erzepki podaje opatrzone gwiazdką (tzn., że wyrazu brak u Lindego) hasło siestrawiczna i cytuje łacińskie objaśnienie: *filia fratris matris meae*, z którego wynika, że *consobrina*, po polsku siestrawiczna (ew. siostrawiczna) to córka brata matki. Jednak zapis Bartłomieja jest błędny (czego nie zauważył wydawca); pomocą w rozwiązaniu tej kwestii była łacińska konkordacja biblijna. Wyraz *consobrina* występuje w Gen. 29,22 i określa pokrewieństwo między Jakubem a Rachelą, córką Labana, który w dosłownym rozumieniu Biblii był bratem matki Jakuba. Staropolski Mamotrekt (lubiński) ma w tym miejscu: *consobrina* – syosztra wieczna, co zapewne trzeba czytać: siostra uieczna. Tak też chyba należy – po uzupełnieniu brakującego e – transliterować zapis Bartłomieja: syostravy<e>czna = siostra uieczna, tj. siostra wujeczna. Tę ostatnią, do dziś zachowaną postać, ma Bartłomiej w drugiej wersji Słownika: *consobrina*, syostrav wyieczna = siostra wujeczna (podobnie Biblia Wujka).

Inny typ błędów Erzepkiego to mylne uznanie niektórych wyrazów łacińskich za polskie. W erratach na s. XII wydawca informuje, że opuścił łacińskie hasło *titanus*, -a, -um z polskim odpowiednikiem tytan (w części polskiej na s. 275 występuje hasło tytan z podobną jak w erratach adnotacją). Jednak zapisany przez Bartłomieja „tytan” nie jest wyrazem polskim; wydawca nie dostrzegł tu skrótu łac. końcówki -us. Tego typu omyłek jest u Erzepkiego więcej (m.in. „teatr”, „konary” – które także są wyrazami łacińskimi). W części polskiej (II) występują one zwykle z gwiazdką jako wyrazy rzadkie lub niezwykle (nie znane Lindemu). Np. zapisana w Słowniku z 1532 r. łacińska nazwa rzeki: *Nar* nie ma polskiego odpowiednika. Na k. 95v, na lewym marginesie, czytamy: *Nar, quidam fluvius*. Że hasło to kojarzyło się Bartłomiejowi z nazwą rzeki (polskiej, a nie włoskiej – jak sądził wydawca), dowodzi druga wersja Słownika (R). Tam, w związku z wydrukowanym u Reuchlina hasłem: *Nar, -ris, quidam fluvius qui habet duos meatus ad modum narium* (tj. rzeka mająca dwa ujścia na kształt nozdrzy), dopisuje Bartłomiej na marginesie nazwę polskiej rzeki: Narew (R v₄, marg. lewy).

Wątpliwe wydaje się również hasło *mascara*, larva, umieszczone przez Erzepkiego na s. 62, gdzie wyraz *larva* uznany został za polski (por. cz. II,

s. 186). U Bartłomieja na lewym marginesie k. 87v jest jednak zapis: *mas-cara, id est Larva*, zaś na k. 79v – hasło łacińskie *larva* z synonimem *Mas-cara*. Tego rodzaju hasła jest u Erzepkiego więcej.

Zbędne są też niekiedy poprawki wprowadzane przez wydawcę do tekstu Bartłomieja. Korzystając z wielu różnych źródeł, rękopisów i druków Bartłomiej nieraz coś źle odczytał czy przeoczył – jednak wiele jego błędów pochodzi właśnie ze źródeł, zwłaszcza drukowanych. Erzepki skrupulatnie odnotowuje wszelkie pomyłki Bartłomieja, chociaż nie zawsze ma rację i często postępuje niekonsekwentnie. Tak np. w cz. I (łacińsko-polskiej) po hasle łacińskim podaje lekcję jego zdaniem błędną z wykrzyknikiem, a obok – w nawiasie – lekcję poprawną lub drukuje najpierw lekcję przez siebie poprawioną, a w nawiasie podaje błędny zapis Bartłomieja. Ten ostatni sposób stosuje np. wyłącznie w erratach. Tak np. w związku z hasłem *oleaster* w erratach pisze: zamiast *plova* ma być *plona* (w rkp. mylnie *plova*), co stanowi poprawkę do wydrukowanego na s. 70 tekstu: *Oleaster, dr silvestris oliva, plova oliua*; w związku z hasłem *vanellus* na s. XIII czytamy: zamiast *kynycz* ma być: *kyuycz* (w rkp. mylnie *kynycz*), co stanowi poprawkę wydawcy do hasła na s. 110: *Vanellus, avis, kynycz* (sic! cfr. niem. Kibitz); w związku z hasłem *vari* w erratach (s. XIII) Erzepki pisze: zamiast *kytle* ma być: *rytle* (w rkp. mylnie *kytle*), co jest poprawką do hasła ze s. 110: *Vari, ospicze, kytle*. Nieraz poprawki do polskiego tekstu Bartłomieja wprowadza Erzepki dopiero w cz. II (polsko-łacińskiej) bez sygnalizowania błędu w cz. I, podstawowej: łacińsko-polskiej. Tak np. w cz. I na s. 93 w związku z hasłem *scutica* mamy polski odpowiednik: *fforczmysz* – bez żadnego sygnału, że to błąd. W cz. II na s. 161 umieszcza wydawca hasło *forczmysz* wprawdzie ze znakiem zapytania, ale bez propozycji poprawki, i dopiero na s. 272 niespodziewanie pojawia się hasło *torkmysz*, *scutica* i tu dopiero dowiadujemy się, że Bartłomiej zapisał mylnie *fforczmysz* zam. *torkmysz* ‘bicz’.

Zdarza się też nieraz, że wydawca sygnalizuje błąd u Bartłomieja, tymczasem w oryginale mamy lekcję poprawną. Np. na s. 41 w związku z *feriare* czytamy: *svyąncz* (sic = święcić), a w cz. II na s. 265: *święcić* (w rkp. *svyąncz*!). Jednak to, co Erzepki uznał za *n*, należy czytać *-ci*, a więc: *svyąncz* = *święcić*.

Mówiąc o emendacjach Erzepkiego trzeba jeszcze stwierdzić, że nieraz nie panuje on nad całością materiału; co innego pisze w cz. I łacińsko-polskiej, inaczej odczytuje w cz. II, polsko-łacińskiej, a jeszcze inaczej

cytuje we wstępie do wydania, gdzie na s. VI-VII wymienia „błędy łacińskiego tekstu” oraz „usterki i błędy tekstu polskiego” w Słowniku Bartłomieja. Tak np. w cz. I na s. 19 podaje Erzepki łac. hasło *cerno*, syerdyzen z przypisem pod tekstem: W rkp. mylnie *cermo*. Podobnie wśród błędów Bartłomieja w tekście polskim wymienia na s. VI zapis *bervisch* zam. *gervisch*, chociaż kilka stron dalej (s. XII) dowiadujemy się, że jest to błąd wydawcy, a nie Bartłomieja. Dlatego w wypadkach wątpliwych trzeba sprawdzać zapisy Erzepkiego w poszczególnych częściach i konfrontować je ze sobą.

Były to uwagi na marginesie errat Erzepkiego do wydania Słownika Bartłomieja. W edycji tej jest jednak jeszcze sporo innych, niedostrzeżonych przez wydawcę błędów – np. w odczytaniu haseł łacińskich, jak: *alco* (Erzepki, s. 5), zam. *aleo* – gracz; *orbiculus alcatorius* (s. 71), zam. *aleatorius* – warcab; *argirus?* (s. 8), zam. *argus* – przełaz; *andromeda...* (s. 6), zam. *andromoda* – koszki; *borcanarium?* (s. 13), zam. *borenarium* – proporzec; *cinix* (s. 20), zam. *cimex* – błoszczyca; *cinices* (s. 20), zam. *cimices* – pluskwy; *cultrus* (s. 27), zam. *culleus* – wor, miech; *formale?* (s. 43), zam. *formalis (res)* – duszna (o czym niżej); *glorificatio* (s. 46), zam. *gloriatio* – wielbienie; *infoco* (s. 122), zam. *infeco*, -as, -are – zadać piwu; *praerogatura* (s. 81), zam. *praerogativa* – dostojność.

Innego rodzaju błędy polegają na pominięciu przez Erzepkiego kilku haseł łacińskich z polskimi odpowiednikami, skutkiem czego Słownik Bartłomieja zubożony został o kilka ciekawych wyrazów. Np. na s. 17 brak u Erzepkiego hasła *carnis* z polskim odpowiednikiem żywyznoscy. Hasło to dopisał Bartłomiej na górnym lewym marg. k. 23v. Wyraz polski występuje tu wśród kilku dopisków łacińskich, stąd też wydawca – o ile w ogóle go zauważył – nie wiedział, z jakim hasłem go połączyć (zwłaszcza, że hasło zapisane zostało w przypadku zależnym, co u Bartłomieja należy do wyjątków). Powiązanie wyrazu polskiego z odpowiednim hasłem łacińskim ułatwiła nam notka występująca pod wyrazem *carnis*, a mianowicie: Gen. sygnalizująca, że hasło pochodzi z Biblii. Wyraz *carnis* (g. sg. od *caro*) rzeczywiście występuje w Gen. 6,13, i to w odmiennym niż zwykle znaczeniu. Określa je kontekst: Bóg – przed potopem – zwraca się do Noego z zapowiedzią zagłady wszystkich żywych istot: *Finis universae carnis venit coram me*. Wyraz *carnis* objaśniany był w komentarzach i słownikach biblijnych. Bartłomiej przejął go zapewne z jakiegoś mamotrektu – stąd zapis w przypadku zależnym: *carnis*, a nie *caro*. „Żywyznosć” Bartłomieja,

podobnie jak „żywizna” obu łacińsko-polskich mamotrektów (kaliskiego i lubińskiego)⁴⁷, oznaczała wszelkie istoty żywe.

Ponadto brak u Erzepkiego hasła *contumelia*, zapisanego w S na k. 35 z polskim odpowiednikiem: potwarz⁴⁸, a także hasła *importunus* (w Słowniku na k. 72v) z odpowiednikiem vporny (‘uporny’). Przymiotnik ten nie występuje w ogóle w polskim indeksie Erzepkiego. Brak też hasła *linter*, w oryginale na k. 82v z definicją: *id est parva navicula* (‘mała łódź’) i odpowiednikiem Coritho ‘koryto’. Koryto występuje w indeksie polskim (s. 180), ale w związku z innymi hasłami i w innym znaczeniu.

Erzepki nie ma też hasła *rubigo* (u Bartłomieja na k. 133v) – z polskim odpowiednikiem rdza – który Erzepki wprowadzić notuje, ale w związku z łac. *erugo*; nie ma również hasła *sebum* (k. 141) z odpowiednikiem: Loy ‘łój’ (który nie figuruje w indeksie polskim Erzepkiego). Brak też hasła *ter-nio*, *id est iactus trium punctorum* dria ‘dryja’ (termin dotyczący gry w kości) – k. 156. Erzepki uznał widocznie zapis dria za łaciński, dlatego brak go w indeksie polskim.

Wśród czasowników brak u Erzepkiego hasła *locare* (w S na k. 225v) z polskim odpowiednikiem: nayańcz ‘najać’. W części polskiej „najać” występuje tylko przy łac. *conducere*.

Z nieodmiennych części mowy Erzepki pominął hasło *eregone* z objaśnieniem: ot tąd ‘odtąd’, (k. 243v) – które w części polskiej występuje w związku z innymi hasłami.

Niekiedy Erzepki pomija jeden z kilku polskich odpowiedników, zgromadzonych przez Bartłomieja w jednym łacińskim hasle. Np. przy hasle *coxa* brak odpowiednika vd ‘ud’, dzisiejsze udo; przy *sacer ignis* nie ma wyrazu francoza; przy hasle *sinus* pominięto lono ‘łono’.

Znacznie częściej występują w wydaniu Erzepkiego błędy w odczytaniu wyrazów polskich. Są to m.in. pomyłki literowe, jak: cądzierzawy, tj. kędzierzawy, zam. cądzierzewy – kędzierzewy w hasle *comatulus* (zob. Erzepki h. kędzierzawy; obok hasło: kędzierzewaty). W związku z hasłem *caelatura* wydawca daje odpowiednik: oczaszenie (?), zam. ocraszenie, przy czym ten – źle odczytany przez siebie – wyraz Erzepki uznaje za błąd Bartłomieja i w cz. II poprawia na „ociosanie”, zam. „okraszenie” (choć wyraz „okraszenie” w podob-

⁴⁷ Zob. *Mamotreky staropolskie* opracowali W. Żurowska-Górecka i V. Kyaś, cz. I-III, Wrocław 1977-1980 (tu na s. 7: *carnis* – żywizny).

⁴⁸ Por. *Mamotreky* ..., op.cit. s. 151: Sap. 4,19 *in contumeliam* – w potwarz.

nym znaczeniu występuje u Erzepkiego w haśle *ornatura*). Z kolei do hasła *degener* Erzepki daje odpowiednik *vyiadek* (= wyjadek), zaś w cz. II zamieszcza poprzedzone gwiazdką hasło *wyjadek* z objaśnieniem: *wyjadacz, darmozjad, degener*. U Bartłomieja natomiast (k. 39v) nad hasłem *degener* mamy zapis *vyrodek* 'wyrodek', doskonale oddający treść łacińskiego hasła (w indeksie polskim Erzepkiego – brak). Podobnie przy łac. *lacer, laceratus*, gdzie Erzepki czyta *zorany*, zam. *zedrany*, tj. *zdarty* (por. cz. II: *zorać* – *zorany*).

Czasem źle odczytany wyraz łaciński i mylne skojarzenia Erzepkiego prowadzą do większych nieporozumień. Tak np. przymiotnik *formalis* (domyślne: *res*) z polskim odpowiednikiem: *duszna* = *duszna*, *duchowa* (domyślne: *cecha, sprawa*) wydawca uznał za rzeczownik *formale* (ze znakiem zapytania), zaś zapis: *duszna* odczytał „*dusna*” (w cz. II), tj. 'dziaśła', co próbował wiązać z gwarową wielkopolską formą *dusna*, *dąsna* 'wargi'.

Niekiedy w jednym haśle w edycji Erzepkiego pojawia się kilka błędów. Np. w haśle *mandragora*, gdzie wydawca pisze: *Mandragora, herba, cinus*, *pokrzyk, slyzek* (= *pokrzyk, śliżek*). Zostało tu pominięte bardzo ważne dłuższe objaśnienie łacińskie, a także źle odczytany drugi polski odpowiednik (por. cz. II: * *śliżek*). Powstała w ten sposób nigdzie nie spotykana nazwa rośliny: *śliżek*. Natomiast w rękopisie (k. 86) czytamy: *mandragora, herba, cuius poma sunt pulchra, odorifera, insipida: pro sterilibus fecundandis, vel pokrzyk, Styczek* (= *pokrzyk, styczek*). Wynika stąd, że *mandragora* to roślina o pięknych, pachnących, lecz niesmacznych owocach, używana jako lek przeciw bezpłodności. Jest to roślina znana z Biblii (Gen. 30, 14. 15. 16.), którą Rachel wytargowała od swojej siostry – rywalki, aby mieć upragnione potomstwo. W Biblii Wujka zachowana jest łacińska nazwa *mandragora*, a w komentarzu tłumacz informuje, że u nas nazywa się tę roślinę *pokrzykiem*, o którym opowiada się przedziwne historie. Wujek nawiązuje tu do stosowania w staropolskich przekładach Biblii specjalnej techniki przekładowej, polegającej na zastępowaniu mało znanych realiów biblijnych, m.in. nazw egzotycznych zwierząt i roślin, odpowiednimi realiami miejscowymi. Z tego rodzaju zabiegami spotykamy się też wielokrotnie u Bartłomieja. Także i tu BB nawiązuje do starej tradycji, nazywając nieznaną w Polsce roślinę mianem legendarnego pokrzyku, który – jak biblijna *mandragora* – miał leczyć bezpłodność; druga nazwa to nie znany dziś bliżej *styczek*⁴⁹.

⁴⁹ I to hasło, jak się okazuje, pochodzi z łacińsko-polskiego *mamotrektu*. *Mamotrekt kaliski* ma też odpowiednik „*styczek*”. Zob. *Mamotrektu ...*, op.cit., s. 14.

Słownik Bartłomieja miał charakter brulionu; nie był przeznaczony do druku, stąd pismo pospieszne, słabo czytelne oraz liczne skróty i niedopowiedzenia. Niektóre zapisy są więc dziś trudne do odczytania. Wielką pomocą był dla nas często tekst Biblii – o czym świadczą omówione wyżej wyrazy żywizność, mandragora i wiele innych.

Do haseł o rodowodzie biblijnym należy też *tristega*. Erzepki niesłusznie łączy występujący tam wyraz polski poboj z sąsiednim hasłem *tris* (tj. „trzy”). Wyraz polski został wprowadzie przez Bartłomieja napisany w tym samym wierszu co hasło *tris*, ale nie ma z nim nic wspólnego. Należy do następnego hasła: *tristega*. Jest to termin biblijny (Gen. 6,16 – opis arki Noego). *Tristega* występuje także w drugiej wersji Słownika (R – k. J₈), z objaśnieniem: poboy, Shachty (poboj, szachty)⁵⁰. Warto dodać, że w Leksykonie J. Mączyńskiego z 1564 r. hasło to ma objaśnienie: *Tristega, -orum, in Bibliis trium contignationum aedificia* Trzy przetrzy (‘piętra’).

Erzepki często zbyt wielką wagę przykładają do miejsca i kolejności zapisu wyrazów polskich u Bartłomieja – który dopisywał polskie glosy w różnych wolnych miejscach. Np. przy hasle *pulliccini* (l. mnoga) do – właściwego – odpowiednika: kurczęta Erzepki dodaje wyrażenie młody ptaszek, ponieważ wyrazy te występują w dwu sąsiednich wierszach. Jednak „młody ptaszek” odnosi się do zapisanego wyżej hasła w l. poj.: *pullus*, kurczą *vel* młody ptaszek.

Wykazane tu pewne niezgodności wydania Erzepkiego z oryginałem słownika Bartłomieja (pominięcia, błędy paleograficzne, językowe i redakcyjne) świadczą o ogromnych trudnościach w odczytaniu wielu zapisów i w odgadywaniu intencji autora wokabularza. To, że udało się nam odczytać prawidłowo szereg trudnych wyrazów i rozwiązać niektóre „łamiągłówki”, jest wynikiem wieloletniego, codziennego obcowania zarówno z tekstem samego słownika, jak też z tekstami innych rękopisów Bartłomieja. Znacznym ułatwieniem w odczytywaniu skomplikowanych, niejasnych zapisów była dla nas możliwość konfrontowania słownika z 1532 r. z odnalezioną (w 1971 r.) jego drugą wersją z 1544 r. Jest rzeczą oczywistą, że Erzepki, przygotowujący edycję słownika przed prawie stu

⁵⁰ Jest to hasło pochodzące również z mamotrektu. Zob. *Mamotrekt* ..., op.cit. s. 6, gdzie – w związku z Gen. 6,16 – czytamy: *tristega* – pokój trojgo podniebienia albo chyżka. Zapis „poboj” w S i R to zapewne *lapsus calami* (zam. pokoj).

laty, takiej możliwości nie miał. Mimo wszystko, zasługa B. Erzepkiego jako wydawcy wokabularza Bartłomieja z Bydgoszczy jest niepodważalna.

W obecnej edycji Słownika, obejmującej oba rękopisy BB – która w odróżnieniu od wydania B. Erzepkiego nie zawiera części łacińsko-polskiej – staramy się sygnalizować i korygować pomyłki Erzepkiego. Jego błędne lekcje wyrazów polskich – u nas stanowiących hasła – umieszczamy w nawiasie i opatrujemy komentarzem lub odsyłamy do właściwego (naszym zdaniem) hasła. Zwracamy też uwagę na ważniejsze błędy Erzepkiego w odczytaniu łaciny.

7. Zasady obecnego wydania słowników Bartłomieja

Postulat ponownego – a później: poszerzonego o nowo odkryte rękopisy – wydania słownictwa Bartłomieja z Bydgoszczy pojawił się, jak wiadomo, około roku 1970 (początkowo planowano wznowienie edycji B. Erzepkiego). Jak już wspomniano wyżej (zob. s. 7), nowe badania nad słownikiem Bartłomieja zostały podjęte po ukazaniu się w roku 1962 artykułu H. Popowskiej-Taborskiej „Z badań nad dawnymi i obecnymi zasięgami wyrazów” (por. przypis 3). Artykuł ten zwrócił uwagę E. Szmańdy, przewodniczącego koła Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego w Bydgoszczy, który zainicjował dalsze prace nad rękopisami BB. Powstała wówczas pierwsza – dotąd nie opublikowana – wersja książki o Bartłomieju, pióra H. Popowskiej-Taborskiej (napisana na podstawie edycji słownika z 1532 r. w opracowaniu B. Erzepkiego). Kolejny etap prac stanowiło odkrycie rękopisów Bartłomieja przez I. Kwilecką. Pod patronatem Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego, w Zakładzie Słowianoznawstwa (obecnie: Instytut Slawistyki) PAN w Warszawie i jego poznańskiej Pracowni Bohemistycznej, kierowanej przez I. Kwilecką – podjęto długotrwałe przygotowania (odczytanie rękopisów, sporządzenie kartotek itp). Powstała licząca około 11 tysięcy haseł kartoteka, zawierająca wszystkie wyrazy polskie użyte przez Bartłomieja w obu jego słownikach, i kilka innych kartotek (głosy, Reguła Trzeciego Zakonu). Dyskutowano nad sposobem opracowania Słownika – miała to być obszerna edycja łacińsko-polska, z dołączonym na końcu indeksem wyrazów polskich (jak w wydaniu B. Erzepkiego). Miała ona początkowo obejmować – oprócz S i R – także inne teksty BB; później jednak zdecydowano nie włączać tu innych zbiorów słownictwa

Bartłomieja. Wydanie to miało zawierać hasła łacińskie w pisowni „zmodernizowanej” wobec oryginału (zatem – klasycznej), co pozwoliłoby zebrać w jednym miejscu bardzo nieraz różne zapisy BB – jak *foca* i *phoca*. Trzeba dodać, że wiele niezwykle łacińskich wyrazów Bartłomieja nie występuje we współczesnych słownikach; przejmowane przez BB z różnych – nieznanych nam dziś – źródeł wyrazy łacińskie wymagały więc skrupulatnej kontroli⁵¹. Częste u Bartłomieja cytaty biblijne były przez nas identyfikowane – i rekonstruowane – na podstawie łacińskiej konkordancji. Umożliwiało to dokładną lokalizację tych haseł w odpowiednich księgach Biblii. W planowanej wówczas edycji bardzo dokładne lokalizacje miały też posiadać wszystkie zapisy BB: obok – wprowadzonej już w edycji Erzepkiego – numeracji kart S (recto i verso) były to kustosze z druku R oraz numery wolnych kart R, zapisanych przez BB (tu m.in. jego nomenklatory). Każde łacińskie hasło z obu słowników dopisane na marginesach miało być ponadto opatrzone stosowną informacją (md, mg, ml lub mp, czyli „margines dolny, górny, lewy, prawy”) – pozwalającą odnaleźć je w oryginale.

Jednak po wielu latach żmudnych prac i przygotowań ta łacińsko-polska wersja edycji Słownika została zawieszona (jej próbkę zamieszczamy wśród ilustracji). Od 1996 r. oba słowniki Bartłomieja są nadal redagowane w poznańskiej Pracowni Języków Zachodniosłowiańskich (dawniej: Pracownia Bohemistyczna) Instytutu Slawistyki PAN, jednak w pierwszej kolejności opracowujemy edycję „odwrotną”, polsko-łacińską. Pozwoli to przyspieszyć prace nad dwoma obszernymi rękopisami BB, m.in. poprzez (znaczne nieraz) skróty w tekście łacińskim. Zachowujemy tu, możliwie wiernie, oryginalną pisownię Bartłomieja (w polszczyźnie i łacinie); nieznacznie tylko modernizujemy system znaków przestankowych – wprowadzając przecinki zamiast kropek oryginału.

Lokalizacji haseł służą: cyfry arabskie dla kart S (zgodnie z foliacją B. Erzepkiego) oraz kustosze z druku R. Karty „dodatkowe” w S i R (na których Bartłomiej zapisywał np. nomenklatory) sygnujemy cyframi rzymskimi. Dla marginalnych dopisków Bartłomieja w R stosujemy skróty: md, mg, mp, ml – czyli margines dolny, górny, prawy i lewy. Skróót mh – „między hasłami” – oznacza natomiast tekst dopisany przez Bartłomieja między kolumnami druku R lub też pomiędzy drukowanymi hasłami. Dodatkową lokalizację stanowi też z reguły hasło łacińskie (które – co trzeba podkreślić

⁵¹ Zob. A. Ł u c z a k, *Łacińskie osobliwości ...*, op. cit.

– nie zawsze jest ścisłym odpowiednikiem znaczeniowym wyrazu polskiego). Ponieważ jednak Bartłomiej kojarzył często hasła na zasadzie antonimów (*directe* zapisał obok *indirecte* itp.) czy łączył różne części mowy – sygnalizujemy te odstępstwa od układu alfabetycznego w zakresie trzech głównych części S i R. Służą temu skróty: av. lub sv. (*ad vocem, sub voce*) – które znaczą, że dane hasło pojawia się u BB w związku z innym, nieraz pod zupełnie inną literą alfabetu. Np. *Deus dedit* występuje w R pod literą D (*Deus* – część rzeczownikowa); nasz zapis *Deus dedit* oznacza, że hasła należy szukać wśród rzeczowników na *d*. Po raz drugi hasło *Deus dedit* jest zapisane pod T – w związku z *Thidea*; zaznaczamy to „*Deus dedit* (av. *Thidea*)”. Bartłomiej wiele haseł zapisał dwukrotnie (lub częściej), w różnych częściach obu swych słowników, np. te same imiesłowy umieszczał w S i R zarówno w części I (*nomina*), jak i II (*verba*), a nazwy pokrewieństwa – pod odpowiednimi literami łacińskiego alfabetu w części głównej, a następnie w osobnych nomenklatorach. W obecnej edycji zamiast tytułów poszczególnych nomenklatorów BB używamy tylko skrótu SN lub RN („nomenklator”).

Obecne wydanie – o czym wspomniano już na wstępie – ma pełnić jednocześnie funkcje „właściwej” edycji Słownika Bartłomieja (stąd – jego oryginalna pisownia) i indeksu wyrazów polskich. W zakresie opracowania tekstu Bartłomieja nasz sposób edycji – o czym także już wspomniano – jest bliski wydaniu polskiego słownictwa Cervusa z Tucholi przez Marię Karp-luk (zob. przypis 9). Różni się od niego wprowadzeniem objaśnień i komentarzy (w nawiasie okrągłym) oraz kwalifikatorów (np. bot., gram., praw.); podajemy też numerację kolejnych znaczeń: 1), 2), 3) przy wyrazach wieloznacznych. Przy ustalaniu – nie zawsze jasnych – znaczeń wyrazów polskich, oprócz łacińskiego tekstu Bartłomieja, który był tu najważniejszy, istotną pomoc stanowiły dla nas „Słownik polszczyzny XVI wieku” i „Słownik staropolski”, a także słowniki łaciny średniowiecznej oraz polskie i czeskie słowniki etymologiczne. Korzystaliśmy też z wielu innych źródeł (jak drukowane wokabularze łacińsko-polskie z XVI w., znane Bartłomiejowi, czy Leksykon Jana Mączyńskiego z 1564 r.). W rekonstrukcji znaczeń najistotniejszy był jednak łaciński kontekst zapisany przez samego Bartłomieja (lub podkreślony przez niego w inkunabule R). Stąd niekiedy różnice między znaczeniami tych samych wyrazów polskich Bartłomieja w naszej edycji i w SP XVI w., np. w hasłach **HUMERAŁ** czy **GREMPLARZ**. Trzeba jednak podkreślić, że „Słownik polszczyzny XVI wieku” pomagał nieraz rozstrzygnąć liczne wątpliwości związane z hasłami

Bartłomieja – m.in. kwestię pisowni zaprzeczonych czasowników typu **DOSŁYSZEĆ** czy **DOSTAWAĆ**. Wzorując się na SP XVI w., piszemy takie hasła rozłącznie (inaczej niż „Słownik staropolski”).

Hasła polskie (i odsyłacze) zapisujemy pogrubioną czcionką, tekst polski – antykwą, tekst łaciński – kursywą (z wyjątkiem wyrazów i skrótów pochodzących od wydawców – jak: av., sv., czy objaśnienia gramatyczne typu Nom. sing.). Objaśnienia gramatyczne (np. skróty łac. nazw liczb i przypadków) zamieszczamy tylko wyjątkowo – gdy tekst Bartłomieja może budzić wątpliwości (zob. **BATKA**, **BURZA**). Hasło podajemy w Nom. sing. m. (rzeczowniki i przymiotniki, imiesłowy odmienne itp.) lub w bezokoliczniku – nawet gdy u Bartłomieja występuje np. tylko przypadek zależny, rodzaj żeński i liczba mnoga (zob. **BATAWSKI**, **BARWOMODRY**, **CHODZĄCY**, **DZIELNY**), czy osobowa forma czasownika (zob. **CADZIĆ**). Imiesłowy nieodmienne włączamy do haseł tworzonych przez bezokolicznik (np. bywając – zob. **BYWAĆ**); odmienne – traktujemy jak osobne hasła (zob. **CIEKĄCY**, **CIOSANY**). Gdy materiał Bartłomieja jest obszerny (np. zawiera wiele form tego samego wyrazu), układamy go w hasła według schematu: Nom. sing. m. (f., n.), następnie kolejne – występujące u BB – przypadki w liczbie pojedynczej. Po wyczerpaniu przykładów Bartłomieja w liczbie pojedynczej – następuje materiał zapisany u BB w liczbie mnogiej (zob. **BIAŁY**, **BARWA**, **BRAT**). Stopień wyższy i najwyższy przymiotników i przysłówków tworzy osobne hasła (np.: **BOGATY** zob. **NABOGATSZY**; **DOBRZE** zob. **LEPIEJ**).

Hasła czasownikowe opracowano zaczynając od bezokolicznika (najczęstsze u BB). Kolejno występują formy osobowe liczby pojedynczej i mnogiej czasu teraźniejszego – następnie czasu przeszłego i przyszłego, o ile Bartłomiej je notował. Na końcu – imiesłowy nieodmienne (zob. np. hasło **BYĆ**); zastosowano tu wzór opracowania haseł Leksykonu J. Mączynskiego przez W. Kuraszkiewicza⁵². Na ogół jednak hasła – tak imienne, jak i czasownikowe – nie zawierają zbyt wielu różnych form, co jest oczywiste w słowniku.

W nawiasach [] podajemy nieobecne u BB warianty haseł (np.: **[ACHTYL]** zob. **HACHTYL**, **[BŁAGAĆ]** zob. **UŁAGAĆ**) – a także błędne lekcje Erzepkiego (np.: **[BEFER]** zob. **BOBR**, **[CIZA]** zob.

⁵² W. K u r a s z k i e w i c z, *Wyrazy polskie w słowniku łacińsko-polskim Jana Mączynskiego*, I-II, Wrocław 1962-1963.

CYZA). W nawiasach okrągłych – nasze komentarze i uwagi – np.: (por. *Cervus*) czy (av., sv.). Nawias ostry służy do uzupełniania zapisów BB (np. *equ<u>s*); nawias klamrowy { } oznacza dopisek Bartłomieja do drukowanego łacińskiego hasła w R (np. *fragor {lignorum siccorum}* – zob. **DRUZGOT**). Na końcu hasła umieszczamy odsyłacze – do synonimów czy wyrazów pokrewnych. Z reguły nie ma tam tych wyrazów synonimicznych, które znalazły się już – w transliteracji – w hasle, gdyż sam Bartłomiej zapisał je razem z wyrazem hasłowym.

Umieszczone w nawiasach okrągłych komentarze odnoszą się często do edycji Erzepkiego lub do źródeł BB: słowników Murmeliusza, Mymera, Tucholczyka i tzw. Słowarza. Nie wykazujemy oczywiście wszystkich założeń BB z tych druków (umożliwia to często SP XVI w.); odsyłamy do nich tylko przy hasłach osobliwych, błędnych itp. Sporadycznie przytaczamy także cytaty z druków drugiej połowy XVI w. – późniejszych od S i R (Leksykon J. Mączyńskiego – 1564 r., czy słownik P. Artomiusza z 1591 r.), jeśli zawierają paralelny do BB tekst trudniejszych haseł. W okrągłym nawiasie i ze skrótem „por.” – np.: (por. ... S) podajemy też niekiedy ciekawsze warianty odpowiedników polskich BB z drugiego źródła – co pozwala m.in. uzupełnić pierwszy zapis, u nas stanowiący hasło (zob. **AWACIEM**, **BABIŁOŃSKI**, **BARZO**).

Materiał przykładowy Bartłomieja przeważnie podajemy w całości – jeżeli dany wyraz polski wystąpił u BB do 20 razy. Gdy występował częściej – dajemy wybór przykładów (tak, aby ilustrowały każdą z użytych w S i R form gramatycznych). W hasłach zawierających wybór przykładów podano frekwencję, np.: „łącznie 200 razy, np.:... itd.” (por. **A**, **ABO**, **BYĆ**, **CO**). Brak liczb oznacza, że w danym hasle zamieszczono pełny materiał z S i R.

Skrótem (bibl.) sygnalizujemy wybrane wyrazy (wyrażenia, zwroty) pochodzące z Biblii – z wyjątkiem słownictwa podstawowego.

Materiał (polski i łaciński) podajemy, jak wiadomo, w oryginalnej pisowni Bartłomieja – lub druku Reuchlina; stąd różnice w zapisie tych samych wyrazów łacińskich, które pozostawiamy. Są to np. częste oboczności typu *-cio* (zapis BB) : *-tio* (w druku). W tekstach łacińskich nie zawsze zachowujemy pisownię dużych i małych liter zgodną z oryginałem, np. małe litery BB w nazwach własnych zastępujemy dużymi (*civitas in Hungaria* – w oryg. *in hungaria*; zob. hasło **BUDZYŃ**). Upraszczamy pisownię wariantów graficznych z podwojonymi spółgłoskami w nagłosie (*faginum* – w oryg. *ffaginum*; zob. hasło **BUKIEW**). Zastępujemy – spotykane w S i R

– w przez *vu* (np. *dativus* – w oryg. *Datiws*; zob. **DAWANEK**), a spółgłoskowe *u* przez *v* (np. *...que vivit in honestate...* – w oryg. *que viuit...*; zob. **DOBRY, GOSPODYNI**). Rozwiązujemy – zgodnie z pisownią Bartłomieja – zastosowane przez BB łacińskie skróty, np.: *diffusa est gratia in labiis tuis* – w oryg. *Diffusa e gra in l t* ze znakami skrótów („łuczki” nad *e*, *gra*); zob. hasło **BYĆ**. Rezygnujemy z tzw. „długiego *s*” oraz *y* z dwiema kropkami – bardzo częstych w obu słownikach Bartłomieja. Dla uproszczenia skomplikowanych i różnych nieraz sposobów zapisywania łacińskich czasowników występujących u BB, podajemy zawsze tylko I. osobę I. poj. czasu teraźniejszego i końcówkę infinitiwu (wyjątek stanowią zwroty). W drukowanym hasle R spotykamy natomiast najczęściej wszystkie końcówki podstawowych form czasownika (*praesens*, *perfectum* i *supinum*). Bartłomiej powtarza za R ten schemat zapisu w S lub podaje tylko formę bezokolicznika (w S i na marginesach w R). Np. w naszym hasle **DOPUŚCIĆ** zamieszczamy łaciński odpowiednik *admitto, -ere*; w oryginale zaś jest: *admittere* S 209v i *admitto, is, ere, admisi, admissum* R M₂v. W hasle **BRODZIĆ** podajemy łaciński odpowiednik *vado, -are*; w oryginale zaś czytamy: *vadare* S 164v i *vado, das, da<r>e* S 237v oraz *vado, das, aui* R V₅.

Jak już wspomniano, swego rodzaju lokalizację każdego hasła łacińskiego z S i R (oprócz numeru karty lub kustosza) stanowi pierwszy wyraz łaciński – wskazuje on, gdzie należy szukać tego hasła w oryginale (np. *diffusa est gratia ...*: hasło łac. stanowi u BB *diffusa*; czy *ens, participium de sum, es, est*: hasłem u BB jest *ens* – zob. **BĘDĄCY**). Często odpowiednikami polskiego tekstu BB są wyrazy łacińskie nie stanowiące w oryginale haseł, lecz należące do objaśnień – wówczas w nawiasie, ze skrótem sv., podajemy właściwe łacińskie hasło z S lub R. Np. *dzwyadło, dzwywna rzecz* *spectaculum* (sv. *specto, -are*) – zob. **DZIWAŁO, DZIWNY**; skrót sv. oznacza, że łacińskim hasłem w oryginale jest czasownik *specto, -are* – a nie rzeczownik *spectaculum*. Skrót av. oznacza, że Bartłomiej zapisał cytowany u nas tekst łacińsko-polski w związku z jakimś innym hasłem – nieraz pod zupełnie inną literą alfabetu – lub powtórzył np. rzeczownik w części czasownikowej, kojarząc łacińskie wyrazy pokrewne (jak *Deus dedit* av. *Thidea* – zob. **BOGDAN**, czy *turbo* av. *turbo, -are* – zob. **BURZA**). Nie są oczywiście hasłami łacińskimi wyrazy pomocnicze (*vel, aut, seu* czy i. *'id est'*), którymi Bartłomiej często przeplatał tekst polski, ani też łac. dopiski BB w R – tu sygnowane nawiasem klamrowym.

Umieszczone w nawiasie skróty av. – *ad vocem* i sv. – *sub voce* dokładnie lokalizują tekst BB w oryginale. Np. *Brzemyenna mulier grvida fetu* –

nie znajduje się w rękopisie S czy druku R pod łac. *mulier*, czyli pierwszym wyrazem łacińskim, lecz pod *gravis*. Sygnalizujemy to w nawiasie (sv. *gravis*), zob. **BRZEMIENNY**.

Identyczne w obu źródłach (S i R) zapisy wyrazów polskich sygnalizujemy „S i R” (zob. **AMPUŁA**, **CHCIWY**, **CHELPA**). Gdy identyczny zapis polski powtarza się w jednym haśle łacińskim S lub R – oznaczamy to „(2x)” po wyrazie polskim (zob. **AGREST**). Gdy zapisy tych samych wyrazów polskich różnią się nawet nieznacznie (np. oboczności *i – y*, *u – v*) – podajemy każdy z nich. Szczegółowy wykaz skrótów i oznaczeń podajemy poniżej.

* * *

Kończąc uwagi wstępne do pierwszego tomu Słownika Bartłomieja w wersji polsko-łacińskiej chcemy zaznaczyć, że edycja ta nie rozstrzyga wszystkich wątpliwości, które nasuwają się przy lekturze rękopisów Bartłomieja⁵³. Jak wiadomo, miał to być pierwotnie polski indeks do – nie istniejącej jeszcze – obszernej części łacińsko-polskiej. Teraz nasza edycja spełnia rolę obu tych wcześniej planowanych części, nie zawiera jednak pełnych, łacińskich objaśnień do wielu haseł S i R. Za niecelowe uznaliśmy m.in. przytaczanie – częstych w obu źródłach – informacji gramatyczno-etymologicznych, cytatów itp., które nie mają związku z polskim tekstem Bartłomieja. Wybór jest tu często subiektywny; trzeba jednak dodać, że także wydanie Erzepkiego (część I, łac.- polska) nie zawiera wszystkich łacińskich definicji pióra Bartłomieja⁵⁴. Dzięki tej metodzie nasz niewielki,

⁵³ Sygnałem tych wątpliwości są znaki zapytania, które umieszczamy przy hasłach o niejasnym znaczeniu (np. **BANNERA**, **CZARSTUN**). Z uwagi na pisownię BB nie można też rozstrzygnąć wątpliwości typu: **BLIŹNI** lub **BLIZNY**, **GRAN** lub **GRAN** itd. Osobną kwestię stanowi łaciński spójnik *vel* – nie zawsze bowiem wiadomo, czy u BB pełni on funkcję łączną, czy rozłączną; zob. E. Kę d e l s k a, *Przydatność łacińsko-polskich wokabularzy do badań językoznawczych (zalety i ograniczenia)* [w:] *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, pod red. H. P o p o w s k i e j - T a b o r s k i e j, Warszawa 1997, s. 119.

⁵⁴ Przykładem może być hasło *alsiosus*. Erzepki – w części I – nie cytuje tu żadnych łacińskich objaśnień Bartłomieja (odsyła tylko w części II do słownika Murmeliusza, skąd BB zaczerpnął to hasło) i nie sygnalizuje opuszczenia tekstu łacińskiego, chociaż w oryginale na k. 7v czytamy: *alsiosus, qui algore et frigore et calore infestatur* czo zymno y gorąco cirpy. Trzeba także dodać, że Erzepki podawał łacińskie zapisy BB wg zasad pisowni klasycznej, np. wprowadzał dyftongi.

obecnie dwuosobowy zespół mógł szybciej przygotować pierwszy tom Słownika (ok. 1680 haseł A – G), aby służył historykom języka polskiego. Kończąc nasze uwagi, pragniemy serdecznie podziękować Recenzentom: Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej i Panu Profesorowi Wiesławowi Wydrze za życzliwość oraz za cenne wskazówki, uzupełnienia i uwagi krytyczne.

Autorki

Poznań, grudzień 1998 r.

Bibliografia

- Basaj M., Siatkowski J., *Przegląd wyrazów uważanych w literaturze naukowej za bohemizmy*, cz. 1-3 RKJ ŁTN X-XII, cz. 4-17 SFPS VI-XIX, 1964-1980.
- Boryś W., Popowska-Taborska H., *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I – II, Warszawa 1994 – 1997.
- Breza E., Brocki Z., Recenzja książki I. K wileckiej i H. Popowskiej-Taborskiej, *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Rocznik Gdański, t. XXXIX, 1979, s. 212-216.
- Brückner A., Recenzja wydania B. Erzepkiego, *Archiv für slavische Philologie*, XX, 1898, s. 172-173; też – *Pamiętnik Literacki* t. I, 1902, s. 165-166.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1927.
- Dictionarius Ioannis Murmelli variarum rerum...; [Francisci Mymeri] Dictionarium trium linguarum*, oprac. W. Gruszczyński, Biblioteka Tradycji Literackich, pod red. W. Waleckiego, nr 13 A i B, Kraków 1997.
- Erzepki B., *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał dr B. Erzepki*, cz. I-II, RTPNP XXIV, 1898, s. 1-134, 367-418; XXVI, s. 1-48; XXVII, 1899, s. 253-301.
- Erzepki B., *Słownik łacińsko-polski Bartłomieja z Bydgoszczy podług rękopisu z r. 1532 opracował i wydał dr B. Erzepki*, Poznań 1900.
- Gebauer J., *Slovník staročeský*, t. I-II, Praha 1903-1916 i jego kontynuacja: *Staročeský slovník*, pod red. B. Havránka, Praha 1977 i następne.
- Guldon Z., Kabaciński R., *Szkice z dziejów dawnej Bydgoszczy XVI-XVIII w.*, Bydgoszcz 1975.
- Historia Bydgoszczy, t. I, do roku 1920*. Pod red. M. Biskupa, Warszawa 1991.
- Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur, moderante A. Kawecka-Gryczowa, composuerunt M. Bohonos et E. Szandorowska*, t. I – II, Wrocław 1970 – 1993.

- K a n t a k K., *Bernardyni polscy, t. I, 1453-1572*, Lwów 1933, s. 289, 292 i 307.
- K a n t a k K., *Kronika bernardynów bydgoskich*, RTPNP XXXIII, 1907, s. 22, 30.
- K a n t a k K., *Z przeszłości bernardynów bydgoskich*, Przegląd Bydgoski 1933, z. 2, s. 1-5.
- K a r p l u k M., *Słownik Jana Cervusa z Tucholi*, opracowała M. Karplukówna, Wrocław 1973.
- K a r p l u k M., Recenzja książki I. K w i l e c k i e j i H. P o p o w s k i e j - T a b o r s k i e j, *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Język Polski LIX, 1979, s. 300-302.
- Katalog rękopisów staropolskich Biblioteki Kórnickiej XVI-XVIII w.*, t. I, opracowali R. Marciniak, M. Muszyński, J. Wiesiołowski, Wrocław 1971.
- K a w e c k a Z., *Materiały do katalogu inkunabułów Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza*, Poznań 1960.
- K ę d e l s k a E., *Bartłomiej z Bydgoszczy a Lactifer Vodňanskiego*, SFPS 24, 1987, s. 47-61.
- K ę d e l s k a E., *Pierwsze drukowane słowniki łacińsko-polskie jako źródła Bartłomeja z Bydgoszczy*, SFPS 25, 1989, s. 31-45.
- K ę d e l s k a E., *Polska terminologia medyczna w słownikach Bartłomeja z Bydgoszczy*, SFPS 17, 1978, s. 95-104.
- K ę d e l s k a E., *Przydatność łacińsko-polskich wokabularzy do badań językoznawczych – zalety i ograniczenia*, [w:] *Leksyka słowiańska na warsztacie językoznawcy*, pod red. H. Popowskiej-Taborskiej, Warszawa 1997, s. 117-125.
- K l e m e n s i e w i c z Z., *Historia języka polskiego*, t. II, Warszawa 1985.
- K u r a s z k i e w i c z W., *Słowniki w Polsce XVI w.*, [w:] *Fragen der polnischen Kultur im 16. Jahrhundert*, Giessen 1980, s. 83-110.
- K w i l e c k a I., *Nieznany zbiór słownictwa polskiego pióra Bartłomeja z Bydgoszczy*, Język Polski, 1972, s. 252-261.
- K w i l e c k a I., *Słownik Bartłomeja z Bydgoszczy odnaleziony*, Język Polski, 1972, s. 180-182.
- K w i l e c k a I., *Warsztat pisarski Bartłomeja z Bydgoszczy*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979, s. 23-36.
- K w i l e c k a I., K ę d e l s k a E., *Z prac nad nową edycją „Słownika” Bartłomeja z Bydgoszczy*, SFPS 17, 1978, s. 123-143.

- Kwilecka I., Popowska-Taborska H., *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Wrocław 1977.
- Łopaciński H., *Najdawniejsze słowniki polskie drukowane*, Prace Filologiczne V, 1899, s. 393-454, 586-605.
- Łoś J., *Początki piśmiennictwa polskiego. Przegląd zabytków językowych*, Lwów 1922, s. 124-125.
- Łuczak A., *Łacińskie osobliwości leksykalne w obu wersjach łacińsko-polskiego Słownika Bartłomieja z Bydgoszczy*, SFPS 30, 1993, s. 59-67.
- Machek V., *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957.
- Mamotreky staropolskie*, opracowali W. Żurowska-Górecka i V. Kyas, cz. I-III, Wrocław 1977-1980.
- Plezią M., *Dzieje leksykografii łacińskiej w Polsce*, [w:] *Słownik łacińsko-polski*, pod red. M. Plezi, Warszawa 1959, s. V-XXXIV.
- Popowska-Taborska H., *Z badań nad dawnymi i obecnymi zasięgami wyrazów*, Język Polski XLII, 1962, z. 4, s. 280-286 (przedruk w: *też e, Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje, zabytki, słownictwo*, Gdańsk 1987, s. 115-120).
- Popowska-Taborska H., *Czy słownik Bartłomieja z Bydgoszczy jest zwykłą kompilacją wcześniejszych zbiorów leksykalnych?*, Język Polski, 1972, z. 3, s. 173-180.
- Popowska-Taborska H., *Kształtowanie się polskiego szesnastowiecznego słownictwa literackiego w świetle badań nad Słownikiem Bartłomieja z Bydgoszczy*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze, z. 42, 1974, s. 161-177.
- Popowska-Taborska H., *Dialektyzmy w Słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979, s. 37-40.
- Popowska-Taborska H., Boryś W., *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996.
- Rostański J., *Symbola ad historiam naturalem medii aevi*, t. I-II, Kraków 1900.
- Siatkowski J., *Bohemizmy w Słowniku Bartłomieja z Bydgoszczy*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979, s. 41-58.
- Slovník středověké latiny v českých zemích*, pod red. L. Varcly, Praha 1977 i następne.
- Sławski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952 i następne.

- Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. M. R. M a y e n o w e j, Wrocław 1966 i następne.
- Słownik staropolski*, pod red. S. U r b a ń c z y k a, Warszawa 1953 i następne.
- Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, pod red. M. P l e z i, Warszawa 1953 i następne.
- Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych*, pod red. W. K o w a l e n k i, G. L a b u d y, T. L e h r a-S p ł a w i ń s k i e g o, t. I-VIII, Wrocław 1961-1996.
- S z m a ń d a E., *Bernardyński ośrodek naukowy w Bydgoszczy*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979, s. 5-22.
- S z m a ń d a E., *Przyczynek do życiorysu i działalności pisarskiej Bartłomieja z Bydgoszczy*, *Język Polski* LX, 1980, s. 331-338.
- U r b a ń c z y k S., Recenzja książki *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, *Język Polski* LX, 1980, s. 342-344.
- U r b a ń c z y k S., *Słowniki i encyklopedie, ich rodzaje i użyteczność*, Kraków 1991.
- V r t e l-W i e r c z y ń s k i S., *Bartłomiej z Bydgoszczy*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. I, Kraków 1935, s. 315.
- W y d r a W., R z e p k a W. R., *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Wrocław 1995.
- Z a j d a A., *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*, Kraków 1990.
- Z a t h e y J., R e i c h a n J., *Index studiosorum Universitatis Cracoviensis annis 1400-1500*, Wrocław 1974.
- Ż u r o w s k a-G ó r e c k a W., *Słowniki polskie przed Bartłomiejem z Bydgoszczy*, [w:] *Bartłomiej z Bydgoszczy i jego dzieło*, Warszawa 1979, s. 59-69.

Wykaz skrótów źródeł i częściej cytowanej literatury

Artomiusz	–	P. Artomiusz, <i>Nomenclator, selectissimas rerum appellationes tribus linguis, Latina, Germanica, Polonica explicatas indicans</i> , Toruń 1591;
Brückner SE	–	A. Brückner, <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> (zob. Bibliografia);
Cervus	–	słownik łacińsko-polski w dziele J. Cervusa z Tucholi z 1531 r.: <i>Farrago actionum ciuiliū Iuris Maydeburgensis...</i> , Kraków 1531 (według wydania M. Karpluk – zob. Bibliografia);
Erz	–	słownik Bartłomieja z 1532 r. w edycji B. Erzepkiego (zob. Bibliografia);
Lactifer	–	słownik łacińsko-czeski J. Vodňanského, Pilzno 1511;
Lex	–	J. Mączyński, <i>Lexicon latino-polonicum ex optimis latinae linguae scriptoribus concinnatum</i> , Królewiec 1564;
Mamotrept	–	łaciński słownik biblijny J. Marchesiniego: <i>Mamotreptus</i> (korzystamy z wydania: Wenecja 1479);
Mu28	–	słownik J. Murmeliusza z 1528 r.: <i>Dictionarius Ioannis Murmellii variarum rerum ... cum Germanica atque Polonica interpretatione ...</i> , Kraków 1528;
Mym28	–	słownik F. Mymera z 1528 r.: <i>Dictionarium trium linguarum...</i> , Kraków 1528;
Mym41	–	słownik F. Mymera z 1541 r.: <i>Dictionarius trium linguarum: Latine: Teutonice et Polonice ...</i> , Kraków 1541;
PorJęz	–	Poradnik Językowy;
R	–	słownik Bartłomieja z Bydgoszczy z 1544 r. (dokładny opis głosowanego druku zob. Wstęp);
RN	–	nomenklator w R;

RKJ ŁTN	–	Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego;
RKJ WTN	–	Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego;
RTPNP	–	Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego;
S	–	słownik Bartłomieja z Bydgoszczy z 1532 r. (dokładny opis rękopisu zob. Wstęp);
SEK	–	<i>Słownik etymologiczny kaszubszczyzny</i> (zob. Bibliografia);
Sławski SE	–	F. Sławski, <i>Słownik etymologiczny języka polskiego</i> (zob. Bibliografia);
SN	–	nomenklator w S;
SFPS	–	Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej;
Słownik	–	słownik z 1532 r.: <i>Dictionarius seu nomenclatura quatuor linguarum. Latine, Italice, Polonice et Theutonice...</i> , Kraków 1532 (druk zaginiony; korzystamy z wypisów w pracy H. Łopacińskiego – zob. Bibliografia, a także z edycji drugiej: Kraków 1566);
Slstp	–	<i>Słownik staropolski</i> (zob. Bibliografia);
Slśr	–	<i>Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce</i> (zob. Bibliografia);
SP XVI w.	–	<i>Słownik polszczyzny XVI wieku</i> (zob. Bibliografia);
SSS	–	<i>Słownik starożytności słowiańskich</i> (zob. Bibliografia);
Symbola	–	J. Rostafiński, <i>Symbola ad historiam naturalem...</i> (zob. Bibliografia).

Wykaz skrótów ogólnych i znaków

Acc.	—	biernik
anat.	—	anatomiczne
astr.	—	astronomiczne
av.	—	<i>ad vocem</i>
(bibl.)	—	biblijne
bł.	—	błędnie
bot.	—	botaniczne
czas.	—	czasownik
Dat.	—	celownik
dem.	—	deminutivum
<i>dr</i>	—	<i>dicitur</i>
dzis.	—	dzisiejszy
f., fem.	—	rodzaj żeński
filozof.	—	filozoficzne
Gen.	—	dopełniacz
geogr.	—	geograficzne
gram.	—	gramatyczne
<i>i.</i>	—	<i>id est</i>
Instr.	—	narzędnik
k.	—	karta
k. tyt.	—	karta tytułowa
Loc.	—	miejsceownik
łac.	—	łacina, łaciński
m., masc.	—	rodzaj męski
md	—	margines dolny
mg	—	margines górny
mh	—	między hasłami
ml	—	margines lewy
mp	—	margines prawy
muz.	—	muzyczny

n.	–	rodzaj nijaki
niem.	–	niemiecki
Nom.	–	mianownik
onomatop.	–	onomatopeja
oryg.	–	oryginał
plur.	–	liczba mnoga
pol.	–	polski
por.	–	porównaj
praw.	–	prawnicze
przym.	–	przymiotnik
roz.	–	rozdział
rzecz.	–	rzeczownik
s.	–	strona
sc.	–	<i>scilicet</i>
sing.	–	liczba pojedyncza
S i R	–	zapis identyczny w obu źródłach
(2x)	–	dwukrotny, identyczny zapis powtórzony w S lub w R
sv.	–	<i>sub voce</i>
v	–	<i>verso</i>
Voc.	–	wołacz
wg	–	według
wykl.	–	wyklejka (przednia lub tylna)
zam.	–	zamiast
zob.	–	zobacz
zool.	–	zoologiczne
...	–	tekst opuszczony
(?)	–	niepewne
(!)	–	tak w oryginale
;	–	oddziela kolejne hasła lub odcienie znaczeniowe podane w łapkach ‘...’
-1), -2) ...	–	kolejne znaczenia
[]	–	wariant hasła nieobecny w oryginale
()	–	uwagi i objaśnienia wydawców
{ }	–	dopiski Bartłomieja do hasła drukowanego w R
◊	–	uzupełnienia od wydawców
‘...’	–	znaczenie

Wykaz rycin

1. Słownik Bartłomieja z 1532 r. [S] – karta tytułowa.
2. Słownik Bartłomieja z 1532 r. [S] – fragment części I, karta 34.
3. Słownik Bartłomieja z 1544 r. [R] – karta tytułowa.
4. Słownik Bartłomieja z 1544 r. [R] – zbiór terminów gramatycznych (wyklejka przednia).
5. Słownik Bartłomieja z 1544 r. [R] – dział czasowników, karta M₁v.
6. Słownik Bartłomieja z 1544 r. [R] – fragment części III (*indeclinabilia*).
7. Słownik Bartłomieja z 1544 r. [RN] – fragment nomenklatorów z nazwami ptaków i zwierząt.
8. Fragment edycji słownika Bartłomieja z 1532 r. w opracowaniu B. Erzepkiego (część łacińsko-polska).
9. Fragment edycji słownika Bartłomieja z 1532 r. w opracowaniu B. Erzepkiego (część polsko-łacińska).
10. Fragment próbnego wydruku łacińsko-polskiej edycji słownika Bartłomieja, przygotowywanej w Instytucie Slawistyki PAN w Poznaniu.

Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy
– hasła od A do G

A

A (łącznie 50 razy) np.: zbitna a gorąca myloszcz, Gorzlyva, Nyczir-
pliva *zelotipia* S 176; lupyna vyrschnya a ostrá castanova *echinatus calix dr*
putamen superius castanee S 45v; maly a yadoviti vaš *aspidula* S 15; oth-
vorziste a dlugye myasteczko yakoby vlycza *vicus* R K₆v; poziczicz a wro-
cicz vespolek, myedzy sobą *mutuo,-are* R Q₈v; zakrycye a nyeoddzyelnye
implicite (sv. *explicite*) S 54; zakrycye a nyeoddzyelnye, Nyewymownye *im*
plicite R X₆v (md); a thak *atque, ita* S 242; a thak *atvero* S 242 i R X₃v (ml);
a thak *igitur* S 245 i R X₆v; a za tym *per consequens* S 247; a zathym, Pogo-
towv *per consequens* R Y₁v (ml); a wszhakosz *vel i. poprawdzye verumta-*
men R Y₅ (md); a yestly nye *sin autem* R Y₄; itd. Zob. **I**.

ABO (łącznie 200 razy) np.: abo, albo *vel* R Y₅; abo *seu* R Y₄; albo, abo
aut R X₃v (mh; av. *acut*); Capitulny abo coscyelny plyacz *campus ecclesia-*
sticus R e₆v (mg); Napoly szhalyayaczi abo myslyaczy *phanaticus* S 113;
tatarka abo Crupy *cicer* R g₃; praczka abo czo byely plothno *candidatrix i.*
lotrix, que lavat pannos R f₁ (mh; av. *candidarius*); vrvmyenicz abo vbye-
licz *stibio,-are i. faciem pingere* R T₇ (ml); abo ziskacz abo stracicz *subire*
aleam R H₁v (mg); itd. Zob. **ALBO**.

ABOWIEM abovyem *namque* R X₈v (mg); abovyem *quandoquidem*
R Y₂v; abovyem, vyacz *alioquin* R X₃.

ABY aby *quatinus* R Y₂v; aby są tak sthalo *utinam* R Y₅v; aby snacz
neforte S 246.

ACH ach, Byadasz mnye *prochdolor* R Y₂; ach hanba, Sromota yest *prochpu-*
dor R Y₂ (mp); ach nyeslusha to, To nyeyest slushnye *prochnephas* R Y₂ (mp).

[**ACHTYL**] zob. **HACHTYL**.

ACZ acz ktho *si quispiam* R Y₃ (md); telko, acz nycz, alye przynamnyey
saltem R Y₃v.

ACZKOLWIE aczkolvye *licet* R X₈v; aczkolvye *quamvis* R Y₂v;
awshakosz, aczkolvye *tametsi* R Y₄v.

ADAMASZEK adamaszhek, adamaszek *purpura damascena* S 127;
adamasshek *purpura damascena* R C₁v (ml). Zob. **KITAJKA**,
PAWŁOKA.

AGREST – 1) 'bot.' agrest (2x) *labrusca ..., vitis silvestris* (bibl.) S 78v; – 2)
'kwaśne wino' agrest *omphacinum vinum i. ex immaturis uvis factum* R x₆ (mp).

AKSAMIENT 'aksamit' zyelyony axamyenth *iussia* S 78.

AKSAMINT 'aksamit' axamynth *sericum villosum* S 142v i R F₄ (md); zyelyony axamyenth *iussia* R q₆ (mp).

AKSAMINTNY przesshyvane, nacrapyane, Shachovane, Postawczeve abo axamynthne ('suknie?' – Nom. plur.?) *polimita vestis* (bibl.) R A₄v (md; av. *polymita*). Zob. **CZAMLETOWY**.

AKT 'dokument' *acti acta ... publice scripture* R a₄; pysarz actow *actuarii* R a₄ (mp; av. *acta*); pissarz actow *actuarium* R a₈.

ALBO albo, abo *aut* R X₃v (mh; av. *acut*); abo, albo *vel* R Y₅; y zaly, albo scy ('albości lub albości?') podobno *forsis, forsan et forsitan sunt adverbium dubitandi* R X₆. Zob. **ABO**.

[**ALBOWIEM**] zob. **ABOWIEM**.

ALBOŻ (?) zob. **ALBO**.

ALE *alys autem i. sed* R X₃v; *alys at* R X₃v (ml; av. *ast*); *alys ast i. sed* R X₃v; *alys sed* R Y₃v; *alys ceterum* R X₃v; *alys porro* R Y₁v; y, *alys ac* R X₂v; Crothko *alys ocruthnye intensive* R p₈v (md); telko, acz nycz, *alys przynamnyey saltem* R Y₃v; *alys zass sedtamen* R Y₃v; grzech y to grzech, *alys tho vyanczshy* (glosa bez hasła łacińskiego) S IVv.

ALKIERZ 'izdebka, przybudówka' *alkyerz appendix* S 11v; nastelka, przydomye, *alkyerz appendix dr mansiuncula, que magne domui adheret* R c₅. Zob. **HALKIERZ**.

ALTARYSTA 'duchowny lub sługa kościelny' *altarista hierodulus* S 68v; *altarista hierodolus* R o₅ (mp).

[**AŁUN**] zob. **HALUN**.

AMBUS 'kowadło' *amentarium eciam Covadlnyca fabrorum, incus i. Ambuss* R c₇v (md; av. *amentum*). Zob. **KOWADLNICA, NAKOWADLNIA**.

AMBUSZEK 'kowadło' *nakowadlnya vel ambuszek incus* S 73v. Zob. **KOWADLNICA, NAKOWADLNIA**.

AMPUŁA 'naczynie do wina' *ampula ama dr vas ad fundendum vinum* S 8 i R b₆.

AMPUŁKA *ampulka amula* S 8 (av. *ama*); *ampulka amula ... vas vel urceolus ... in quo offerebatur vinum vel oblatio* (bibl.) R b₆.

ANGLIJA *Anglia Britannia* S 20v; *anglia Britannia* (sv. *Brito*) R e₃v.

ANGLIK *anglik Britannus, Anglus idem* S 20v; *anglyk Britannus* R e₃v (mp; av. *Brito*).

ANI *any thesz neque* R X₈v (ml); *genus neutrum oddzyelne ut hoc scamnum any mąsskye, any nyevyesczye* R v₆v (md; av. *neuter*).

ANYŻ 'bot.' anysh *anisium*, *herba quedam ... vel semen istius herbe* R c₁v.

APOSTOLNY apostołne, vrządne *Canonice Epistole* (bibl.) R f₁ (md).

APOTEKARZ apotecarz *pharmacopola* S 113v; apotecarz *pigmentarius* R A₁ (md). Zob. **ZIELNIK**, **ZIELNICZKA**.

[**ARAS**] zob. **HARAS**.

ARCHIKSIĄŻĘ archiksyżą *archidux* R c₆ (mp). Zob. **KSIĄDZ**, **KSIĄŻĘ**.

ARCYKSIĄŻĘ arcziksyżą *archidux i. magnus dux* S 13. Zob. **KSIĄDZ**, **KSIĄŻĘ**.

ARFA 'harfa' arfa *cithara* S 28v; arpha *cithara* R g₅.

ASTRYCH 'rodzaj posadzki' *Astrych emblema i. ... varietas pavimenti sive diversitas colorum in pavimento* R k₈; podlogą czynycz, pocladacz *astrichem pavimento, -are* R R₅. Zob. **HASTRYCH**, **STRYCH**.

[**ATŁAS**] zob. **HATŁAS**.

AWACIEM (może zamiast „a owaciem”?) a vaczyem, a otho *et ecce* S 243v (por.: a, atho wyńczczy *etecce* R X₅v (mg)).

AZALI przetoly, azaly *num* S 246v; azaly thak, Maloly syą vam *zda num i. an* (bibl.) R X₈v (md). Zob. **IZALI**.

[**AZUKA**] zob. **HAZUKA**.

AŻ assh *usquam* R Y₅v (ml); asz do *usquam quo* R Y₅v; asz do {*ut tenus pube, nos dicimus pubetenus* asz do sromoty} *tenus* R Y₅; asz dotichmyast *actenus i. hucusque* R X₂v; pyrszi od szyye asz do pasza *thorax* (bibl.) S 158v; czala rąka od plyeczy asz do lokcya *brachium* R e₃; asz do morza *usque oceanum* R x₄ (mp; av. *oceanus*).

B

BABA – 1) ‘stara kobieta, staruszka’ *Baba anus* S 10v; *Baba vetula* R K₆ (mp); *Stara baba casca i. vetula* R f₄ (mp); – 2) ‘babka, matka ojca lub matki’ *baba avia, mater patris vel matris* R d₄; – 3) ‘położna, akuszerka’ *baba pomoczna, czo papky rzeze obstetrix* S 100 (por. *czo pomaga, pomoczna matrona* R x₄); – 4) astr. (Nom. plur.) *Babi vergilia* S 168; *Baby vergilia* R K₄v; *Syedm gwyasd, Baby vergilie* S 168; *Baby, Cocosz scurząty pleias dr signum celeste ..., et sunt septem ille stelle, sc. pleiades... Has stellas dicit vulgus gallinam* R A₃v. Zob. **BABKA, PRZEBABA, PRZEBABKA, PRZEDBABA, PĘPORZEZA**.

BABIŁOŃSKI przeprowadzenie do crolestwa babylonskiego *transmigrationis Babilonis* (bibl.) S 162 (por. *yanczstwo, przeprowadzenie, przeniesienie* R J₆v (md)).

BABIZNA ‘starość, słabość; chwiejność’ *Babyzna nutalitas* S 99; *Stryshyzna* abo *Babyzna nutalitas* R x₃v (ml).

BABKA – 1) ‘matka ojca lub matki’ *Babka, Starucha avia est mater patris mei vel matris mee* SN 250v i RN I; – 2) ‘prababka’ *Vyelka Babka, przedbaba, przedzyadka proavia est mater avi vel avie* SN 250v; – 3) ‘bot.’ *babka, skoroyrzancz plantago, herba* R A₃; – 4) astr. (Nom. plur.) *babky vel cocosz skurcząty pleiades dr signum celeste, gallina vulgariter* S 117v. Zob. **BABA, BARANI, JĘZYK**.

BACHMAT ‘koń’ *Bachmat, Jvnochodnyk palefredus est genus equi* R y₂. Zob. **KOŃ**.

BACZENIE ‘czujność, uwaga, wzgląd’ *rzeczne baczenie actualis intentio* S 4v i R a₈ (md).

BACZNIE ‘czujnie, uważnie’ *baczyne discrete* S 43 (av. *discrecio*); *baczyne discrete* S 243. Zob. **NIEBACZNIE, ROZTROPNIE**.

BACZNOŚĆ ‘czujność, uwaga’ *bacznosc discrete* S 43; *Rostropnosc, Bacznosc, Rozeznanye discretio* R k₁v; *Czwynosc, Bacznosc naria i. sapiencia, invigilancia* R v₄ (mp). Zob. **NIEBACZNOŚĆ, ROZTROPNOŚĆ, ROZEZNANIE**.

[**BACZNY**] zob. **NIEBACZNY**.

BACZYĆ ‘widzieć, zauważać; nie baczyć – udawać, że czegoś się nie widzi?’ *osczytac, osczadacz sya (!), Nyebaczicz dissimulo,-are* S 218; *nye-*

baczicz, osczandacz, przedluzacz *dissimulo*,-are R O₃v (ml); czo obludnye nye baczy *simulans* R F₇v (ml). Zob. **ZAPRZEĆ**.

BAĆ SIĘ bacz syą, zląknąć syą *timeo*,-ere R V₃v; Balem syą *veritus sum i. timui* (bibl.) R K₄v (mg; av. *veritus*).

BADACZ Badacz *sciscitor* S 139v i R E₅ (md).

BADAĆ Badacz *sciscitor*,-ari (sv. *scisso*,-ere !) R T₄v; pytac, badacz *indago*,-are R P₆v; Badacz, Doswyatczicz *discutio*,-ere S 218; Badacz, Doswyatczacz, rospawyacz, vicladacz *discutio*,-ere R O₃. Zob. **WYBADAĆ**.

BADANIE badanye *inquisicio i. perscrutacio* S 75; Badanye, rosprava, doswyatczyenye *discussio* R k₁v (md). Zob. **WYBADANIE**, **WYPYTANIE**.

BADAWIJA 'koń rasy arabskiej' Badavia *Trhaceus* (!) *equ<u>s* S 158v; Badavia *Thraceus equ<u>s* R J₃ (mg). Zob. **KOŃ**.

BAGNO – 1) 'błoto, mokradło' kaluza, moczydło, bagno, moczydło *vel vythok palus, terra viscosa vel aqua fetens* (Erz bł. *ferens*) S 106; *palus* Blotho, Calvza, Bagno, Bloczyzna *vel aqua fetens* Moczydło, vythok R y₃ (md); – 2) bot. 'ziele rosnące na bagnach' porey *vel* Bagno *mirtus* S 91v; porey, Crushevyna, Bagno *myrtus est quedam arbor, que in litore maris abundat* R t₇. Zob. **BŁOCIZNA**, **BŁOTO**, **KALUŻA**, **MOCZYDŁO**, **WYTOK**.

BAJAĆ baiacz, Basny powyadacz *fabello*,-are R O₇v.

BAJKA bayka *fabella* R m₂. Zob. **BAŚŃ**.

BALECZKA 'belecčka' (dem. od „balka”) Balyeczka *tigillus* S 159.

BALKA 'belka; strop' Balka *vel* Byrzmno *vel* Tram *trabs* S 161 v; Balka *laquear* (bibl.) S 79v; balka, kozly, laty *tignum* S 159; Cozyel, Balka, Crokvy y Lathy *tignum* R J₃v; Byrzmno, Balky, Tramy *trabs ... , trabes* R J₆; balky, podnyebyenye *laquear* (bibl.) R r₂v; Balky *transtra ... i. tigna parietum seu trabes* R J₆v (md); Cozly, Balky, Lathi *sstavicz tigno*,-are R V₃v (ml); balky clascz, Sklyepy dzyalacz *laqueo*,-are R Q₃v. Zob. **DESKA**, **TARCICA**.

BALSAM 'żywica drzewa balsamowego' Balsam *oppobalsamum i. incisio seu cortex balsami, vel caverna, vel liquor eius seu succus, qui proferatur omnibus odoribus, de concisione corticis manans* S 103.

BALSAMOWY Balsamova roszczka *xylobalsamum dr lignum vel cortex balsami* S 175v; Balsamova rozczka *xylobalsamum* R L₆v; balsamove drzevo *balsamum* S 17v.

BALWAN – 1) ‘bryła soli’ Balvan *bancus salis* S 17v; Balvan Soly *bancus salis* R d₅ (md); – 2) ‘bóstwo pogańskie’ Balvan *idolum* R p₃v; balvan, modła *simulacrum* R F₇v.

BANIA ‘pękate naczynie’ Banya *anxilla* R c₃v; Banya oleyna *lechitus* {... *vas olearium*} R r₃v; czewka złota *canna auri*, *canna eciam est gutturis* vel olywna banya vel czewka R f₁ (mp; av. *canne*); mosyżna banya *emola* R k₈. Zob. **BAŃKA**.

BANKARZ ‘bankier’ Bankarz *collibista* S 30v i R g₇v (md); bankarz *trapeseta* S 162v; Bankarz *trapezeta* R J₆v.

BANNERA ‘bandera, flaga na maszcie; lina okrętowa, żagiel lub kompas?’ vyetrznyk, Bannera *versoria*, *pixidecula* R K₅ (mp) (por. słownik P. Artomiusza z 1591 r., roz. 43: *Pixidecula*, *Versoria*, Meer Compasz, Meer Chart, Zeglarsky Compas). Zob. **ŻAGIEL**.

BAŃKA (lub **BANKA**) ‘ozdoba; bańka szklana (lekarska)’ *bulle* zwonky *equorum* vel Banka R e₄ (mp; av. *bullā*); Banka *ventosa* R K₄; Banka *gvna* (! – Erz: „guva”) vel *gvina*, *vas vitreum* vel *cucurbita*, *ventosa* S 67; Banka *gvna* (!) i. *ventosa* R o₂ (md); banka szclana *guna* (!) vel *guina*, *vas vitreum* vel *cucurbita quod ventosa dr ... Guva vas vitreum, quod a latinis a similitudine cucurbite ventosa vocatur ..., trahit sanguinem* R o₂; Banka szclana *phiala* R z₇v; puszczadlo, Banka *angistrum* i. *ventosa*, *instrumentum minuendi sanguinem* R c₁; *scarificacio* zaczynanye *zyl* vel *ventosacio* nasyekanye puszczadlem do Banky R E₄ (mg); *scarificacio* banky puszczacz *sine incisione* abo *zyli* zaczynanye R E₄ (mg); banky stavyacz *guvo*, -are, *guvas aplicare* i. *ventosas* R P₄ (ml); Banky szadzicz, puszczacz *ventoso*, -are R V₆v (mg). Zob. **BĘBEL**, **PUKIEL**.

BARAN zool. i astr. Baran *aries* S 13v; Baran vel Skop *aries* RN IVv; Baran rogaty *vervex* RN V; Baran rogaty, Skop *vervex* R K₅v; Baran czo na przodku chodzi *sectarius*, *ductor ovium* R E₆ (mp).

BARANI bot. barany yżik *arnaglossa ... est herba quedam, sc. agnilingua ... Eadem a Romanis dr plantago* R c₈. Zob. **BABKA**.

BARCHAN ‘tkanina bawelniana’ Barchan *cubiletum* S 38 i R i₂ (ml); Barchan *sustagnum* S 154v i R H₄v (mg).

BARCZAĆCY ‘huczący, świszczący – o kamieniach’ Barczące kamienne *lapides torrentis fluvii, in quo erant isti lapides, vel torrentes, i. circa caput S. Stephani cum sonitu se volventes et vertentes* R J₅v (md; av. *torrens*).

[**BARCZEĆ**] zob. **BARCZAĆCY**.

BARK anat. barky (Nom. plur.) *lacertus* S 78v i R r₁v.

BARKOTAĆ 'szczekać – o lisie' *barcotacz gannire vulpium* SN 257;

Barcocze vulpis gannit RN V.

BARŁO 'berło' Barło *sceptrum* S 139 i R E₄v.

BARLOG – 1) 'legowisko zwierząt' *barlog ara i. altare, hara cum h i. stabulum porcorum* S 13; *Barlog ara ... i. altare ..., cum aspiratione est stabulum porcorum {vel avium}* R c₅v; Carmnyk, Chlyew, Barlog *hara* R o₂v; – 2) 'nędzne posłanie u ludzi' Barlog *thorus i. lectus de herbis* S 159 i R J₃.

BARTNIK Barthnyk *apiaster* R c₃; Bartodzyey, Barthnyk *apiaster* S 12; Barthnyk *mellarius* R t₃ (md).

BARTODZIEJ Bartodzyey, Barthnyk *apiaster* S 12.

BARWA – 1) 'kolor' Crass, Barva *color* S 30v; Crassa (? – ostatnia litera zamazana), ffarba, Barva, ffortyl *color* R g₈; Barva *maneries* R s₅v (md); Brvnathna barva *sanguinarius color* R E₁v (ml); modra farba, barva *blaveus color vel i. purpureus* R e₂ (mp); zolta barva *cerulus* R g₁; dzyalo rozliczney barvy, Barvyone, Brvnathnym pomyesshane *polimitum opus* (bibl.) R A₄v (md); długa suknya do glyozn, rozlyczney barvy *talaris tunica* (bibl.) R H₅ (mp); pyerzym abo barvamy przesshyvane *plumarium opus* R A₄ (md); czo barvamy przesshywa abo gyglą *plumarius* R A₄; pyorem abo gyglą vysshivacz abo barvamy przesshyvacz *plumo,-are* R S₁; – 2) 'choroba oczu, bielmo' Szovya barva *vel* sovyia zrzenicza *glaucoma ..., albugo, vicium oculorum* S 65; Byelmo, Sovya zrzenyca, Barva *glaucoma* R n₈v. Zob. **MAŚĆ**.

BARWICA 'kosmyki obcinane przy strzyżeniu sukna' Barvicza, czo sukno postrzigayą *tomentum ..., lana brevis et concisa* R J₅ (md); postrzagalnya *vel* Barvicza *tonsorium* R J₅.

BARWIĆ (BARWOWAĆ?) zlothem vysshivacz, Barvicz, Crassicz czyrvczem *vermiculo,-are* R V₆v; czo barwvyą szukna *offectores, colorum infectores, pannorum coloratores* R x₅ (md). Zob. **FARBOWAĆ**.

BARWIERZ 'golibroda, fryzjer' Barvyerz *barbitonsor* S 17v; golycz, Barvyerz *barbarius, barbitonsor* R d₆v (ml); barvyerz *tonsor* S 60v i R J₅; Barvyerze *rasores* R C₅ (mg).

BARWIONY nacrashzany, vysshivany, Shachovany, Barvyony, vypravyony, vgladzony, vcyoszany *polimitus* R A₄v (ml); Barvyony, Crasshony, vysshivany czyrvczem, zlotem, abo yedvabyem przesshyvany *vermiculatus* R K₄v (md); Czyrvyecz dwoicz barvyony *coccus* (bibl.) R g₆v (md; av. *coccus, genus tincture {purpura bis tincta}*); dzyalo rozliczney barvy, Barvyone, Brvnathnym pomyesshane *polimitum opus* (bibl.) R A₄v (md).

BARWOMODRY 'koloru modrego' Barvomodre *iacinctine pelles* (bibl.) R p₂v (mg).

BARWOWAĆ (?) zob. **BARWIĆ**.

BARYŁA 'beczka' Baryła, Lyoga abo Czebr *orca* R x₇v.

BARZO 'bardzo' barzo, vyelmy *oppido* S 246v; vyelmy, barzo *magno-pere* R X₈; yako barzo *quanto* S 248 i R Y₂v (mp); tako barzo *tanto* S 249v i R Y₄v (md); Barzo myły *precarus* R B₁v (ml); Barzo vcysnyony, obczyżony *depressus* R i₇ (md); Barzo spyący *somnolentus* R G₂; barzo lyekky *perpensilis* R z₃v (mg; av. *pensilis* ..., *perpensilis i. valde levis*); Barzo lutoscyvi *pietissimus* R A₁ (mg); barzo myłoscyvy, na lyvtoscywshy *pietissimus* R A₂v (mg; av. *pius*); barzo tłusty *prepinguis* R B₂v (ml); barzo dawny czas *preteritum, plus quam perfectum tempus* R p₄v (md; av. *imperfectus*); barzo nakrzywicz *procurvo, -are* R S₃v (ml); barzo drzecz *pertremo, -ere* R R₆ (mp); barzom vsthal *oppido lassus sum* (bibl.) R Y₁ (ml) (por. vyelmy vstałem S 246v).

BASAŁYK 'bicz zakończony kulą ołowianą' Bassalik *cestus* S 27 i R g₁v.

BASTARD 'bękart' Bastard *nothus* RN Iv. Zob. **BĘKARD**, **WYLEGANIEC**.

BASZTA – 1) 'wieża obronna albo obserwacyjna, fortyfikacja' Basztha *antemurale* S 11; val, Bashta, przekop, przegrodek *antemurale* R c₂v; bashta *propugnaculum* S 125; Bashta *propugnaculum* R B₆v; Czwyrdza, Basstha *fortalicium, propugnaculum* R n₁v (mg); – 2) 'drewniana, ruchoma wieża oblężnicza lub podwyższenie dla celów widowiskowych' Basshta *phala i. lignea turris* S 113 i R z₆v.

BAŚŃ nyestateczna powyescz, Baszn *fabula* (bibl.) R m₂; baiacz, Basny powyadacz *fabello, -are* R O₇v. Zob. **BAJKA**.

BATAWIN 'mieszkaniec Holandii' bathavyn *vel* zhelandv *Batavus* R d₇ (mp) (por. Mu28, s.32: *Bathavus*, Einer aus der batow oder von Holand, Bátawyn álbo zhelandu). Zob. **HOLANDAWIN**.

BATAWSKI 'dotyczący Batawii, krainy w Holandii' bathawska zye-my *Batavia* R d₇ (mp) (por. Mu28, s. 32). Zob. **HOLANDSKI**.

BATKA (dem. od „bata”, łódź) bathky (Nom. plur.) *aselli* S 15; Bathky *asselli* R d₂ (ml). Zob. **CZOŁN**.

BAWEŁNA 'rodzaj płótna' Bavelna *bambacium vel bombicium* R d₆ (mg); Bavelna *cottonum i. bambax, genus est lini candidissimi* R h₆v (ml).

BAWOŁ zool. baval *bubalus* S 20v i RN IVv; dzyky vol, Baval *bubalus {urus idem}* R e₄; Baval *uribos, bubalus* R L₅ (mg); Baval, dzyky vol *urus i. bos silvestris* S 173v i R L₅.

BAWOR 'mieszkaniec Bawarii' Bavor *Bavarus* R d₇ (mp) (por. Mu28, s. 33: *Bavarus*, ein beyer, Báwor).

BAWORSKI 'Bawarski' *Bavaria terra bavorska* R d₇ (mp) (por. Mu28, s. 33: *Bavaria*, Beyerland, Báworska zemyá (!)).

BAŻANT zool. Czyetrzew, Bazanth *faso*, *fasicius*, *fasanus vel fasianus*, *gallus silvestris* RN IV; Bazant *fasianus* S 55v; cyetrzew, Bazanth *fasianus* ..., *avis* R m₃v.

BAŻANY 'instr. muzyczny' Bazany, gaydy *chorus est genus musici instrumenti* (bibl.) R g₂v; Gaydy, Bazany, Multanky *ascaula*, *musicum instrumentum* R d₁v (mg).

BABEL zob. **BĘBEL**.

BĄCZEĆ zob. **BĘCZEĆ**.

BĄCZENIE zob. **BĘCZENIE**.

BAK zool. puchacz, Bąk *buba*, *bubo*, *avis genus est noctue* RN IIIv.

BECZKA Beczka, Sąd *vas* R K₂v. Zob. **FASA**.

BEDŁKA bot. 'grzyb' Bethlka *boletus* R e₂v; Jelyenya bedlka *cervaria i. boletus cervi* R g₁ (mp).

BEDNARZ Bednarz *doliarius* S 44v; Bednarz *doleator*, *doliarius* R k₂v (md); Bednarz *pitodicus i. vascularius*, *a vase pito dictus* R A₂v (mg); Bednarz *vel* leglarz *vascularius* S 165v; Bednarz, lyeglyarz *vascularius* R K₂v (md); leglyarz, Bednarz *vascularius* R V₆ (mg; av. *vasculo*, -are); Bednarz *vietor* S 170 i R L₁ (mh; av. *vietus*).

[**BEFER** zool. 'bóbr' *castor* S – tak Erzepki; błędnie. *Beffer* jest wyrazem łacińskim. Zob. **BOBR**].

BEGIEL 'precel' begyel *circinellus* S 28; Begyel, praczel, obvarzanek *circinellus* R g₄ (md); Begyel *collyrida* S 30v; Begyel, praczel, obvarzanek *spira* ..., *genus panis* R G₄ (mp). Zob. **GNIOTEK**.

[**BELKA**] zob. **BALK**.

BELT 'strzała do kuszy ręcznej, pocisk' Belth *catapulta* S 24; Belth, Conczerz, Thluk *contus* S 35v i R h₄v; Belth *cacabula* R e₄v (mg); Belth *cacobultus* R e₅ (mg); Cussha, belth, Samostrzał *balista* R d₆. Zob. **KUSZA**, **SAMOSTRZAŁ**, **WIDLICA**.

[**BERŁO**] zob. **BARŁO**.

BEZ *besz vel* *przesz sine* R Y₄; *besz voley*, nad *volyą extra placitum* S 116v (av. *placitus*) i R A₃ (mg); nad *volyą*, *Besz voley extra placitum* R R₆v (md; av. *placito*, -are); prosty czlovyek, *Besz vrzandv privata persona est persona carens functione publica* {i. *publico officio et dignitate*}

R B₄; Nyedostateczny, Besz wspomozena *insubsiatus i. sine adiutorio* R p_{8v} (ml); vydomye *prospicue, proprio i.* zrzemo, Besz mala, Blyzv thego R Y₂ (md); bezs glovy, Comoly, bezglovyecz *acephalus* R a₃; za giste, Besz przedluzena *perempte* R Y_{1v}; pranthko, sprawnye, Nye przedluzza, Besz przedluzena *nescit tarda molimina sanctissima (?) gracia, i. celeriter agit omnia* R t₈ (mg; av. *molimen*); ze sromotą, Besz slavy *inglorius* R p_{7v}; ze sromotą, Besz slavy *ingloriosus* R p₇; Besz vrazv *incolumis i. ... fortis, stabilis, sanus* R p_{5v}; bezs brzegv *importuosus, locus vacuus* R p₅; zdichacz bezs picya *enecari siti* R O₅ (mg); Besz myari *absque extimacione* (bibl.) R m_{1v} (md; av. *extimacio*); bezs myary *absque extimacione* (bibl.) R l₄ (mp); bezs myari *absque extimacione* (bibl.) R O₇ (mp; av. *extimo, -are*).
Zob. **KROM, PRZEZ.**

BEZDNO 'przepaść' bezdno, oblok, przepaszcz, głambokoszcz *abyssus* (bibl.) R a₂.

BEZECNY Bezeczny *infamis* S 74; Sromothny, Bezeczny *infamis* R p_{6v}. Zob. **NIECNY.**

BEZGŁOWIEC bezs glovy, Comoly, bezglovyecz *acephalus* R a₃.

BEZKONIECZNY 'bez końca' beszkonyeczna roznoszcz, ostateczna *infinita distancia* R p₇ (mp).

BEZKOST 'człowiek jak gdyby bez kości, giętki, gibki' beskost *extalus* S 55; Besskost *extalus* R m_{1v} (mg). Zob. **PRZEZKOST.**

BEZMIERNY Bezmyerny *enormis i. deformis ..., sine mensura vel forma* R l₁. Zob. **NIEZGRANICZONY, NIEZMIERNY.**

BEZOKI Bezoky, rozoki *luscus* (bibl.) S 84; Rozoky, Bezoky *petus i. ... strabo* R z_{6v}. Zob. **JEDNOOKI, ROZOKI.**

BEZPIECZNIK 'szukający bezpiecznego miejsca' bespyecznyk *refugus, qui fugit propriam patriam, et proprie apostata, quasi refugium querens* R C₆. Zob. **UBEZPIECZYĆ SIĘ.**

BEZPIECZNOŚĆ opyeka, bespyecznoszcz *tutela* R K_{1v}. Zob. **PRZEPIECZNOŚĆ, UBEZPIECZENIE.**

BEZPOCHYBNY 'pewny' Bepochibna *res certa* R D₁ (md). Zob. **POCHYBIĆ.**

BEZROZUMNY bezrozvmny *insensatus* S 75.

BĘBEL 'bąbel na wodzie' bąmbel *bullla est tumor, qui fit in aqua ex pluvia cadente* R e₄.

BĘBEN bąben *timpanum* S 159v; bąben *tympaum* R J₄.

BĘBENICA 'bębnista, dobosz' bąbenycza *timpanista* S 159v.

BĘBENICZKA 'kobieta bijąca w bęben' bąbenyczka *tympanistria*, *que canit cum tympano* (bibl.) R J₄.

BĘCZEĆ 'o głosie pszczoł' bączecz *apum bombisare* SN 257 i RN Vv; bączecz *bombizo*, -are i. *bombos facere vel clamare, et est proprie apum* R M₆.

BĘCZENIE Bączenie *pczol bombizatio* (sv. *bombus*) R e₂v.

BĘDĄCY Bądący *ens ...*, *participium de sum, es, est* R l₁; powyetrze zarazone, wszchądi bądące *epidimia* S 50. Zob. **BYĆ**.

BĘKARD 'bękart, dziecko z nieprawego łoża' Bąkard *bastardus* S 18 i R d₇; Bąkard *nothus* S 98 i R x₂. Zob. **BASTARD, WYLEGANIEC**.

BIADA 'nieszczęście' nądza, lichota, byada *calamitas* R e₅; ach, Byadasz mnje *prochdolor* R Y₂.

BIADAŻ zob. **BIADA**.

BIALEK 'część ptasiego jaja, białko' byalek *albor ... dr illud, quod est album in ovo* S 6v; byalek *albumen* S 7 i R b₃v; Byalek *afodillum ... in ovo {afodillum idem}* R b₂.

BIAŁOSKORNIK 'rzemieślnik wyprawiający cienkie skóry' byaloskornyk *alutarius i. pelliparius* S 8 i R b₅v.

BIAŁOŚĆ Byalosc *około oka album oculi* R b₃v (ml).

BIĄŁY – 1) *byaly candidus, splendidus, albus* S 22; Byali Lyen, Byssyor *byssus* (bibl.) R e₁v; Skwarny dzyen, Byaly *dies fervens* (bibl.) R i₈ (mp); Byala glyna *leucargion* R r₅ (md); byala mąka, zemla *simila i. farina alba seu delicie farine triticee* S 143v (por. pshenyczna mąka, zemla R F₇); myarky byaley mąky *sata simile* (bibl.) R E₃ (mg); *retortus* przethkany, przessusany *de bisso* Byale zzyelyonym R T₂ (md; av. *retorqueo*, -ere); przesusany (!), przethkany byalym y zyelyonym *retortus...*, *sicut filum bis filatum* R D₂ (md); – 2) zool. byala ryba, dorszh *foca* S 59v; *foca, felochus* dorsh *vel* byala ryba *vel est bos marinus, piscis* Byk morsky RN III; Byala ryba *pecten* RN IIIv; – 3) bot. Byala gorczicza *eruca {urica}* R l₃v. Zob. **BIELIĆ**.

BIBLIJOPOLA (?) 'księgarz' Bibliopola (? – może wyraz łac.) *pola, venditor librorum* R A₄v (ml).

BICIE – 1) 'czynność: uderzanie; bójka; pojedynek' bycy *cedes i. verberacio* S 25v; Bycy, pobicy *cedes* R f₆v; Nyezgodą, zwada, Bycy, pobicy, wzburzenie *seditio, tumultus ad pugnam* R E₆v; wshrankach bycy *monomachia i. duellum, singulare certamen* R v₁ (mg); – 2) 'bicz (?)' bycy wazlovate *scorpio ... genus duplicis flagelli* S 140 (por. ostra myotla abo Bycz wazlovaty R E₅v). Zob. **BICZ, UBICIE, WELNOBICIE**.

BICZ Bycz *flagrum* R m₇v; Bycz *verberaculum* R K₄v; ostra myotła abo Bycz wążłowaty *scorpio*, *animal venenosum* ... *Item scorpio est genus duplicis flagelli* R E₅v (por. byczy wążłowate S 140).

BIĆ – 1) ‘uderzać’ Thlucz, Bycz *tundo*, -ere R V₅; czo byczy *scorpionarius* R E₅v (ml); który byczy, wyrzga *calcitrosus equ<u>s* S 21v; pyorvn byczy *fulminat* S 221v i R P₂v (md); pyorvn byczy *fulminat* R n₃v (md; av. *fulmen*); Czo v słupa byczy *tintinaculi i. virgatores, qui in cede flagris Romanos cedunt, vel flagratores, flagriones* R J₄ (mg); – 2) ‘strzelać’ dzyali, puskamy, rucznyczymy bycz *tormento*, -are R V₄; – 3) ‘zabijać, zarzynać zwierzęta na mięso’ rzess bycz *carnifico*, -are R M₇; syeczy wyaszcz, drathwv (!) sshicz *vel* rzess bicz, volv odrzecz *lanio*, -are R r₂ (mp; av. *lanio*); drathwv shicz *vel* syeczy dzyalacz *vel* Rzess bicz *lanio*, -are, *boves decoriare* R Q₃v (ml; av. *lanio*, -are). Zob. **BITY**, **OBIĆ**, **POBIĆ**, **POBIJAĆ**, **PODBIĆ**, **PRZYBIĆ**, **ROZBIĆ**, **ROZBIJAĆ**, **UBIĆ**, **WYBIĆ**, **WYBIJAĆ SIĘ**, **ZABIĆ**, **ZBIĆ**.

BIĆ SIĘ ‘walczyć’ pothykacz sya, Bicz sya *ad bella procedere* (bibl.; sv. *preliares dies*) R B₂; bicz sya, potikacz sya *prelior*, -ari R S₂v; bytwą myecz, zwadzicz sya, swarzicz, bycz sya *certo*, -are R M₈.

BIEDZĄCY SIĘ ‘walczący, trudzący się’ Byedzączy sya, Lomyączy sya *luctans* R s₂v (ml).

BIEDZIĆ SIĘ ‘walczyć’ Byedzicz sya *luctor*, -ari (bibl.) R Q₅v.

BIEG Byeg, obraczanye *motus celi* R v₂ (mg); Byeg, obraczanye *motus celi* R Q₈ (mp; av. *moveo*, -ere); vedług byegv *iure recto* R q₅v (md; av. *ius*); vedług byegv obiczayv *iuxta ritum* R D₃ (mp; av. *ritus*).

BIEGACZ ‘tułacz’ czo kąty zwyedzy, Laząka, Byegacz *lustrum*, ... *vagus* R s₃v. Zob. **BIEGARZ**, **BIEGUN**.

BIEGAĆ byegacz *ambulo*, -are R M₃v; byegacz, przeicz, przechodzicz *transeo*, -ire R V₄; gdzie sam kto może byegacz *pervius i. perambulabilis, penetrabilis* R z₆ (md); Byegaiczy, myyaiczy *transite* R J₆v (md; av. *transitio*); Byegaiczy, Myayczy *transite* R V₄ (mp; av. *transeo*, -ire). Zob. **BIEŻEĆ**, **OBIEGAĆ**, **WYBIEGAĆ**, **ZBIEGAĆ**.

BIEGARZ ‘posłaniec’ Byegvn, Byegarz *cursor* S 39; Byegarz *cursor* R i₄. Zob. **BIEGACZ**.

BIEGUN – 1) ‘goniec, posłaniec’ Byegvn *apedibus* S 11v; Byegvn, cursor (? – może wyraz łac.) *apedibus* R c₃v (ml); Byegvn, Byegarz *cursor* S 39; – 2) ‘tułacz, włóczęga’ Byegvn, Błakayaczy, Thulavy *vagus* S 165 (por. Błandny, czo sya błała abo thvly R K₂); Byegvn *Pelasgus i. Grecus*,

Pelasgi czigany i. *Greci* S 110; *Byegvn Pelasgus* i. *Grecus* R z₃; - 3) 'natręt, faktor, stręczyciel' *Byegvn ardelio* i. *leccator, histrio, scurra* S 13; *Gam-rath, pasyrzyth, Byegvn ardelio* i. *leccator {histrio, homo vanus}* R c₆v; - 4) 'część wrót' *Byegvn cardo, vna pars ostii* R f₃. Zob. **ŚCIEŻAJA, ZAWIASA.**

BIEGUNKA 'choroba' *Slyezyonka, byegvnka, drzistawka lienteria* S 82; *Slyezyonka, Byegvnka lienteria {fluxus ventris}* R r₇v. Zob. **DRZY-STAWICA.**

[**BIELENIE**] zob. **POBIELENIE.**

BIELIĆ *candido, -are* pracz *vel* *byelicz plothno, chvsty vel pelles dealbare* *Lyessh dzyalacz* R M₆v (md); *Byelicz na blyechv plothno solario, -are ... lintea soli exponere ...* R T₆v (ml); *praczka* *abo czo byely plothno candidatrix* i. *lotrix, que lavat pannos* R f₁ (mh; av. *candidarius*). Zob. **BIAŁY, BLECH, UBIELIĆ.**

BIELIDŁO 'ług' *Byelydlo, Mydlyny afronitum* i. *spuma nitri* R b₂.

BIELMO 'biaława plama na oku' *byelmo albugo ... dr glaucitas seu albedo oculorum* S 6v; *byelmo albugo* R b₃v; *Byelmo lencoma (!) oculi* R r₄ (mp); *Byelmo pterigium oculi* R B₈ (mg); *Byelmo, Sovya zrzenycza, Barva glaucoma* R n₈v (por. *Szovya barva vel sovy zrzenicza* S 65).

[**BIERETEK**] zob. **BIRETEK.**

BIERZĄCY 'biorący' *precz byerzączy, odbyerayący ablativus* R a₂; *precz byerzączy, odbyeraiący ablativus* RN (wykl. przednia); *odbyeraiący, precz byerzączy vel i. oddalyonek ablativus casus in grammatica* R a₂ (md).

BIESAGI 'torba' *Byessagy mantica* i. *sarcina {sacculus pecunie}* R s₆; *Byessagi rethe, reticulus* R D₂ (md); *Byessagy, Thlvmok sagma* R D₅v; *Byessagy, Tlvmony nosicz sagmo, -are i. pondus aut onera portare* R T₃ (mg); *obczyżony byessagamy* *abo Thlvmony onustus* R x₆v (ml); *obczyżicz byessagamy* *abo tlomokyem onusto, -are* R R₃v.

BIESIADA *Byesyada antisedium* R c₃ (mg); *Byessyada compotacio, simposia* R h₂ (md); *Byesyada papina* S 107; *Byessyada papina* R y₄ (md); *Byesyada simposia* S 144; *Byessyada simposia* R F₇v (ml).

BIESIADNIK *Byesyadnyk simposiarchus* S 144; *Byessyadnyk simposiarchus* R F₇v (ml).

BIEŻEĆ *wspak byezecz retrogrador, -ari* R T₂; *czo wspak byezy retrogradus, sicut cancer vel planeta precedens et stans* R D₂ (md). Zob. **ODBIEŻEĆ, UBIEŻEĆ, ZABIEŻEĆ, ZBIEŻEĆ.**

[**BIJAĆ**] zob. **POBIJAĆ, ROZBIJAĆ, WYBIJAĆ**.

BINDA 'ozdoba kobieca, łańcuszek u nóg' zaponky, Byndi, Bramova-
nye *periscelides*, *armille pedum mulierum* (sv. *perichelis*; bibl.) R z₅.

BIODRO Byodra, Lyądzvye, vdy, trzosła, Rodzay *femur* (bibl.) S 57 (por.
Rodzay, Rod, pocolyenye R m₄v); lyądzwy, byodra *lumbus* S 84; Lyądzvye,
Byodra *lumbus* R s₃; vyażanye byodr *iunctura femorum* (bibl.) R q₅ (mp).

BIODRNY 'biodrowy' Byodrna zyla *nervus femoris* (bibl.) R v₆v (ml).

[**BIORAĆ**] zob. **BIERZAĆ**.

BIRETEK (dem. od „biret”) Muczka, Birethek *pilleus* S 115v; Myczka,
Byrethek, Czapeczka *pilleus* R A₁v.

BIRZMNO 'bierwiono, belka' Balka *vel* Byrzmno *vel* Tram *trabs*
S 161v; Tram, tarczicza *trabs* (sv. *trabilis*) R J₆; Byrzmno, Balky, Tramy
trabs ..., *trabes* R J₆.

BIRZMOWAĆ 'bierzmować' podfyrdzicz *vel* poswyącicz, Birzmo-
vacz *confirmo*, -are i. *corroborare* R N₂v (mg).

BIRZMOWANIE 'bierzmowanie' Byrzmovanye *confirmacio* S 33v;
Byrzmovanye, poczvyrdzenye, poswyatczenye *confirmacio* R h₃ (mp).

BISIOR 'tkanina' Byali Lyen, Byssyor *byssus* (bibl.) R e₁v.

BISKUPSTWO Byskupstwo *diocesis* S 42v; Biscupstvo, Byskupstwo
diocesis R k₁.

BITUNK 'zdobycz' bythvnk *spolium* S 148v; Lup, Bythvnk *spolium*
R G₄v; Bythvnk, Lup *spolium* R T₇ (mp; av. *spolio*, -ire).

BITWA Bytwa, zwada, pobicye *certamen* R g₁; potykanye, Bythwa
prelium R B₂; pobudzicyel bythvy *adagonista i. iniciator certaminis* R a₈;
bytwa myecz, zwadzicz syą, swarzicz, bycz syą *certo*, -are R M₈.

BITY byta rzecz *productilis* S 124; Dątha abo byta rzecz abo clepana
mlothem *ductilis* ... *es vel metallum* R k₄v; lyana abo byta blyacha *es ductile*
R l₄ (md); Brukovana vlicza, Byta droga *strata i. via* S 151; Byta, Brvcovana
vlicza *strata* ... *via* R G₆v; vyelga a Bytha droga *via regia* R K₆v (ml); Byta
droga *militaris via* R t₆; Byta droga *publica via* R B₈ (mg); Bytha, torovana
droga, goscynyecz *trita via* R J₈ (mp). Zob. **NABITY, POBITY, ROZBITY, UBITY, ZABITY, ZBITY**.

BLACHA Blacha, Shyna zelyazna *lama* R r₂; Blyacha *vel* Strvnka *bractea i. tenuissima auri lamina* R e₃v; lyana abo byta blyacha *es ductile* R l₄
(md); rozbita, roshyrzona, roscljepana blacha *productilis res* R B₅ (md);
Rosklyepacz blyachą, vyvyecz, rozbicz, roshirzicz *produco*, -ere R S₃v.
Zob. **BLASZKA**.

[BLADNAĆ] zob. ZBLADNAĆ.

BLADO blyado, smyado vczynycz, zaczmycz *furveo*, -ere i. *nigrere*, *fuscum vel obscurum esse* R P₃.

BLADOŚĆ bladosc *pallor*, *livor faciei* R y₂v (mg).

BLADY – 1) 'pozbawiony rumieńców, mizerny' blyady *pallidus* (sv. *pallor*) S 106; Blyady *pallidus* R y₂v; Blyade czynią *exterminant facies* (bibl.; sv. *extermينو*, -are) S 220; visushacz, blade czynycz *exterminant facies suas* (bibl.; sv. *extermينو*, -are) R O₇; – 2) 'człowiek lub zwierzę o ciemnej skórze' smyady, Blyady *fuscus* S 62v; Blady, Smyady *fuscus homo* R n₄v (md) (por. gnyady *fuscus equ* <u>s R n₄v (md)).

[BLAJWAS] zob. BLEJWAS.

BLASKOOKI 'zezowaty; może mrużący lub mający rozbiegane oczy' Blyaskooky *hircinus* R o₆v (por. *hirquulus*, *puer libidinosus et lascius ut hircus*, *et qui oculos semper retorquet ad angulos ex nimia lascivia* – bez objaśnienia polskiego, R o₆). Zob. BRLOKOWATY.

BLASZKA blyasska *lamina* (bibl.) R r₂. Zob. BLACHA.

BLECH 'miejsce do bielenia płótna' blyech *colibium*, *solarium idem*, *locus ubi tela candidatur* S 29v; *colibium* Blyech *vel solarium* R g₇ (mp); Blyech *solarium ... locus, ubi lintea ad solem candescunt, colibium idem* S 145; Blyech *solarium ... colibium* R G₁v (mg); Byelicz na blyechv plothno *solario*, -are ... *lintea soli exponere*... R T₆v (ml).

BLEGOTAĆ 'bełkotać' blyegotacz *balbucio*, -ire, *male et trepide loqui et incongrue* S 211v.

[BLEJCZYK] zob. BLEJSZCZYK.

BLEJSZCZYK 'pion, przyrząd do ustalania kierunku pionowego' Bleysczik *perpendicularum est instrumentum cementariorum plumbatum, i. amussis, quod ipsi demittunt ad perpendum equalitatem muri* S 112; Bleysczik *vel* Shelbag *perpendicularum* R R₆ (md); Bleysczik, Bleysczyk *vel* Shelbang *perpendicularum {molorchus idem}* R z₅v; Bleysczyk *molorchus i. perpendicularum* R t₈ (md); bleysczyk *amussis i. perpendicularum* R b₇v; Bley-sczyk *norma ... cementariorum* R x₂.

BLEJWAS 'biel ołowiowa, biały barwnik, kosmetyk' Bleyvass *cerusa {i. gersa, i. minium album}* R g₁v; Bleyvass *gersa i. baltea {cerusa}* R n₇v; Bleyvass *psimitium i. cerusa* R B₈ (mg); bleyvaszem vmalovacz *inger-so*, -are i. *infuscare faciem* (sv. *gerso*, -are) R P₃v.

BLISKI przyrodzony, Blyssky, Swak, Cyescz *cognatus* R g₇; blyzny, Blyssky *proximus* R B₇v; Blyssky *propinquineus* R B₆; blyssky *affinis* R b₂;

Blysskym bycz *proximo*, -are i. *appropinquare* R S₄v; blysska *cognata* S 29v i RN II; Blysska rzecz, przichodząca, Napadaiaćca, Nastavaiaćca *imminens res* R p₄v (ml).

BLISKO wokrag, okolo vshego, przy, blyssko, vedlye *circum*, *circa* R X₃v; podlye, vedlye, Blyzv, Blyssko *iuxta* R X₇v; blyssko *prope* R Y₂; Blyssko *proxime*, *in proximo* R Y₂v (mg); blyzv, blyssko *fere* R X₆; Blyssko *in quo minus*, *prope* R Y₃ (mg; av. *quo minus*); blissko *incominus* i. *prope* R X₄ (ml; av. *cominus*); zblysska *cominus* R X₄. Zob. **HNED**, **WNET**.

BLISKOŚĆ Blysskosc *affinitas* RN Iv; przyrodzona blysskosc *propinquitatis naturalis* R B₆ (mp); *De nominibus affinitatis* Blysskosczy (Gen. sing.) SN 252; przyrodzoną blysskoscyą *propinquo*, -are i. *proximare*, *prope esse* {*sanguine coniungere* i. *propinquitatem*} R S₄.

BLIZNA Blyzna *cicatrix* (bibl.) R g₃; daga, Blyzna *stigma* R G₅v; *stigmatiso*, -are i. *notas* dągy, blyzny (Acc. plur.) *in corpore habere ex verberibus* R T₇v (ml). Zob. **CECH**, **ZNAMIE**.

BLIZNY (?) zob. **BLIŻNI**.

BLIZU 'blisko' blyzv, blyssko *fere* R X₆; podlye, vedlye, Blyzv, Blyssko *iuxta* R X₇v; vydomye *prospicue*, *proprio* i. zrzemo, Besz mala, Blyzv thego R Y₂ (md); blyzv przistapicz *accedo*, -ere R M₂.

BLIŻNI (lub **BLIZNY**) blyzny, Blyssky *proximus* R B₇v.

BLIŻNIEC Blyznyecz *congeminus* R h₃v (ml).

BLIŻNIĘTA Blyznyąta *gemini* SN 251 i RN Iv; bliznyąta *gemelli* S 63v; blyznyąta *gemelli* R n₆.

BLIŻYĆ SIĘ blyzy sya, nastava, przichodzy *imminens* (sv. *imminere*) R P₅v.

BLUSZCZ bot. bluszcz *hedera* R o₃.

BLUŻNIĆ bluznycz *blasphemo*, -are R M₆.

[**BŁAGAĆ**] zob. **UŁAGAĆ**.

BŁAWAT bot. 'chaber, modrak' Blavath *calta*, *herba* S 21v; blavath *sandelicus* S 136 i R E₁v (ml).

BŁAZEN Cuglarz, vyla, blazen, larvarz *histrion* R p₁; Chvyst, cuglarz, blazen *mimus* R t₆v; glupy, Blazen *stultus* R H₁ (por. glupy, Blaznyvy S 151v); Blaznovye, Cuglyarze *gelasini* ... i. *mimi* R n₆ (md).

BŁAZNOWAĆ glupyecz, blaznovacz *stultizo*, -are R T₈.

BŁAŻNIWY 'głupi, szalony' glupy, Blaznyvy *stultus* S 151v (por. glupy, Blazen R H₁).

BŁĄD – 1) ‘głupie, nierozsądne postępowanie’ *blānd deliramentum i. fatuitas, demencia, deviacio, discordia a rectitudine* (bibl.) S 40; – 2) ‘obłąd, niepoczytalność’ *Blād delirium* S 40.

BŁĄDZĄCY ‘obłąkany, szalony’ *Błāndny, błądzāczy delirus* S 40; *błądzāczy delirus* R i₆v.

BŁĄDZIĆ *błādzicz zdrogy devio, -are* R O₂. Zob. **ZBŁĄDZIĆ**.

BŁĄKAĆ SIĘ *Błākacz, Thvlicz syā vāgor, -ari* R V₅v; czo syā *błāka* abo *thvly*, *Błāndny vāgus* R K₂.

BŁĄKAJĄCY (SIĘ) ‘błādzący, tułający się’ *Byegvn, Błākayāczy, Thulavy vāgus* S 165.

BŁĘDNY *Błāndny, błądzāczy delirus* S 40; *błāndny delirus, fatuus ad tempus* R O₁ (mg; av. *deliro, -are*); czo syā *błāka* abo *thvly*, *Błāndny vāgus* R K₂; *Błāndny erraticus* S 52 i R I₃v (ml); *Błāndna droga devium* R i₇ (mg); *błāndne a vplyecyone somnyenye erronea consciencia* R I₃v (md).

[**BŁOCIĆ**] zob. **UBŁOCIĆ**.

BŁOCIZNA ‘błoto, mokradło’ *pālus Blotho, Calvza, Bagno, Bloczyz-na vel aqua fetens Moczydło, vythok* R y₃ (md).

BŁOGOSŁAWIEŃSTWO dobre rzeczenie, *blogoslavienstvo*, dar, datek, darek *benedictio* (bibl.) R d₈ (mg). Zob. **BOGOSŁAWIONY, POŻEGNANY, PRZEŻEGNANY**.

BŁONARZ ‘wytwórca okien’ *okyennyk, Blonarz fenestrarius faber* R m₅ (mg).

BŁONIE ‘łaka, pastwisko’ *Blonye bofforium vel bifforus est via, per quam vadunt boves ad campum pro nutrimento* R e₂ (mp).

BŁONKA *Blonka* (Erz: *blanka*) *ktora oko zakriva gena* S 64; *Blonka retiaculum, reticulum ..., parvum intestinum tenue* R D₂; *Blonka membrana {vel stera, in qua puer involvitur in utero matris}* R t₃v; *Blonka, Czepek stera i. secundina, dr pellicula, in qua puer involvitur et moratur* R G₅v; *vchova blonka miringa* R t₇ (mg); *blonka szerczova precordium* S 121; *blonky okolo syercza precordia* S 121; *Blonky serdeczne precordia* R B₂. Zob. **OSIERDZIE, POWIECZKA**.

BŁOSZCZYCA ‘pluskwa’ *Błosczyca cimex* (Erz bł. *cinix*) *est vermis nascens in carne putrida* S 28; *Błosczyca, pluskva cimex* R g₃v (md). Zob. **PLUSKWA**.

BŁOTNY *Blothny luteus* R s₃v; *blotny, Mulovati, gylovaty {ut terra} limosus* R r₈; *Blothna zyemya paluster* S 106; *Blothna zyemya, pomocrodło paluster* R y₃ (md); *gilovata, Mulovata, Blothna limus, terra humida et cenosa* R r₈; *smrodlyve myesscza, blothne vel zola ablutes* R a₂.

BŁOTO Blotho *cenum* R f₈; Blotho *lutum* R s₃v; mvl, Blotho, gnoy *limus* S 82v; Cal, Blotho *volutabrum* R L₄; *palus* Blotho, Calvza, Bagno, Bloczyzna *vel aqua fetens* Moczydło, vythok R y₃ (md); splyvanye blotha *ablutio* R a₂; vymyescz blotho *limo, -are i. purgare* R Q₅; na blocye *inviare in paludibus* R M₅v (md; av. *avio, -are*). Zob. **JIL**.

BLYSKAĆ (SIĘ) 'łśnić się' blyskacz *vibro, -are, resplendere cum gladio* S 238v; Bliskacz sya, Smygacz rozga, Myeczem crzosacz {*radiare ex fulgure, gladio movere...*} Smygacz rozga, dobicz myecza *vibro, -are i. resplendere ..., iaculari, sicut solemus facere de minuta virga* R X₁; bliskacz, swyeczciz *corusco, -are* R N₄v; blysskacz sya *casmatisso, -ere* R M₇; Bliszka sya *fulgurat* S 221v; Blysska sya *fulgurat* R n₃v (ml; av. *fulgus*); blysska sya *fulgure percutere* (sv. *fulguro, -are*) R P₂v.

BLYSKAJĄCY blyskaiący, krzosszący, dobyty myecz *vibratus gladius, resplendens* R K₆v (ml).

BLYSKANIE blyskanye *coruscacio* S 36v; Bliskanye *coruscacio* S 216v; Blyskanye *coruscacio* R h₆v (ml).

BLYSKAWICA bliskavicza *fulgetra* S 61v; blyskavicza *fulgetra* R n₃v; bliskavicza, trzaskanye *fulgus* S 61v. Zob. **ŁYSKAWICA**.

BO yako, Bo, pewnye, za gyste *quippe* R Y₃.

BOB bot. 'bób' Bob *faba* R m₂.

BOBEK bot. 'owoc drzewa lub krzewu leśnego' Bobek *bacca est fructus olive et etiam lauri. Ponitur tamen quanquam pro quolibet fructu et precipue arborum silvestrium* R d₅.

BOBOWY (przym. od „bób”) luszczyna bobova *hilus, hilum, granum seu putamen, quod fabe adheret* S 69; luszczyna bobova *hilum* R o₅v (ml); Bobova mąka *lomentum* R s₂ (md).

BOBR zool. Bobr *fiber* S 58 i R m₆; Bobr *castor...* *Idem et fiber et befer* R f₄; Bobr *castor* RN IVv; Bobr *befferus i. fiber, castor* R d₇ (mp); Bobr *bever i. castor vel fiber, befferus* RN IVv.

BOBROWY bobrove stroie *castoreum i. medicamentum, quod fit de testiculis castoris* (sv. *castor*) R f₄v.

BOCHENEK 'chlebek' Bochenky *panifici, panes minuti* R y₃v (ml).

BOCIAN zool. Bocyan *pelargus* S 110; Bocyan *ciconia, ibis, pelargus idem* RN IIIv; Bocyan *vel ibis* (? – może wyraz łac.) *ibis, ciconia* S 71.

BOCZNY Boczna nyemoc, Boczny ból, strzekanye *pleuresis seu pleuritis* S 117v; boczny ból, Strzekanye wbokv *pleuresis* R A₄ (mg). Zob. **BOKOWY, NABOCZNY, POBOCZNIE**.

BODACZ 'wół' Bodacz, vol *cornupeta* (bibl.) R h₆. Zob. **BOŚĆ**.

BOG vodny bog *triton, deus maris* S 163 i R J₈; Chvalenye Boga *Alleluia* R b_{4v}; vyznavacz, powyedziecz, dzyąkovacz, Chvalicz boga *confiteor, -eri i. polliceri, promittere* R N_{2v} (mg); polozenye abo przyklad ku bogu mylemv *posicio* R A_{6v} (mg); modla vissha po bodze *iperdulia, que fit persone singulari, ut virgini Marie* (sv. *latria*) S 79v; Modla vyssha po bodze *hiperdulia, que fit persone singulari, ut virgini Marie* R r₃ (md; av. *latria*); navka o bodze, o bozich rzeczach *methaphisica est sciencia speculativa et divina sc. de deo* R t_{5v} (mg); darz bog *dedit Deus* R i₆ (mg); zdarz bog *proficiat* S 231v i R S_{3v} (ml); zdarz bog, pomagay bog *proficiat* R B₅ (mp); Nye-
stan są thak, nyedopuszczay boze, nye przypuszczay *absit* (bibl.) R X_{2v} (ml).
Zob. **BOGDAN, BOGDANKA, BOGINI, BOGUMIŁ, BOSKI, BOŻY**.

BOGATY Bogate kramy, gdzye korzenye przedayą *speciarius vicus* S 147v; Bogate Cramy, gdzye corzenye przedavayą *speciarius vicus* R G_{3v} (mg) (por. Mu28, s. 29). Zob. **NABOGATSZY**.

BOGDAN Bogdan, bogdanka *Deus dedit, proprium nomen* R i₇ (mp); Bogdan *Deus dedit* R J₃ (mp; av. *Thidea*). Zob. **BOGUMIŁ, DAĆBOCHNA**.

BOGDANKA 'imię żeńskie' Bogdan, bogdanka *Deus dedit, proprium nomen* R i₇ (mp).

BOGINI bogyny mądroscy *vel* mądroszcz *Musa* R v_{3v}.

BOGOMOWNY Bogomowny, vczony w pismye *theologus* R J_{2v}; navka bogomowna *theologica ars* R J_{2v} (md).

BOGOMYŚLNY navka bosskich tajemnych, Bogomyslnych rzeczy *theologia* S 158; navka bosskich tajemnych abo Bogomyslnych rzeczy *theologia* R J_{2v} (mg).

BOGOSŁAWIONY 'błogosławiony' bogoslavyony *beatus* S 18v. Zob. **BŁOGOSŁAWIEŃSTWO**.

BOGUMIŁ Bogvmyl *Theophilus* R J_{2v}. Zob. **BOGDAN**.

BOJ Boy *agon* R b_{2v}; Boy *agonia* R b_{2v} (md).

BOJARZYN – 1) 'rycerz, wielki pan' Boyarzyn *bellator* S 18v i R d_{7v} (ml); – 2) 'silny człowiek' Boyarzyn *gibberus* {*fortis viribus, magnus corpore*} R n_{7v}.

BOJAŻNIE (lub **BOJAZNIE**) boyazny *pusillanimitas* R Y_{2v} (ml).

BOJAŻNOŚĆ (lub **BOJAZNOŚĆ**) boyaznosc *pusillanimitas* R C_{1v}.

BOJAŻNY (lub **BOJAZNY**) 'lękliwy' krewky, boyazny *pusillanimis* S 127; potulny, boyazny *pusillanimis* R C_{1v}.

BOJAŻŃ groza, boyasn, Strach *terror* S 157; Boyaszn, groza, strach *terror* R J₁v (mg).

[**BOJEWAĆ?** lub **BOJOWAĆ?**] zob. **WYBOJEWAĆ**.

BOJOWANIE zwady, Boyovanye *conflictiones* R h₃ (mp); zvady, Boiovanye *conflictationes hominum mente corruptorum* (bibl.), {*lingaciones contenciones*} (sv. *conflictus*) R h₃.

BOK boczny bol, Strzekanye wbokv *pleuresis* R A₄ (mg).

BOKOWY Latha bocova *subuncula* R H₂v (ml). Zob. **BOCZNY**.

BOL Boczna nyemocz, Boczny bol, strzekanye *pleuresis seu pleuritis* S 117v; boczny bol, Strzekanye wbokv *pleuresis* R A₄ (mg); Bol *in oculis* (sv. *obtalamia* i. *lippitudo in oculis*) S 100; Bol wnerkach *nefresis ... i. dolor renum* S 97; dzyąsłny bol *paradontides, parulides, parulis i. morbus, tubercula iuxta gingivas, quando caro in gingiva excrescit* S 108; dzyąsłny bol *paradontides* R y₄v (ml); Bolye glovy *emigraneus ..., vermis capitis, unde dicimus dolorem capitis emigraneum esse* R k₈. Zob. **BOLEŚĆ**.

BOLĄCZKA 'wrzód' bolyączka, wrzodowy othok *apostema* S 12v; dymyenicza *vel* Bolączka *apostema* S 12; dymyenyicza, Bolączka *apostema* R c₄v. Zob. **DYMNICA, FRANCOZA, KROSTA**.

BOLEGŁOW 'ból głowy' Boleglow *cephalea, dolor capitis* S 25v.

[**BOLENIE**] zob. **ROZBOLENIE**.

BOLEŃ zool. Bolyen *vel* Som *balena, piscis* RN III.

BOLEŚĆ vyelga bolyescz *difficultas partus* (bibl.) R i₈v (mg); o zalyv, o bolescy *Threnorum liber* R J₃ (mp); czo vsmyerza bolyesczy *mitigativum unguentum* R t₇v (md). Zob. **BOL**.

BONONIA 'miasto włoskie, dzisiejsza Bolonia' Bononia *Felsina i. civitas* R m₄v (md) (por. Mu28, s. 34: *Bononia, Felsina idem*, Bononien, Bononia).

BOR 'las' Bor *borra* S 20 i R e₃ (ml; av. *borith*). Zob. **GAJ, LAS**.

BORAG bot. Borag *borago ..., herba* R e₃.

BORG 'kredyt' Borg *prestium* R B₃ (md); na borg *in prestito* S 122v (av. *prestites*); na Borg, Borgovacz *in prestito vel in prestium dare* R B₃ (md; av. *prestium*).

BORGOWAĆ 'pożyczać komu' na Borg, Borgovacz *in prestito vel in prestium dare* R B₃ (md; av. *prestium*). Zob. **POŻYCZAĆ**.

BOSAK – 1) 'człowiek chodzący boso' Boszak, Boszy *nudipes* S 99; – 2) 'osęka, drag z żelaznym okuciem i hakiem' Boszak *arpax ..., ferreus uncinus ad rapiendum aliquid* S 14; bossag, hak *arpax* R c₈; hak, Bossak lu-

pus..., *ferreus arpax* R s₃; Bossak, hak, wada *uncinus*, *uncus* R L₃; hakyem
abo Bossakyem lapacz *uncio*, *-ire* R X₁v.

BOSKI chwala nye vczczona, modla bosska *latria est honor, qui soli Deo datur* S 79v; Bythnoszcz bosska *ens, entitas* R l₁ (mp); Bosskye skazanye *iusticia divina regulans* S 77v i R q₆ (mp); bosskye obyeczanye, obyavyenye *oraculum* R x₇; pravo bosskye, zakon bozy *lex divina* (sv. *ius*) R q₅v; pravo nyebyesskye, Bosskye *ius poli* R q₆ (md; av. *ius*); navka bosskich tajemnych, Bogomyslnych rzeczy *theologia* S 158; navka bosskich tajemnych abo Bogomyslnych rzeczy *theologia* R J₂v (mg); poznawanye bosskich rzeczy *theoria* R J₂v; poznawacz bosskye rzeczy *theo-*, *-are ...*, *considerare divina* R V₃; o bosskich tajemnychach movicz *theologor*, *-ari* R V₃. Zob. **BOŻY**.

BOSO bosso chodzicz *disalcior*, *-ari* R O₃ (md).

BOSTWO obiczaye... znamyonviacze bithnoszcz y chvalebnoszcz y slawatnoszcz o bostvye *modi significandi substantiam* (sv. *modi*) S 92; obiczaye ... znamyonvyacze bithnoszcz o bostvye abo slawanthnoszcz *modi significandi substantiam* (sv. *modi*) R t₈ (md).

BOSY Boszak, Boszy *nudipes* S 99; Bossy *nudipes* R x₃; Bossy *disalcatus* (bibl.) R k₁v (ml).

BOŚĆ 'o baranie' trykacz, bosc *cornupeto*, *-ere* (sv. *simultum est quidam vermis in cornibus arietum, qui facit eos cornupetere*) R F₇v. Zob.

BODACZ.

BOT 'but' Both *calcearium* R e₅v (ml); trzevyk, Boty *solea ...*, *genus calciamentorum* (sv. *sotularis*) R G₃; nyevyescye bothy *obstringilli* R x₄; czo latha boty *veterementarius* S 169v; czo stare boty latha *veterementarius, sutor* R K₆ (mp); zzvcz boty *solvo*, *-ere* R T₆v; zzvy bothy *solve calciamentum* (bibl.) R G₂ (mp; av. *solutor*). Zob. **CZOŁNEK**, **KURP**, **KURPIEL**, **PANTOFLA**, **PATYNKA**, **SANDAŁ**, **SKORZNIA**, **TREPKA**, **TRZEWIK**.

BOTUCH 'ręcznik, prześcieradło kąpielowe' Botuch, czechel *castula* S 23v; Botuch *vel* Czechel *castula* R f₄v (ml).

BOWIEM Bovyem *nam* R X₈v; bovyem *quoniam* R Y₃; Bovyem *siquidem* R Y₄; bovi<e>m, gdisz *quoniam quidem* R Y₃.

BOŻY – 1) 'boski' bozy shaffarz, davacz *dives Dei* R k₂ (mp); pravo bosskye, zakon bozy *lex divina* (sv. *ius*) R q₅v; boza mocz *numen* S 99; boza mocz *manus Domini* R s₆v (ml); boze pravo *canon* S 22; Boze pravo *canon* R f₁; navka o bodze, o bozich rzeczach *methaphisica est sciencia speculativa et divina sc. de deo* R t₅v (mg); – 2) bot. zolcyen, Bozy dar *chelidonia*,

herba R f₇; – 3) astr. Myotla boza *cometa* SN 204v; Boza myotla *cometa* RN (wykl. tylna). Zob. **BOSKI**.

BOŻYNA ‘imię’ Bożyna *Beatrix, proprium nomen mulieris* R d₇ (mp).

BRABAŃSKI ‘dotyczący Brabancji’ Brabanska zyemya *Brabantia, quedam provincia* R e₃ (por. Mu28, s. 32).

BRACINIEC ‘brat’ O bracynczach żydowskich *Machabeorum liber* (bibl.) R s₄ (mg). Zob. **BRAT**.

BRACISZEK braciszek *fraterculus* SN 251; Braczyshek *fraterculus* RN I. Zob. **BRAT**.

BRĄĆ navczenye byerze a przyymvye *catesisatur* (bibl.) R M₇ (mp; av. *cathetizezo, -are*); včasnyk, ktore częszcz byerze od *nomen* y częszcz od *verbum* (sv. *participium*) R y₆ (mg); *participium* Ktore częszcz byerze od *nomen*, y częszcz od *verbum* RN (wykl. przednia). Zob. **BIERZĄCY, POBRAĆ, PRZYBRAĆ, UCZEŚNIK, WYBIERAĆ, ZABRAĆ**.

BRAKOWAĆ ‘wybierać, różnicować, dzielić na lepsze i gorsze’ vazycz, odmyenyacz, Brakovacz *cambio, -ire* R M₆v.

BRAKOWANIE ‘wybieranie, różnicowanie, przebieranie’ vazenye, Bracovanye *cambium, commutacio rerum* S 21v; vazenye, Bracovanye, odmyana, odmyenyanye *cambium* R e₆ (mp).

BRAM ‘obszycie tkaniny, obramowanie, szlak’ Bram *limbus* R r₇v; Bram *orarium dr limbus, qui apponitur ore, i. margini et extremitati alicuius vestimenti causa ornatus* R x₇; Bram, Shach *peristomium i. ora, que tunica talari vel assuebatur vel texebatur in circuitu* R z₅ (mp); Bramy (może Nom.plur. od „brama”?) *limbus* S 82.

[**BRAMA?**] zob. **BRAM**.

BRAMEK ‘ozdoba’ Bramek, Bramka *lunula, genus ornamenti aut monilis* (bibl.) R s₃ (md).

BRAMKA ‘ozdoba’ Bramek, Bramka *lunula, genus ornamenti aut monilis* (bibl.) R s₃ (md).

BRAMOWAĆ ‘obszywać, ozdabiać tkaninę’ Bramovac *limbo, -are i. limbo ornare* R Q₅.

BRAMOWANIE ‘ozdoba’ Bramovanye *limbacio* R r₇v (md; av. *limbus*); zaponky, Byndi, Bramovanye *periscelides, armille pedum mulierum* (sv. *perichelis*; bibl.) R z₅.

BRANA ‘brama’ Brana *porta* S 119v i R A₆; brana *valva* S 165; Brana myessczka, Wrotha, vyerzeye, Coscyelne drzvy *valva* R K₂v; zoraw v brany *pons pendiculus* S 119 i R A₅v (ml). Zob. **BRONKA**.

BRANIE Branye *sumcio* S 153v i R H₃v (ml); branye rzeczy pochodzi (!) *corelarium* S 36; Branye a vyvod rzeczy, zamknyenye movi crothkymy slovy *vel* zamczysta rzecz *corelarium* R h₅v (ml); częsćy branye *participium* R y₆. Zob. **WEZBRANIE, ZABRANIE**.

BRANNY 'będący częścią bramy' Crathy Branne *pensiles clathri* S 110v; Crathy Branne *caracte pensiles* R f₂v (md).

BRAT Cyotczany brat *amitinus* SN 251; cyotczany brath *amitinus* RN I; vvy<eczny> *vel* cyothczany brath *consobrinus* SN 251v; wvyeczny abo cyotczany brat *consobrinus* RN Iv; Stryyny brath *patruelis* SN 251; Stryyny, Strieczny brath *patruelis* RN I; wvyeczny brath *avuncularis frater* SN 251 i RN I; przyrodny brath *vel* syostra *couterinus* S 36v; przyrodny brat abo syostra *couterinus* R h₆v; krzesny brat *commatrinus* SN 253v; *consobrini sunt filii aut ex sorore et fratre* Bracya cyothczany, *aut ex duabus sororibus* syestrzenczy SN 251v; Stryyny bracya *vel* syostri *vel* cyothczany *patruelles, amitini idem* SN 251; *patruelles sunt filii duorum fratrum germanorum aut filie* Strieczny bracya abo syostri *vel* *amitini, vel sunt plurium fratrum filii vel filie* Strieczny bracya abo Syostri RN I. Zob. **BRACINIEC, BRACISZEK, POBRATYN**.

BRATANEK Brathanek *fratruus dr filius fratris, fraternus idem* RN I.

BRĄCZWIG 'miasto w Niemczech, dzis. Brunszwik' Brąnczvig *Brinsnigum* (? – może zam. *Brinsuigum*; por. Mu28, s. 36 i indeks: *Brinsuigum...*, Bruncwig), *civitas* R e₃v (md).

BREW povyeczka, Brew, Mrugawicze *cilium* S 27v; brvy *cilium* S 27v; brvy, Mrugawicza *cilium* R g₃v; Brvy *supercilium* S 154 i R H₃v; mrugacz, mygacz brvyamy *conniveo, -ere* R N₃. Zob. **BRWIASTY**.

BRLOKOWATY 'zezowaty' Rozoky, Brlocovaty *strabo* R G₆v (ml). Zob. **BLASKOOKI, ROZOKI**.

BRNAĆ Bmąncz po vodzye *transvado, -are* R V₄v. Zob. **PRZEBRNAĆ, PRZEPLAWIĆ**.

BROD Brod *vadum* S 164v i R K₂; brod *bracheum* R e₃; przez brod *per vadum* (sv. *vado, -are*) R V₅; przebmąncz brod *pervado, -are* (sv. *vado, -are*) R V₅. Zob. **BRODZIĆ**.

BRODA – 1) 'część twarzy' zroszcenyenye brodi ku pirshyam *emprosthotonus* S 48v (por. Mu28, s. 73); – 2) 'zarost na podbrzuszu' spodnya broda *pecten* S 109v; Spodnya broda *Cosmata pecten* R z₂; – 3) bot. kozya broda *tragopopus, herba* R J₆ (mp). Zob. **BRODKA, POBRODEK**.

BRODATY zool. Cozyel brodaty *hircus* RN V. Zob. **NIEBRODATY**.

BRODAWCZYK 'człowiek pokryty brodawkami' Brodawczyk *verrucosus, verrucis plenus, tuberosus* S 168v.

BRODAWKA – 1) 'narośl na skórze' brodawka, puchlyna, Brodavka *tuber* S 163v; Brodawka, pąchyrz *verruca* S 168v; brodawka *verruca* R K₅; Brodawka *vel* pąchyrz *verruca in corpore, porrus, porrum idem, accalissa* R K₅v (ml); Brodawka *myrmicea, verruca* R t₇ (mg); – 2) 'sutek' brodawka cziczekowa *papilla* S 107; Brodawka cziczekowa, Svthek *papilla* R y₄; Brodawka v czyczka *capitulum mamme, papilla idem* R f₂ (mp). Zob. **KROSTA, MAMMA, SUTEK**.

BRODKA – 1) 'mała broda' brodka *barbula* (sv. *barba*) R d₆; – 2) bot. vsir (? – może wyraz łac.), Cozya brodka *aquilegia, est nomen herbe* R c₅v. Zob. **BRODA**.

BRODZIĆ Brodzicz *vado, -are* S 237v; Brodzicz *vado, -are* S 164v (av. *vadum*); Brodzycz po vodzye *vado, -are* R V₅. Zob. **BROD**.

BROG 'zboże lub siano ułożone w stogu, sterta' Brog *capeta* S 22v; Brog, Copa syana *capeta, capetia idem* R f₁v (md); brog, Stog, gromada *acervus* R a₃; brog, stog, gromada *acervus* R M₂v (ml; av. *acervo, -are*); Stog syana, Brog *artoconus feni aut frumenti* R c₈v (md). Zob. **BROŻYNA**.

BRONA 'narzędzie rolnicze' *irpex* Brona *agrorum, cum ferreis clavis* R q₃v (ml); Brona *sarpa ..., sarculum* R E₂v; *arpica* Brona *agricolarum* R c₈ (mp); Brona *erpica* S 51v; broną *sarculus* S 136v; Brona rolna *arpica* R l₃v; motyka, gracza, Brona *occa* R x₄; Brona *traha* S 162 i R J₆v; wloczicz broną *erpico, -are* S 51v (av. *erpica*); skyby oracz *vel* broną wloczicz, powlyecz *liro, -are i. arare, sulcare* R Q₅ (mp); Broną powloczicz *sarpo, -ere* R T₃v; Czo Broną wloczy po roley *lirans* R r₈v (md); Broną wloczicz *sarculo, -are* R T₃v; *purgatus ager cum rastro ferreo* broną (sv. *sartus*) R E₂ (mp); czo wloczy broną *occator* R x₄. Zob. **GRABIE**.

BRONIĄCY vmoczniający, Bronyączy *communiens* R h₁v (mg).

BRONIC Bronycz, vmocznycz *communio, -ire* R N₁v (ml). Zob. **OBRONIĆ, ZABRONIĆ**.

BRONKA 'bramka, wejście' Bronka *cancellus* S 21v; bronka, crathka *cancellus* S 212v (av. *cancello, -are*); Crathka *durcovata, zelyazna scyana*, Bronka *cancellus* R e₆v; Bronka *craticula* R h₆v (md). Zob. **BRANA, BRANNY**.

BRON Brony, naczynia *arma* R c₇v.

BROWAR brovar *braxatorium* S 20v i R e₃v (ml).

BROZDA *Brozda aratiuncula* R c₅v; Brozda (! – zam. „brzoza”) *bedula* R d₇ (mp); Brozda *crebro* R i₁; Brozda *sutricale* R H₄v (ml); Brozda, zagon *sulcus* R H₃v; Brozdy czynycz, zagony na roley *dzyalacz sulco,-are* R V₁v; *oraciuncula* 3 Reg. XVII *quasi per duas oraciunculas* Jako dwyema wzoroma *vel potius araciunculas* Brozdoma (bibl.) R x₇ (mp).

BROŻYNA ‘drażni, dach brogu’ Brożyna *astama* R d₂ (mp). Zob. **BROG**.

[**BRUDZIĆ**] zob. **ZBRUDZIĆ**.

BRUK Bruk, Burg *lithostratum* (bibl.) S 83; Brvk, Bvrg *lithostratum* (bibl.) R s₁. Zob. **BURG**.

BRUKOWAĆ Brvcovacz *delapido,-are* {*viam lapidibus sternere*} R N₆v; Brukovacz *viam sternere lapidibus* R K₆v (mg; av. *via*).

BRUKOWANY Brukovana vlicza, Byta droga *strata i. via* S 151; Byta, Brvcovana vlicza *strata ... via* R G₆v; Brvkovana *delapidata via* R i₆ (mp); Brvkovana *silicata via i. strata silicibus, lapidibus* R F₆ (md). Zob. **GOŚCINIEC**.

BRUNAT ‘roślina lub kolor brunatny’ Brvnath *brumaticum* (!) R e₃v (md).

BRUNATNY ‘kolor’ zavoynyk modri, Brvnathny czepyecz *vitta* (bibl.) R L₂v; Brvnathna farba *sanguineus color* S 136v; Brvnathna barva *sanguinari color* R E₁v (ml); nalyepsha, brvnathna *mirra prima i. optima* R t₇ (md); Brvnathne vyno *rubellum, genus ruberrimi vini* R D₃v; dzyalo rozliczney barvy, Barvyone, Brvnathnym pomyesshane *polimitum opus* (bibl.) R A₄v (md). Zob. **MODRY**.

BRUTWANNA ‘płaskie naczynie metalowe do smażenia i pieczenia’ rynka, tregyel, panewka *vel* Brvthvanna *frixorium* (bibl.) S 61; Brvthvanna *frixorium* (bibl.) R n₂v (md); panewka, Rynka y Brvthvanna *vel* panew pywna *sartago* (bibl.) S 137; panew *vel* Brvthvanna *sartago* (bibl.) R E₂v.

BRWIASTY ‘człowiek o gęstych brwiach’ Brvyasty *sillo dr qui habet supercilia hirsuta, longa supra oculos* R F₆v (md).

BRYGANT ‘miasto w Austrii, dzis. Bregencja – Bregenz’ Briganth *Brigantum, civitas* R e₃v (md) (por. Mu28, s. 35).

BRYŁA bryla *embrio carnis* S 47v; Bryla *embrio, frustum carnis in matrice mulieris* R k₈ (md); Gruda, Bryla, Darn *gleba i. terra culta vel massa, seu pars terre* R n₈v (ml); Lupa, Bryla *massa est de qua minerarii faciunt ferrum* S 87v; Bryla {*ferri*}, Lupa (sv. *massa ... apud Hebreos grave pondus dr, et proprie metalli alicuius*) R t₁.

[**BRYTWANNA**] zob. **BRUTWANNA**.

BRZECZKA 'wyciąg ze słodcu, słodki napój' Brzecзка *braxica* R e₃v (ml); brzecзка (2x) *nectar i. dulcis liquor* S 97; Brzecзка *nectar* R v₅v.

BRZEG Brzeg *margo* R t₁; Brzeg, Cray, Strona *crepido* R i₁ (md); Brzeg *ora* R x₇ (md); Brzeg przy morzu *littus* S 83; Brzeg przy valach *litus* R s₁; Brzeg przy rzecze *rippa* S 132v; Brzeg przy rzecze *ripa* R D₃; bez brzegu *importuosus, locus vacuus* R p₅; odlozicz od brzegu *solvere navem i. discedere a litore* R T₆v (md; av. *solvo, -ere*); na brzegu *in ripis* (sv. *ripa*) R D₃; Brzegi, okrągi *cardines i. alte celi partes* (sv. *cardo*) R f₃; vyval brzegow {*obrupcio ripparum, crepido*} *crepor i. sonitus vel elevatio {fluctuum}* R i₁.

BRZEGOWY vyval brzegowy *creperus* R i₁ (md).

BRZEMIENNY Brzemyenna *mulier gravida fetu* (sv. *gravis*) R o₁v. Zob. **CIĘŻKI**.

BRZEMIEŃ 'ciężar' Brzemyą *sarcina* R E₂ i R E₂ (mp); poddany ku brzemieniu *subiugalis* R H₁v; Brzemyona nossicz *sarcino, -are* R T₃v.

[**BRZEŹDŹENIE**] zob. **BRZEŻENIE**.

BRZEŻENIE 'zorza, świtanie' Brzezenye *lucanus i. splendor matutinus {i. aurora}* R s₂ (por. Słstp I, sv. brzeżdzenie). Zob. **ŚWITANIE, WZORZA, ZAJUTREK**.

BRZEK zgrzytanye, Brząnk dzialacz lanczvem *stridor dencium* (bibl.) R H₁ (md); *strideo, -ere i. fortiter sonare, dentes concutere, frendere* brząk dzialacz {*cum catenis*}, zgrzytac ząbmy, Shvmyecz R T₈. Zob. **GIELK**.

[**BRZMIEĆ**] zob. **BRZNIEĆ**.

BRZNIĄCY Brznyący *tinnulus* R J₄; Trąmbyący, Brznyący *concrepans i. simul clamans* (bibl.) R h₂v (ml); Brznyący, glossny *sonor, vehementior sonus* R G₂v (ml).

BRZNIEĆ Brznyecz *tinnio, -ire* R V₅v; Brznyecz, trąmbicz *clango, -ere* R M₈v; Shvmyecz, zwyączecz, Brznyecz *sono, -are* R T₆v. Zob. **ZABRZNIEĆ**.

BRZNIENIE Słodkye Brznyenye *melos ... i. dulcis cantus, dulcis modulatio. Item melodia* R t₃v; Trąmbyenye, Brznyenye *zvonkow, zwyąk clangor* R g₅.

BRZOSKINIA bot. 'brzoskwinią, drzewo' brzoskynia *persicus arbor* S 112v.

BRZOST bot. 'alga?' Brzosth *alga, herba frigidissima crescens in mari* R b₄.

BRZOZA bot. Brzoza *bedulla* (Erz czyta: *betula*) S 18; Brzoza *betula, arbor, ibex idem* S 18v; Brzoza *betula i. multicortex arbor, ibex* R d₈ (md); brzoza *ibex i. betula* S 70v; Brzoza *ibex vel betula, multicortex arbor* R p₃ (md); brzoza *multicortex* S 94; Brzoza *multicortex arbor* R v₂v (ml).

BRZYDKI Brzythky, Myrzyony *fastidiosus* S 56v; myrzyony, Brzidky *fastidiosus, tediousus, superbus* R m₃v (md).

BRZYDKOŚĆ 'obrzydliwość; wstręt; mdłości, choroba morska' Ostudzenye, myrzyanczka, Brzythkosc *abhominacio* (bibl.) S 2v; Brzithkosc *abhominacio* (bibl.) S 2v; Brzidkosc, ostudzenye *abhominacio, abominacio, viri et uxoris in matrimonio* (bibl.) R a₂v (mg); brzithkosc *fastidium ... ciborum* S 56v; Brzydkosc *fastidium ciborum, appetitus immutacio, nausea* R m₃v (md); Brzydkosc, Brzydzenye *nausea* R v₅.

BRZYDZENIE 'mdłości, choroba morska' Brzydkosc, Brzydzenye *nausea* R v₅.

BRZYDZIĆ SIĘ *abminor, -ari* obrzydzicz, ostudzicz *virum cum uxore* Brzidzicz są (bibl.) R M₁v (mg); Brzydzicz są {*cibo aut potu*} *fastidio, -ire i. horrere* R O₇v; Brzidzicz są *nauseo, -are* R Q₈v.

BRZYTWA Brzythwa *rallum i. rasorium* S 129; brzytwa *rallum* R C₄; Brzytva *novacula* {*rasorium*} R x₂v; Brzithva *pilum* R A₁v.

BU 'określenie czegoś do picia w języku dzieci' bu, bu, bu *bva, pocio puerorum, infancium* R e₄ (mg) (por. Lex, k. 27v: *Bua ... Napoy młodych dziełek. Varro cum cibum ac potionem Papas et Buas vocent.*).

BUCHSTAB (lub **BUCHSZTAB**) 'litera, czcionka' buchstab *litera* S 82v; lyst, Buchstab *littera* R s₁. Zob. **BUGSTAB, BUKSTAB, CZTENA**.

BUDA – 1) 'mały, nędzny domek, szałas; namiot' prosty domek, Buda *casula i. parva casa* R f₄v; Stan, Namyoth, Jatha, Buda *tabernaculum* (bibl.) R H₄v; Bvda, kuczka *tugurium* S 163v; Jatha, Buda, Cuczka, Chyss *tugurium* R K₁; *tulpha zvppa camera regia, salinaria eciam* kuczka, Bvda R K₁ (md); – 2) 'kram kupiecki' Budy *penesticalia* S 110v; Bvdy *penesticalia* R z₃ (md); Bvdy *prenesticalia* R B₂v (ml).

[**BUDOWAĆ**] zob. **ZBUDOWAĆ**.

BUDOWANIE 'czynność budowania' Budovanye *edilitas* S 46 i R k₆.

BUDOWNIK 'budowniczy' Budownyk *edilis* S 46.

[**BUDZICIEL**] zob. **POBUDZICIEL, POBUDŹCA**.

[**BUDZIĆ**] zob. **POBUDZIĆ, ZBUDZIĆ**.

BUDZYŃ (lub **BUDZIN**) 'miasto węgierskie' Budzyn *Buda, civitas* S 20v; Bvdzyn *Buda, civitas in Hungaria* R e₄ (mg) (por. Mu28, s. 36: *Buda* ..., Budzyn).

BUG 'rzeka' Bug *Hipanin* (Erz: „sic !”), *Hipanus fluvius* S 69 (por. Mu28, s. 25: *Hypanin, Hipanis idem, Bug*); Bvk *Hipanus fluvius* R o_{5v} (md).

BUGSTAB (lub **BUGSZTAB**) 'litera, czcionka' czo nanyey pysha bugstaby *tabella alphabetaria* S 155 (por. Mu28, s. 188: *Tabella alphabetaria, eyn tafel do das a b c auff stet, Tablicá co nániey bugstaby pyssa*). Zob. **BUCHSTAB, BUKSTAB, CZTENA**.

BUJNY 'rozpustny' Bvyny *lasciviens i. dissolute incedens, aut ludens* R r_{2v} (md); rospusthny, Bvyny, nyeczysti *petulans* R z_{6v} (mg); zloszcz dzyalaiający, Rospustny, Bvyny, nyeczysti *petulans* R R₆ (mp; av. *petulor, -ari*).

BUK bot. buk *fagus* S 55v i R m_{2v}.

BUKIEW 'żołędź bukowa, owoc buku' bukyew *faginula* (Erz czyta: *fuginula*) S 61v; Bukyew *faginum* S 55v; Bvkyew *faginum, fructus fagi* R m_{2v} (ml).

BUKOWINA 'las bukowy' Bukovyna *faginetum, locus ubi abundant fagi* R m_{2v}.

BUKSZPAN bot. Buczspan *buxus, arbor* S 21; Bukspan *buxus* R e_{4v}.

BUKSTAB (lub **BUKSZTAB**) 'litera, czcionka' czo nanyey pyssha buksthaby *tabella alphabetaria* R H_{4v} (md). Zob. **BUCHSTAB, BUGSTAB, CZTENA**.

BUKWICA bot. bukwicza *bethonica* ..., *herba* R d_{8v}.

BULAWA bulawa, kyloff *vel* Clamra *clava, baculus habens massam ferri in fine, cateia* (Erz: *catria*) *idem* S 28v; kilof, Bvlava, Shlyaga, Culya, Clamra *clava* R g_{5v}.

BUNT 'związek, spisek' Bvnth *liga i. conspiracio* R r₇ (ml). Zob. **ZBUNTOWANIE**.

[**BUNTOWAĆ SIĘ**] zob. **ZBUNTOWAĆ SIĘ**.

BUNTOWNIK Bvnthownyczy *complices* R h₂ (mp).

BURG 'bruk' Bruk, Burg *lithostratum* (bibl.) S 83; Brvk, Bvrg *lithostratum* (bibl.) R s₁. Zob. **BRUK**.

BURGRABIA burgrabya *burgrabius* S 20v; Bvrggrabya *burgrabius i. vicecapitaneus* R e_{4v} (mg).

BURMISTRZ raycza, Burmystrz *consul* S 34v; Raycza *vel* Bvrmystrz *consul* R h₄; Bvrmystrz *proconsul* R B_{4v}; Stary burmystrz ('były

burmistrz') *consularis vir* S 34v; Stari Burmistrz ('były burmistrz') *consularis vir* R h₄ (mp).

BURMISTRZOW 'burmistrzowski' namyestnyk burmystrow *proconsul* S 34v.

BURSZTYN Burstyn *ariopagus* (Erz dodaje drugi wyraz łac. – *arripagium* – którego nie ma w oryginale) S 13v; Bvrszyn *ariopagus vel arpagus* R c₇v (ml).

BURZA Burza *turbo* R V₅ (md; av. *turbo*, -are); Burza, vicher *turbo* R K₁; Burza, navalnosc, nyepogoda abo pogoda vedług czasv *tempestas* (bibl.) R H₆; Burzą (Acc. lub Instr. sing.) rozvyacz, nyepogodą (Acc. lub Instr. sing.) przekazicz *tempesto*, -are i. *molestare*. *Et tempestare destruere, dissipare vel tempestatem facere* R V₂v; wburzy in turbine (bibl.) R K₁ (mp; av. *turbo*); wburzy in turba vel turbine R V₅ (md; av. *turbo*, -are).

[**BURZYĆ**] zob. **ZABURZYĆ**.

BUTEL 'miejski sługa; oprawca' czeclwarz, butel *lictor* (bibl.) S 82; Cath, Myesczky sługa, Bvthel, Czeclarz *lictor* (bibl.) R r₇v.

BUTWAJC (lub **BUTWAJS, BUTWEJS, BUTFEJS**?) 'ber, rodzaj prosa' (niem. Buchweizen) Buthveisz *panicum, panicum est genus annonae, quo homines sustentantur vice panis, fagotriticum* S 106v (por. Mu28, s. 119: *Panicum, quod vulgo dr fagotriticum*, Butzweis – bez odpowiednika polskiego); Bvthfeys *fagotriticum seu pannicum* R m₂v (ml).

BY, BYĆ by neu R X₈v (ml); by tesz thak bylo *esto* {i. *dato vel i. ponatur quod ita sit*} (bibl.) R X₅; Cupyec, Cramarz aut Cortisan *questuarius, qui questu vivit, sicut mercator* {et qui querit elemosinas czoby gdzye wzyacz} R C₃; By bilo gynaczey, povyedzyal bich vam si quo minus ..., *dixissem vobis* (bibl.) R Y₃ (mp; av. *quo minus*); Bycz bylo gynaczey, povyedzyalbich vam si quo minus, *dixissem vobis* (bibl.) R Y₄v (mg). Zob. **JESTLIBY, KIEDYBY**.

BYĆ (łącznie ok. 150 razy) np.: – bicz *esse*, dawno bicz *fuisse*, maiącze bicz *futuros esse* (sv. *sum, esse*) R V₁v (ml); czo ma bicz *affuturum* R b₂ (mp); myaloby bycz *affuturus i. debere, fore* R b₂ (mp); *pronomen* zamyona, Namyastek in *grammatica*, ktore cladzyemy na ono myesscze, gdzye myalo bicz *nomen* R B₅v (md); mąznym bycz *viro*, -are R X₁ (mp); poborczą abo Czelnkyem bicz *publico*, -are, *de re publica curam gerere* R S₄v (md); Bicz nyesyon *laturum esse* R O₈v (ml; av. *fero, ferre*); pogodnye bycz, wczesno, Myerno, vmyarkovacz rzecz, vsmyerzicz *tempero*, -are R V₂v; proznochodzicz, wshandy (!) bycz *girovagor*, -ari R P₃v; – nadworze

yestem *foris sum* R X₆ (mh; av. *foris*); – tho iest *scilicet* R Y_{3v}; Jvsz iest vye-
czor *vesperat* R K_{5v} (md; av. *vesper*); o ktorich iest vislownosc *modi sup-*
ponendi S 92; skuteczne nabozenstwo, gysthne, ktore iest tenrasz *actualis*
devocio R a₈ (md); przeszk ktorego pythamy, czyya iest rzecz *casus genitivus*
R n_{6v} (md; av. *genitivus*) i RN (wykl. przednia); Robota, sktora iest za mye-
syancz doszicz czynycz *menstruum opus* S 89 (por. Mu28, s.8); ach hanba,
Sromota yest *prochpudor* R Y₂ (mp); pochodzi, *vel sic*, tak iest *vel i.* stand
iest dowod podlug tich slow *sequitur* S 142v; Czasz od dwv lyath *vel* czo sta-
ro iesth dwa roky *biennis* S 18v; przywroczo iest *recuperatum est* S 129v;
doszedl iest *potitus est* S 120v (av. *potis*); vzyl iest, doshedl *potitus est* R B₁
(mg; av. *potestas*); dosshedl yest, zyskal polya *potitus est* R S₂ (mg; av. *po-*
tior, -iri); vylyana iest myloszcz wvstach tvoich *diffusa est gracia in labiis*
tuis (bibl.) S 42; vylyala, rozlyala sya iest myloszcz wvstach twoych, Roze-
shla, Rosplynala *diffusa est gracia in labiis tuis. Hinc inde sparsa varie fusa*
(bibl.) R i_{8v} (ml); – yzascye (z dawniejszego „jeście”) vy nye nadnye? nye
vaznyeyszy? *nonne pluris estis vos?* (bibl.) S 247 (av. *plus, pluris*); *pluris i.*
minoris valoris, ut pluris estis vos, pluris est Izascye vy nyenadnye abo nye-
vaznyeyszy? R A₄ (mp; av. *plus, pluris*); – Gody sza *Calende sunt* R q_{6v}
(md; av. *Kalende*); Myesscczy stroze abo czo sza wwoynye na strazey *circi-*
tores R g₄ (md); plyenne sza *luxuriant segetes i. abundant nimis* R Q₆ (mg;
av. *luxurio, -are*); sza vstavyyeny *presunt* R S_{2v} (mg); zabiczi, ssyekany sza *con-*
ciderunt i. corruerunt per mortem (bibl.) R N₂ (mg); przemozeny sza *fatigati*
sunt (bibl.) R m₄ (mg) i R O₈ (mh; av. *fatigo, -are*); – By bilo gynaczey, powy-
dzyal bich vam *si quo minus ..., dixissem vobis* (bibl.) R Y₃ (mp; av. *quo mi-*
nus); Bycz bylo gynaczey, powyedyzalbich vam *si quo minus, dixissem vobis*
(bibl.) R Y_{4v} (mg); – bada ly zyw *vita comite* (bibl.) S 171v; Badały zyw *vita*
comite i. si vivam (bibl.) R L_{2v} (md); – Jvszh nyebadzyesz vyaczey wthym
vrzandzye *iam non poteris ultra villicare* (bibl.) S 170 (av. *villicus*); Jvsz
nyebadzyesz vyaczey wthym vrzandzye *iam non poteris ultra villicare* (bibl.)
R L₁ (md; av. *villicus*); Juszh nye badzyesz vyaczey wthym vrzandzye *iam enim*
non poteris villicare (bibl.; sv. *villico, -are*) R X₁; – namyastek, pothomek, Czo
potym bandzye *posterus* R A_{6v} (ml); dotichmyasth *hactenus i. hucusque vel i.*
nyebadzyely tv S 244v; *hactenus, adv. loci i. hucusque* dotichmyast *vel i.*
nyebadzyeli tv *hoc fine, qui usque ad finem vel i. hic sit finis, intantum (?)*, adeo
R X₆ (mp), itd. Zob. **BĘDĄCY, BYWAĆ, DOBYĆ, NABYĆ.**

BYDGOSZCZANIN ‘urodzony w Bydgoszczy’ *patrium nomen dr ut*
Bartolomeus Bidgostianus i. a Bidgostia Bidgosczyanyn R z₁ (mp).

BYDLINEK 'wędzony śledź' Bidlinek *arenga passa* S 13v; Bydlynek, Bidlyng *arenga passa i. allec infumatum* RN III. Zob. **ŚLEDŹ**.

BYDLING 'wędzony śledź' Bydlynek, Bidlyng *arenga passa i. allec infumatum* RN III. Zob. **ŚLEDŹ**.

BYDŁO bydło *armentum* S 14; Trzoda, Skoth, zgon, rogate bydło *armentum* R c₇v; Trzoda, Bidło *pecus* S 109v; Trzoda, Bydło *pecus* R z₂v; zagany, zapędzony, popędzony bydła *minans boves* R t₆v (ml; av. *mina*); Spędzicz bydło *cogere pecus* R M₈v; zagany, zagnany, popędzisz bydło albo voly *mino, -are* R Q₇v; zagany, zagnany bydło *abigo, -ere* R M₁v; zaiąć bydło do obory *forestare pecus* R P₁v (mg; por. *Cervus*); pozrzec, bydłem vipasz *depasco, -ere* R O₁. Zob. **DOBYTEK**.

BYK zool. – 1) Byk *taurus i. bos non castratus* S 155v i R H₅v (wg Erz 'astr., konstelacja byka'); Bik *thaurus* RN V; – 2) zool. *foca, felochus* dorsh vel była ryba vel est *bos marinus, piscis* Byk morski RN III. Zob. **BIAŁY, CIEŁE, DORSZ, MORSKI, RYBA**.

BYKOWY Bykowa skóra *taurina pellis* R H₅v (md).

BYLICA bot. bylica *artemesia est herba Diane a gentibus consecrata* R c₈v.

BYSTRO Bystro *vehementer* S 249v; pranthko, Bystro *vehementer* R Y₅; navalny, Naglye, kvaplyvye, Bystro, varthko *impetuose* R X₇ (md).

BYSTROŚĆ Bystroszcz, nagłoszcz *vehemencia* S 166v i R K₃ (mp); Quapyeny, navalnosc, Bystroszcz, varthkosc, pranthkosc *impetus* R p₅ (mg); bystroszcz wody *torrens* R J₅v (md); za potokiem, za bystroszcą *trans fluenta i. decursus aquarum* (bibl.) R m₈ (mp; av. *fluentum*).

BYSTRY Bystra rzeka *rapidus fluvius i. cum impetu currens* R C₄v (md); pothok vel Bystra voda *fluentum* R m₈ (mp).

[**BYTLING**] zob. **BYDLING**.

BYTNIE 'doskonale; właściwie, istotnie' przedny, Bithny, własny, kształtowny, vytvorny *formaliter* S 244; przedny, Bithny, własny (lekcia niepewna: możliwe „włosny”), kształtowny, vytvorny, pravyy *formaliter* R n₁ (mp; av. *forma*).

BYTNOŚĆ filoz. Bythnoszcz *ens* S 49 i R I₁ (mp); bithnoszcz *existencia* S 54; Bythnoszcz *existencia* R m₁ (mg); Bythnoszcz boska *ens, entitas* R I₁ (mp); *essencia* gysthnoszcz, *substantia idem* Bythnoszcz S 52; bithnoszcz {*substantia*} *essentia* R I₄; gysthnoszcz, bithnoszcz *essencia divina* SN Iv; *substantia* Stworzenie *Gen. de diluvio*, pylon, Bythnoszcz, gysnoszcz vel *facultas bonorum* gymyeny, *fides est substantia* zaclad R H₂ (mg); gymyeny,

Bithnosc *substantia i. materia, soliditas rei, facultas bonorum* R L₅ (mp; av. *usufructuarius*); Bytnosc *identitas* S 71; Bytnosc, Jednosc *identitas* R p₃v (mg); obiczay, Bithnosc *tenor i. status ...*, {ordo} R H₆v; pospolite slawathnosc *vel* wsithkich rzeczy pospolita bithnosc *vel* vyslovyenye, znamyonwiazca wlosnosc, przyrodzona, wlyana, nabyta rzeczy wydomych (Erz bł. czyta „wydanych”) y domyslnych *predicamenta* S 121v; wshythky<ch> rzeczy pospolita bytnosc, Pospolite slawathnosc, znamyonwiazce Bytnosc abo wlasnosc, wlyane abo nabyte, przyrodzenia rzeczy wydomych y domyslnych *predicamenta* R B₂ (mg); yedney gysnosc, bithnosc *consubstantialis, eiusdem substantie, sicut Pater et Filius sunt* R H₂ (mg; av. *substantia*); obiczaye ... Bytnosci *modi existendi* S 92; obiczaye ... Bytnosci *modi existendi* R t₈ (md); obiczaye ... znamyonwiazce bithnosc y chwaleb- nosc y slawathnosc o bostvye *modi significandi substantiam* (sv. *modi*) S 92; obiczaye ... znamyonwiazce bithnosc o bostvye abo slawathnosc *modi significandi substantiam* (sv. *modi*) R t₈ (md). Zob. **NIEBYTNOŚĆ**.

BYTNY ‘istniejący?’ Bythna <*substantific*>a (sv. *substantificus*) S 152v.

BYWAĆ Byvacz, przebyvacz *versito, -are i. frequenter versare* {*in aliqua re assiduum esse*} R V₆v; czo na myesyacz byva *menstruus* S 89; vmyslicz (?) nyerzadnosc *vel* Czo byva wposmyech *ostentacio* R x₈v (md); byvaią *essendum* (!) R O₅v (av. *gerundia verba*) i RN (k. tyt); byvaiacz *essendo* R O₅v (av. *gerundia verba*) i RN (k. tyt.) Zob. **DOBYWAĆ, PRZEBYWACZ, UBYWAĆ**.

BYWANIE byvanya (Gen. sing.) *essendi* R O₅v (av. *gerundia verba*) i RN (k. tyt.). Zob. **PRZEBYWANIE**.

C

CADNY 'służący do cedzenia' vorek czsadny (!), lugovy *colum*, *colarium* R g₇ (mp). Zob. **CADZIWOREK**.

CADZIĆ 'cedzić' *gutturium, quoddam vas aquatile vmyvadlo, in inferiori parte perforatum, quod inferius deguttat aquam durslak*, Cossh per quod vinum colatur czszadzą (!) S 66v. Zob. **PRZECADZIĆ**.

CADZIDŁO 'cedzidło, sitko' czadzidło *cola* S 30v; czadzydło *cola* S 31; Czsadzydło (!) *cola* R g₇ (mp). Zob. **DURSZLAK, KOSZ**.

CADZIWOREK 'cedziworek, sitko' czadzy vorek *colum* S 30v. Zob. **CADNY**.

CAŁO czalo czynycz *vel stwardzyeiecz solido, -are i. firmare, integrare* R T₆v.

[**CAŁOWAĆ**] zob. **POCAŁOWAĆ**.

CAŁUNA 'całun, zasłona' czalvna *fulcrum, sponda vel pes lecti vel est ornamentum lecti* (bibl.) S 62; Loznychza, Czalvna *fulcrum* (bibl.) R n₃v; Czalvna, opona *fultrum lecti aut currus* R n₃v (mg); plachta, Czalvna, plothno *linteum {mantile, sudariolum}* (bibl.) R r₈v; Czalvna, plachta *thoral vel lodex. Thoralia omnia lecti stragula diversorum colorum* R J₃ (md); czalvna, vezglovye, deka, poscyelne Rucho *stragulum* R G₆v; czalvny, deky, vezglovya, poslanky dzyalacz *stragulo, -are* R T₈ (mg).

CAŁY czaly, nye skazonny *integer, plenus, incorruptus* R p₈v; Czaly *solidus, integer* R G₁v (md); czaly rozvm *aforismus est sermo brevis, integrum sensum rei preposite scribens* R b₂; twarda rzecz, Czala rzecz, Spervnk, Sepsczelnyk *solidum* R G₁v (md); czala rąka od plyeczy asz do lokcy *brachium* R e₃ (por. Mu28, s. 58).

CAP zool. czap *caper i. hircus* S 22v; Czap *tectum..., genus ovium magne lane* R H₅v (md). Zob. **KOZIEŁ**.

CEBER czeber *tena* S 156v; Czeber, czebr *tena* R H₆v (mg). Zob. **CEBR**.

CEBERNICA vodny dzban, vyadro, cebernychza *hydria, vas aquatile* R o₅.

CEBERNIK cebernyk *captrum* S 22v; Cebrzyk, Cebernyk *captrum* R f₂v (md); cebernyk *captrum* S 156v (av. *tena*) i R H₆v (mg; av. *tena*).

CEBR Czebr *orca i. vas olei vel amphora magna* S 103; Baryla, Lyoga abo Czebr *orca* R x₇v; Czebr *lacus* R r₁v; Czebr ku noszhenyv *lacus* S 78v;

Czeber, czebr *tena* R H₆v (mg); *tina* Czebr *vel* Cloda pywna *vel* vas *i.* vanna (? – może wyraz łac.), *in qua quis balneatur et sedet in decoctione herbarum* R J₄ (md). Zob. **CEBER, FASA, FASKA.**

CEBRZYK czebrzyk *orcula* S 103 i R x₇v; Czebrzyk *orceolus* (sv. *orca*) R x₇v; Cebrzyk, Cebernyk *captrum* R f₂v (md). Zob. **WĘBOREK, WIADERKO.**

CECH – 1) ‘zrzeszenie’ Czech, gromada *contubernium* R h₄v (por. gromada, towarzystwo S 35v); – 2) ‘znak’ czech, znamyą, zegadlo *character* R f₂v; czech, znak *signum* R F₆ (por. rozeznanye S 143). Zob. **BLIZNA, DĘGA.**

CECHMISTRSTWO ‘urząd cechmistrza’ Cechmystrstwo *tribunicia potestas* S 162v; czechmystrstwo *tribunicia potestas* R J₇ (md).

CECHMISTRZ voysky *aut* cechmystrz *tribunus plebis* S 162v; rothmystrz *vel* Cechmystrz *tribunus quiritem* R J₇.

CECHOWAĆ ‘piętnować’ varzączą pokyvacz *vel* shvmovacz *vel* *i.* czechovacz *tudiculo*, -are, *vide Calepi.*, *cum tudicula in coquina expumare* R V₅ (md). Zob. **NACECHOWAĆ.**

CECHOWANY ‘napiętnowany’ Czechovany (Nom. plur.) dla zloscy *stigmatici* R G₅v (md). Zob. **NACECHOWANY.**

CEDUŁKA ‘kartka’ Lysth, cedulka *sceda i. pagina, carta, scriptura, epistola* S 138v (por. Lystek, szedulka R E₄).

[CEDNY] zob. CADNY.

[CEDZIĆ] zob. CADZIĆ.

[CEDZIDŁO] zob. CADZIDŁO.

[CEDZIWOREK] zob. CADZIWOREK.

CEGIELNIK czegyelnyk *laterarius* S 79v; Czegyelnyk, Stricharz *laterarius* R r₃ (mg).

CEGŁA hastrich, czegła plasska, czo pavement pocladaya *stratum* R G₆v (md); polozony strichem, czegłą *pavimentatus i. pavimento ornatus* (sv. *pavimentum*) R z₁v. Zob. **ASTRYCH.**

CEKLARZ ‘pacholek miejski, oprawca’ czeclyarz, butel *lictor* (bibl.) S 82; Cath, Myesczky sluga, Bvthel, Czeclarz *lictor* (bibl.) R r₇v; czeklyarz, vrzandnyk *officialis* S 101; Czeclyarz *vel* vrzandnyk *officialis eciam dr cui officium committitur, apparitor, minister magistratus* R x₅ (mg).

CEL Czel *cabula mete* S 21 i R e₄v (mg); Czel *scopus vel cabula mete* R E₅ (mp); rozdział {*distancia*}, czel daleky *chaos ... Chaos Greci dicunt materiam celi et terre confusam* R g₂; czel *cabula mete* S 90 (av. *meta*); Czel *mete cabula* R t₅ (mp; av. *meta*); strzelacz do czelyv *scopo*, -are R T₄v.

CELBRAT 'stół bankierski' *celbrath trapesia, trapesa i. mensa, mensa nummulariorum, trapezetum idem* S 162v; *Celbrath trapezia* R J₆v.

CELNIK *czelnyk telonearius, qui exigit teloneum* S 156; *Celnyk telonearius* (sv. *teloneum*) R H₆; *questor, tortor vel iudex maleficorum, vel poborcza qui exigit vectigalia* *Czelnyk, podskarby i. prepositus publice pecunie, vide Calepi.* R C₃ (md); *poborcza, Celnyk, zly czlovyek, yawnogrzesnyk publicanus dr conductor vectigalium vel rerum publicarum, vel exactor publicorum vectigalium aut publicorum lucrorum* (bibl.) S 126; *yawno grzesnyk, Czelnyk, poborcza publicanus* (bibl.) R B₈; *poborcza* abo *Czelnykyem bicz publico, -are, de re publica curam gerere* R S₄v (md). Zob. **CŁO**.

CENA 'cyna – metal' *Czena stannum, genus metalli* S 149 i R G₅; *Cena plumbum album i. stannum* R A₄ (md); *czena* robycz *stanno, -are* R T₇v; *Luthovanye cena* abo *olovem applumbacio, applumbatura idem* R c₄ (md).

CEPY (Nom. plur.) *tribulum, quo teritur piper vircyoch. Est tribulus oseth, <tribu>la czepy, <tribu>lum vircyoch* S 162v; *czepy tribulum ... et ... tribula ... est instrumentum, quo fruges teruntur* R J₇; *mloczicz czepamy tribulo, -are {i. triturare}* R V₄v.

[**CERTA**] zob. **SERTA**.

CEWKA – 1) 'rurka' *czewka canna* S 22; *czewka zlota canna auri, canna eciam est gutturis vel olywna banya vel czewka* R f₁ (mp; av. *canne*); *czewka carita* S 23v i R f₃v (ml); *Czewka calamus* R e₅v; *Czeffka salicia, carita idem* S 135v; *Czewka salicia, saligium, carita* R D₆ (mp); *kolanka ve zdzblye vel czewka genicula culmi seu stipule intermedia* S 64; *Colanka ve zdzblye vel i. Czewka genicula i. culmi seu stipule intermedie* R n₆v (ml) (por. Mu28, s. 120: *Genicula, culmi seu stipulae intermedia*, Helm, Kolánká wzblye (!) álbo własnyey iáko pospolyćye myánuyemy cewká); – 2) 'szpulka' *czewka rombus feminarum* S 133; *Czewka rombus, instrumentum feminarum* R D₃ (md); *czewka texica* R J₂ (mp). Zob. **RURKA**.

CĘTNAR 'jednostka wagi' *cząthnar centenarius ... et hoc centenarium pro quodam pondere centum librarum* R f₇v.

CHACHA, CHACHA (onomatop.) *Chychotanye, Chacha, Chacha cachinnus i. risus inutilis et immoderatus* R e₄v.

[**CHADZAĆ**] zob. **PRZECHADZAĆ**.

CHAŁUPA *pastushy domek, Chalupa magale ... Et sunt magalia case pastorales pasturzye (?)* R s₄. Zob. **PASTYRZNIA**.

CHART zool. *Chart vertagus, canis* S 168 i R K₅ (mp); *Charth valter* S 165; *Chart valter, canis* R K₂v (ml).

CHCIEĆ Shvkacz zabycz kogo, Chcyecz czo vdzyalacz *ut molitur insidias* (bibl.) *i. cum querit occidere aut meditatur i. cogitat* R Q₇v (md; av. *molior*, -iri); czyn sznym czo chczesh *utere* (Erz bł. *verte*) *eo prout vis* (bibl.) S 239; Czyn snym czo chczesh *utere eo prout vis* (bibl.) R X₂ (mp; av. *utor*, *uti*); nye yako thy chczesh *velis nolis* R K₃v (ml).

CHCIWOŚĆ chącz, chczyvoscz, żądza *affectus*, *animi devocio*, *amicicia*, *fedus*, *societas*, *dilectio*, *caritas* S 6.

CHCIWY chczyvy, lakomy *avidus* S 16v i R d₄.

CHELPA 'pycha' *chelpa iactantia* (bibl.) S 70v i R p₂v.

CHĘĆ chącz *appetitus* S 11v; chąndz (!) *appetitus* R c₅ (ml); chącz, chczyvoscz, żądza *affectus*, *animi devocio*, *amicicia*, *fedus*, *societas*, *dilectio*, *caritas* S 6; chąncz myecz *appeto*, -ere R M₄.

CHĘDOGO czyscye, chąndogo *pure* R Y₂v (ml).

[**CHĘDOGOŚĆ**] zob. **NIECHĘDOGOŚĆ**.

[**CHĘDOŻYĆ**] zob. **OCHEDOŻYĆ**.

CHĘTNY 'pobudzający chęć' smaczny, chąnthny *sapidus*, *saporem habens* R E₁v. Zob. **PRZCHĘTNY**.

CHICHOTANIE Chychotanye, Chacha, Chacha *cachinnus i. risus inutilis et immoderatus* R e₄v; chichotanye *cachinnus* (sv. *cachinor*, -ari) R M₆v.

CHLEB novy chleb *sicanus panis* S 143 i R F₅v (md); nyequassony chlyeb, przasny *azimus i. infermentatus seu sine fermento, sincerus* (bibl.) S 17; przasny, nye kwashony chlyeb *azymus i. syncerus sine fermento* (bibl.) R d₅; voyenny chleb *panis militaris* S 106v i R y₃v (ml); Rrzany chlyeb *panis cibarius* R y₃v (ml); rrzany chleb *siligineus ... de siligine factus* (sv. *siligo*) R F₆v; Skuthnyczsky chlyeb *rubidus panis i. asper* R T₂v (av. *ru-beo*, -ere); Scuthnyczsky chleb *rubidus panis, ruvidus idem, i. rudis, scaber, i. nauticus* R D₃v (mg); Sthuka chlyeba *bolus i. morsellus* R e₂v; nadrobicz chlyeba *infriare panem* R p₇ (mg; av. *infractio*); karmya, Wszhelka potrava ku clyebv (!), *vel yedny dar obsonium ... parvus cibus et delicatus, ... quod alicui mittitur causa honoris* S 100; polyewka schlyebem *insulata* (Erz poprawia na: „*iussulata* (?) ... w rkp. mylnie *insulata*”) S 75v; polyewka schlyebem *insulata* R p₈v (ml). Zob. **BOCHENEK**, **CZELADNY**, **DUNOS**, **GNIOTEK**, **GRZANKA**, **MIODOWNIK**, **OBARTUCH**, **OSUCH**, **PIERZNIK**, **PODPŁOMYK**, **WYCHOPIEŃ**.

CHLEBOWY Chlyebovy kossh *panarium, mactra idem* S 106; Chlebovy Cossh *panarium, muctar, mactra, calatus, vel cista, vel ubi panis ser-*

vatur R y₃ (mg); Chlebovy Cossh *mactea i. archa panaria* R s₄ (md); *qualus* Cossh *vynny in quem vinum defluit guttatim vel canistrum panis* Chlebovy Coss, Cossik R C₂ (md); chlebovy talyerz *cisorium* S 28v; Chlebovy thalyerz *cisorium* R g_{4v} (md); chlyebovy talerz *incisorium panis* S 73v; chlebovy talerz *nogodobundium* S 98v; chlebovy talyerz *nogodobundium* R x_{1v} (mg); chlebovi pyecz *furnus* S 62; chlebovy pyecz *fornale* R n₁ (mp); Lopata chlyebova *infurnibulum* S 74v; Lopatha chlebova *infurnibulum* R p₇ (mp); pathena chlebova, Talyerz *incisorium* R p_{5v} (ml); Skora chlyebova *crusta vel crustula dr exterior cortex panis, crusta eciam dr exterior pars eorum, que non comeduntur, ut vitri, marmoris, ligni* geln (!) S 37v; Skora chlebova, grzanka *crusta... cortex panis. Crusta est lamina quelibet vel fragmentum auri vel argenti vel alterius metalli vel ligni vel lapidis* krsshyny R i₂. Zob. CZOPUCH, GIELŃ.

CHLEW owczarznia, Chlyew *caula i. ovile {stabulum}* R f_{5v}; Car-mnyk, Chlyew, Barlog *hara* R o_{2v}; Cozyarnia, Cozy chlew *caprile, stabulum caprarum* R f₂ (md); volovi abo Crovy chlew *bovile* R e₃ (mp); szvyny chlew *suile* S 153v; Swyny chlew *suile* R H_{3v} (ml); Swyny chlew *suarium* R H_{1v}; koczyecz *vel* chlyew *gąszy chenoboscion grece, locus ubi anseres et auce aluntur* S 27; Cocyeczech, Gąssy chlew *chenoboscium* R g₂ (md); gąssy chlew *vel* Cocyeczech *cenoboscium vel cenoboscion* R f₇ (md) (por. Mu28, s. 134: *Chenoboscion*, eyn genształ, Gęszy chlew; toż Mym28, k. 31); kaczczany chlyew *hesotrophion* (!) S 68; Caczczany chlew *hesotrophion* (!) R o_{4v} (ml); kaczy chlew, Caczornyk *nosotrophium* S 98v; Caczornyk, Caczy chlew *nesotrophion* R v_{6v} (ml); Caczy chlew, Caczornyk *nosotrophium* R x₂ (mg) (por. Mu28, s. 84: *Nesotrophion*, entenstal, Kácczány chlyw – oraz Mym28, k. 25v: *Nesotrophium*, Entenstal, Kaczy chlew). Zob. OBORA, STAJNIA.

CHŁODNICA – 1) ‘altana, ocienione miejsce, wieczernik’ chłodnycza, vyeczerznyk (!) *contignacio i. tignorum coniunctio ... vel i. solarium i. cenaculum* S 35; Stuba (? – może wyraz łac.), Chłodnycza, vyeczerznyk *contignacio i. tignorum coniunctio vel coaptatio in edificio {vel i. solarium cenaculi}* R h_{4v}; Chłodnycza *schena i. umbra vel i. umbraculum* R E₄; – 2) ‘piwnica, lodownia’ chłodnycza *frigidarium i. locus, ubi aliquid ponitur ne calore corrumpatur* S 61 i R n_{2v}. Zob. CIEPLICA, LETNICA, LETNIK, OCHŁODNIK.

[CHŁODNIK] zob. OCHŁODNIK.

CHŁODNY chłodne myesscza *estiva loca in silvis, sub frondibus* R l₄ (mp; av. *estivus*).

[CHŁODZIĆ] zob. OCHŁODZIĆ.

CHŁOP Syodlak, chlop, gbur *rusticus* S 134v; chlop ze wsy, gbur, Syodlak, vyessnyak *rusticus* R D₄; chlop *coridon i. rusticus, agrestis* R h₅v (md); chlop, Rurak *coridon, agrestis* R h₅v (mg); Chlop *laicus* R r₁v; Chlop *ribaldus, coridon idem* R D₂v (md); chlopy *coridones i. rurales, simplices* R h₅v (md); Chlopy *coridones plurali. vel i. simplices* R h₅v (mg); zła czelyadz, zły sludzy, chlopy *licenciosa mancipia i. nequiora* R r₇ (mp); Thloka na chlopy *communitorium* R h₁v (mg). Zob. **KMIEĆ, ORACZ**.

CHŁOPIEC chlopyecz *iuvenis* S 78 i R q₆; mąszynskyey plczy parobek *vel* chlopyecz, samyecz *masculus* S 87v; chlopyecz, Mąsskyey plczy, Samyecz, Parobek *masculus* R t₁ (md).

CHŁOPIASZEK Chlopyaszhek, dzyecyą, ktore są pyrvey narodzi *adaperiens vulvam* (bibl.) R a₈v (mg).

CHŁOPIECZEK Wshelkye dzyecyą, chlopyeczek, czo są na pyrvey vrodzy *vulvam apperens i. puer, masculus, qui primo egreditur de ventre* R L₆ (mg).

CHŁOPIĘ chlopyątha (Nom. plur.) *iuvenes* S 78.

CHŁOPSKI chlopskye roboty *artes seculares dicuntur mechanice {i. fabriles}* (sv. *mechanicus*) R t₂v.

CHŁOPSTWO Chlopstwo *laicalitas* (sv. *laicus*) R r₁v.

CHŁUPATY 'kosmaty' chłupaty *inspidus* S 75; chłupaty, Cosmaty *hispidus* R O₆v.

CHMIEL bot. Chmyel *vel* Sczvczka *lupus, lupulus* R s₃ (mp).

CHMURA chmvra *nebula* S 96v; mgła, Chmvra *nebula* R v₅v. Zob. **ZACHMURZENIE**.

CHOCHOŁEK 'czubek, wierchołek kolumny' chocholek, Macovicza *capitellum* (bibl.) R f₂.

CHOCIA Chocya *sive* R Y₄ (md).

[CHOD] zob. **PRZECHOD, WYCHOD, ZACHOD**.

CHODZĄCY na przodkv chodzące, przelozenye *preposicio* RN (wykl. przednia); przelozenye, przepolozenye, przecladanye, na przodku chodzące *prepositio {in grammatica}* R B₂v. Zob. **PRZYCHODZĄCY, PRZYCHODZIEN, WYCHODZĄCY**.

CHODZENIE 'o koniu' thąnthnem chodzenye *trotatura, sicut facit equ<u>s, cum (?) incedit (?)* R J₈v (mg). Zob. **POCHODZENIE**.

CHODZIĆ drabem, thąnthnem chodzycz *troto,-are i. succusare, sicut facit equ<u>s, cum incedit* R V₄v (md); prąnthko chodzycz *prepeto,-ere*

(sv. *prepes*) R B₂v; prąnthko chodz<icz> *prepeto*, -ere R S₂v; bosso chodzicz *disalcior*, -ari R O₃ (md); wshubye chodzycz *trabeo*, -are R V₄ (mh; av. *tracto*, -are); czo wzałoby chodzy *pullatus i. vestibus nigris indutus post mortem parentum* R B₈v (md); Baran czo na przodku chodzy *sectarius, ductor ovium* R E₆ (mp); czo po zyemy chodzy *terrestre animal* S 157; zyemsky, czo po zyemy chodzy *terrestris* R J₁. Zob. **OBCHODZIĆ, ODCHODZIĆ, POCHODZIĆ, PROŻNOCHOD, PRZECHODZIĆ, SCHODZIĆ, WCHODZIĆ, WYCHODZIĆ, ZACHODŹCA.**

CHOINCZYNA 'las sosnowy' choynczyna *pinetum* S 116; choynczyna *pinetum, locus ubi pini crescunt* R A₁v (ml).

CHOMAŁO 'uprząż końska lub jej część' Chomałto *collopendium* S 30v; Chomałto *collopendium* R g₇v (md); chomałto *helcium* S 67v; Chomałto *helcium equorum* R o₃ (mg).

CHOMLA 'obraczka na głowę, służąca do noszenia dzbana; ozdoba kobieca' Chomla *cecticulus i. circulus in capite, cum aliquid portatur* S 27 (av. *cestus*); Chomla *cecticulus {mulierum}* R g₁v (por. Mu28, s.148: *Cesticillus*, eyn kommelt den die frawenn vff tragen, Chomla; por. też Lex k.50); *nimbus ... item est fasciola transversa ex auro insuta in lintheo, quod est in fronte feminarum {pro ornatu Chomlya vel nalyewka vel Sypyen, quo funditur aqua in vas}* (sv. *nimbus*) R x₁.

[**CHOPIC**] zob. **POCHOPIC, WYCHOPIEN**.

CHOR chori (Nom. plur.) *neuma {consonancia longa in Alleluia, aut in fine versus et cantu}* R v₆v. Zob. **KOR**.

CHORAĞIEW Choragyew *vexillum {i. signum}* R K₆; *proporczecz vel Choragyew banarium, vexillum, exercitus* R d₆ (mg).

CHORAŻY chorazy *dinasta i. baro* S 42v; Chorazy *dinasta i. baro, dominus regnipotens* R k₁ (md); chorazy, spyczyk *antesignanus i. primipilus, vexillifer* R c₂v; chorazy, proporczyk *signifer* S 143 i R F₆; chorazy *baro* S 18; slachczicz, Chorazy, przelozony zyemyanyn *baro* R d₆v.

CHORO omdlyeiecz, choro są myecz *languo*, -ere R Q₃v.

CHOROBA choroba *langor* (Erz: „*languor*” – por. dopisek Bartłomieja przy tym hasle: „*sine v ... scribi*” oraz niżej R r₂ (md)) S 79; nyemocz, Choroba, Zemdlyenye *langor, non languor, defectio virium, lassitudo, dolor* R r₂ (md).

CHOWAĆ slyvbovacz, Rączicz, vyara chovacz *fideiubeo*, -ere (bibl.) R O₈v; gdzie sshaty chovayą *vestiarium* S 169. Zob. **ODCHOWAĆ, UCHOWAĆ, WYCHOWAĆ, ZACHOWAĆ.**

CHOWANIE Cownatha, Ssol ku chovanyv *armamentarium* R c₇v.

CHOWIERAĆ SIĘ 'chwiać się' lyakacz sya, Chwyacz sya, pochibicz, Vānthpicz, Chovyeracz sya *nuto*, -are R R₁v (md).

CHRAMAĆ 'kuleć' chramacz *claudio*, -ere R M₈v. Zob. **CHROMY**.

CHRAP – 1) 'gniew' osyerdzye, myrzyączka, Chrap *rancor est filia ire, est voluntas nocendi aliis, quamvis potencia desit* S 129; ossyerdzye, Myrzyączka, Chrap *rancor dr ira, indignatio, dolor, amaritudo mentis* R C₄v; – 2) 'chrypienie, chrypa' chrap *rascacio, parvus sonitus, qui fit sine tussi* R C₅ (mg). Zob. **OCHRAPIENIE**.

CHRAPAĆ Chrzāmpacz *vel* chrapacz *ronchiso*, -are i. *stertere, sonum cum naso facere dormiendo* R T₂v (ml).

CHRAPIEĆ 'chrapać' chrapyecz *sterto*, -ere, *naribus dormiendo resonare* R T₇v. Zob. **OCHRAPIEĆ**.

CHRAPLIWY 'zachrypnięty' chraplyvy *rascans, parum sonans sine tussi* R C₅ (md). Zob. **OCHRAPIAŁY, OCHRAPIEĆ**.

CHROMY 'kulawy' chromy, Sczvdlovaty *loripes i. claudus ...*, *vel qui habet pedem ligneum* R s₂; chromy kon na golyenyach *suffraginosus* R H₃ (md). Zob. **CHRAMAĆ**.

CHROST gąstwa, Chrosth *afumentum i. dumetum* R b₂; chrosth *virgultum* S 171; chrost, prąty *virgultum* R L₂; Chrost *rubetum ... locus ubi rubi crescunt* (sv. *rubeta*) R D₃v; snop słomy, suchy chrost *malleolus* R s₅.

CHROŚCIEL zool. 'ptak' Chroscyel *curticulus, avis* S 39. Zob. **CHRZUŚCIEL**.

CHRZAŚLKA 'chrząstka' chrzastek (!), chrząślka *cartilago dr auri vel naris ossea teneritudo sive medulla i. discrimen narium* S 23v; chrząślka *cartilago* R f₄; chrząślka *pirula, dr extremitas nasi* S 116; Chrząślka *pirula dr extremitas nasi a formula piri {i. illud tenue osseum in nase} (sv. pirus)* R A₂v; virschnya chrząślka *auricula, tota cartilago eminens circa aures* S 16v.

CHRZAŚTEK 'chrząstka' chrzastek (!), chrząślka *cartilago dr auri vel naris ossea teneritudo sive medulla i. discrimen narium* S 23v.

CHRZAŚCZ zool. chrząszcz *bruccus, herbas rodens* S 20v; chrząszcz *bruchus* R e₃v; Chrząszcz *cantaris, vermis est viridis coloris ...*, *qui nascitur in summitate ramorum fraxini, piri, pomi* S 22v; zyelony chrząszcz *cantaris* S 22; zyelony chrząszcz (!) *cantaris* R f₁v (ml). Zob. **JELONEK, KROWKA, WIODRONKA**.

[**CHRZCIELNICA, CHRZCILNICA**] zob. **KRCILNICA, KRZEŚNICA**.

[**CHRZCINY**] zob. **KRCINY**.

[**CHRZCZENIE**] zob. **KRCENIE**.

[**CHRZESTNY**] zob. **KRZESTNY**.

CHRZĘPAĆ 'chrapać' Chrząpacz *vel* chrapacz *ronchiso*, -are *i. stertere, sonum cum naso facere dormiendo* R T₂v (ml).

CHRZĘŚŁKA (?) zob. **CHRZAŚŁKA**.

CHRZĘSTEK (?) zob. **CHRZAŚTEK**.

CHRZUŚCIEL zool. 'ptak' chrzuscyl *corticulus* RN IV. Zob. **CHROŚCIEL**.

CHRYPTOWY 'grzbietowy' zvono rybne chrziptove *spondile* S 148v; zvono ryby chrziptove *spondile* R G₄v (ml); chrziptove coscy *spina ... iunctura dorsi, quia habet radiolos acutos* S 148; Chrziptove coscy *spina dorsi* R G₄ (mp) (por. Mu28, s. 57: *Spina dorsi*, Der ruck grat, Chrzepowe koścy). Zob. **GRZBIET**.

CHUDNĄĆ 'biednieć' zvbozecz, chvdnancz *aporio*, -are *i. ... depauperare* (bibl.) R M₄.

CHUDOŚĆ chudoszcz *macies* S 85.

CHUDY vischly, suchy, chudy *macer* S 85; suchy, Chudy *macer* R s₃v; chudy, roscyagniony, vichudnyali, przecharsly *attenuatus i. depauperatus* (bibl.) R d₃v (mg). Zob. **WYCHUDŁY**.

[**CHUDZIĆ**] zob. **WYCHUDZIĆ**.

CHUSTA *candido*, -are *pracz vel* byelicz *plothno*, chvsty *vel pelles de albare* Lyessh *dzyalacz* R M₆v (md).

CHUSTECZKA czudna, czysta chvsteczka *cesicium* R g₁v (ml).

CHUTKI 'chętny, gorliwy' Chvthky, vypravny *promptus i. paratus, expeditus* R B₅v.

CHUTKO 'prędko' Chvthko, prątko, Richlo *celere, celeriter i. velociter* R X₃v (md).

CHWAŁĄCY chwałący *benedicens* R d₇v (md).

CHWALEBNOŚĆ pochvalyeny, chwalebnoszcz, znamyenytoszcz *preconium i. anunciatio preconis vel i. laus aut anunciatio laudis* S 121; obiczaye ... znamyonviacze bithnoszcz y chwalebnoszcz y slavatnoszcz o bostvy *modi significandi substantiam* (sv. modi) S 92.

CHWALEBNY Chwalebny *laudabilis* R r₃; Slachczicz, nalepsy (!), vyborny, oslachcyony, Chwalebny *inclitus* R p₅v; chwalebna rzecz abo czo są na vysshey vkazvy *supereminens* R H₃v (md); vissocoszcz, chwalebna rzecz czo są na vysshey vkazvy *supereminens res* R V₁v (md).

CHWALENIE poczesnosc, Cwalenye (!) *hiperdulia i. creaturis excellentibus cultus debitus, ut virgini Marie, vide sub dulia* R q₃ (mp); chvalenyenye, vyznavanye, dzyakowanye, Spovyedz *confessio* R h₃ (mp); Chvalenye Boga *Alleluia* R b₄v. Zob. **POCHWALENIE**.

CHWALIĆ vchvalicz, chvalicz *laudo, -are* R Q₄; przecladacz, chwalicz *prefero, -ferre* R S₂v (ml); chwalicz, dzyakowacz *hymnio, -ire, laudare vel hymnos cantare* R P₅; vyznavacz, povyedziecz, dzyakowacz, Chwalicz boga *confiteor, -eri i. polliceri, promittere* R N₂v (mg); przezegnac, podzyakowacz, Chwalicz *benedico, -ere* R M₆; chwal *benedic* R M₆ (mg). Zob. **PRZECHWALAĆ SIĘ, UCHWALIĆ**.

CHWAŁA Chwała *psalmus* R B₇v; Chwała, Ocrassa *gloria* R n₈v; chwała, dzyaka *hymnus i. laus dei cum cantico* R o₅v; Czeszcz, nyssha sluzba, chwała *dulia, servitus, que exhibenda est homini, sicut latria est servitus, que debetur Deo* R k₄v; chwała nye vzcizona, modla bosska *latria est honor, qui soli Deo datur* S 79v; navyssha chwała a nyevzyczona modla *latria, nisi soli Deo* R r₃ (md); vkazanye prozne, postava dla chwały *pompa* R A₅; cyeshicz, Spyevacz, chwałą dacz *psallo, -ere* R S₄v; chwałą daycye *psallite* (bibl.) R B₇v (ml; av. *psalmus*); chwałą daycye *psallite* (bibl.) R S₄v (mg; av. *psallo, -ere*). Zob. **WIELBIENIE**.

CHWARST 'roślina' (por. SEK II, s. 286 sv. charst, charszt) *acetaria* ogrodne chvarsty i. *olera vel Salatha, Shalsha* R a₃v (ml). Zob. **ZIELE**.

CHWATLIWIE 'porywco' Chvatlyvye *raptim* R Y₃v. Zob. **POCHWATEM**.

CHWIAĆ SIĘ lyakacz sya, Chwyacz sya, pochibicz, Vantpicz, Chovyeracz sya *nuto, -are* R R₁v (md).

CHWILA chvylyya *mora* S 92v; Chwylyya, omyaskanye *mora* R v₁; mala chwylyya *morula* R v₁v (md).

CHWIST 'kuglarz' Chvisth *mimus, ioculator* S 91; Cuglarz, Cwhisth (!) *mimus* S 91; Chvyst, cuglarz, blazen *mimus* R t₆v. Zob. **LARWARZ, WIŁA**.

[CHWYCENIE] zob. **CHYCENIE, PODCHWYCENIE**.

[CHWYCIĆ] zob. **CHYCIĆ SIĘ, POCHWYCIĆ, PODCHWYCIĆ, UCHWYCIĆ, ZACHWYCIĆ**.

[CHWYCONY] zob. **UCHWYCONY, ZACHWYCONY**.

CHWYTACZ chvitacz, drapyeznyk *raptor* S 129. Zob. **POCHWYTUJĄCY**.

CHYBIĆ gdy nychyby natura *natura non errante* S 96v; yedno slovo nye chyby *iota unum non preteribit* (bibl.) S 77 i R q₃. Zob. **BEZPOCHYBNY, POCHYBIĆ**.

CHYCENIE 'chwycenie' *chiczenye inhesio* S 74v; *chyczenye inhesio, fixa stacio* R p_{7v} (ml). Zob. **PODCHWYCENIE, ZACHWYCENIE**.

CHYCIĆ SIĘ – 1) 'chwycić' Lyepicz, Zamyslicz *vel* Chicicz są *fin-go, -ere eciam i. plasmare* R P₁ (mg; av. *fin-go, -ere*); *chiczicz są inhe-reo, -ere* R Q₁; *chiczyl są inhesit* R p_{7v} (ml; av. *inhesio*); – 2) 'głosić, opowiadać; dodać, przenieść' (tu – o komentarzu do rozdz. X z księgi Estery, zamieszczonym w łac. Wulgacie; zob. Mamotrept) *chyczil są ferebatur i. dicebatur* (bibl.) R O_{8v} (ml; av. *fero, ferre*).

CHYLIĆ (SIĘ) *chylicz, sklonycz są vel tendere cyagnącz są* (sv. *ver-go, -ere*) R V_{6v}; *Chyly są, Cyagnye są vergit i. tendit, declinat* (bibl.) R K_{4v} (ml). Zob. **NACHYLIĆ SIĘ, POCHYLNy**.

CHYTRO *chytro rozvmyec sagio, -ire, acute sentire* R T₃. Zob. **CHYTRZE, OBLUDNIE**.

CHYTROMOWCA *Chytromowcza sophista, in loquendo deceptor* R G_{2v}.

CHYTROŚĆ *chitroszcz astucia* S 16; *chytrroszcz astutia* (sv. *astus*) R d₃; *chytrroszcz argutia* R c₇; *chytrroszcz dolus* S 44v; *chitroszcz, Lzyvoszcz dolus* R k_{2v}; *Chytroszcz dolus fit in animo* R n₂ (mp; av. *fraus*); *zdradlyvoszcz, zdrada, ocupstwo, chytrroszcz fraus ..., dolus* S 60v; *zdradą nasyadacz, zalavyacz, przecyvicz są, zalozicz chitroszcya insidior, -ari* R Q_{1v}; *zalozicz chytrroszcya, Lsczyvoszcya insidias ponere* (bibl.) R p₈ (md; av. *insidie*).

CHYTRY *chytry versutus* R K₅; *chytry subdolus* (sv. *dolus*) R k_{2v}; *chytry subdolus* R H_{1v}; *rozvmny, dowczypny, chytry sagax* R D_{5v}; *Chytroma sophisma* R G_{2v}.

CHYTRZE *chytrze subdole* S 249; *vmyslne, Chytrze studiose* R Y_{4v} (ml); *chitrze, skrycye sophisticie* S 249; *chytrze a skrycye sophisticie* R Y_{4v}; *skryto movicz a chytrze sophistico, -are i. false et impliciter* R T_{6v} (md). Zob. **CHYTRO**.

CHYTRZEC *chitrzecz deceptor* S 39v; *chytrzecz deceptor* R i₅ (mp).

CHYZ (CHYŻ?) 'mały dom' *Chyss casa i. parva domus pauperum* R f₄ (por. *vyessky dom, prosty domek* S 23v); *viculus przeczna vlicza vel parva villula, domus rusticana* *Chyss* R K_{6v} (md); *Jatha, Buda, Cuczka, Chyss tugurium* R K₁; *Chyzy* (Nom. plur.) *mapalia, pastoralia, tabernacula* R s_{6v}.

CHYZEK (CHYŻEK?) 'mały domek' *chyzek edicula i. parva edes* (bibl.) R k₅v; *edicula, domuncula* Chyzek, Syenycza *vel i. sacellum* Caplica, Coscyolek (bibl.) R k₅v (md).

CIAŁO Sprawyone cyalo *organisatum corpus i. plene formatum in ventre matris* R x₇v (mg); rospuszczenie cyala, Rospusta *carnisprivium* S 23; Myąsopustne dny, Rospusta, Rospuszczenie cyala, żywyznoscy *carnisprivium* R f₃v (md); zakazenie cyala z zastrzelyenya *vomice sunt tumores purulenti in corpore a vomendo dicti* S 173; zakazenie cyala z zastrzelyenya *vomices i. tumores purulenti in corpore* R L₄ (mp) (por. Mu28 s.78: *vomicae sunt tumores in corpore purulenti, a vomenda (!) dicti*, Nassel, Zákázzenie ćyálá zastrzelyenya); odpoczywanye cyala *quies {tranquillitas vero est animi}* R C₃; Sprawicz cyalo *organizo, -are {plene formare}* R R₄; podrapacz, Nacyeracz cyalo plothnem szvrovym *frico, -are* R P₂; czo przegryza, przepalya, vmarthwya skorą na cyelye *causticum medicamentum* R f₆ (md); rostacz, rozdziyelicz syą sscyalem *dissolvi i. mori* R O₃v (ml; av. *dissolvo, -ere*). Zob. **CIELESNY, WCIELIĆ SIĘ**.

CIASNOŚĆ dichavicza, cyasnosc wpyrsyach *asma vel asthma seu disnoia i. difficultas respirandi et inspirandi* S 15. Zob. **NIEMOC, SUCHOTA**.

CIASNY cyaszna vlicza *angiportus* S 10; cyasna vlicza *angiportus* R c₁; Cyasna coshulka *strophium, fascia puellaris, qua stringunt mamillas* R H₁ (mp).

CIASNO cyasto *pasta* S 108v; Cyasto *pasta vel pastum* R y₆ (mp); Lanthky scyasta *manie, larve* R s₅v (md); nagnyescz cyastho *reverso, -are i. retro versare* R T₂.

[**CIĄĆ**] zob. **OBCIĄĆ, OCIAĆ, ODCIĘTY, PRZYCINAĆ, UCINAĆ, ZACINAĆ**.

CIĄDZA 'ciężar, podatek' pobor, Szosh, Czyądzda, dług *exactio magna* R l₆ (mg). Zob. **CZOPOWE, PORADLNE**.

CIĄDZAĆ 'uciskać, ściągać podatki?' Czyądzacz, vicyągacz, drączicz, Dacz (! – zapewne zam. „drać” 'drzeć, zabierać') pobor abo czo-pove *exigo, -ere* (bibl.) R O₆v (por. Lactifer: *Exactor i. iniustus petitor*, Kto wybijera dań anebo berni, dracz, nasylnijk). Zob. **DRAĆ**.

CIĄG praw. 'cug, branie w zastaw?; zwłoka' cyąg, przedluzenie *tractus temporis* R J₆ (md) (por. Cervus: *tractus* czog; *sequela* czog *vel* folga; itp.). Zob. **ZACIĄG**.

[**CIĄGAĆ**] zob. **ODCIĄGAĆ, POCIĄGAĆ, PRZYCIĄGAJĄCY, ROZCIĄGAĆ, WYCIĄGAĆ, ZACIĄGAĆ**.

[**CIĄGNAĆ**] zob. **ODCIĄGNAĆ, PRZYCIĄGNAĆ, PRZYŚCIĄGNAĆ, ROZCIĄGNAĆ, ŚCIĄGNAĆ**.

CIĄGNAĆ SIĘ chylicz, sklonycz są *vel tendere* cyagnąć są (sv. *vergo,-ere*) R V₆v; Chyly są, Cyagnye są *vergit i. tendit, declinat* (bibl.) R K₄v (ml); cyagnye są do ksyąg *trahere* (!) *se ad acta* R J₆v (mg; av. *traha*) (por. Cervus: *Trahit se ad acta* ciągnie się do kxiąg). Zob. **UCIEC SIĘ**.

[**CIĄGNIE**] zob. **OCIĄGNIE, ROZCIĄGNIE**.

CIĄGNIONY voda zoravyem cyagnyona *puteana aqua* S 127v. Zob. **ODCIĄGNIONY, ROZCIĄGNIONY**.

[**CIĄŻYĆ**] zob. **OBCIĄŻYĆ, UCIĄŻYĆ**.

CICHO Czicho *deplano facit iudex sine strepitu et figura iudicii* R A₃ (mp); czicho *deplano iudex facit, i. sine strepitu et sine solemnitate iuris* R X₄v (md); czycho *deplano, sine strepitu* R Y₁v (md; av. *plano*); S cycha, Sheptanym *mussim* R X₈.

CICHY Czychy *mitis* R t₇v; Cichy, spokoyny, czychy *tranquillus* R J₆v; Lubyezni, Laskavy, czichi, Lagodny *blandus i. mitis vel lenis in verbis* R e₂.

CIEC płynacz, Czyecz *labo,-are i. fluere* R Q₃; dol yakoby przecopa, kadi rzeka cyecz *alveus i. fossa fluminis, per quam labitur flumen* S 7v (por. Mu28, s.24). Zob. **CIEKĄCY, OCIECZENIE, OCIEKŁY, WYCIEC**.

CIECIERZA zool. 'cieciorka, samica cietrzewia' Cyecyerza *ornix, gallina silvestris* S 103v i R x₈.

CIEKĄCY cyekaczi, płynaczy *labilis* S 78v; Spadaiańczy, Czyekaczy *labilis* R r₁. Zob. **CIEC**.

CIELEC zool. cyelyecz *vitulus* RN V. Zob. **CIELE**.

CIELESNOŚĆ 'nierząd' Curewstwo, plodzenie cyelesnoscy *fornicatio* (bibl.) R n₁.

CIELESNY cyelyesny *corporeus, corporalis idem* S 36v; odplata cyelesna *premium consubstantialie* R H₂ (mg).

CIELESTNIEJSZY 'bardziej ludzki?' Cyelesthnyeyshy *humanior* R p₂v (ml).

CIELEŚNIE cyelyesnye *materialiter* S 245v i R X₈ (mg); cyelyesnye *historiace* S 244v; cyelesnye, thak iako są stalo *historiace* R o₆v (md; av. *historia*).

CIELE zool. – 1) Jvnyecz, Jalovicza, Cyelyą *vitulus* R L₂v; podsadnicz cyelyą do Crovy *subrumo,-are* R T₈v (md); Podsadnicz cyelyą do Crovy, do mammy *rumino,-are* R T₃ (mg); – 2) 'zwierzę morskie' cyelyą *phoca, pis-*

cis, vitulus marinus S 114v; morskye cyelya *vel* dorsz *phoca* RN IIIv. Zob. **BIAŁY, BYK, CIELEC, MORSKI, RYBA.**

CIELNY cyelna crova, plodna *feta vacca* (bibl.) R m₆ (mg). Zob. **OCIELIĆ SIĘ.**

CIELUCH zool. 'rodzaj wodnego pajaka' wodny cyeluch *tapula, tipula, vermis sex pedum, qui per aquas ambulat leviter, aranea aquatica* S 155v; wodny cyelvch, payak *tapula, tipula, vermis seu aranea aquatica sex pedum, super aquas ambulans* R H₅v (ml) (por. Mu28, s. 101: *Tipulla seu (ut in aliis codicibus legitur) tippula (ut Festus ait) bestiolae genus sex pedes habentis, sed tantae levitatis ut super aquam currens non desidat. Plautus. Leviores quam tipulla. Apud Albertum legitur tappula sic scribentem. Tappula vermis est, qui quaternis pedibus it super aquas, et est aranea aquatica ...*, Wasser gems, Wodnyćelyuch; por. też Mym28, k. 28v: *Tapulo, wassergems, wodny cieluch*).

CIEMIERZYCA bot. cyemyerzicza *elleborus, ...herba, que circa fluvium illum plurimum nascitur. Hanc Romani veratrum dicunt* R k₇v.

CIEMIE cyemyą *tiringa* S 159v i R J₄ (mp); Cyemyą *sinciput* R F₇v; cyemyą, Skron *sinciput* S 144; cyemyą *vertex* S 168v; vyrsch glovy *vel* Cyemyą *vertex* S 168v; Cyemyą, vyrssch glovy *vertex* R K₅.

CIEMNICA 'loch' złodzyeyska cyemnycza *promptaria cella, carcer* R B₅v (md; av. *promptuarium*).

CIEMNO zaczymycz, cyemno dzyalacz *tenebro, -are* R V₂v. Zob. **ZACIMIAC.**

CIEMNOŚĆ zaczymyenye, cyemnosc, mrokota *caligo* S 21v; Lom, gąstwa, cyemnosc *condensum, obscuritas in silvis* R N₂ (mp; av. *condens, -are*); cyennoscy (!) *tenebre* S 156v.

CIEMNY cyemny *caliginosus* S 21v i R e₆ (sv. *caligo*); cyemny *tenebrosus* S 156v; cyemny *obscurus* S 99v; smyadi, cyemny *obscurus* R x₄; gay, cyemny lyasz *nemus* S 97; cyemny gay, lyass, gąstwa wlyesye *nemus* R v₆; cyemny lyasz *lucus* (bibl.) S 84; Cyemny gay, Lyasz, ląg, passyeka *lucus* (bibl.) R s₂v; tayemna mova, Skrytha, cyemna *obscurus sermo* (bibl.) R x₄ (md); Cyemne yedzenye, Gody stanovysk, Cvczka *scenopegia, festum dedicationis tabernaculi* (bibl.) R E₄v.

CIENKI Czyenky, Thvczny *tener i. mollis, fragilis, pulcer, iuvenis* R V₂v (md; av. *tenerasco, -ere*); natucznyeyshy *vel i.* Czyenky, pyakny, Młody, godny ku zggyacziv *tenerrimus* R H₆v (ml; av. *tener*); cyenky gloss *discantus* R k₁v (ml); cyenka kyelbasza *insicium* S 75; Cyenka kyelbassa *insicium* R p₈ (md).

CIEŃ Cyen *umbra* R L₃; Cyenye *umbre dicuntur, quas faciunt pictores circa imagines, adumbraciones idem, vel i. inferorum imagines* R L₃ (mp). Zob. **WCIEŃ**.

CIEPLICA – 1) ‘ciepłe wody, łaźnie’ czyeplicza *murtetum i. aqua calida de terra manans, sc. balneum* S 95; Cyeplycza *murtetum* R v₃v; cyeplicza *therma i. locus calidus, balneum calidum ad excuciendum e toto corpore sudorem* S 158v; cyeplicze *therme sunt loca calida, sc. balnea* R J₂v; cyeplicze *nimphera i. lavacra, balnea, therme* R x₁ (mp); – 2) ‘altana’ Lyethnycza *vel* cyeplicza *estuarium, estarium* S 52; Lethnycza, Cyeplicza *estuarium* R I₄ (mp). Zob. **CHŁODNICA**, **LETNIK**, **OCHŁODNIK**, **OCIEPLIĆ**, **WIECZERZNIK**.

CIERLICA ‘przyrząd do czyszczenia lnu i konopi’ cyerlicza *curris* S 39; Cyerlycza *curris* R i₄ (mg); Cyerlicza *tergilla cum qua linum vel canapus teritur* R J₁ (mg); trzepaczka, Czyerlicza *scutula, qua canapum aut linum tunditur et purgatur* R E₆ (mg).

[**CIERPIENIE**] zob. **CIRZPIENIE**.

[**CIERPKI**] zob. **CIRZPKI**.

CIERZNIE ‘ciernie’ Cyerznye, glog *spina* R G₄; cyerznye *vepres i. spine* S 167v. Zob. **CIRZNIE**, **TARNKI**.

CIERZNISKO (?) ‘miejsce pełne cierni?’ Czerznysko *storax* R G₆ (mp). Zob. **CIRZNISKO**.

CIESZĄCY Cyesshanczy *psallens i. canens* R B₇v (mg; av. *psalmus*).

CIESZYĆ cyeshicz, Spyevacz, chwałą dacz *psallo, -ere* R S₄v. Zob. **POCIESZAĆ**, **UCIESZYĆ**.

CIEŚCIA ‘matka męża’ Cyeszcz *pambo* SN 252; Czyescya *pambo* RN II. Zob. **ĆCA**, **ŚWIEKRY**, **ŚWIEŚĆ**.

CIEŚĆ 1. (masc.) – 1) ‘krewny’ przyrodzony, Blyssky, Swak, Cyeszcz *cognatus* R g₇; – 2) ‘ojciec żony’ cyeszcz *vel i. swyekyller, cyeszcz socer est pater, qui filiam alicui dedit ..., i. pater uxoris mee est mihi socer* SN 252v; Czyeszcz, Swyekyller *vel* Czyeszcz *socer* RN II; cyeszcz *socer magnus* RN II. Zob. **ĆCA**, **ŚWIEKRY**.

CIEŚĆ 2. (fem.) ‘synowa’ zelw, nyevyasta, cyeszcz *nurus est uxor filii mei, iuvenula* SN 252 (por. Cervus: *Nurus filii mei vxor* Ciesc). Zob. **ĆCA**.

CIEŚLA cyeslya *lignarius faber* R r₇v (md; av. *lignum*); Cyeslya *tignarius* (sv. *tignum*) R J₃v; cyeslya, Colodzyey *carpentarius, qui facit carpenta* S 23v; Cyeslya, Stalmach *carpentarius dr omnis artifex lignarius* R f₃v; *materiarius faber* Rvdnyk *vel qui materiam parat*, Cyeslya R t₁v (ml); koval,

cyeslya *faber ferrarius*, *lignarius* S 55; coval, cyeslya, tessarz *faber ferrarius*, *lignarius* R m₂; starshy mystrz cyeslya *architectus idem, qui habet scienciam edificandi* R c₆ (mp; av. *architector*); starszi cyeslya nad cyeslyamy *architectus, fabricator* S 13.

CIEŚLICA 'siekiera ciesielska' pyeshzhnya, czyeslicza *runcina* S 134; Cyeslicza *vel* pyesshnya *vel* vyelga pyla *runcina, qua arbores magne serantur* R D₄; oksha, Cyeslicza *ascia i. dolabra, quasi acute scindens* R d_{1v}.

CIEŚLINA 'żona cieśli' Covalka, Cyeslyna *fabrissa* R m₂ (mh; av. *faber*).

CIETRZEW zool. Cyetrzew *phasianus* S 113v (por. Mu28, s. 87); cyetrzew, Bazanth *fasianus* ..., *avis* R m_{3v}; Gluszhecz y cyetrzew *gallus silvester, gallus auritus* S 62v (por. Mu28, s. 86: *Gallus sylvestor, eyn aurhan, Gluch y cyetreff, Gallus auritus idem*); Cyetrzew *gallus silvester i. phasianus* R n_{5v} (mg); Czyetrzew, Bazanth *faso, fascius, fasanus vel fasianus, gallus silvestris* RN IV.

[CIEĆCIE] zob. **PRZECIECIE**.

CIEĆIWA 'część łuku' cyącziva *amentum* S 8v; cyączyva *amentum* R b₇; Cyącyva *balirus* R d₆ (mg); postronek *vel* cyącziva *captinus* S 22v.

[CIEŹTY] zob. **OBCIEŹTY, OCIĘTY, ODCIEŹTY, PRZECIEŹTY, PRZYCIEŹTY, ROZCIEŹTY, UCIĘTY**.

CIEŹKI – 1) 'ciężki; przykry; smutny' Cyąssky *gravis* {... *molestus ad portandum*} R o₁; cyąszky, zasmączony *molestus, eger, tristis, turbatus* {*gravis*} R t₈; cyąssky mross *intensum frigus i. grave* R p_{8v} (ml); cyąska robota *stenta i. fatiga, magna stenta* vyelka zmvda S 150; Cyąsska robota, vyelga zmvda *magna stenta i. magnus labor, fatiga laboris* R G_{5v} (ml; av. *stemon*) (por. Słownik 1566, k. B IVv: *Magna stenta, gran fatiga, ..., wielka zmuda*); cyąszkye myslyenye *melancholia* S 88v; Cyąsskye myslyenye *melancholia* R t₃; – 2) 'brzemienny – o kobiecie' Czyąsska *impregnata mulier* S 72v. Zob. **BRZEMIENNY**.

CIEŹKO cyąszko robicz *stento, -are, fatigare* S 235v; *melancoliso, -are* cyąszko myslicz *ex infectione nigre colere in capite etc.* ssuchey krwy R Q_{6v} (md); cyąssko myslyaczy *melancolisans* R t₃ (mp; av. *melancholia*); 'o koniu' czo cyąsko noszy *succussarius equ<u>s* S 153; drabarz, abo czo cyąssko nossy *succussarius equ<u>s* R H₃ (mh; av. *succussatura i. trotatura. Unde illud. Gradarius est equus mollis incessus sine succussatura innitens*); czo cyąssko noszi abo lyekko *succussator i. trotator, ut equus* (sv. *succusso, -are*) R V₁.

CIEŻKOŚĆ czyąskoszcz *spanya gravedo i. torpor aut gravitas capitis somnolenta* S 66; Cyąskoszcz *spanya gravitas somni* R 0₁v (ml).

CIOŚAĆ cyossacz, lupacz kamyenye *lapido,-are* R Q₃v. Zob. **UCIOŚAĆ, WYCIOŚAĆ, ZCIOŚAĆ.**

CIOŚANY *calx vapno, cesura lapidum, congregacio lapidum minutorum* Camyen cyoszany (sv. *cementum*) S 25v. Zob. **OĆIOŚANY, UCIOŚANY, WYCIOŚANY.**

CIOTCZANY Cyotczany brat *amitinus* SN 251; cyotczany brath *amitinus* RN I; cyotczana syostra *amitina* SN 251 i RN I; cyotczanye (!) abo stryeczne syostry *amitine* SN 251; Cyotczane *amitine sorores* RN I; vvy<eczny> *vel* cyothczany brath *consobrinus* SN 251v; wvyeczny abo cyotczany brat *consobrinus* RN Iv; *consobrini sunt filii aut ex sorore et fratre* Bracya cyothczany, *aut ex duabus sororibus syestrzenczy* SN 251v; Czyotczane syostry *consobrime* SN 251v; Stryyny bracya *vel* syostri *vel* cyothczany *patruelles, amitini idem* SN 251.

CIOTKA Cyotka *matruelis et matertera ... dr soror matris mee* RN I; *amita est soror patris mei, mihi est* Cyotka *a patre* po oiczv SN 250v; Cyothka po oyczv *amita* RN I; cyothka po mathcze *matertera ... est soror matris mee* SN 250v; Czyotka po math<ce> *matertera* RN I; stara cyothka *amita magna est soror avi* SN 250v i RN I; Stara cyotka *matertera magna est soror avie* SN 251 i RN I; Starsza cyothka *amita maior, proavi soror* SN 250v; Starsha cyothka *amita maior* RN I; Starsza cyothka *matertera maior, soror proavie* SN 251; Starsha cyotka *matertera maior* RN I; nastarsza cyotka *amita maxima, soror abavi* SN 250v; Nastarsha cyothka *amita maxima* RN I; nastarsza cyothka *matertera maxima, soror abavie* SN 251.

CIRPIĄCY 'gram.' cyrpyączy, przesz ktori cyrpyimy *genus passivum* RN (k. tyt.); cyrpyącze, przesz ktore cyrpyimy *verba passiva* R a₈ (md; av. *activa verba*); rozne, czo są wprzyslym czasye yakoby cirpyącze w<y>movyą *neutro passiva, sc. verba* R v₆v (md).

CIRPIEĆ – 1) Cyrpyecz *pati* RN (k. tyt); *agere aliquid* spravyacz nyeczno *aut pati* abo cyrpyecz *aut neutrum* abo zadne stich *significans* znamyonniacz *vide Donatum polonicum* R M₂v (md; av. *ago,-ere*); cyrpyecz *suffero,-ere* S 236v (por. scyrpyecz, ponyechacz, podnyescz R V₁); nądzicz, lichotą cyrpyecz *calamito,-are i. mestificare, infelicitare, calamitosum facere* R M₆v; cyrpyecz palyenye *uro,-ere* R X₂; Czyrpyecz palyenye *uro,-ere* R L₅ (mg; av. *uredo*); czo zymno y gorączo cirpy *alsiosus, qui algore et frigore et calore infestatur* S 7v (por. Mu28, s. 76: *Alsiosus dr, qui algore et frigore infestatur*,

... Ktory żymno y gorąco cyrpy); – 2) ‘gram.’ cyrpyący, przesz ktori cyrpy-my *genus passivum* RN (k. tyt.); cyrpyące, przesz ktore cyrpyimy *verba passiva* R a₈ (md; av. *activa verba*). Zob. **ZCIRPIEĆ**.

CIRPIENIE cyrpyenye *passio i. infirmitas* S 108v; nyemocz, mąka, Cyrpyenye, Nyelyvba zaloszcz *passio* R y₆. Zob. **CIRZPIENIE**.

[**CIRPLIWOŚĆ**] zob. **NIECIRPLIWOŚĆ**.

[**CIRPLIWY**] zob. **NIECIRPLIWY**.

CIRPŁOŚĆ (?) ‘cierpkość’ ocruthnoszcz, gorzkoszcz, cyrpłoszcz (!) *acerbitas* R a₃ (mp). Zob. **CIRZPKOŚĆ**.

CIRPŃACY ‘gorzki, kwaśny’ Czyrpnące, Czyrzpkye *stiptica medicamenta* R G₆ (mg).

CIRPŃĄĆ ‘cierpnać’ cyrpnąc, zdrąnthwyecz *rigido, -are* R T₂.

CIRZNIE Czyrznye *sentes i. spina vel arbor spinosa* R F₃; czyrznye, vistruzyny cirznyove *vepres i. spina, vepris idem*, Gen. 22, Isa. 7, *dr omnis arbor spinosa* S 167v. Zob. **CIERNIE**.

CIRZNIOWY czyrznye, vistruzyny cirznyove *vepres i. spina, vepris idem*, Gen. 22, Isa. 7, *dr omnis arbor spinosa* S 167v; {*omnis arbor spinosa vel vistruzyny cyrznymve*} *vepres* R K₄.

CIRZNISKO ‘ściernisko’ czyrznysko, zdzblo *stipule folia vel vagine quibus culmus ambitur ... vel sunt calami segetis aut palee* S 150 (por. słoma abo gardlyna, zdzblo, Rzzysko, Myrzva, pazdzyerze R G₆ (md)). Zob. **CIERNISKO**.

CIRZPIENIE gabanye, Czyrpyenye, przycyskanye *impeticio, accusacio, invasio* R p₄v (md). Zob. **CIRPIENIE**.

CIRZPKI ‘cierpki’ (o jabłku) cirzpkye *arbutum i. pomum silvestrum acerbum* R c₆ (ml); (o lekach) Czyrpnące, Czyrzpkye *stiptica medicamenta* R G₆ (mg).

CIRZPKOŚĆ ‘cierpkość’ czyrzpkoszcz *acredo* R a₄; Czyrzpkoszcz *acore* S 4; quasznoszcz, czyrzpkoszcz, plyeszn *acore* R a₄; quasznoszcz, cyrzpkoszcz *acore pomorum, amaritudo* R M₂v (ml; av. *acero, -are*). Zob. **CIRPŁOŚĆ**.

CIS bot. *taxus animal yazvyecz, vel est arbor quedam venenata amarissimi succi* Czysz S 155v; *taxus yazvyecz ... et hec taxus quedam arbor venenata et amarissimi suci* Cis R H₅v. Zob. **CISOWY**.

CISA ‘rzeka’ Cissa *Tibiscus fluvius* S 159; Czyssa *Tibiscus, Tibius fluvius* R J₃v (ml).

[**CISKAĆ**] zob. **ODCISKAĆ, UCISKAĆ**.

CISŃACY (SIĘ?) Garnący syą, cysnący *irruens* R q₃v (ml).

[CISNAĆ] zob. PRZYCISNAĆ, ŚCISNAĆ, UCISNAĆ, WCISNAĆ SIĘ, WYCISNAĆ.

CISOWATY 'o maści końskiej; rdzawy' Czyssovaty *spadix equ<u>s* R G₃ (mp; av. *spadix ... i. subrubeus, fulvus, sc. colore palme. Unde et spadices dicuntur equi palmati i. equi fulvi et rubicundi coloris sicut palma*).

CISOWY 'przymiotnik od „cis”, drzewo' Czyssove (Nom. plur. n.) *tina ligna, de quibus Salomon gradus fecit in domo domini* (bibl.) R J₄.

[CISZYĆ] zob. UCISZYĆ.

[CIŚNIENIE] zob. PRZYCIŚNIENIE, UCIŚNIENIE.

[CIŚNIK – tak Erz, zob. GISZNIK 'kielbaśnik'].

[CIŻA – tak Erz, zob. CYZA 'opłata'].

CIŻDŻBA 'ciżba' gyelk, zmyeshanye, krzyk, czydzdba *tumultus* {*sedicio*} (bibl.) R K₁; gyelk, krzyk dzyalacz, zamyeshanye dzyalacz, czydzdbą *tumultuor,-ari i. tumultum facere* (bibl.) R V₅.

CŁO czło *teloneum* S 156 i R H₆; Czło, vozovy abo targovy furlyon, mytho *vectigal* R K₃; pyeshe czło *pedagia* R z_{2v}; vozove czło *redagium* S 130; vozove czło *redigium* R C_{5v} (md). Zob. CELNIK, CYZA.

[CNOŚĆ] zob. NIECNOŚĆ.

CNOTA cznotha, mocz *virtus* R L₂; nabytha cznotha *habita virtus* R o_{2v} (mg); Cznoty vissokiye a scyezayne *virtutes ... cardinales sive politice* (sv. *virtus*) R L₂. Zob. MOCNOŚĆ.

[CNY] zob. BEZECNY, NIECNY, ZACNY.

CO (łącznie ok. 220 razy) np.: – 1) 'coś; ile; dlaczego' (ok. 30 razy) np.: Czo są stego ma sthacz *quid opus facto sit* R C₃ (mp; av. *quidagium*); czo potich slovyech *quid opus verbis* R Y₃ (mg); czo zacz, czo kyedyby *quid si* S 248; czo zacz *quid si* R Y₃ (mg); czo ma bicz *affuturum* R b₂ (mp); czo vazy? *quid valet?* S 248 i R Y₃ (mg); zlye czego pozivacz *abutor, abuti i. male et perverse et contra rationem uti* (bibl.) R M₂; dlya czego *quamobrem* R Y_{2v}; dla czego *quamobrem* R Y_{2v} (mg); dla czego *quapropter* R Y_{2v}; czemv *cur* R x_{4v}; czemv *quare* R Y_{2v} (mh); zastavicz czo *pignero,-are* (sv. *pignus*) S 115v; za czo, yako drogo *quantisper i. quantum, ut quantisper valet res ista* R Y_{2v}; czyn sznym czo chceszz *utere* (Erz bł. *verte*) *eo prout vis* (bibl.) S 239; Czyn snym czo chceszz *utere eo prout vis* (bibl.) R X₂ (mp; av. *utor, uti*); Shvkacz zabycz kogo, Chcyecz czo vdzyalacz *ut molitur insidias* (bibl.) i. *cum querit occidere aut meditatutur i. cogitat* R Q_{7v} (md; av. *molior,-iri*); przipodobacz, Czvdnye, rownye, dobrze czo vdzyalacz *proporcio,-are, similitudinarie unam rem ad aliam facere* R S₄ (md); repu-

to,-are lyczicz *i. computare*, Slavānthnym bycz abo vaznym *vel i.* za czo myecz R T₁v (md); Cupyec, Cramarz *aut* Cortisan *questuarius, qui questu vivit, sicut mercator {et qui querit elemosinas* czoby gdzye wzyacz} R C₃; Czym lyvtviā *ferrumen i. gluten, iniunctura, ligatura metallorum, ut est plumbum, stannum* R m₅v (mg); itd.; – 2) 'który' (ok. 190 razy) np.: baba pomoczna, czo papky rzeze *obstetrix* S 100; czo pomaga, pomoczna matrona *obstetrix* R x₄; czo po zyemy chodzi *terrestre animal* S 157; zyemsky, czo po zyemy chodzi *terrestres* R J₁; czo czepcze roby, *i. czepyennyk reticularius* S 131v; czo grzebye zyemyā *scalpens gallina, ruspans idem* R E₃v (mg); czo placzy *solutor est ille, qui solvit* R G₂; czo podcupvyā *licitarii* R r₇v; rzeczy czo subtilizviā a rospvsczayā abo rospādzayā vylkoscy y materiā zymną *subtiliativa ut sunt herbe, radices et ungenta* R H₂v (ml); Szcothka czo szhaty vicyeraia *muscarium setaceum* S 95; Szcothka czo shaty vicyeraia *muscarium setaceum* R v₃v (ml); grzebło, Sropa czo konye czvdzv *strigilis et strigulum vel patella* R H₁ (mg); hastrich, czegła plasska czo paviment pocladayā *stratum* R G₆v (md); dzbanek czo włāmpā (!) lyeyā *suffusorium, dr vas in quo est oleum, quod ponitur in lucernis* R H₃v; drāg czo gym vicziskaiā vyno *prelum* S 122; prassa, drāgy czo gymy vino vicziskayā *prelum* R B₂; czo nanyey pyshā bugstaby *tabella alphabetaria* S 155; czo nanyey pysshā buksthaby *tabella alphabetaria* R H₄v (md); itd. Zob. **KTORY, NIECO.**

CORKA czorka *filiola* S 58v i R m₇ (sv. *filiolus*).

CSADNY (?) zob. **CADNY**.

CSADZIĆ (?) zob. **CADZIĆ, PRZECADZIĆ**.

[CUCIĆ] zob. **OCUCIĆ, PRZECUCIĆ**.

[CUD] zob. **CUDO, ZNAMIONOWANIE**.

CUDNIE rownye, czvdnye, dobrze vdzyalacz *proportionaliter* R B₆; przypodobacz, Czvdnye, rownye, dobrze czo vdzyalacz *proporcio,-are, similitudinarie unam rem ad aliam facere* R S₄ (md); Slushnye, Crasnye, Czudnye vdzyalacz, postavicz, przybracz, ocrasicz *etc. specifico,-are, pulcram formam aut figuram facere* R T₇ (md).

CUDNOŚĆ rownosc, czudnosc *proporcio* S 125; przypodobanye, Rownosc, Czvdnosc *proportio* R B₆; krassza, czudnosc, postava *species i. pulchritudo* S 147v; Slycznosc, pyāknosc, ossoba, wzor, oblicze, przybyor, Csthalth, ocrassa, Czudnosc, postava, ffigura *species* R G₃.

CUDNY pyākny, Czvdny *formosus* R n₁ (mp); mdly, mlody, czudny *tener i. mollis, fragilis, flexibilis* S 156v; godnym bicz ku zgyāczyv, mlodym,

czwrdnym, pyąknym bycz *tenerasco, -ere, tenerum fieri, misericordem, flexibilem esse, mitescere* R V₂v (md); czudna, czysta chwsteczka *cesicium* R g₁v (ml).

CUDO vylgy dzyw, czvdo *prodigium* {i. *magnum mirabile*} R B₅; czvda, dzyvy *portenta i. maiora signa, ut si (?) mulier pariat serpentem* R A₆ (mp); czuda przepovyadacz *prodigo, -ere i. futura, mirabilia predicere* R S₃v (ml). Zob. **ZNAMIONOWANIE**.

CUDZIĆ 'czesać, czyścić' czudzicz *strigillo, -are* S 151v; czvdzicz konya *strigillo, -are* S 236; czvdzicz konya szropą *strigillo, -are* R T₈ (mg); *grato, -are i. scalpere caput vel* czvdzicz konya R P₄ (md); czvdzicz konya *scalpo, -ere* R T₄; grzebło, Sropa czo konye czvdzv (3 plur. praes.) *strigilis et strigulum vel patella* R H₁ (mg). Zob. **WYCUDZIĆ**.

CUDZOŁOSTWO czudzolostwo *adulterium* SN 255; przipravya myą ku czvdzolostwv *facit me mechari* R t₂v (ml; av. *mechus*); przipravya ya (!) ku czudzolostwv *facit eam mechari* (bibl.; sv. *mechor, -ari*) S 226v; przipravya zoną ku czudzolostwv (!) *facit uxorem mechari* (bibl.) R Q₆v (ml; av. *mechor, -ari*).

CUDZOŁOŻNIK czudzoloznyk *adulter* R b₁v.

CUDZOZIEMIEC czudzozyemyecz *alienigena* S 7; Czvdzozyemyecz *exterus* R m₁v; Idiota (? – może wyraz łac.), Czudzozyemyecz *barbarus* R d₆v.

CUDZOZIEMSKI czudzozyemskie ('sukno') *pannus extraneus* S 106v; Czvdzozyemskie ('sukno') *pannus extraneus* R y₃v (md). Zob. **LUŃSKI, SUKNO**.

CUDZY Czvdzy *exter* {*extraneus, ultimus*} R m₁v; Clobuk, czapka, Czvdzy varkocz *galerus i. pilleus* R n₅; własnego oicza abo czudzego szyn *filius naturalis* SN 251; własnego oicza abo czudzego oicza szyn *naturalis filius i. ex legitime matre vel ex concubina natus* RN Iv; czvdzym zbozym *ere alieno gravatus* R l₃v (mg; av. *es alienum*); czvdze obiczaye *peregrini cultus* (bibl.) R z₄v (mg); czvdze obiczaye *peregrini cultus* (bibl.) R B₅v (md; av. *peregrinor, -ari*).

[CUG, CZOG praw.] zob. **CIĄG**.

CUKIER czukyer *saccharum dr mel in arundinibus factum in Arabia, India, Italia* S 134v; Czvkyer *saccarum* R D₅ (md); czvkyer *zucrum* R M₁ (mp); Lodovaty czukyer *mel harundinis* S 88v; Lodovaty czvkyer *mel harundinis, zucrum candi idem* R t₃ (mp) (por. Mym28, k. 18: *mel harundinis*, cukier kandy., Lodowaty cukier – oraz Mu28, s. 117: *Mel harundinis*, Czuckerkandel, Lyodowy cukyer).

CUKROWATY czvkrovati oczeth *oxisaccaron*, *pocio ex saccharo et aceto* R y₁ (mp).

CUKROWY Colaczek czvcrovy *diadragantum* R i_{7v} (ml).

CWELICH 'tkanina lniana' czwelich *bipertela* S 19v; Czwelych *bipertela* R e_{1v} (mg); czwelich *terlisum* S 157; Czwelych *terlisum* R J₁ (mg); Czwelich *telocium* (?) R H₆ (md); Czwelich (2x) *syndon*, *lineum amictorium mulierum, quo humeri operiuntur, vel lineus pannus*, *Math.* 24 (bibl.) S 144; Czwelich, *presciradlo* (!), *plothno syndon* (bibl.) R F₈.

CYBLIK 'naczynie do picia dla dzieci' Czyblik *aliphanus dr ciphus seu amphorula stannea cum naso longo, ex quo bibunt infantes* S 7; Cyblyk *aliphanus, amphorula puerorum cum naso ad bibendum* R b₄ (ml); cyblyk *aliphanus, cyphus parvus* R b₄.

CYCEK cziczek *mamilla* (sv. *mamma*) S 86; Brodawka v czyczka *capitulum mamme, papilla idem* R f₂ (mp). Zob. **MAMMA**, **SUTEK**, **WYMIĘ**.

CYCKOWY brodawka cziczkowa *papilla* S 107; Brodawka cziczkowa, *Svthek papilla* R y₄.

CYGAN Czigan *Palestinus, Philistinus* (bibl.) S 105v; Czygan *Palestinus, Philistinus* (bibl.) R y_{2v} (ml); Byegvn *Pelasgus i. Grecus, Pelasgi* czigany *i. Greci* S 110; Czygany *Zigari i. Ismaelite* R M₁ (mg). Zob. **BIEGUN**.

CYBAŁ 'instrument muzyczny' Czymbal *cymbalum* (bibl.) R g_{3v}.

[**CYNA**] zob. **CENA**.

CYNDAR 'tkanina jedwabna' Cyndar *cindetum i. pannus* S 28; cyndar *cindetum* R g_{3v} (md); cyndar *cindetum* R g_{3v} (mg); Cyndar *cindetum est quidam pannus* R M₈ (mp; av. *cingo, -ere*).

CYNOBR 'czerwona farba' Cynobr *cinnabaris i. sanguis draconum ... et venditur magno precio, vel i. cinobrium, rubrica* R g₄ (md); Czyrvona farba, Cynobr *minium, genus coloris rubei* R t_{6v} (por. *minia* S 91). Zob. **RUBRYKA**.

[**CYPLIK**] zob. **CYBLIK**.

CYPRES bot. 'cyprys' cypres *cupressus, arbor* S 38v. Zob. **CYPRYS**.

CYPRYS bot. Cypriss *cuprissus, arbor* R i_{3v} (md).

CYRKIEL czirkyel *circinus, machinula, que apud carpentarios circum efficit* S 28v; czyrkyel *circinus* R g₄.

CYRKŁOWAĆ heblovacz, cyrclovacz *circulo, -are i. circumdare vel tornare* R M₈; cyrclovacz, okrażicz *circino, -are* R M₈ (mp).

CYZA (lub **CYŻA**) 'opłata; cło od piwa, miodu i wina' Czyza *coemcio* S 29v; Cziza *coemcio* R g₇ (mg). Zob. **CŁO**, **CZOPOWE**, **MYTO**.

CZACZ 'nagroda' Czacz, zaclad plathny *bravium...*, *munus, premium cursus {velocissimi}* ... *paratum, acquisitum vi et virtute* R e₃v.

CZAJKA zool. Czayka *blandivola, avis* RN IIIv. Zob. **KIWIC**.

CZAMLET 'tkanina; szata z czamletu' Czamlyeth *cimatilis vestis vel undulata* S 28; czamleth *cimatilis vestis* R g₃v (md); Czamlyeth *undulata vestis, cimatilis idem* S 172v (por. Mu28, s. 153); Czamlyeth *undulata vestis i. cimatilis, vel que fit ex pilis hircorum et caprarum* R L₃v (ml); wczamleth (!) są oblyecz *cimo, -are i. veste cimatili se induere, sc. undulata* R M₈ (mp).

CZAMLETOWY czamletova ('suknia') *vestis cimatilis* S 169v; Czamlyetove ('suknie?' – Nom. plur.?) *vestis cimatilis* R K₆ (mg). Zob. **AKSAMINTNY, HAWTOWANY**.

CZAPECZKA Myczka, Byrethek, Czapeczka *pilleus* R A₁v. Zob. **BIRETEK, KŁOBUK, MUCKA, MYCKA**.

CZAPKA Czapka, klobuk *galerus* S 63; Clobuk, czapka, Czvdzy varkocz *galerus i. pilleus* R n₅; Smosheva czapka *agnellina mitra* R b₂v (md).

CZAPLA zool. czaplya *ardea* R c₆v; Czaplya *ardea, ardeola, asallon aut asida* RN IIIv; Czaplya *lencon* (?), *attis, attica, ardea* RN IV; Czaplya *tantalus avis, quam ardeam dicunt {ardea}* R H₅v.

CZAR mataczstwo, czary, cuglarstwo *prestigium* R B₃; czari, mataczstwem abo cuglarstwem ludzicz *prestigio, -are* R S₃. Zob. **CZAROWANIE, CZARSTUN, OGNIOCZAR, OGNICZARSTWO, WODNO-CZARSTWO, ZIEMICZARSTWO**.

CZARNOKREWNY 'człowiek o cholerycznym temperamentie' czarno krewny *colericus* S 30; Czarnokrewny *colericus* R g₇.

CZARNOKSIĘSKI Czarnoksyąska ('sztuka') *magica ars* R s₄v (ml).

CZARNOKSIĘSTWO Czarnoksyąstwo *necromantia* R v₅v.

CZARNY – 1) geogr. czarny lyasz *Hercinia silva* S 67v; Czarny lyass *Hercinia silva* R o₃ (mp) i R o₃v (mg); – 2) zool. Czarny Lososs *salmo, salpa, salpes* RN IIIv (por. Mu28, s. 93); – 3) bot. odmłodky czarney capusthy *vel pąkovye cima, cime, cimata* R g₃v. Zob. **CZERZNIDŁO, POCZYRZNIĄŁY**.

CZAROWAĆ vyesczbycz, czarovac *auguror, -ari* (bibl.) R M₅v; vyesczicz, czarovac, prorokovac *divino, -are* (bibl.) R O₃v. Zob. **GUŚLIĆ, ODCZAROWAĆ, UCZAROWAĆ, URZEC, ZAKLINAĆ, ZAŻEGNAĆ**.

CZAROWANIE vyesczba, czarovanye *divinacio* (bibl.) S 44 i R k₂; Czarovanye, Mataczstwo *sortilegium* R G₃. Zob. **GUŚLENIE, GWIAZ-DOGUŚLNOŚĆ, UCZAROWANIE, WROŻENIE, ZAKLINANIE**.

CZAROWNICA czarownycza *incantatrix mulier* S 73; czarownycza *prestigiatrix* S 122v; Cuglarka, czarownycza *prestigiatrix* R B₃ (mg). Zob. **JĘDZA**.

CZAROWNIK czarownyk *incantator* S 73; czarownyk, zaclynacz *incantator* R p₅. Zob. **GADACZ**, **GUŚLNİK**, **KUGLARZ**, **MATACZ**, **WIESZCZEC**.

CZARSTUN (? – lub **CZARSTWU**? – wyraz niejasny) Czarstvn (?) (Erz czyta: „Czarstvu?” – i nie podaje tekstu łac.) *aucipium, locus vel tugurium vel virga fiscata* (bibl.) S 16v; *aucipium i. fortunium et bonus eventus, dr etiam officium capiendi aves* Czarstvn {*vel tugurium*} *vel ptasha syecz {aucipium}* R d₃v; *czarsthvn vel ptasha syecz aucipium, fortunium, bonus eventus* (sv. *aucipium*) R M₅ (mp; av. *aucupor, -ari*). Zob. [**CZARSTWO**], **GADACSTWO**.

[**CZARSTWO**] ‘czarodziejstwo, czary?’ (wyraz niejasny – może **CZARSTUN**?) Czarstvu (?) S 16v (tak Erz – bez hasła łac.; por. ognyczarstwo *piromancia* R A₂ (mp); zymyczarstwo *geomantia* R n₇; wodnoczarstwo *hidromantia* R o₅). Zob. **CZARSTUN**.

CZARY zob. **CZAR**.

CZAS (łącznie 41 razy) np.: – 1) czasz tydzenny *octidium* S 100v i R x₄ (md); czasz dvonoczny *binocitium i. spacium duarum noctium* R e₁v; Czasz od dwv lyath *vel czo staro iesth dwa roky biennis* S 18v; czasz odedwv lyat *biennis* R d₈v; czasz od pyączy lyath *lustrum* S 84v; Czass od pyączy lyath *lustrum {pentearis}* R s₃v; zymny czasz *hibernum, hiemale* S 68v; zymny czassz *hibernum* R o₄v; zaran, zaranye, zaranny czasz *matutinum, matutinale tempus* R t₂ (mp); czasz vyzvanya *fatalia* R m₄ (mg); czasz vyzvanya *fatalia, vide verba iuris* R m₄ (md) (por. Cervus: *Fatalia*, czasz wyzwania); Maly czasz *momentum i. minimum tempus* R t₈v; rozdzyleyeny, roscyagnyeny czaszhu *successus i. prosper et bonus processus seu eventus, Eccli 3, sc. temporis* S 152; Czaszv rozdzyleyeny, roscyagnyeny *successus temporis, processus aut eventus* R H₃ (mg); vynycz dawnoscya czaszv *prescribo, -ere, ante scribere, precedere* R S₂v; vissczye dawnoscya czaszv *prescriptio est exceptio rei ex tempore congruens* S 122; vyssczye dawnoscya czaszv *prescriptio* R B₂v; zarączyeny na czasz *cautio* S 25; zarączyeny, obrączyeny, oprava zračzona, Rąkoyemstvo na czasz, Slyvbovanye *cautio* R f₆; wszamy czasz *tempori* R H₆v (ml); na maly czasz *parum i. modicum* R Y₁; po nyektorym czassye *revoluto tempore* (bibl.) R D₂ (mp; av. *revolutio*); po nyektorym czassye *revoluto tempore* (bibl.) R T₂ (mp; av.

revolvo, -ere); po wshtiky czassy *per singula momenta* (bibl.) R t₈v (mg; av. *momentum*); itd.; – 2) gram.: Czasz *tempus* RN (wykl. przednia); przysly czasz *futurum* (sv. *futurus*) R n₄v; przeszly czasz *preteritum tempus* R B₃ (mp); barzo dawny czasz *preteritum, plus quam perfectum tempus* R p₄v (md; av. *imperfectus*); przesly dawny czasz *preteritum plus quam perfectum ut amaveram, amaveras* RN IIv; przeszly dawny czasz *preteritum plusquam perfectum ut amaveram, amaveras* R B₃ (md); rozne, czo są wprzyslym czasye yakoby cirpyące w <y>movyą *neutro passiva, sc. verba* R v₆v (md). Zob. **CZAŚNY, NIECZAŚNY, WCZESNO, WCZEŚNIE.**

CZASZA ‘naczynie do płynów’ Corczak, Czasha, Conew garnczova *ciathus* (bibl.) R g₂v. Zob. **PODCZASZY.**

CZASZKA – 1) ‘małe naczynie’ Corban (?), Cvbek, Czasshka *picarium* R z₈v (md); – 2) ‘kość w kolanie, rzepka’ czaska na kolyanye *poples vel poplex* S 119v; Czashka na Colyanye *poples* R A₅v (por. Mu28, s.62); – 3) ‘choroba stawów – lub nazwa stawu (?)’ Czasshka *scia, ancha (?) femorum, ubi generat sciatica* R E₄v (mg); *sciatica, quedam passio est, que fit in scia* czaszka S 139v; *gutta sciatica, dr dolor ..., sciatica, quod fit in scia* czaszka S 66v; – 4) ‘część orzecha’ *capellus {i. mitra vel czasshka nucium aut glandium}* R f₁v.

CZAŚNIK ‘cześnik’ Czasnyk *dignitarius* R i₈v (mp; av. *dignitosus*). Zob. **CZEŚNIK.**

CZAŚNY ‘związany z czasem, przychodzący na czas’ Czaszny *temporeus...*, *in tempore veniens* R H₆v. Zob. **NIECZAŚNY.**

CZĄBR bot. Cząmbr *saturcia vel saturegia, herba* S 137v i R E₃; Cząmbr, ffaffercrauth *thimbra herba i. saturegia* S 158v.

CZAŚTKA Cząsthka *sors* R G₃ (mg). Zob. **CZEŚĆ.**

[CZCIA ‘teścia, teściowa’ zob. **ĆCA**].

[CZCIĆ] zob. **UCZCIĆ.**

[CZCIONKA] zob. **CZTONKA.**

[CZCZY] zob. **TSZCZY.**

CZECHEŁ – 1) ‘szata, toga’ kythel, Rzymska Shata yako plaszcz, Cechel (!) *toga* R J₅; – 2) ‘prześcieradło kąpielowe, ręcznik’ Botuch, czechel *castula* S 23v; Botuch *vel Czechel castula* R f₄v (ml).

CZECZETKA zool. ‘ptak’ dzyvrlathka *aut czeczethka cirula* RN IIIv. Zob. **CZECZOTKA.**

CZECZOTKA zool. ‘ptak’ czeczothka *attrobuta* RN IIIv. Zob. **CZECZETKA, DZIURLATKA.**

CZECZUGA zool. 'ryba' czeczuga *stirio* S 151v; Czeczuga *scarus*, *qui ruminat* RN IIIv.

CZEKAĆ myśkacz, Czekacz *maneo*, -ere R Q₆. Zob. **POCZEKAĆ**.

CZELADNIK 'sługa, parobek' Czeladnyk *familiaris* {i. *domesticus*} R m₃; czelyadz, czelyadnyczy *domestici* (sv. *domus*) S 45.

CZELADNY 'odnoszący się do czeladzi' domovi, czeladny, thovarzyssny *domesticus* R k₃; gospodarz, ocyecz czelyadny *pater familias* R y₆v (mg; av. *pater*); (o chlebie) czelyadny *panis secundarius, rudis, ut nautarum, rusticorum* R y₃v (ml).

CZELADŹ czelyadz, czelyadnyczy *domestici* (sv. *domus*) S 45 (por. dom, narod R k₃); czelyacz, Naroda (!) *familia* (bibl.) R m₃; zla czelyadz, zly sludzy, chlopy *licenciosa mancipia i. nequiora* R r₇ (mp).

CZELNY 'frontalny; wyborny' Czelny huff, zbor, gromada *fanx i. legio* (bibl.) R m₂v (md). Zob. **CZOŁO**.

CZELUŚĆ – 1) 'jama ustna' czelyvscz, czelyvscz vyrzchnya *faux* (bibl.) S 56v; pasczeka, wyrzchnya czelusch *faux* R m₄; – 2) 'policzek lub szczeka wraz z policzkiem' czelyvscz, policzek *maxilla* R t₂; podbrodek, Czelyvscz *mentum* R t₄v; Czelusch *mandibula, i. inferior maxilla* R s₅v; – 3) 'otwór żołądkowy, jama brzuszna' czelyvscy (Nom. plur.) *orificium, foramen inferius, ut ventris sunt duo orificia* S 103v; – 4) 'otwór w piecu, palenisko' czelyvscz v pyecz *orificium* R x₇v; czelyvscz v pyecz *prefurnium* R B₂ (mp). Zob. **JAGODA**.

CZEMU 'dlaczego' zob. **CO**.

CZEPEK – 1) 'nakrycie głowy' Czepek, Syadka (!) *retiohum, quasi parvum rete* R D₂; Czepek czo wnym spy *orarium ... item dr peplum seu infula* R x₇; – 2) 'łożysko płodowe' Czepek *secundina* {*stera, hymen*} R E₆v; Blonka, Czepek *stera i. secundina, dr pellicula, in qua puer involvitur et moratur* R G₅v.

CZPIEC 'nakrycie głowy' czepyecz *reticula i. parvum rete, vel dr mitra virginalis, quia retinet crines, i. peplum* S 131v; czepyecz *peplum est matronale pallium ... Et ut dicunt proprie capitis est* R z₄v; czepyecz *vitta i. infula* (bibl.) S 171v; zavoynyk modri, Brvnathny czepyecz *vitta* (bibl.) R L₂v; czo czepcze roby, i. czepyennyk *reticularius* S 131v.

CZPIENNIK 'wytwórca czepców' czo czepcze roby, i. czepyennyk *reticularius* S 131v; Czepyennyk *reticularius* R D₂ (md).

[**CZERPAĆ**] zob. **CZYRPAĆ**.

[**CZERW**] zob. **CZYRW**.

[**CZERWIEC**] 'miesiąc' zob. **CZYRWIEŃ**.

[CZERW-] zob. CZYRW-.

CZERZNIDŁO – 1) 'atrament; ciemna farba, ciecz' czerznydło *atramentum i. encaustum ad scribendum* S 16; czerznydło *atramentum i. incaustum* (sv. *atramen*) R d₃; czerznydło *alutrum* R b₅v (mp) (por. czirznidło S 8); – 2) bot. orkyssh *vel* Czerznydło *spelta i. alica* R G₃v (mg) (por. czyrnydło S 147v; por. Słowarz 1566, rozdz. *De granario et grano*, k. K IV: *Spelta*, ..., Czernidło, Tunckel)). Zob. CZARNY, CZYRNIDŁO, CZYRZNIDŁO, POCZYRZNIAŁY.

[CZESAĆ] zob. CZOSAĆ.

CZEŚĆ czesz *decus* S 39v; czesz *triumphus* S 163; Czesz, zwy-
cyaństwo *triumphus* R J₈; Czesz, vrząd, Dostoyenstvo, przelozonoszcz *dig-
nitas* R i₈v; Czesz, nyssha sluzba, chvala *dulia, servitus, que exhibenda est
homini, sicut latria est servitus, que debetur Deo* R k₄v; ządacz czczy, do-
pyeracz syą *ambio, -ire i. ... cupere ... honorem* R M₃v; czczy dopur (!) *am-
bicio est inordinatus honoris et potencie appetitus et aspiracio ad illum* S 8;
dopvr (!) czczy *ambicio* R b₆ (mp); vwloczicz czczy *detraho, -ere...*, *maledi-
cere* R O₂v; czesz myecz, zwycyżicz *triumpho, -are* R V₄v; godnoszcz na
czesz abo na vrząd *actus legitimus* R a₈ (mg). Zob. POCZESNOŚĆ,
UCZCIĆ.

CZEŚNIK 'dygnitarz; kasztelan' czesnyk *dignitarius* S 42v; czesnyk,
grododzyersza *castellanus* S 23v; Castellan, Czessnyk, Grododzyersza
castellanus R f₄. Zob. CZAŚNIK.

CZĘSTNIE 'po części' ossobnye, po cząscy, Cząsztne *particulariter*
R Y₁ (mp).

CZĘSTNY 'częściowy; dotyczący części?' ossoba cząsthna *particula-
ris* (sv. *particula*) R y₆.

CZĘSTO zawzdy, Często *assidue* R X₃v; *frequento, -are* często czo
czynycz abo dzyalacz, *ut lectito* często czytam R P₂ (md; av. *frequento, -are
i. aliquid frequenter facere*); czo często mdlyeye *sintecticus, viribus defi-
ciens, i. lipotomicus* R F₈ (mp) (por. mgly, czo omdlyva S 145); czo często
zyeva (Erz bł. „zywa”) *pandicularius dr homo hians et toto corpore osci-
tans* S 106v (por. zyevak, czo zyeva R y₃).

CZĘSTY Cząsty *creber... i. frequens* R i₁.

CZĘŚĆ – 1) 'fragment, kawałek' cząszcz, dzyal, rozdział *pars* R y₅v
(md); po cząscy, ossobnye *particulariter* S 247; ossobnye, po cząscy,
Cząsztne *particulariter* R Y₁ (mp); cząscy, Rozdyali (!) *partes i. officium,
quod cuiusquemodi persone assignatur, unde dr: mee partes sunt, vel mea-*

rum partium est, i. meum officium est, vel dimidium partis bonorum R y₅v (md); – 2) gram.: ‘część mowy’ część mowy *pars oracionis* R y₅v (md); częsci brany *participium* R y₆; wcześnyk, ktore część byerze od *nomen* y część od *verbum* (sv. *participium*) R y₆ (mg); *participium* Ktore część byerze od *nomen* y część od *verbum* RN (wykl. przednia); Częsci mowy, dzyaly, rozdziali *partes oracionis* RN (k. tyt.). Zob. CZĄSTKA, UCZĘŚCIANIE.

[CZKANIE] zob. SZCZKANIE.

CZŁONEK – 1) ‘część ciała’ rosyekany po członkv, rozebrany *intercisus* R p₈v (mg); rozbyeracz po członkv *intercido, -ere, dividere* R Q₂ (md); rozbyeracz po członkv *dimembro, -are* R O₂v (mg); członky v palczow *condilus* S 33v i R h₃; członkove, Stav *artus* R d₁; – 2) gram. ‘rodzajnik’ członkow przelozenie *vel* czo przylozony yest do ymyon *articulare prepositivum* R c₈v (mg; av. *articulus*); członkow przelozenie, Czo przilozony yest do ymyon *articulare prepositivum* RN (k. tyt.). Zob. CZŁONYSZEK.

CZŁONYSZEK członyshek *articulus, parvus artus vel digitus* R c₈v.

CZŁOWIECZY dobrovolnosc *vel* volya rozvmv człowyeczego *liberum arbitrium* S 81v; dobrovolenstwo, volya rozvmv człowyeczego *liberum arbitrium* R r₆v (md). Zob. LUDZSKI.

CZŁOWIEK prosty człowyek, Besz vrzāndv *privata persona est persona carens functione publica {i. publico officio et dignitate}* R B₄; ossobny człowyek *athleta i. miles fortis, puginator, luctator* R d₃; poborcza, Celnyk, zly człowyek, yawnogrzesnyk *publicanus dr conductor vectigalium vel rerum publicarum, vel exactor publicorum vectigalium aut publicorum lucrorum* (bibl.) S 126; nyssky człowyek *humilis* (bibl.) S 70v (por. pokorny, nyssky, vcroczoney R p₂v); Thak sya (!) myal yako człowyek wopczoney *habitu inventus ut homo* (bibl.) R o₂v (mg; av. *habitus*). Zob. LUDZIE.

[CZOŁGAĆ SIĘ] zob. CZOŁKAĆ SIĘ.

[CZOŁGAJĄCY] zob. CZOŁKAJĄCY.

CZOŁKAĆ (SIĘ) ‘czołgać się’ czolkacz *prorepo, -ere* R S₄ (mp) ; lacz, pložacz, czolkacz po zyemy *repto, -ere* R T₁v; czo są czołka po zye-my *repens, reptile idem* R D₁ (md). Zob. SMYKAĆ SIĘ.

CZOŁKAJĄCY czolkający *prorepens, proserpens idem* R B₆v (ml).

CZOŁN ‘mała łódź’ Czoln *cimba, parva navis* S 28; czoln *cumba* S 38v i R i₃; czoln *cymba* R g₃v; Czoln *legia ..., parva navis* R r₄; czoln *fasellus* S 56; czoln *phaselus i. parva navis* S 113v i R z₇v; *scapha i. modica navis ad explorandum aliquid, Act. 27* czoln *vel magna navis* Szhcuta (bibl.) S 138. Zob. BATKA.

CZOŁNEK – 1) ‘mała łódź’ Smyczek, Czolnek, *scuta scapha i. ... navis* (bibl.) R E₃v; – 2) ‘czołenko tkackie’ Czolnek *pannicula i. theca seu testa ... vel i. navicula textricum, panucula idem* R y₃v (mg); czolnek *radius, instrumentum texendi, sc. pecten vel navicula, que distinguit stamina* R C₄; – 3) ‘rodzaj obuwia’ Czolnky *soccus, genus est calciamenti* R G₁v; wczolnky są obvcz *socculo, -are, soccis pedes induere* R T₆v (ml). Zob. **BOT.**

CZOŁO włoszy na czelye *ancie, sunt capilli supra frontem* S 9v; włosy na czelye *ancie* R b₈v (mg). Zob. **CZELNY**.

CZOŁOWATY ‘człowiek mający szerokie czoło’ czolovaty *fronto, qui habet amplam frontem* S 61; czolovati *fronto* S 61; Czolovaty *frontosus, qui habet amplam frontem* R n₃ (mg; av. *fronto*).

CZOP – 1) ‘zatyczka, szpunt beczki’ czop, lyy *clepsydra i. docillus, qui obdit foramen dolii* S 28v i R g₆; – 2) ‘sopel’ lodowy sopel *vel* lyodovy czop *stiria, gutta fluens et cadens et congelata* S 150v.

CZOPEK – 1) ‘zatyczka’ lyyek, Czopek *docillus* S 44v; lyy, Czopek *docillus* R k₂v; – 2) ‘ropień w gardle’ *glandula czopek wgardlye sinanche idem, tuber porcorum vel i. Scrob* (sv. *angina, dr tumor faucium seu inflacio gutturis, morbus est acutissimus, quo fauces auguntur et strangulant, qui eciam dr consilla seu squinancia, qui sic ab nuperitis vocatur*) S 10; czopek wgardlye, slinogorz *angina* R c₁; czopek wgardlye *sinanche, angina* S 144; Slynogorz *vel* Czopek wgardlye *sinanche, angina i. squinancia* R F₇v (md); – 3) ‘lekarstwo w postaci czopka’ czopek *vethknaćcz wdupką suppositorium facere* R H₄ (mp); czopek *vethknaćcz wrzycz suppositorium facere, clisterem in anum ponere causa medicine* R V₁v (mh; av. *suppono, -ere*).

CZOPOWE ‘podatek od napojów alkoholowych’ Czopove *exactio docillorum* R l₆ (mg; por. Cervus: *Exactio ducillorum* czopowe); Czyądzacz, vicyągacz, drączicz, Dacz (! – zapewne zam. „drać” ‘drzeć, zabierać’) pobor abo czopove *exigo, -ere* (bibl.) R O₆v (por. Lactifer: *Extractor i. iniustus petitor*, Kto wybijera dań anebo berni, dracz, nasylnijk). Zob. **CIĄDZA, CŁO, CYZA, PORADLNE, SZOS.**

CZOPUCH ‘piec chlebowy’ czopuch *furnus i. fornax* S 62v; Czopuch *vel* Vapyenny pyecz *furnus* R n₄v (ml). Zob. **CHLEBOWY, KACHLOWY, KOTŁOWY, PIEC.**

CZOSAĆ ‘czesać’ *pectere citharam i. percutere vel czoszacz velną* R R₅ (md; av. *pecto, -ere i. pectinare {polire}*); Skrobacz, Czossacz, Spravicz ryby

desquamare pisces R O₁v (md). Zob. **CUDZIĆ, NIEZCZOSANY, OCZOSAĆ, PODCZOS, ROZCZOSAĆ, UCZOSAĆ.**

CZOSAĆ SIĘ 'czesać się' czossacz syą szcothką *seto*,-are i. *caput et crines purgare cum seta* R T₅v.

[**CZOSANY**] zob. **NIEZCZOSANY, UCZOSANY.**

CZOSNEK bot. vyercyani czosnek *alliatum* S 7; vyercyani czosnek *alliatum* R b₄v (mh; av. *allium*); kysshky abo kyelbassy nadzyevane skorzenym y szchosnyem *tomac*<u>*la* R J₅ (mp).

CZSADNY (?) zob. **CADNY.**

CZSADZIĆ (?) zob. **CADZIĆ.**

CZTENA 'litera, czcionka' cztena *litera* S 82v (por. lyst, Buchstab R s₁; por. Mym41, rozdz. *De scriptoribus: Litera*, Buchstab, Cztena; w Mym28, k. 10v: ... *Litera*). Zob. **CZTONKA, ZRZEK.**

CZTERY czteri czwyerczi rok v *el* i. Suche dny *anni quatuor tempora* S 10v; czteri selagi (!) *triens* ('*marcae*') – (u Erz *quandrans*) S 194v (av. *marca*). Zob. **CZTERZY.**

CZTERZY Suche dny, Czterzy czwyerczi rok v *quatuor tempora anni* R C₂v (mg); czterzy czwyerczy rok v *el* Suche dny *anni quatuor tempora* R c₂ (md); Czterzy shelagi *triens marce, triens solidi* i. 4 *oboli* R J₇v (ml; av. *triens* i. *tertia pars assis vel denarii*); Czterzy pyenyadze *triens solidi* R G₁v (ml; av. *solidus*); od czterzech lath *quadriennis, quattuor annorum* R C₂; ze czterzech starczow *ex quatuor progenitoribus* R B₅ (mp; av. *progenitores*) (por. Cervus: *Ex quattuor progenitoribus*, ze czterech starczow); vycyoszcz na czterzy grany *quadro*,-are, *in quattuor partes dividere* R S₅; vcyoszany na czterzy grany *quadratus* R C₂ (md); Na czterzy grany *quadrup opus* R C₂. Zob. **ĆWIOROGRANISTY.**

CZTERZYLETNI czterzilethny *quadrinus* {*puer*} i. *quattuor annorum* R C₂.

CZTONKA (lub **CCIONKA?**, **CTONKA?**, **CZCIONKA?**, **ĆCIONKA?**) 'sylaba' Ctonka (?), zrzek *silaba* S 143v; Clonka (! – tak, zam. „ctonka”?), zrzek *silaba* R F₆ (mp) (por. Mu28, s. 192: *Syllaba*, Eyn sylb, Cćonká). Zob. **BUCHSTAB, CZTENA, ZRZEK.**

CZUB – 1) 'u ptaka; ozdoba hełmu' czvb *el* grzebyen *crista dr illud, quod eminet super galeam et super capita quarundam avium, ut galli, pavonis* S 37; Czvb, grzebyen *crista* R i₁v; czvbem *cristo*,-are i. *crista ornare* i. *galea* R N₅ (md); grzyva *iuba* ..., *etiam dr cristam que galee supponitur* Czvb R q₄; – 2) 'pęk włosów nad czołem?' czvb *cirus* S 28v (por. kądzyorek *cirus* S 28v i R g₄v). Zob. **GRZYWA.**

CZUBATY 'ozdobiony czubem' *czvbathy cristatus i. crista ornatus, galeatus* S 37; *Czvbathy cristatus* R i₂.

CZUCIE 'czuwanie, straż' *czvcye nyctamen i. vigilamen {noctis}* R x₁; *czuczye excubacio* S 53v; *Czucye, Straza excubacio, vigilia, custodia noctis* R l₆v (mg); *Czvcye yvtrznyshe matutina vigilia* R t₂ (mp). Zob. **CZUJNOŚĆ, JUTRZANIA, PRZEGLĄDAJĄCY, PRZENOCUJĄCY, STRAŻ, STROŻ.**

CZUĆ 'czuć' *przeglydacz, czvcz, striecz, ponoczovacz excubo, -are* R O₆; *Striecz, pobudzacz, Czvcz vigilo, -are* R X₁.

CZUJNOŚĆ *Czvyinoscz vigilancia* R L₁ (mg); *Czvyinoscz, Bacznosc naria i. sapiencia, invigilancia* R v₄ (mp).

CZUJNY *czvyny, zyvy vivax* R L₃ (mg).

CZWIOROGRANISTY (?), **CZWOROGRANISTY (?)** zob. **ĆWIOROGRANISTY.**

CZYJ gram. przesz ktorego pythamy, czyya iest rzecz *casus genitivus* R n₆v (md; av. *genitivus*) i RN (wykl. przednia). Zob. **RODZĄCY.**

CZYLI *czyli thak an pocius* R X₃ (mp).

CZYN *pyrvy czyn materia prima* R t₁v (ml; av. *materia est mater rei*). Zob. **RZECZ, UCZYNEK, WIDOMY.**

CZYNIĄC zob. **CZYNIC.**

CZYNICIEL *czynycyel factor* (bibl.) S 55v; *Czynycyel, Sprawcza factor i. autor vel i. lictor Cath, actor, tortor. Deus factor celi et terre* (bibl.) R m₂v (mg). Zob. **PRZYCZYŃCA.**

CZYNIC (łącznie 22 razy) np.: *Czynycz operor, -ari* R R₃v; *poselstvo czynycz nuncio, -are* R R₁v; *czalo czynycz vel stwardzyeicz solido, -are i. firmare, integrare* R T₆v; *Brozdy czynycz, zagony na roley dzyalacz sulco, -are* R V₁v; *zmovą czynycz pactum facere* S 105; *zmovą czynycz, przyzwalacz paciscor, -i* R R₄; *podlogą czynycz, pocladacz astrichem pavimento, -are* R R₅; *podlogy czynycz pavimento, -are* R z₁v (ml); *frequento, -are* często czo czynycz abo dzyalacz, *ut lectito* często czytam R P₂ (md; av. *frequento, -are i. aliquid frequenter facere*); *Robota, sktorą iest za myesyancz doszicz czynycz menstruum opus* S 89 (por. Mu28, s. 8); *visushacz, blade czynycz exterminant facies suas* (bibl.; sv. *extermينو, -are*) R O₇; *wzdzyacznyc czynycz abo znossicz grate ferre* R P₄ (mg); *prąthko czyny agenator, qui rem suam celeriter agit* R b₂v; *czyn sznym czo chceszh utere* (Erz bł. *verte*) *eo prout vis* (bibl.) S 239; *Czyn snym czo chceszh utere eo prout vis* (bibl.) R X₂ (mp; av. *utor, uti*); *Blyade czynyą exterminant facies*

(bibl.; sv. *extermio*,-are) S 220; wzdyańcznye (!) czyniącz *grate ferens* R 0₁v (ml; av. *gratia*); itd. Zob. **DZIAŁAĆ, ROBIĆ, UCZYNIĆ**.

CZYNIĆ SIĘ czyni się *implicat*, wrzucza się *immiscet se* R P₆ (md; av. *implico*,-are). Zob. **PRZYCZYNIĆ SIĘ**.

[**CZYNIE** „wczynieniyv *in actu*, sv. *actualis*” S 4 – tak Erz, bł. – zam. wgymieniyv. Zob. **JIMIENIE**]. Zob. **PRZYCZYNIENIE, UCZYNIE**.

CZYNIONY czyniona przyssyaga *prestitum iuramentum* R B₃ (md). Zob. **UCZYNIONY**.

[**CZYNNOŚĆ**] zob. **PRZYCZYNNOŚĆ**.

CZYNSZ czynsz, plath *pensio* S 110v i R z₃v; roczny czynsz *annua pensio* S 10v; roczny plath, Czynsh *annua pensio* R c₂ (md); czynssh, dany, poradne *tributum* R J₇; plath, czynsh *census* R f₇v; zasłużenie, zasługa, zapłata, plath, Czynsh, Cramarstwo *merces* R t₄v. Zob. **DOCHOD**.

CZYRNIDŁO czornydło *spelta* S 147v (por. orkyssh *vel* Czerznydło *spelta i. alica* R G₃v (mg); por. Słownik 1566, rozdz. *De granario et grano*, k. K IV: *Spelta*, ..., Czernidło, Tunckel). Zob. **CZARNY, CZERZNIDŁO, CZYRNIDŁO, POCZYRNIAŁY**.

CZYRPAĆ studnya *puteus, de quo aqua hauritur* czyrpayą *vel* padol S 127v.

CZYRSTWOŚĆ ‘żywość, świeżość’ *gypkosc*, *czirstwosc* *agilitas ... facilitas ad agendum* S 6v; *czyrstwosc* *agilitas* (sv. *agilis*) R b₂v.

CZYRW zool. *fucus est maior ape, minor scabrone, alienos labores comedens, non per se mellificans* szmyel, *apis imperfecta* Czyrw S 61v; Czyrw, Szmyel *fucus* R n₃; drzewiany czyrw *teredo, temus, temes* (Erz poprawia na „*termus, termes*”; por. niżej R J₁), *vermis in ligno nascens et il-lud rodens* S 157; drzewotocz, drzewiany czyrw *teredo, vermis corrodens lignum et comedens. Unde et hic temus ... et hic temes* R J₁; woskowy czyrw *acer* S 3v; woskowy robak, Czyrw *acar, acer idem* R a₃ (mg); żytny robak, Czyrw *cuculio* R i₂v (ml); czirvy (Nom. plur.) *verme, pluraliter* S 168; Czyrvy *verme i. vermes* R K₄v (md). Zob. **KRZECZEK, PRĄCZEK**.

CZYRWOWY ‘szkarłatny’ Czyrwczywy *coccineus i. sanguineus, rubeus* (bibl.) R g₆v (md).

CZYRWIEC ‘purpura’ Czyrwyecz dwociz barwyony *coccus* (bibl.) R g₆v (md; av. *coccus, genus tincture {purpura bis tincta}*); zlothem vysshycacz, Barvicz, Crassicz czyrvczem *vermiculo*,-are R V₆v; Barvyo-

ny, Crasshony, vysshivany czyrwczem, zlotem, abo yedvabyem przesshyvany *vermiculatus* R K₄v (md).

CZYRWIEŃ 'miesiąc' Syennyk, Czyrwyen *Iulius ... mensis* (sv. *Iulus*) R q₅. Zob. **GRUDZIEŃ, JESIENNIK, MIESIĄC, WINNIK**.

CZYRWONKA 'choroba' czyrwonka, Czyrvona nyemocz *dissinteria* S 43; czyrwonka *disinteria* R k₁v; Czyrwonka *tormen i. dissinteria* R J₅v (ml).

CZYRWONY – 1) czyrwoy *rubricatus* R D₃v (md); Czyrwoy vosk *miniata cera* R t₆v (md); czirwoy zloti *aureus* S 16; zloty czyrwoy *aureus* (sv. *aurea*) R d₄; Czyrwoy postavyecz *iacinctum* (!) (bibl.) R p₂v (mg); Czyrwoy postavyecz *coccinum, pannus rubeus vel filum rubeum* (bibl.) R g₆v (md); czyrwonka, Czyrvona nyemocz *dissinteria* S 43; czyrvona farba *rubrica* R D₃v; Czyrvona farba, Cynobr *minium, genus coloris rubei* R t₆v (por. *minia* S 91); czyrvoną pawłoką polozył *media caritate constravit* (bibl.) R f₃v (ml; av. *charitas*); Stuczka czyrvonego iablka *fragmen mali punici, Can. 4* (bibl.) R n₂ (mg); – 2) bot. czyrvona lyebyotka *origanum* R x₇v (ml; av. *origanum ... herba*) Zob. **BARWOMODRY, KARMAZYN, MINIJA, MODRY, RUBRYKA, RUMIENIDŁO, SZARŁAT**.

[-CZYRZNIAŁY] zob. **POCZYRZNIAŁY**.

CZYRZNIDŁO 'ciemna ciecz, farba' czirznidlo *alutrum* S 8 (por. czerznydlo R b₅v (mp)). Zob. **CZARNY, CZERZNIDŁO, CZYRZNIDŁO, POCZYRZNIAŁY**.

CZYSŁO 'suma, liczba' Czslo, zebrane wgyedno *summa* R H₃v. Zob. **LIDŹBA**.

[CZYSTOTA] zob. **NIECZYSTOTA**.

CZYSTY Czysty *incontaminatus i. inpollutus* R p₅v; czystym bicz *incontamino, -are* R P₆v (ml); czudna, czysta chvsteczka *cesicium* R g₁v (ml); cziste vyno *probatum vinum* S 123v; Czyste *probatum vinum, est purum* R B₄v (ml). Zob. **NIECZYSTY**.

CZYSZCZAN 'serwatka' Czyshczan *balducta, lac pressum a sero, sc. mutata et dr balducta quasi valde ducta, quia valde pressa est et ducta* R d₅v (por. *Lactifer* sv. *Balducta: dr lac ductum a sero, sc. mutata idem valde pressa* Sstawa).

[CZYSZCZONY] zob. **CZYŚCIONY**.

CZYŚCIE 'czysto' czyscey, chądogo *pure* R Y₂v (ml).

[CZYŚCIĆ] zob. **CZYŚCIONY, OCZYŚCIĆ, WYCZYŚCIĆ**.

CZYŚCIONY 'trzebiony, kastrowany' vyeprz czyscyony *verrinus* S 168; Cziscyony vyeprz *maialis nenfrendus* (!) R s₄v (mg); czyscyony

vyepřz *nephrendus* ..., *porcus domesticus* R v₅v. Zob. **KIERNOZ**, **OCZYŚCIONY**.

CZYŚĆ 'czytać' *forma verborum meditativa* myślyavacza (?), *ut lecturio* myślyą cziszcz R Q₆v (mg; av. *meditor, -ari*).

CZYTAĆ *frequento, -are* często czo czynycz abo dzyalacz, *ut lectito* często czytám R P₂ (md; av. *frequento, -are i. aliquid frequenter facere*).

CZYTELNIK czytelnik *lector* S 80; Czytelnik *lector* R r₃v (mg).

CZYŻ zool. Czysh *lugarinus avicula*, saix S 84; Czyssh *lugarinus i. saix* RN IV; Cziszh *saix avis* S 135.

CZYŻYK zool. Czyzyk saix RN IVv.

Ć

ĆCA (? – Erz **ĆCIA**) ‘teścia, teściowa’ *socrus czcza est que mihi filiam dedit, i. uxoris mee mater* Swyecz, *vel mater sponsi i. mariti, aut sponse* Svyekry. *Soror uxoris mee est mihi swyecz* SN 252v; Swyekry *vel Ccza socrus ... i. uxoris mee mater* RN II (por. Epitome ... J. Cervusa z Tucholi z 1534 r.: *Socrus ... Swiekra aut tcza*). Zob. **CIEŚCIA**, **CIEŚĆ**, **ŚWIEŚĆ**.

[**ĆCIA** ‘teścia, teściowa’ – tak Erz, zob. **ĆCA**].

ĆMA ‘tłum, oddział wojska’ *czma legio continens 6666 milites* S 80v; *Czma, wybor, zastamp ryczersky legio* R r₄.

[**ĆMIĆ**] zob. **ZAĆMIĆ**.

[**ĆPAĆ**] zob. **ZAĆPAĆ**.

ĆWICZENIE ‘dyscyplina, karność’ *Caszn, rzand, statek, Carnoscz, Czviczenye, Caranye, Scladnosc* *disciplina {bonus vivendi modus, honesta conversacio}* R k₁v.

ĆWIEK ‘gwóźdź’ *gosc* *vel* *czwyek gumfus* S 66v; *gosc*, *Czwyek gumfus est clavus ferreus* R o₂ (mg).

ĆWIERĆ ‘czwarta część’ *czwyercz quarta* S 128; *czwyercz quarta* R C₂v (ml); *czteri czwyerczi rok* *vel i. Suche dny anni quatuor tempora* S 10v; *Suche dny, Czterzy czwyerczi rok* *quatuor tempora anni* R C₂v (mg); *czterzy czwyerczy rok* *vel Suche dny anni quatuor tempora* R c₂ (md). Zob. **ĆWIRTNIA**.

ĆWIRTNIA ‘miara objętości, np. zboża’ *czwyerthnya artaba, genus mensure syriace* (sv. *artabe*) R c₈v; *quartale* *Lagwycza* *vel urna* *Gariecz, vyrtel, Czwyerthnya* R C₂v (ml); *czvyertna (!), vyrtel, gariecz* *quartanus i. quartus* *vel urna* S 128; *Czwyerthnya* *vel Corzecz modius* S 92; *czvyerthnya modicus* S 92 (av. *modius*); *pol garicza vyna* *abo Czwyerthnya zytha metreta* R t₅v (md); *pol czwyerthnye semimodius* R F₁ (mp). Zob. **ĆWIRTNIA**, **MIARA**.

ĆWIKŁA bot. ‘burak’ *Czvicla beta, bleta, genus oleris* S 18v; *czvykla betha* R d₈ (mp).

ĆWIOROGRANISTY ‘czworokątny’ *czwyorogranysti thalyerz quadra i. discus quadrangularis* S 127v; *Czwyorogranysty talyerz Stolovy quadra* R C₂ (mg). Zob. **GRAŃ**, **KRZYWOGRANNY**.

ĆWIRDZA 'twierdza' czwyrdza *fortalicium* S 60; Czwyrdza, Basstha *fortalicium, propugnaculum* R n₁v (mg); zamek, vyeza, vyssocosc, Czwyrdza *arx* {*rocca idem*} R d₁; Czwyrdza, Obloga *templum* (sv. *firmentum*) R m₇v.

ĆWIRDZENIE 'twierdzenie' vkazanye, Czvyrdzenye, Dovod *approbacio* R c₅ (md). Zob. **POĆWIRDZENIE, UĆWIRDZENIE.**

ĆWIRDZIĆ 'twierdzić' czvyrdzicz, dovyesch, dokazacz, za tho myecz *approbo, -are* R M₄ (mg). Zob. **POĆWIRDZAĆ, POTWIRDZIĆ, UĆWIRDZIĆ.**

ĆWIRTNIA 'miara objętości' vyadro, Czvyrtnya, vyrtel, Garnecz *urna, quartarius idem* S 173v. Zob. **ĆWIERTNIA.**

D

DACH dach *doma* S 45; dach, przysrzech *doma* R k_3 ; dach, przikrycie *tectum, pars domus vel ipsa domus* S 155v; dach *tectum, imbrex idem* S 155v; dach, przikrycie *tectum, pars domus {imbrex idem}* R H_5v ; pobyty dach gonthy *scindulatum tectum* R E_4v (md; av. *scindula*); pobicz dach scudlamy, przikrycz dom dachówką *tego,-ere* R V_2v ; pobyacz dachow *tector* S 155v; czo dachy pobyty gonthy abo dranyczamy *sarcitectus* R E_2 .

DACHOWCZANY 'zrobiony z dachówek' dachowczany pyecz *imbrex vel imbricum* R p_4v (ml).

DACHOWKA dachowka *imbrex* S 72v i R p_4v (sv. *imbricium*); Latha, dachowka, gonth, Dranycza *tegula* S 155v; dachowka, Scudla, gonth *tegula* R H_6 ; Spycza *vel* dachowka *pinna* R A_1v (mg); capalicza *stillicidium dr stilla cadens vel locus ubi stille cadunt, vel locus a quo vel per quem cadunt* gdzie kapye descz, dachowka R G_5v ; pobicz dach scudlamy, przikrycz dom dachówką *tego,-ere* R V_2v .

DACHOWY dachova croplya *vel i*. Capalicza *stillicidium* S 150; dachova croplya *stiricidium, stilla cadens vel locus ubi stille cadunt* gdzie capye R G_6 ; dachove croplye *stiricidium, stilla cadens vel locus ubi stille cadunt* S 150v.

DAĆ (łącznie 28 razy) np.: – 1) pomocz dacz, wspomagacz *opitulator,-ari* R R_3v ; Colendą dacz *streno,-are i. ... strenam dare* R T_8 ; zastavicz, zaclad, zastawą dacz *vadio,-are* R V_5 ; cyeshicz, Spyevacz, chwałą dacz *psallo,-ere* R S_4v ; dany dacz abo poradlne *tributo,-are, censum solvere, vide Calepi.* R V_4v (md); wzagyem dacz *in mutuum dare* S 95v (av. *mutuum*); wzayem dacz, zalozicz kogo *mutuo,-are* R Q_8v ; zadavacz, dacz zlye *irrogo,-are* S 224v; krzywdzicz {*facere alicui malum* zadavacz, dacz zlye} *irrogo,-are* R Q_2v ; chwałą daycy *psallite* (bibl.) R B_7v (ml; av. *psalmus*); chwałą daycy *psallite* (bibl.) R S_4v (mg; av. *psallo,-ere*); – 2) przesz voznego dacz volacz *preconio iubere* R S_2 (md); doradzicz, namknancz, dacz vyedzyecz *suggero,-ere* R V_1 ; sskazacz, roskazacz, dacz vyedzyecz, znamyonovacz *significo,-are* R T_6 ; roskazano, dano vyedzyecz *significatum est* R F_6 (mp; av. *significatio*); itd. Zob. **DANY, DAWAĆ, ODDAĆ, PODAĆ, PRZEDAĆ, PRZYDAĆ, WYDAĆ, WZDAĆ, ZADAĆ, ZDAĆ SIĘ.**

DAĆBOCHNA 'imię żeńskie' Daczbochna *Thidea* R J₃ (mg). Zob. **BOGDAN, BOGDANKA**.

DAJĄCY 'gram.' dayączy, davanek *dativus* RN (wykl. przednia); przyczyną daiące (Nom. sing. n.) *coniunctio causalis* RN (k. tyt.); przyczynne, przyczyną daiące (Nom. plur.) *causales coniunctiones* R X_{3v} (md). Zob. **DAWAJĄCY**.

DALEJ daley *ultra, adv. loci* R Y_{5v}. Zob. **DALEKO**.

DALEKI dalyeky, skryty *abditus i. secretus, absconditus* (bibl.) S 2v; dalyeky *longiquus* R s₂; rozdział {*distancia*}, czel daleky *chaos ... Chaos Greci dicunt materiam celi et terre confusam* R g₂.

DALEKO dalyeko *longe* R X₈; daleko bicz *disto, -are* R O_{3v}; dalyeka (!) bicz *disto, -are* R O_{3v} (md). Zob. **DALEJ, NIEDALEKO**.

DALEKOŚĆ rozdział, roznosc, Dallyecosc *distancia* R k₂ (mg). Zob. **ODDALENIE**.

DAMASCENA bot. 'odmiana śliwki' Sweczky vągyerskye abo damasceny (Nom. plur.) *damascena pruna* R i_{4v} (ml; av. *Damascus*). Zob. **ŚLIWA**.

DANIE 'darowanie, ofiarowanie' rzecz pomoczna, przyczynyenne, pomocy danye, zalyeczenie *promocio* R B_{5v} (md); zayemne danye *mutuum* S 95v; wzajemne danye *mutuum* R v₄ (md); poziczona rzecz, wzajemne danye *mutuum* R Q_{8v} (ml; av. *mutuo, -are*); zaduszne danye *legatum ad pias causas dr quod relinquitur pro anima vel miserabilibus personis ut pupillis, viduis, peregrinis, pauperibus ... etc.* S 80v; zadushne danye *legatum ad pias causas* R r₄ (mg); zavyesicz dobro abo gymyenne komv, obvyazacz na danye abo zaplaczene *obligo, -are* R x₄ (md; av. *obligatio*). Zob. **ROZDANIE, WDANIE, WYDANIE, WZDANIE, ZADANIE**.

DANY Rasz pyąscyą dany *talitrum* S 155v; Rass pyąscyą dany *talitrum, percussio, que fit digittis complicatis* R H_{5v} (mg); vycrtaczony (!), vymączony, ponyevoley dany *extortus* R m_{1v} (md); naprawyenne gymyennya dobrovolnye danego *emphiteosis i. melioracio et quasi in fide posicio ... i. melioracionis contractus et consistit hodie in rebus soli fertilibus* S 48. Zob. **DAĆ, WYDANY**.

DANŃ 'danina' czynssh, dany, poradlne *tributum* R J₇; dany, pokupa, vyna pyenyązna abo dany *multa vel mulcta ... est ... pena pecuniaria ... ad correctionem malorum morum* (bibl.) R v_{2v}; dany dacz abo poradlne *tributo, -are, censum solvere, vide Calepi.* R V_{4v} (md); przepuscicz vyna pyenyązną abo dany *multo, -are* R Q₈. Zob. **DZIESIĘCINA**.

DAR – 1) Dar *donarium* R k₃v (mg); dar *charisma* ..., *donum* R f₃v; dobre rzeczenie, blogoslavyenstwo, dar, datek, darek *benedictio* (bibl.) R d₈ (mg); karma, Wszhelka potrawa ku clyebv (!) *vel* yedny dar *obsonium* ..., *parvus cibus et delicatus*, ... *quod alicui mittitur causa honoris* S 100; potrawa, Carmya, yedny dar *obsonium* R x₄; swadzyebne dari *sponsalia* R G₄v (ml); Swadzyebne dari *sponsalitia* R G₄v; poczty, dari, vpomyanky davacz *exequior*, -ari, *exequias facere et beneficia pro mortuis in exequiis convivari* R O₆v (mg); – 2) bot. zolcyen, Bozy dar *chelidonia*, *herba* R f₇. Zob. **DAROWANIE**.

DAREK dobre rzeczenie, blogoslavyenstwo, dar, datek, darek *benedictio* (bibl.) R d₈ (mg).

[**DAREMNO**] zob. **NIEDAREMNO**.

DARMOLEG 'futrzany kołnierz' *antependium altaris* plaszcz *vel pelli-
cee* Torlop *vel* Darmolyeg R c₂v (mg); Darmoleg *litricium* R s₁ (mg).

DARŃ (**DARN**?) 'murawa' Darn *cespes dr terra cum herbis evulsa vel frutex vel virgultum* S 27; darn *cespes* R g₁v; Gruda, Bryla, Darn *gleba i. terra culta vel massa, seu pars terre* R n₈v (ml); darny (Nom. plur.) *cespites* (sv. *sorops dr a soros, quod est acervus. Et dicuntur soropes, cespites*) R G₂v. Zob. **GLINA**.

[**DAROWAĆ**] zob. **DARZYĆ**, **OBDAROWAĆ**.

DAROWANIE Darovanye *donatio* R k₃v. Zob. **DAR**.

DAROWNY 'darowany' pocztha *vel* darowne vyno *vinum honorarium, quo reges aut alii honorantur* S 170v; darowne ('wino') *vel* pocztha *vinum honorarium, quo reges honorantur* R L₁v (ml).

DARSKOŚĆ 'odwaga' darskosc, smyalosc *audacia* (sv. *audax*) R d₃v.

[**DARTY**] zob. **PRZEDARTY**, **ROZDARTY**, **ZEDRANY**.

DARZYĆ darz bog *dedit Deus* R i₆ (mg). Zob. **ZDARZYĆ**.

DATEK dobre rzeczenie, blogoslavyenstwo, dar, datek, darek *benedictio* (bibl.) R d₈ (mg). Zob. **ZADATEK**, **ZADAWEK**.

DAWACZ 'dawca' bozy shaffarz, davacz *dives Dei* R k₂ (mp). Zob. **DAWCA**.

DAWAĆ pobor davacz *contribucio* R h₄v (md); pobor davacz abo poradnlne *contribuo, -ere* R N₄ (md); plath davacz *penso, -are* R R₅v; poczty, dari, vpomyanky davacz *exequior, -ari, exequias facere et beneficia pro mortuis in exequiis convivari* R O₆v (mg); polyeczicz, zalyeczicz, pochvalenye davacz, dzyalacz *recommendo, -are* R S₆ (mg). Zob. **DAĆ**, **ODDAWAĆ**, **PRZEDAWAĆ**, **ROZDAWAĆ**, **WYDAWAĆ**, **ZADAWAĆ**, **ZDAWAĆ**.

DAWAJĄCY 'gram.' *Davaiący dativus, pro tertio casu* R i₄v; przyczyną dawaiające *coniunctio causalis* R h₃v (md). Zob. **DAJĄCY**, **DAWANEK**.

DAWANEK 'gram.' *davanek dativus in gramatica* R i₄v (md); *dayączy, davanek dativus* RN (wykl. przednia). Zob. **BIERZĄCY**, **DAJĄCY**, **DAWAJĄCY**, **IMIENIAK**, **MIANUJĄCY**, **MIENIĄCY**, **MIENIONEK**, **ODBIERAJĄCY**, **ODDALONEK**, **OSKARŻAJĄCY**, **RODZĄCY**, **SKARŻANEK**, **SPADEK**, **WOŁANEK**, **WZYWAJĄCY**, **ZOWANEK**.

[**DAWANIE**] zob. **PODAWANIE**, **ROZDAWANIE**, **ZADAWANIE**.

DAWCA praw dawcza *legislator, qui dedit legem* R r₄ (mg) (por. *prawodawcza* S 80v). Zob. **DAWACZ**, **PODAWCA**, **PRAWODAWCA**.

[**DAWIĆ**] zob. **UDAWIĆ**.

[**DAWNIE**] zob. **STARODAWNIE**.

DAWNO *bicz esse, dawno bicz fuisse, maiące bicz futuros esse* (sv. *sum, esse*) R V₁v (ml). Zob. **NIEDAWNO**.

DAWNOŚĆ praw. 'przedawnienie' *dawnosc prescriptio* R B₂v i R B₃ (por. *Cervus*); *dawnosc trzech lyath gydącego gymyenia usucapio* R L₅; *Dawnosc trzech lyath gydącego gymyenia usucapio* R X₂ (ml; av. *usucapio, -ere*) (por. *Cervus*); *vynycz dawnoscyą czaszv prescribo, -ere, ante scribere, precedere* R S₂v; *vyssczye dawnoscyą czaszv prescriptio est exceptio rei ex tempore congruens* S 122; *vyssczye dawnoscyą czaszv prescriptio* R B₂v; *odbył dawnoscyą evasit prescrizione* R B₂v (md; av. *prescriptio*) (por. *Cervus*).

DAWNY – 1) *dawny historicus* R o₆v (md; av. *historia*); *dawne dzyeye pyssacz historiographo, -are {cronicas scribere}* R P₅; – 2) gram.: *barzo dawny czasz preteritum, plus quam perfectum tempus* R p₄v (md; av. *imperfectus*); *przesly dawny czasz preteritum plus quam perfectum ut amaveram, amaveras* RN Ilv; *przeszly dawny czasz preteritum plusquam perfectum ut amaveram, amaveras* R B₃ (md).

DĄB bot. *dąmb robur, ... arbor, sc. quercus* S 133. Zob. **DĘBIANKA**.

DĄBROWA 'las' *dąmbrova merica* S 90 i R t₅ (mg); *dąmbrova saltus* R D₆v. Zob. **DĘBNIK**, **LAS**.

DĄĆ *dąncz conflo, -are i. flare vel fundere aurum et aliud metallum sstopicz, przesmalczovacz* R N₂v; *dącz ffachlarem na ogyen ventilo, -are* R V₆v (ml); *czo dmye fachlarem ventilator, <ventila>trix, qui frumenta ventilat i.*

purgat, vel qui flat pro igne augendo R K₄ (md). Zob. **DETY, NADAĆ, NADYMAĆ SIĘ, PODDYMAĆ, ROZDYMANIE, WIAĆ.**

DBAĆ *nyedbaiancz non obstante* R x₂ (md; av. *norma*).

[**DBAŁY**] zob. **NIEDBALE, NIEDBAŁY.**

DECH dech, oddech *anhelitus* R c₁ (por. Duch, oddech S 10); dech, diachane *halitus* R o₂v; dech, oddech *pneuma, spiritus* R C₁ (av. *pulmo*). Zob. **DUCH, DYCHANIE, ODDECH, PRZEDECH.**

DEKA 1. 'nakrycie, koldra, zasłona' deka *cooperta, qua cooperimur dormientes* S 35v; *cooperta deka vel Cocz qua operitur dormientes* R h₅ (md); gvnya, pochva, deka *amphibalus ... est vestis {equi} circumpilosa et villosa* R b₇v; deka *stragulum* S 151; czalvna, vezglovye, deka, poscyelne Rucho *stragulum* R G₆v; czalvny, deky, vezglovya, poslanky dzyalacz *stragulo, -are* R T₈ (mg).

DEKA 2. 'szytylet' *pugio, instrumentum ferreum, longum et acutum* deka, *ad transfigendum*, koncerz *vel gladius parvus bis acutus lateri adherens* deca *vel* Szcipky S 126; Conczerz, deka *pugio* R B₈v. Zob. **KINŻAŁ, MIECZ, TYLEC.**

DEKAPOLEJSKI geogr. zyemya decapoleyska *Decapoleos* (bibl.; Erz: *Decapolis*) S 39. Zob. **GŁOWNY, MIASTO.**

DEKAPOLEŃSKI geogr. zyemya decapolenska *Decapoleos* (bibl.) R i₅ (md). Zob. **GŁOWNY, MIASTO.**

DENNY 'spodni?' denna zyla *sceiles i. vena salvatella* R E₄ (md); plučna abo Denna ('żyła') *salvatella vena* R D₆v (md). Zob. **DNO, ŻYŁA.**

DESCZKA (?) zob. **DESZCZKA.**

DESKA desska, Tarcicza *asser* S 15; deska, Tarcicza *assa* R d₂; przeczna desska *transtrum* (bibl.) R J₆v; fvtrovanye zdesk *tabulacio, asserum textura vel coassacio* R H₅ (mg); vyffugovacz, vystrugacz dessky *incastro, -are* R P₆ (mp). Zob. **BALKA.**

DESZCZ drobny descz *psecades i. molles pluvie* S 125v (2x); drobny desscz *psecades* R B₇v (md); gwałtowny, valny descz *nimbus i. ventus pluviosus ... vel est reprotina pluvia, Luc. XII* S 98; Gwałtowny a valny deshcz *nimbus* R x₁; navalny descz nagly *imber* S 72v; navalny descz *imber* R p₄v; descz gidzye *pluit* R S₁ (mp; av. *pluo, -ere*); capalicza *stillidium dr stilla cadens vel locus ubi stille cadunt, vel locus a quo vel per quem cadunt* gdzye kapye descz, dachowka R G₅v; zmoknąć dessczem *compluo, -ere* R N₂ (mg); mocroszcz po desshczv *substillum* R H₂ (mg). Zob. **DESZCZOWY.**

DESZCZKA (DESCZKA?) 'deseczka' *desczka asserculus* R d₂ (ml; av. *asser*). Zob. **BALKA, DESKA**.

DESZCZOWY dny *desczove*, przervanye, wzvod *cataracta ... celi i. nubes vel tonitrua* (bibl.) R f₅. Zob. **OKNO, PRZEDECH**.

DĘBIANKA bot. *dąmbyanka galla... herba et fructus quercinum* (!) R n₅. Zob. **DĄB**.

DĘBNIK 'las dębowy' *dąbnyk quercetum* S 128 i R C₂v. Zob. **DĄB, DĄBROWA, LAS**.

DĘGA 'blizna' *daga vibex et vibix dr signum in corpore post verbera virgarum remanens* S 169v; *daga vibix* R K₆v; *plaga i. vulnus* Rana, {*verber*} karanye, {*flagra*} *daga* R A₃; *daga*, znamyą *nevus* R v₆v; *daga*, Blyzna *stigma* R G₅v; *dagy* (Nom. plur.) *sugillate* R H₃v (mg); *sugillatus i. liventes notas dagy* (Acc. plur.) *habens ex percussione* R H₃v (mg); *dagy myecz od vbicya suggillo, -are* {*accusare, reprehendere, ex percussu carnem livore maculare*} R V₁; *stigmatizo, -are i. notas dagy, blyzny* (Acc. plur.) *in corpore habere ex verberibus* R T₇v (ml). Zob. **CECH**.

DĘTY *dąty conflatilis* R h₃ (mp); *Dątha* abo byta rzecz abo clepana *mlothem ductilis ... es vel metallum* R k₄v; *dąthe* (Nom. sing. n.) *conflatile* R h₃ (mp; av. *conflatilis*). Zob. **DAĆ, NADEĆCIE, NADETY**.

DIABELSKI *dyabelsky indiabolatus* S 73v i R p₆ (md).

[**DIAK, DYJAK**] zob. **PODDYJAK**.

[**DIAMANT** – tak Erz] zob. **DYJAMANT**.

DLA – 1) *dlya propter* R Y₂; *dlya ob* {*i. propter*} R Y₁; Czechovany (Nom. plur.) *dla zloscy stigmatici* R G₅v (md); *vkazanye prozne, postava dla chvaly pompa* R A₅; *dlya nasz nostro intuitu* R x₂ (mg); *gosczyanny dom dla nyemocnych nosocomium i. infirmeria* S 98v; *Dom dlya nyemocnych nosocomion vel i. infirmeria* R x₂ (md); *malylvtka colacia dla trvnkv comesacio i. ... luxuriosum convivium ... vel post cenam epulacio* S 32; *malylvthka collacya dla trvnkv comesacio* R h₁ (md) (por. Mu28, s. 159: *Comesatio, post coenam epulatio*, Eyn banket yn der nacht, eyn schlafftunck, Kołáciya málutka dla trunku); *specillum instrumentum aurium i. auricularium vel Sccllyane oczy dlya prochv wdrodze, vel instrumentum, quo oculi munguntur* (?). *Idem conspicilla, specilla i. ocularia* R G₃v (ml); – 2) w połączeniu z zaimkami: 'dlaczego'; 'dlatego' *dlya czego quamobrem* R Y₂v; *dla czego quamobrem* R Y₂v (mg); *dla czego quapropter* R Y₂v; *dla tego propterea* R Y₂; *dla tego itaque* R X₇v; *dla tego, przeto ideo* R X₆v (mg). Zob. **CO**.

[**DLACZEGO**] zob. **DLA**.

[DLATEGO] zob. DLA.

[DŁAWIENIE] zob. UDŁAWIENIE.

[DŁAWIONY] zob. ZDŁAWIONY.

DŁOŃ *dlon ir i. manus, palma vel concavitas manus* S 77; *dlon ir i. palma, manus {vola}* R q₃v; *dlon (2x) palma i. manus extensa digittis explicatis* S 105v; *dlon palma, manus extensa. Sed palma clausa i. pyąszcz* R y₂v (ml); *palmus dlon vel pocius pyąszcz* S 105v (por. *pyądzia* R y₃); *vola, in hominibus est media pars manus dlon seu pedis dolek pyąthny* S 173; *vola est media pars manus dlon vel pedis dolek pyąthny* R L₄. Zob. PIĘŚĆ.

DŁOTO 'dłuto' *dloto celium i. celtes vel scalpellum* S 25v; *dlotho celium* R f₇; *dlotho celtes est instrumentum ferreum aptum ad sculpendum* R f₇; *dlotho, hebel leviga* R r₅; *dlotho, knyp scalprum ... est ferrum cum quo corium aptatur vel raditur, vel cultellus vel capulus scriptorum, vel celtes vel scalpellum* R E₃v; *strug vel dlotho sculptrum* S 140v; *Strug vel dlotho tessharskye sculptrum* R E₆ (mg); *dlotho tocarskye, Strug tornus* R J₅v (ml); *dlothem tokarskym abo heblem abo strugyem vgladycz, vstrugacz tor-no,-are* R V₃v (ml).

[DŁUBAĆ] zob. WYDŁUBAĆ.

DŁUG *dlug debitum* R i₅; *pobor, Szosh, Czyądzia, dlug exactio magna* R l₆ (mg); *obvyązanye, zapisz, dlug obligacio* R x₄ (mg); *dlvg es alienum* S 81v (av. *libellus*); *dlvg es alienum* R l₄ (ml; av. *es*); *dlvg es alienum* R r₆ (md; av. *libellus eris alieni*); *regestr dlugv libellus eris alieni* S 81 v; *Regestr dlvgv libellus eris alieni* R r₆ (md); *przemyrze dlugv transactio debiti* R J₆v (ml); *zapłaczicz dlug solvo,-ere* R T₆v; *zapisacz dlug obligo,-are* R x₄ (av. *obligatio*); *zavyessicz dobro abo gymyeny komv, Zapissacz dlug, obvyązacz obligo,-are* R R₂ (md). Zob. CIĄDZA, DŁUŻEN, DŁUŻNIK, JIŚCIZNA.

DŁUGI *dlugy vyek provecta etas, cumulata, aucta multi temporis* (bibl.) R B₇ (mp); *dlugy vyek provecta etas i. cumulata et aucta multi temporis* R S₄v (ml; av. *provenio,-ire*); *dlugy vyek provecta etas {multi temporis}* (bibl., sv. *provectus*) R B₇; *yedna dluga godzina horarius* S 70; *yedna dluga godzyna horarius* R p₁v (md) (por. Mu28, s. 14: *Horarius,-a,-um adiectivum, Einer stund lang, Jedna godzyna dluga*); *dluga svknya przesz opassanya demissicia tunica i. longa et demissa, et nulla zona succincta* R i₆v (md); *suknya dluga do zyemye peniculamentum* R z₃v (ml); *dluga suknya do glyozn, rozlyczney barvy talaris tunica* (bibl.) R H₅ (mp); *prosa cum prolix<ta>te verborum rzecz przestronna, dlugye mo-*

vyenye (bibl.) R B₆v (md); otvorziste a dlugye myasteczko iakoby vlicza vel vlicza przeczna vicus S 170 (por. Mu28, s. 26: *Vicus qui non habet exitum* ..., ein dorff oder markt, ein fleck oder ein gas, Otworzyste myasteczko yakoby vlicá dlugye, álbo vlycá przeczna); othvorziste a dlugye myasteczko yakoby vlycza vicus R K₆v. Zob. **PRZEDŁUŻONY, SZYROKI**.

DLUGOUCH 'mający długie uszy' *flaccus* dlugovch S 59; *flaccus* dlugovch aut *marcidus*. *Flaccus* i. *Horatius poeta* R m₈ (mg).

DLUŻEN 'mający dług do spłacenia' dluzen bicz, povynnym bicz *de-beo,-ere* i. *debitum habere* R N₅v.

DLUŻNIK – 1) 'mający dług do spłacenia' dluznyk *debitor est qui accipit pecuniam a creditore* S 39v i R i₅; dluznyczy *debitores* R i₅; – 2) 'wierzyciel' dluznyk *creditor* S 37; dluznyk, giscyecz *creditor* R i₁. Zob. **DLUG, JIŚCIZNA**.

[**DLUŻNY**] zob. **DLUŻEN**.

DMUCHACZ 'człowiek podsycający ogień' dmvchacz *ciniflo dr ille, qui cum folliculo ignis flammam excitat* {*quod sufflando facit ignem*} R g₄.

DNA 'kolka jelitowa' Strzewna *dna colica est egritudo intestinorum multum dolorosa, generata in intestino dicto colon, quod est grossum* S 31 (por. Mym41, k. 40v: *Colica* ..., strzewna dna; w Mym28, k. 38v: Morzenie). Zob. **DENNY**.

DNIEĆ 'świtać' dnyeye (?) *diluceo,-ere* R O₂v.

DNIEPR 'rzeka' Dnyepr *Boristenes fluvius* S 20; *Boristenes, fluvius dnyepr, qui de Moscovia fluit per Russiam* R e₃ (mg).

DNIESTER 'rzeka' Dnyester *Tirus, Tiran fluvius* S 159v. Zob. **DNIESTRZ, NIESTR**.

DNIESTRZ 'rzeka' *Tirus, Tiran, fluvius in Grecia* Dnyestrz, Nyestr *circa Sambor* R J₄v (ml; av. *Tyrus*). Zob. **DNIESTER**.

DNO *dno fundum dr ima pars aque vel maris* S 62; dno, głambocosc, dno *fundum* R n₄. Zob. **BEZDNO, DENNY**.

DO (łącznie 29 razy) np.: asz do *usquam quo* R Y₅v; asz do {*ut tenus pube, nos dicimus pubetenus* asz do sromoty} *tenus* R Y₅; pyrszi od szyye asz do pasza *thorax* (bibl.) S 158v; czala rąka od plyeczy asz do lokcy *brachium* R e₃; asz do morza *usque oceanum* R x₄ (mp; av. *oceanus*); odednya do dnya *indies* S 245; odednya do dnya *indies* i. *quottidie* ..., *semper* R X₇v (ml); odvolanye, odzyvanye do visszhego prava *apellacio* S 11v; przeprovadzenye do crolestva babylonskyego *transmigracio Babilonis* (bibl.) S 162; Shmatha do vczyeranya *sacconium, tela, terricorium* (?)

R D₅ (md); Corcove drzevo, Lyko do cobyalky *suberies dr arbor ex qua cortex natatorius extrahitur*, ... *suber* R H₁v; itd. Zob. **DOTYCHMIAS**, **KU**.

DOBA 'czas, chwila' do tey dobi *hucvsque* R X₆v (ml); wta doba *ea tempestate* R H₆ (mp; av. *tempestas*); wta doba *ea tempestate* R V₂v (mh; av. *tempero*, -are).

DOBRE 'dobro, coś dobrego' zob. **DOBRY**.

DOBRO 'posiadłość, majątek' gymyeny *vel* dobro gydące, rushayące *bona mobilia* R e₂v (md) (por. Cervus: *Boua* (!) *mobilia*, ymienie *vel* dobro ydące); pospolyte dobro *res publica i. res populi* (sv. *publicus*) R B₈; wstąpicz wgymyeny, w dobro *succedere in bonis* S 236v; zavyesch (!) dobro abo gymyeny komv *obligare bona alicuius* S 99v; zavyesicz dobro abo gymyeny komv, obvyżacz na danye abo zaplaczony *obligo*, -are R x₄ (md; av. *obligatio*); zavyessicz dobro abo gymyeny komv, Zapissacz dług, obvyżacz *obligo*, -are R R₂ (md).

DOBROĆ dobrocz *beneficencia* S 18v i R d₈ (ml); dobrocz *beneficencia* R M₆ (mh; av. *benefacio*, -ere); dobrocz *benignitas* (sv. *benignus*) R d₈; oddavacz dobrocz *referre beneficium* R S₆v (mg). Zob. **DOBROTA**.

DOBRODZIEJ obroncza, dobrodzyey, podawcza, patron *patronus i. causidicus, advocatus vel defensor* {in periculo} R z₁. Zob. **OBRO-NICIEL**.

DOBRODZIEJKA dobrodzyeyka *patrona, patronissa, dea tutelar*is S 109; dobrodzyeyka *patrona* {*diva tutelar*is} (sv. *patronus*) R z₁.

DOBROTA dobrotha, Slytovanye *clemencia* R g₅v (ml). Zob. **DOBROĆ**.

DOBROTLIWIE Laskavye, Dobrotlyvye *bene* R X₃v; Milosznye, Laskavye, dobrothlyvye *gratuite* R X₆.

DOBROTLIWY dobrothlyvi *beneficus* R d₈; gladky, Lagodny, dobrothlyvy *lenis i. suavis, mitis, planus, mansuetus* R r₄ (mp); vblagacz, oblago-dzicz, vglaskacz, zmyakczicz (!), dobrotlyvim vczynicz, gladkim *lenio*, -ire R Q₄.

DOBROWOLEŃSTWO volya, dobrovolenstwo *arbitrium* R c₅v; volya, roskazanye, domnymanye, dobrovolenstwo *arbitrium boni viri i. sententia, que ab arbitrio statuitur, potestas, libera voluntas arbitrio data* R c₅v (md); dobrovolenstwo, volya rozvmv czlovyeczego *liberum arbitrium* R r₆v (md). Zob. **DOBROWOLNOŚĆ**.

DOBROWOLNIE dobrovolnye *ultra i. ultra vel sponte* R Y₅v; naprawyeny gymyeny dobrovolnye danego *emphiteosis i. melioracio et quasi*

in fide posicio ..., i. melioracionis contractus et consistit hodie in rebus soli fertilibus S 48.

DOBROWOLNOŚĆ dobrovolnosc *beneplacitum* S 18v; dobrovolnosc *vel* volya rozvmv czlovyeczego *liberum arbitrium* S 81v. Zob. **DOBROWOLEŃSTWO**.

DOBROWOLNY dobrovolny *feodalis* S 58; dobrovolny *feodalis vel i. fidelis* R m₆ (mh; av. *feudum*); Sam od syebye, volny, Dobrovolny *spontaneus i. voluntarius* R G₄v; offyara dobrovolna *oblacio* R x₄ (mg); *insinuacio, occulta ingressio* wskazanye, vyslovyenye, przepovyedzyenye *vel calida et omnino latens oracio* wzgyavyenye dobrovolney zaloby *vel i. Lyvpr* R p₈ (md) (por. Cervus: *Insinuatio* lupr *vel* luprnik (!) *vel* vysłowienie *vel* przepowiedzenie *vel* wzgiawienie dobrovolney żaloby).

DOBRY dobry rozvm *naturalis deliberacio, matura* S 96v; dobry rozvm *natura vel naturalis deliberacio* R v₄v (md); vmysl dobry *intencio regulata* R p₈v (md); dobry abo zly zwyczaj *consuetudo* R h₄; dobra volya *benevolencia* S 18v; dobra volya *benivolentia* {*benevolencia idem*} (sv. *benivolus*) R d₈; dobra gospodyny *mater familias* {*vel que vivit in honestate bonorum morum*} R t₁v; dobra rzecz *proportionabilitas* R B₆ (md; av. *proportio*); (zool. 'ryba') Sertha, dobra pyeczona *caberus* RN III; dobrej mysly *equanimis et equanimus i. equi et patientis animi* R l₃; dobre zaranye *bonum mane sit vobis* R s₅v (md; av. *mane*); dobre a stateczne rozmyslyenye *matura deliberacio* R t₂ (md); dobre rzeczenye, blogoslavyenstwo, dar, ditek, darek *benedictio* (bibl.) R d₈ (mg); Nyenavisch przyazny, zalosc *zдобrego invidentia i. invidia* R q₂v; nye sklonny ku dobremv *dure cervicis* (bibl.) S 45; Nye sclonny kv dobremv, Nyekarny *dure cervicis homo* (bibl.) R g₁ (mp; av. *cervix*); Nyekarny, Nyescлонny kv dobremv *dure cervicis* (bibl.) R k₅ (mg); zachovawshsy dobre movyenye nyepoczesnoscy *salva grammatica* R D₆v (md). Zob. **NALEPSZY, NIEDOBRY**.

DOBRE spodobasya, dobrze thak *placet* (sv. *placeo, -ere*) R R₆v; rownye, czvdnye, dobrze vdzyalach *proportionaliter* R B₆; przipodobacz, Czvdnye, rownye, dobrze czo vdzyalach *proporciono, -are, similitudinarie unam rem ad aliam facere* R S₄ (md); przepicz, dobrze pycz *perbibbo, -ere* R R₅v (md); dobrze vvarzicz *lixeo, -ere i. lixare vel potius lixari* R Q₅v; vivczony, dobrze navczony *eruditus, doctus* R l₃v (md); dobrze nasolyony *respersus* R D₁v (md); dobrze zasluzony *bene meritis* R t₅ (mg; av. *meritus*); dobrze, poczesnye, vlasznye vrodzony *legittime natus* R r₄ (mg); dobrze vrodzeny (Nom. plur.) *fili naturales i. legittimi, ex coniugio*

nati R v₅ (mg; av. *naturalis*); własnego abo dobrze wrodzonego wdzyalacz, zakonnego, godnego *legittimo*, -are i. *bonum, honestum facere* R Q₄ (mg).
Zob. **LEPIEJ, NIEDOBRZE**.

DOBYĆ – 1) ‘wyjąć, wydobyć’ dobiecz myecza *evagino*, -are i. *extraho de vagina* (sv. *vagino*, -are) R V₅v; Bliskacz syą, Smygacz rozgą, Myeczem czrosacz {*radiare ex fulgure, gladio movere...*} Smygacz rozgą, dobiecz myecza *vibro*, -are i. *resplendere...*, *iaculari, sicut solemus facere de minuta virga* R X₁; – 2) ‘zdobyć, pokonać’ dobiecz myasta *capere civitatem* R M₇ (mh; av. *capio*, -ere). Zob. **DOBYTY, DOBYWAĆ, JAĆ, POCHOPIC**.

DOBYTEK ‘bydło, zwierzęta domowe’ *iumentum ... ut bos, equ<u>s, asinus klyvssyą vel omne animal, quo laborant dobythek* S 77v; Clyvssyą, dobytek *iumentum* R q₅. Zob. **BYDŁO**.

DOBYTY ‘wyjęty, wydobyty’ dobyty myecz *districtus ensis i. evaginatus* R k₂ (md); błyskaiący, krzosszający, dobyty myecz *vibratus gladius, resplendens* R K₆v (ml). Zob. **DOBYĆ, DOBYWAĆ**.

DOBYWAĆ dobyvacz myasta, vyboievacz (?) *oppugno*, -are R R₃v. Zob. **DOBYĆ, DOBYTY**.

DOCHOD ‘zysk, dochód; podatek’ *dochod proventus ..., sors, fructus* R B₇; *dochod proventus* (sv. *provenio*, -ire) R S₄v; plath, *dochod roczny redditus* R C₅v; *dochodi annui redditus* R c₂ (ml; av. *annus*); *dochody, plathy annui redditus* R c₂ (md). Zob. **CZYNSZ, PŁACENIE**.

[**DOCZESNY**] zob. **NIEDOCZESNY**.

DOGLEDAĆ (DOGLADAĆ?) ‘opiekować się, pielęgnować’ *veterinarius* czo starich doglyąda *vel i. medicus, qui veteres curat, merescalcus idem* R K₆ (mp) (por. *veterinarius, qui veterinorum curam gerit* – bez objaśnienia pol. S 169v).

DOIĆ, DOJIC ‘dojść’ zob. **DOJŚĆ**.

DOIĆ ‘wyciskać mleko; karmić’ dogicz *mulgeo*, -ere S 227; doycz *allactare puerum aut vaccam* R M₃ (mp; av. *alo*, -ere). Zob. **DOJENIE, DOJNY, WYDOIĆ**.

DOJENIE ‘wyciskanie mleka’ doyenye (wyraz poprawiany; pierwotnie „vydoyenye”) *mulctrale {i. emunctio lactis}* R v₂.

DOJNY ‘dający mleko – o krowie’ doyna crova *bassaris* R d₇ (ml); doyne croy *bassarides* (sv. *bassaris*) R d₇.

DOJRZAŁY ‘o owocach’ doyrzaly, dostaly *maturus fructus* R t₂ (md); rany ovocz, doyrzaly *precocia poma* R B₁v; doyrzaly, rany ovocz *precoqu<u>ntur fructus arboris, quando cito maturantur* R S₂ (md); dostale,

doyrzale (Nom. plur.) *poma ...mitia, matura* (sv. *mitis*) R t_7v . Zob. **DOŚPIAŁY, GOTOWY, POZDNY, SKOROJRZANY**.

DOJŚĆ (DOIĆ, DOJĆ, DOJIĆ?) yestly ma doycz *an sequi debet* R b_7v (md) (por. Cervus: *An sequi debet* iestli ma doycć); nye doydv (3. plur. futuri) do szrodkv dny swoich abo zyvota swego *non dimidiabunt dies suos* (bibl.) R O_2v (md; av. *dimidio, -are*); doshedl, dostapyl *sortitus est* R T_7 (mp; av. *sortior, -iri*); doszedl iest *potitus est* S 120v (av. *potis*); vzyl iest, doshedl *potitus est* R B_1 (mg; av. *potestas*); dosshedl yest, zyskal polya *potitus est* R S_2 (mg; av. *potior, -iri*). Zob. **CHODZIĆ, DOSTAĆ, IŚĆ, JIĆ**.

DOKAZAĆ czvyrdzicz, dovyesch, dokazacz, za tho myecz *approbo, -are* R M_4 (mg).

DOKAZANIE vyelebnosc, vczczyenye, docazanye, vvyelbyenye *magnificacio* R s_4v (mg).

DOKONAĆ doconacz, poswyączicz *dedico, -are i. consecrare, deo copulare vel dare, proficere* R N_6 ; doconacz rzeczy *determino, -are i. definire, terminos auferre* R O_2 (por. Skazovacz S 218); *causo, -are i. inducere, efficere* rzecz doconacz vel przecz *i. causam reiicere* R M_7v (md); Składacz ksyagy, dokonacz *compilo, -are* R N_1v (md; av. *compilare leges*); zgynał, doconal *consumtus est* R h_4 (mp).

DOKONAĆ SIĘ dzyalo są, Spravyono iest, doconalo są *celebrabatur* R M_7v (md; av. *celebro, -are*).

DOKONANIE granycz, kresz, Dokonanye *finis* S 58v; granycz, Cress, vyek, doconanye *finis* R m_7v ; poswyączanye, dokonanye *dedicatio i. consecratio templi vel consummatio* (bibl.) R i_6 ; Skazanye, rzeczy dokonanye *determinacio* R i_7 (mp).

DOKONANY zrobyona rzecz, dokonana robota *politum {opus i. perfectum}* (sv. *politus*) R A_5 . Zob. **NIEDOKONANY**.

DOKOŃCZENIE skazanye panskye, dokonczenie, Skazanye prava *decisio i. litis determinacio dominorum* R i_5v (mg) (por. Cervus: *Decisio* skazanie vel dokonczenie).

DOKTOR doctorovy Lyvdzscy *scribe populi* S 140; Mistrzovy, Doctorovy, Jawny pyssarze, yawny pyssarze *scribe tabularii* R E_5v .

DOLICZAĆ 'przekonywać, przewyższać' przemocz kogo, przekonacz, dolyczacz *convinco, -ere* R N_4 (mp). Zob. **DOLICZYĆ**.

DOLICZENIE 'argumentacja, udowodnienie' doliczenye prawdyvey rzeczy *res verissimilis* R c_7 (mp; av. *argumenta*); doliczenye prawdyvey rzeczy *verissimilis res* R K_4v (mg).

DOLICZNOŚĆ 'doświadczenie, pewność' *dolicznosc*, *Swyadomosc* *experientia* i. *certitudo* S 54v; *dolicznosc*, *znayomosc*, *Swyadomosc* *experientia* R m₁ (md).

DOLICZNY 'doświadczony, pewny' *doliczny argumentosus* i. *plenus argumentis* et ... *dr expeditus* (sv. *argumentum*) R c₇.

DOLICZYĆ 'argumentować, przekonać' *argumentor*, -*ari* i. *disputare*, *arguere* *doliczycz* {sc. *rationibus probare* *zadavacz* *slova* *ku rozeznanyv* *prawdy*} R M₄. Zob. **DOLICZAĆ**.

DOL – 1) 'jama, loch, jaskinia, fosa; kopalnia' *dol*, *przekop* *fossa* i. *fovea* S 60; *dol* *yakoby* *przecopa*, *kądi* *rzeka* *cyecze* *alveus* i. *fossa fluminis*, *per quam labitur flumen* S 7v (por. Mu28, s.24); *Dol*, *Studnya cisterna* (bibl.) R g₅; *yaskynya*, *dol*, *Skala tracon* R J₆ (md); *val*, *padol* *vallis*..., *pado* *ly convalles depressa loca inter montes* *Dol* *solny*, *studnye* *solne* *vallis salinarum*, *quia ibi erant putei salis* (sv. *vallis*) R K₂; – 2) (w wyrażeniach przyimkowych – 'spód, podstawa czegoś, miejsce położone niżej') *spuszcz* *nadol* *demitto*, -*ere* (Erz brak) S 217v; *spuszcz* *nadol* *zgori* *demitto*, -*ere* R O₁ (md); *Spuszczony* *zgori* *na dol* *demissus* i. *inclinatus*, *humiliatus* R i₆v (mg); *Spuszczony* *na dol* *summissus* R H₃v (mg); *Spuszczony*, *zvyeshony* *na dol* *succidus* R H₃; *poddany*, *Spuszczony* *na dol*, *podrzuczony*, *przipuszczony* *submissus* R H₁v (md); *spuszcz* *na dol* *summitto*, -*ere* R V₁v; *Skala* *viszoka* *zvyeshona* *na dol*, *Copyecz scopulus* S 139v; *skala* *vissoka* *zvyesshona* *na dol* *vel* *Copyecz scopulus* R E₅ (por. Mu28, s. 123); *zesshcy* *nadol* *redundacia* *aue* R C₆ (mg). Zob. **PADOLEK**, **PRZEKOPA**.

DOLEK 'wglębie' *vola*, *in hominibus est media pars manus* *dlon* *seu pedis* *dolek* *pyąthny* S 173; *vola est media pars manus* *dlon* *vel pedis* *dolek* *pyąthny* R L₄.

DOM (łącznie 42 razy) np.: *Dom*, *narod* *domus* R k₃; *rostante* *drog*, *dom* *na drodze* *diverticulum* R k₂; *pospolyty* *dom*, *gospoda* *diversorium* (bibl.) S 44; *odpoczynnyk*, *goscynyecz*, *goscynny* *dom*, *gospoda* *diversorium* {*taberna*} (bibl.) R k₂; *goscynny* *dom* *dla* *nyemocnych* *nosocomium* i. *infirmaria* S 98v (por. Mu28, s. 137); *ksyżący* *dom* *aula* S 17; *Myeschky* *dom* *edes* S 46 i R k₅v; *pastyrznya*, *pastuszy* *dom* *magale* S 85; *robothny* *dom*, *varstat* *officina* S 101 i R x₅; *thark* *vel* *Sądny* *dom* *forum* S 60; *targ*, *rynek* *vel* *Sądny* *dom* *forum* R n₁; *Spokoyny* *dom* *asilum* (bibl.) S 15; *spokoyem* (!) *dom* *asilus* (bibl.) R d₁v (ml; av. *asilum*); *Shyrmyersky* *dom* *amphithearium*, *dr* *proprie* *locus* *gladiatorum* R b₇v; *vymyerzony* *dom* *emensa* *domus* R k₈ (ml); *dom* *gamratowsky* *palestra* ... *locus* *luctationis*

R y₂v; vynny, pywny dom *enopolium* S 49; vynny abo pywny dom *enopolium* R l₁ (mp); zedel, Stolek, Poswyathna Comora, Caplansky dom, Skarbnycza *exedra* i. *cathedra, thronus, sedes, sella, suggestus. Vel ... est camera secreta vel locus thesauri ... i. absida* (bibl.) R l₆v; szynkowny dom *caupona* i. *taberna vel est mulier tabernaria* S 25; Shyncowny dom *caupona* R f₃v; nayemny dom *conducticia domus* R h₂v (md) i R h₃ (md); sludzy czo pana provadzą do domv *adversitores* R b₁v (mg); nayem, naymovanye swego domv *locacio domus* R s₁v (ml); gleytownyk, nayemnyk swego domv *conductor* R h₃ (md); odvyescz na vozye, nayancz dom *conduco, -ere* R h₃ (md; av. *conductor*); dom nayancz, vrzandzicz na robotą *loco, -are* R Q₅v; zalozicz dom *fundo, -are* S 22 l v (por. zalozicz grvnth R P₂v); pobicz dach scudlamy, przikrycz dom dachowką *tego, -ere* R V₂v; przed domem {*ante edes*} *ante* R X₃; domy wmyescyech na osobny stojące *insule dr domus in urbe ab aliis separate et vicos undique habentes* S 75v (por. Mu28, s. 19: *Insulae etiam dicuntur domus in urbe ab aliis separate, et vicos undique habentes ...*, Domy wmyeścyech na osobni stojące); domy w myescyech na osobnym stojące *insule domus* R p₈v (ml); itd. Zob. **BUDA, CHAŁUPA, CHYZ, CZELADŹ, DOMOWY, DWOR, KARCZMA, LETNIK, NAROD, PAŁAC, PRZEDDOMIE, PRZYDOMIE.**

DOMAK 'rodak' Thv rodny, vrodzony, Domak *indigena {terrigena}* R p₆; thv rodny, thv vrodzony, Domak *terrigena* R p₆ (mh; av. *indigena*).

DOMEK vyessky dom, prosty domek *casa* S 23v (por. Chyss R f₄); prosty domek, Buda *casula* i. *parva casa* R f₄v; pasthushy domek, Chalupa *magale ... Et sunt magalia case pastorales* pasturznye (?) R s₄. Zob. **DOM, PASTYRZNIA.**

DOMNIMAĆ 'przypuszczać, domyślać się' domnymacz, domyslyacz *syą estimo, -are i. putare* R O₅v (mg); za to myecz, yednacz, tak syą zdacz *vel vidzyecz, domnymacz arbitror, -ari* R M₄.

DOMNIMAĆ SIĘ 'domyślać się' domnymacz syą, podeyrzenye myecz *suspicio, -ari* R V₂; podeyrzenye myecz dovodnye, domnymacz syą *presumere probabiliter* R S₃ (md; av. *presumo, -ere*).

DOMNIMANIE 'domysł, przypuszczenie; podejrzenie' domnymanye *opinio* R x₆v (ml); podeyrzenye abo domnymanye *suspicio* R H₄v; domnymanye *coniectura* R h₃v; Domnymanye *inevidencia* i. *obscuritas* S 53 (av. *evidencia*); vo-lyā, roskazanye, domnymanye, dobrovolenstwo *arbitrium boni viri i. sententia, que ab arbitrio statuitur, potestas, libera voluntas arbitrio data* R c₅v (md); *presumpcio* smyalosc, domnymanye, podeyrzenye *probabilis* dovodne

S 122v; *presumptio* Smyalosc, podeyrzenye, domnymanye {*vel corpus notabile damnum*}... *Et sunt tres species presumptionis. Una est temeraria ... Alia est probabilis sive verissimilis {probabilis dovodna} ... Tertia est violenta {violenta podeyrzana}* R B₃. Zob. **NIEDOMNIMANIE**.

[**DOMNIMANY**] zob. **NIEDOMNIMANY**.

DOMOWY – 1) ‘o człowieku’ domovi (Nom. sing.), czeladny, thovaryssny *domesticus* R k₃; domovy (Nom. plur.) *paraferede indecli<nabile>, bubulci aut aurige* R y_{4v} (ml); – 2) ‘o przedmiotach, sprawach itp.’ thyl domovy *postica* R A_{6v}; domovy grath, Sczebrzuch, statky domove *supellex* S 154; navka gospodarska, domova sprava *iconomia* R p₃ (mp); domove graty *supellex* R H_{3v} (ml); domove graty, Sczebrzuch *supellex* R H_{3v}; Statky domove, zgrath (!), Sprzanth *vel hergveth* (!) *supellex* R H_{3v} (md) (por. Cervus: *Supellectilis* zgrat (!) *vel szprant* (!)); domove grathy *massaricium, supellex, omnia utensilia domus preter vestes* R t₁ (md); Domove grathy *utensilia, omnia in domo necessaria i. supellectilia* S 174; domove grathy y statky *utensilia* R L_{5v}.

DOMYŚL ‘domyślność, inteligencja’ dowczypnosc, domysl *industria* R p_{6v}. Zob. **UMYŚL**.

DOMYŚLAĆ SIĘ ‘przypuszczać’ domnymacz, domyslyacz *syā estimō, -are i. putare* R O_{5v} (mg).

DOMYŚLNY – 1) ‘inteligentny, sprytny’ domyslny *astutus* R d₃; rozvmny, domyslny, opatrny *indutris i. ingeniosus* R p_{6v} (ml; av. *industria*); – 2) ‘domniemany, przypuszczalny’ pospolite slawanthnoscy *vel* wsithkich rzeczy pospolita bithnosc *vel* vyslovyenye, znamyonviacza wlosnosc, przyrodzona, wlyana, nabyta rzeczy vydomych (Erz bł. czyta „vydanych”) y domyslnych *predicamenta* S 121v; wshythky<ch> rzeczy pospolita bythnosc, Pospolite slawanthnosci, znamyonviacze Bythnosc abo wlasnosc, wlyane abo nabyte, przyrodzenia rzeczy vydomych y domyslnych *predicamenta* R B₂ (mg). Zob. **DOWCIPNY, MĄDRY, NIEDOMYŚLNY, POCHOPNY**.

[**DONICA**] zob. **DUNICA**.

DONIEŚĆ donyoslem *tuli* (sv. *fero, ferre*) R O_{8v} (ml); donyoslesz *tulisti* (sv. *fero, ferre*) R O_{8v} (ml); donyosl *tulit* (sv. *fero, ferre*) R O_{8v} (ml). Zob. **NIEŚĆ**.

[**DONOS**] ‘gatunek chleba’ zob. **DUNOS**.

DONOSIĆ ‘o ciąży – nie poronić; nie donosić – poronić’ martwo myecz abo vrodzicz, Nyedonosicz *aborto, -are* R M_{1v} (md).

[**DONOSZONY**] zob. **NIEDONOSZONY, NIEDOSZŁY** (‘płód’).

DOPIERAĆ (SIĘ) 'domagać się; procesować się' żądacz czyzy, dopyeracz syą *ambio,-ire i. ... cupere ... honorem* R M₃v; przeczac syą, Swaricz, praczovac, dopyeracz, wspyeracz *contendo,-ere* R N₃v (mg). Zob. **DOPIRAĆ (SIĘ), DOPOR.**

DOPIERAJĄCY SIĘ 'żądający' Dopyeraiączy syą *ambitosus i. cupidus et proprie honoris* (sv. *ambitio*) R b₆v; dopyeraiączy syą, vicyągaiączy *exigens* R m₁ (mg).

DOPIERANIE 'spieranie się, procesowanie' wspyeranye, przeczyvyanye, zvada, dopyeranye, przeczanye, pravovanye *contentio* R h₄v. Zob. **DOPOR, WSPORA.**

[**DOPIERO**] zob. **DOPIRUTKO.**

DOPIRAĆ (SIĘ) 'domagać się, żądać; procesować się' dopiracz syą *exigo,-ere* S 54; pravovac syą, Dopyracz *contendo,-ere* S 216. Zob. **DOPIERAĆ (SIĘ), DOPOR.**

DOPIRUTKO 'niedawno, dopiero co' dopyrvthko *nuperrime i. recentissime* R Y₁ (mg). Zob. **NIEDAWNO, ONEGDY.**

DOPOMAGAĆ 'pomagać' dopomagacz *patrocinor,-ari* R R₅.

DOPOMOC 'pomóc' podeprzez, dopomocz *succuro,-ere* R V₁ (mg).

DOPOMOŻENIE dopomożenye *patrocinacio* S 109; dopomożenye {*patrocinacio*} *patrocinium* R z₁.

DOPOR (DOPUR !) 'żądanie, pragnienie, domaganie się' czyzy dopur (!) *ambicio est inordinatus honoris et potencie appetitus et aspiracio ad illum* S 8; dopvr (!) czyzy *ambicio* R b₆ (mp). Zob. **CZEŚĆ, DOPIERAĆ (SIĘ), DOPIERANIE, NAKŁAD.**

DOPUR (!) zob. **DOPOR.**

DOPUSZCZAĆ 'pozwalać' Nye dopuszczay, Nye przypuszczay *absit a te* (bibl.) S 209; Nyestan syą thak, nyedopuszczay boze, nye przypuszczay *absit* (bibl.) R X₂v (ml).

DOPUSZCZENIE dopuszczenye, odvolanye *revocacio* R D₂ (mp) i R D₂ (mp).

DOPUSZCZONY przypuszczony, dopuszczony *reacceptus* R C₅v (ml).

DOPUŚCIĆ dopuscicz, przyyącz *admitto,-ere* S 209v; dopuscicz, przyyącz, Spuscicz *admitto,-ere* R M₂v; przypuscicz, dopuscicz *reaccio,-ere, vide Calepi.* R S₅v (md); navrocicz, odvolacz, dopuszczicz *revo-co,-are* R T₂.

DORADZENIE 'pouczenie; wyrzuty sumienia' *sinderesis dr superior pars rationis* grizenye (!) somnyenya, przitiskovanye, doradzenye *custos*

anime i. quasi scintilla quedam stimulans hominem et eius conscienciam ad bonum skra S 144; Skyerka, przitiskovanye, gryzyenye somnyenya, dora-dzenye *sinteresis* R F₇v (md); dacz vyedzyenye, doradzenye, podusczenye *suggestio i. persuasio, consultatio ... et dr a suggero, -ris* R H₃v.

DORADZIĆ doradnicz, namknąncz, dacz vyedzyecz *suggero, -ere* R V₁.

DOROSŁY podrosly, dorosli *adultus* R b₁v.

DORSZ zool. dorsh *foca, piscis marinus* S 59v; byała ryba, dorszh *foca* S 59v; morskye cyelya *vel* dorsz *phoca* RN IIIv; *foca, felochus* dorsh *vel* byała ryba *vel est bos marinus, piscis* Byk morsky RN III.

DOSIĄC dosyącz *attingo, -ere* S 211v; dosyąncz *attingo, -ere* R M₅.

DOSIĘGNAĆ dosyagnącz *pertingo, -ere* R R₆ (mp).

DOSKONAŁY doskonaly *perfectus* R p₄v (md; av. *imperfectus*); Spra-wa doskonała *causa efficiens* S 25; sprawa doskonała, zamysl, zaloba *causa efficiens* R f₅v (md).

[**DOSKOŃCZONOŚĆ**] zob. **NIEDOSKOŃCZONOŚĆ**.

[**DOSŁYSZĄCY**] zob. **GLUCHY, NIEDOSŁYSZĄCY**.

DOSŁYSZEĆ nyedosliszhecz *surdeo, -ere* R V₂; nyedoslisecz *obaudio, -ire i. male audire* R R₁v.

DOSTAĆ dostąpicz rzeczy, dostacz, nabycz *sortior, -iri* R T₇; dosta-lem ty (?) rzeczy *sortitus sum, inveni* R T₇ (ml; av. *sortior, -iri*); dostał, dostąpył *consecutus est* R N₃ (mg). Zob. **DOSTAWAĆ**.

DOSTAĆ SIĘ dostanye syą komv wpozytek *cedet in usum* (bibl.) R f₆v (ml).

DOSTAŁY 'dojrzały' doyrzały, dostały *maturus fructus* R t₂ (md); do-stale, doyrzale (Nom. plur.) *poma ... mitia, matura* (sv. *mitis*) R t₇v. Zob. **DOŚPIAŁY, NIEDOSTAŁY**.

DOSTATECZNIE 'właściwie, należycie' Skuteczny y dostateczny *realiter i. cum effectu vel simpliciter* R Y₃v (ml); Scuteczny y dostateczny *realiter et cum effectu* R C₅v (ml) (por. *Cervus*).

DOSTATECZNY 'mocny, skuteczny' Stateczny, dostateczny, mocz-ny, poziteczny *efficax ... i. capax* S 46. Zob. **MOŻNY, NIEDOSTA-TECZNY**.

[**DOSTATEK**] zob. **NIEDOSTATEK**.

DOSTAWAĆ 'wystarczać' nastaye, nyedostaye *restat i. instat* R Y₃v (mg); yedno nyedostoye (! – zam. „nyedostaye”) *unum restat i. hoc me mo-vet ...* R T₂ (mg; av. *resto, -are*).

DOSTĄPIĆ 'uzyskać, otrzymać' dostąpicz, nabicz *assequor*, -i R M₄v (md); dostąpicz (!), vchviczicz *comprendo*, -ere *idem est quod comprehendere* R N₂; dostąpicz, pozyskacz *pravem acquirere iure* R M₂v (mg; av. *adquiro*, -ere); dostąpicz rzeczy, dostacz, nabycz *sortior*, -iri R T₇; dostąpicz gymyenia *possidere civiliter* R S₁v; dostal, dostąpył *consecutus est* R N₃ (mg); doshedl, dostąpył *sortitus est* R T₇ (mp; av. *sortior*, -iri). Zob. **DZIERŻEĆ, OGARNAĆ, POSIEŚĆ, ZYSKAĆ**.

DOSTĄPIENIE 'uzyskanie, osiągnięcie' ogarnyenie, dostąpyenie *comprehensio* S 32v; dostąpyenie *comprehensio* R h₂ (mg); posądyzenie, dostąpyenie gymyenia *possessio* S 120; dostąpyenie gymyenia, dzyerzenie *possessio* R A₆v (ml).

DOSTOJEŃSTWO dostoyenstwo *dignitas* S 42v; Czeszcz, vrzand, Dostoyenstvo, przelozonosc *dignitas* R i₈v; dostoienstvo (?), prz<e>vysshene, osobna dostoyenosc *prerogativa i. singularis excellentia vel privilegium* {*donum i.*} vyyaczye R B₂v; wdostoyenstvye przewyszcz *excellō*, -ere R O₆.

DOSTOJNOŚĆ dostoyenosc *eminencia* S 48; dostoyenosc *excellencia* S 53v; dostoyenosc *excelsitudo* (sv. *excelsus*) R l₆; visokosc, dostoyenosc *fastigium i. summitas, altitudo, honor* (bibl.) S 56; *fastigium* dostoyenosc *vel summitas operis aut edificii vel i. frontispicium* vyssokosc *i. acutum edificium in summitate* (bibl.) R m₄ (mg); dostoyenosc *prerogativa* (Erz bł. *praerogatura*) *i. singularis excellencia vel privilegium* S 122; dostoienstvo (?), prz<e>vysshene, osobna dostoyenosc *prerogativa i. singularis excellentia vel privilegium* {*donum i.*} vyyaczye R B₂v; przewyszcz wdostoyenscy *prerogo*, -are R S₂v; dostoyenscy, Slachetnosc (Nom. plur.) *perfectiones divine* S 111v; dostoyenscy, Slachetnosczy (Nom. plur.) *perfectiones divine* R z₄v (md). Zob. **WYSOKOŚĆ**.

DOSTOJNY – 1) 'czcigodny, szanowny' dostoyny *eminens* S 48; vysoky, dostoyny, przewyszony *eminens* R k₈; – 2) 'zasługujący na coś' dostoyny karanya *reprehensibilis* S 131; dostoyny skaranya *reprehensibilis* R D₁ (mg).

DOSYĆ dossycz *sat est i. sufficit* R Y₃v; doszcz *iest sufficit* S 153; dosycz *iest sufficit* R H₃ (mp); dosicz *iest sufficit* (sv. *sufficio*, -ere) R V₁; myecz doszcz *contento*, -are S 216; doszcz myecz *contento*, -are *i. sufficere* R N₃v (md); ma doszcz *contentus i. paciens, sufficiens paucō* S 35; czo doszcz ma *contentus* R h₄v; doszcz ma dzyen na pracy szvey *sufficit diei malicia sua* (bibl.) S 153v; doszcz ma dzyen na swej pracy *sufficit diei malicia sua*

(bibl.) R H₃ (mp; av. *sufficiencia*); dosicz ma dzyen na swey pracy *sufficit diei malicia sua* (bibl.) R V₁ (md; av. *sufficio, -ere*); Robota, sktórą iest za myesyancz doszicz czynycz *menstruum opus* S 89 (por. Mu28, s. 8); dossicz dzyalacz za vyną *expio, -are* (sv. *pio, -are*) R R_{6v}; dosycz vczinicz *satisfacio, -ere* R T₄; dosicz vczynyeny *satisfactio* R E₃.

DOSYTNOŚĆ 'nasylenie' dosytnoszcz *sufficiencia* S 153; dosithnoszcz *sufficiencia* R H₃ (mp); dosithnoszcz *sufficiencia* R V₁ (md; av. *sufficio, -ere*).

[**DOSZŁY**] zob. **NIEDOSZŁY** ('plód').

DOŚPIAŁY 'przygotowany, gotowy' dospyaly, gotovy (Nom. plur.) *expediti milites, promti, utiles* (bibl.) R m₁ (md). Zob. **DOJRZAŁY**, **DOSTAŁY**, **SKOROJRZANY**.

[**DOŚPIECH**] zob. **NIEDOŚPIECH**.

[**DOŚPIESZNY**] zob. **NIEDOŚPIESZNY**.

DOŚWIADCZAĆ doswyatczacz, navczicz, zwyczaicz *exerceo, -ere* (bibl.) R O_{6v}; Badacz, Doswyatczacz, rosprawyacz, viciadacz *discutio, -ere* R O₃. Zob. **DOŚWIADCZYĆ**.

DOŚWIADCZENIE Badanye, rosprava, doswyatczyeny *discussio* R k_{1v} (md); doswyathczyeny *probacio* S 123v; *probacio i. attestacio* do-vod, vgyscyeny, *experimentum* doznanye, doswyathczyeny, dovyedzye-ny *dubie rei per testes et per instrumenta ostensio* R B_{4v} (mg).

DOŚWIADCZONY zwyczajny, doswyatczony, Navczony *exercitatus, artibus assuetus, instructus, exercitus idem vel defatigatus labore et negociis* (bibl.) R l_{6v} (md); doswyatczona navka *practica sciencia* R B₁ (md); spravo-vacz, obyerać syą wdoswyatczoney navcze *practicare in sciencia* R S₂ (md); vvyesch przicładi pisma doswyatczonego *probare exemplis* S 123v.

DOŚWIADCZYĆ Badacz, Doswyatczicz *discutio, -ere* S 218; gystnye doznacz *vel i. doswyathczicz, pokusicz, doznacz experior, -iri* (bibl.) R O_{6v}; skostovacz, doswyatczicz, posmakovacz, {*experior, -iri*} vkvsicz *gusto, -are* R P_{4v}; doznacz, doswyatczicz *experior, -iri* R S₃ (mp; av. *probo, -are*); pocuszyl, doswyatczyl, vznał *expertus est* (bibl.) R m₁ (md); czo nyedoswyatczyl pokuss *intentatus* R p_{8v} (ml); doswyatczono *probatum* S 123v; doswyatczono yest *probatum est* R B_{4v} (mg). Zob. **DOŚWIADCZAĆ**.

DOTKNAĆ dothknać *tango, -ere* S 236v i R V_{2v}.

DOTKNAĆ SIĘ dothknać syą, maczacz *attrecto, -are ...*, *palpare* Gen. 27 (bibl.) S 211v; zmaczacz, dothknać syą, pyastovacz *attrecto, -are*

(bibl.) R M₅; dotknąć się, tykacz, ruchacz, pyastovac *contrecto*, -are R N₄ (mg). Zob. **MACAĆ**.

DOTKNIENIE dothknyenye *attrectacio* R d₃ (md). Zob. **DOTYKANIE**.

DOTYCHMIAS dotichmyasth *hactenus i. hucusque vel i. nyebádzyeli* tv S 244v; *hactenus, adv. loci i. hucusque dotichmyast vel i. nyebádzyeli* tv *hoc fine, qui usque ad finem vel i. hic sit finis, intantum* (?), *adeo* R X₆ (mp); asz dotichmyast *actenus i. hucusque* R X₂v.

DOTYKANIE *contrectacio* dotykanye, Russhanye *aliene rei* R h₄v (md). Zob. **DOTKNIENIE**.

DOWCIP 'bystrość umysłu, inteligencja, spryt' Dowczip rozvmny *ingenium* S 74v; dowczip rozvmv *ingenium* R p₇.

DOWCIPNIE 'mądrze, sprytnie' dowczipnye *industrie i. studiose, solerter* R X₇v.

DOWCIPNOŚĆ 'inteligencja, spryt; biegłość' dowczipnosc *ingenium* S 74v; dowczipnosc *industria* S 74; dowczypnosc, domysl *industria* R p₆v; dowczypnosc rozvmv *soleria i. acutum ingenium* R G₁v (md); dowczipnosc *prudencia* S 125v; ostrnopatrznosc (? – lekcja niepewna; może „ostra opatrznosc” lub „ostropatrznosc”) rozvmem, mądrosc, dowczypnosc, rostropnosc *prudencia* R B₇v; pochopnosc, sprawa, dowczipnosc, nalog *habitus* S 67; sprawa, dowczypnosc, zviczay, nalog *habitus* R o₂; dowczipnosc, sprawa dzyalacz, nalozicz, zviczaicz się *habitu*, -are, *abilitare perfecte et plene perficere, disponere ad aliquid opus* R P₄v (ml). Zob. **GLUPOŚĆ, NIEDOWCIPNOŚĆ**.

DOWCIPNY 'rozumny, bystry, zdolny' dowczipny *ingeniosus* S 74v; pochopny, dowczypnny *abilis* R a₂ (md); rozvmny, dowczypnny, chytry *sagax* R D₅v. Zob. **DOMYŚLNY, DOWŚCIPNY, OPATRZNY**.

DOWIEDZIEĆ SIĘ dovyedzyecz się *rescio, -ire, recognoscere* (bibl.) R T₁v (mg).

DOWIEDZIENIE 'dowiedzenie, udowodnienie' *probacio i. attestacio* dovod, vgyscyenye, *experimentum* doznanye, doswyathczyenye, dovyedzyenye *dubie rei per testes et per instrumenta ostensio* R B₄v (mg); Zgromadzenye slow ku gadanyv y dowodzenyv, Gadka, Gadowna mova, ku gadanyv mova pospolv zlozona, zgromadzona ku dovyedzyenyv rzeczy. Vymovne gadanye y slova ku gadanyv, gadka *sylogismus* R F₆v (md). Zob. **DOLICZENIE, DOWODZENIE**.

DOWIEŚĆ 'udowodnić' czvyrdzicz, dovyescz, dokazacz, za tho myecz *approbo, -are* R M₄ (mg); dovodzicz pissmem pewnym, dovyescz prawdy

probare autoritate (sv. *probo*, -are) R S₃; dovyesch vyvodem rozvmv przyrodzonego *racionibus probare* R C₅ (mg; av. *ratio*). Zob. **DOWODZIĆ**.

DOWOD vyvod, dovod *allegacio* R b₄v (ml); vkażanye, Czvyrdzenie, Dovid *approbacio* R c₅ (md); dovod *argumentum* S 13; dovod (Erz brak), vyvod *argumentum* S 13v; dovod (2x) *argumentum* R c₇; dovod przecywny rzeczy *argumentum in contrarium* R c₇ (mp); *probacio i. attestacio* dovod, vgyscyenye, *experimentum* doznanye, doswyathczyenye, dovyedzyenye *dubie rei per testes et per instrumenta ostensio* R B₄v (mg); dovod starego zakonv *enigmatica autoritas* S 49 i R l₁ (md); pochodzy, *vel sic*, tak iest *vel i.* stąnd iest dovod podlug tich slow *sequitur* S 142v; pochodzy, Stąnd iest, Thak iest, dovod vedlug tich szlow *sequitur* R T₅v (ml; av. *sequor*, -i); dovedi pisma rozmaytego *probare autoritatibus* S 123v; dovody pisma rozmaitego *probare autoritatibus* R S₃ (mp; av. *probo*, -are). Zob. **DOLICZENIE**.

DOWODNIE 'niewątpliwie, pewnie, wyraźnie' dovodnye *corelarie* S 36; dovodnye *vel i.* Stąnd pochodzi *corelarie* R h₅v (ml); vyvodnye, dovodnye *vel i.* Stąnd pochodzi *corelarie* R X₄ (mp); podeyrzenie myecz dovodnye, domnymacz syą *presumere probabiliter* R S₃ (md; av. *presumo*, -ere).

DOWODNY 'pewny, wiarygodny' *presumpcio* smyaloszcz, domnymanye, podeyrzenie *probabilis* dovodne S 122v; *presumptio* Smyaloszcz, podeyrzenie, domnymanye {*vel corpus notabile damnum*}... *Et sunt tres species presumptionis. Una est temeraria ... Alia est probabilis sive verisimilis {probabilis dovodna} ... Tertia est violenta {violenta podeyrzana}* R B₃.

DOWODZENIE 'uzasadnianie' zgromadzenie szlow ku gadanyv *vel* dovodzenie *silogismus* S 143v; Zgromadzenie slow ku gadanyv y dowodzenyv, Gadka, Gadowna mova, ku gadanyv mova pospolv zlozona, zgromadzona ku dovyedzyenyv rzeczy. Vymovne gadanye y slova ku gadanyv, gadka *sylogismus* R F₆v (md); zgromadzicz slova ku gadanyv y dovodzenyv rzeczy *vel* vymownye movicz y gadacz *silogiso*, -are R T₆ (md; av. *sylogizo*, -are). Zob. **DOWIEDZIENIE**.

DOWODZIĆ 'udowadniać' przivodzicz, vyvodzicz, dovodzicz *allego*, -are S 210 i R M₃; dovodzicz pyszmem *probare autoritate* S 231v; dovodzicz pissmem pewnym, dovyesch prawdi *probare autoritate* (sv. *probo*, -are) R S₃; dovodzicz vyvodem rozvmv przyrodzonego *probare rationibus* S 128v (av. *ratio*). Zob. **DOWIEŚĆ**.

DOWŚCIPNY 'rozumny, bystry, zdolny' pochopny, dowszcypny *habilis* R o₂. Zob. **CHYTRY**, **DOMYŚLNY**, **DOWCIPNY**, **OPATRZNY**, **ROZUMNY**.

DOZNAĆ 'doświadczyć czegoś; przekonać się' doznacz, doswyatczicz *experior*, -iri R S₃ (mp; av. *probo*, -are); gystnye doznacz *vel i.* doswyatczicz, pokusicz, doznacz *experior*, -iri (bibl.) R O_{6v}. Zob. **UZNAĆ**.

DOZNANIE 'poznanie, upewnienie się; wypróbowanie' gystne doznanye *experimentum* S 54v; vgiscyenyne, gysthne doznanye *experimentum*, *experientia*, *certitudo* R m₁ (md); *probacio i. attestacio* dovod, vgyscyenyne, *experimentum* doznanye, doswyatczyenyne, dovyedzyenyne *dubie rei per testes et per instrumenta ostensio* R B_{4v} (mg).

DOZWOLENIE dozwołyenyne *licencia* S 82; dozwołyenyne *licentia* R r₇; dozwołyenyne, odpuszczenye, smylovanye *venia* R K₄.

DOZWOLIĆ dozwołicz *licencio*, -are R Q_{4v} (md).

DRAB (masc.) – 1) 'żołnierz; strażnik, pachołek' drab *satelles*, *minister crudelitatis* ..., *miles tiranni* S 137; Drab *stipator i. satelles* S 150v; drab *stipator* R G₆ (mg); drab *stipator i. satelles*, *vel dr ille, qui stupa obturat foramina* czo vthyka duri R G₆ (mg); drab, *zolnyerz stipendiarius* R G₆; Drabovye *societas ducentorum militum* (sv. *manipulus*) R s₆; Cozaczi, drabovye *velites*, *expediti milites* {*qui ferunt auxilium*} (sv. *veles*) R K_{3v}; – 2) 'rodzaj chodu końskiego' (por. SEK II, s. 55, sv. drab) drabem, thanthnem chodzycz *troto*, -are *i. succusare, sicut facit equ<u>s, cum incedit* R V_{4v} (md). Zob. **DRABARZ**, **DRABOWAĆ**, **DRABOWANIE**.

DRAB' (fem.) 'drabina; tu – schody w Rzymie, z których zrzucano do Tybru ciała przestępców' shubyenyczne draby *Gemonide scale i. Gemonie* R n₆ (mp) (por. Lex, k. 143: *Gemoniae ... scalae ...* Schód w Rzymie gdzie złoczinie spychano). Zob. **DRABINA**.

DRABARZ zool. – 1) 'koń, tzw. inochodnik' drabarz, Jvnochodnyk *gradarius i. palefredus equ<u>s, mollis incessus* S 65v; drabarz, Jvnochodnyk *gradarius i. palefredus ... equus mollis incessus sine succussatura innitens et incedens* R o₁; drabarz, abo czo cyassko nossy *succusarius equ<u>s* R H₃ (mh; av. *succussatura i. trotatura. Unde illud. Gradarius est equus mollis incessus, sine succusatura innitens*); – 2) 'wielbłąd' drabarz *dromedarius* S 45; horz, drabarz, dromedarz *dromas* R k₄ (mp; av. *dromedus, genus camelorum*). Zob. **DRAB**, **HYNSZT**, **KŁUSAK**, **KOŃ**, **WIELBRĄD**.

DRABINA drabyňa *scala* S 138 i R E_{3v}; Szeblye drabyňy *interscalare est lignum ex transverso in scala positum* R q_{2v}. Zob. **DRAB'**, **STOPIEŃ**.

DRABOWAĆ 'ujeżdżać konia' drabovacz konya *succuso*, -are ... i. *trotare* R V₁. Zob. **DRAB, DRABARZ**.

DRABOWANIE 'ujeżdżanie konia' drabovanye *succussatura* i. *trotatura*. *Unde illud. Gradarius est equus mollis incessus, sine succussatura in-nitens* R H₃. Zob. **DRAB, DRABARZ**.

DRACHMA 'moneta grecka' drachma *dragma nummus certe quanti-tatis, continens tres denarios* S 45.

DRAĆ (?) 'drzeć; wydzierać, zabierać' Czydzacz, vycyagacz, drącznicz, Dacz (! – zapewne zam. „drać” ‘drzeć, zabierać’) pobor abo czo-pove *exigo*, -ere (bibl.) R O₆v (por. Lactifer: *Exactor* i. *iniustus petitor*, Kto wybijera dań anebo berni, dracz, nasylnijk). Zob. **ODRZEĆ, ZEDRANY**.

DRANICA 'deska, łata drewniana' Latha, dachowka, gonth, Dranycza *tegula* S 155v; gonth, dranycza *scindula* R E₄v (md); czo dachy pobyya gonthy abo dranyczamy *sarcitectus* R E₂. Zob. **SZKUDŁA**.

DRAPAC 'łupić, grabić' drapacz, lupicz, mordovacz *latrocinor*, -ari R Q₄. Zob. **NADRAPAC, PODRAPAC, PRZEDRAPAC, ZDRAPAC**.

DRAPIEŻNIK 'rabuś, rozbójnik' chvitacz, drapieznyk *raptor* S 129.

DRAPIEŻYĆ 'rabować, grabić' pochwyczicz, drapyezycz, vvyescz, zachviczicz *rapio*, -ere R S₅v.

[**DRAPNIENIE**] zob. **PRZEDRAPNIENIE**.

DRATWA 'mocna nić' drathwa *lania* S 79 i R r₂ (mg); drathwa *lania* R Q₃v (ml; av. *lanio*, -are); Drathwa *spargus vel lania* R G₃ (mp); drathwą shicz *vel* syeczy dzyalacz *vel* Rzess bicz *lanio*, -are, *boves decoriare* R Q₃v (ml; av. *lanio*, -are); syeczy vyąszcz, drathwv (!) sshicz *vel* rzess bicz, volv odrzec *lanio*, -are R r₂ (mp; av. *lanio*); drathwą vczynycz *inseto*, -are i. *filo setam adaptare* R Q₁v.

DRAŻNIĆ (lub **DRAŻNIĆ**) 'dokuczać, irtować, prowokować' ga-bacz, draznicz *irrito*, -are i. *provocare* R Q₂v; draznycz *irrito*, -are R Q₂v (mh; av. *inviso*, -ere); przecyvyacz syą, przegarzacz, draznycz, hanbicz, na-skakovacz *insulto*, -are R Q₁v (md). Zob. **ROZDRAŻNIĆ**.

DRAŻNIENIE (lub **DRAŻNIENIE**) 'prowokowanie' draznyenye *ir-ritacio* i. *provocacio* S 77. Zob. **ROZDRAŻNIENIE**.

[**DRAŻNIONY**] zob. **ROZDRAŻNIONY**.

DRĄG drąg czo gym vicziskaią vyno *prelum* S 122 (por. Mu28, s. 151: *Prelum* ..., Drąg którym wyćyskaią vyno); prassa, drągy czo gymy vino vi-cziskaią *prelum* R B₂; drągy, drąsshky *vectes*, *Exodi* 27, *sudes erant in cir-*

culis posite ad portandum archam, vel i. fundamenta moncium Skalnaky (?) (bibl.) R K₃ (mp; av. *vectis*). Zob. **NOSIDŁA**.

DRAŻEK drągy, drąsshky *vectes*, *Exodi 27, sudes erant in circulis posite ad portandum archam, vel i. fundamenta moncium* Skalnaky (?) (bibl.) R K₃ (mp; av. *vectis*). Zob. **NOSIDŁA**.

DREWNY 'służący do przechowywania drewna' Szhopa drewna *lignile, ubi ligna servantur* S 82 (por. Shopa drzewna R r₇v (md)). Zob. **DRWA**, **DRZEWIANY**, **DRZEWNY**.

DREZNARZ 'tokarz' dreznarz, tokarz *tornarius, tornator* R J₅v (ml); dreznarz, thokarz *tornarius, tornator* R V₃v (md; av. *torno, -are*). Zob. **DRZEZNAK**, **DRZEZNAR**.

DRĘCZENIE drączenie *tormentum* S 160v; drączenie, mączenie, drączenie *tormentum* R J₅v. Zob. **UDRĘCZENIE**.

DRĘCZNY 'dręczący' poborcza, nasylnyk, drączny sylnyk *exactor i. iniustus petitor {debitorum}* R I₆. Zob. **UDRĘCZONY**.

DRĘCZYĆ mączyć, drączyć *tormento, -are* R V₄; Czyądzacz, vicyągacz, drączicz, Dacz (! – zapewne zam. „drać” ‘drzeć, zabierać’) pobor abo czopove *exigo, -ere* (bibl.) R O₆v (por. Lactifer: *Exactor i. iniustus petitor*, Kto wybijera dań anebo berni, dracz, nasylnijk); morzicz syą, drączicz *mortifico, -are i. occidere* R Q₈. Zob. **UDRĘCZYĆ**.

[**DRĘTWIEĆ**] zob. **ZDRĘTWIEĆ**.

DRGAĆ drga, myecze syą *palpitans piscis* R y₃ (md); gdy drga a myecze syą *palpitans piscis i. movens* R y₃ (mg); drga, myecze syą *piscis palpitans* R R₄v (ml; av. *palpito, -are*). Zob. **MIOTAĆ SIĘ**, **WEZDRGNAĆ**.

[**DROB**] zob. **DROBY**.

DROBIA 'podroby' *gingreria, gigreria i. intestina gallinarum* drobja *et que cum eis coquuntur* R n₈ (mg). Zob. **DROBY**.

DROBIĆ drobicz *frio, -are* S 61; drobicz *frio, -are, minutatim frangere aliquid* R n₂v (md); drobicz *frio, -are* R P₂ (mp). Zob. **NADROBIĆ**, **WDROBIĆ**, **ZDROBIĆ**.

DROBINA 'kawałek chleba lub zupa z drobionego chleba' drobina *offa i. frustum panis humectati {in brodio intinctum}*. *Unde Daniel XIV... Et ut dicunt, differentia est inter offam et vipam. Vipa enim proprie fit in vino, unde vipa dr quasi panis in vino. Offa in aliis liquoribus* R x₅ (por. Mu28, s. 160: *Offa*, eyn stuck brots ader fleisches ader keses, Stukę (!) chlebá álbo myesá álbo será; *Offa iussulenta*, eyn supp, Zuwká álbo polewká; por. też Lex, k. 260v: *Offa* Sztuká miēsá, sérá, chlebá ku yedzeniu. *Offa insulata*

Poliewká, zupa niemiecka). Zob. **DROBIUNKA, FAMUŁKA, FARMUSZKA, JUCHA, JUSZKA, POLEWKA, ZUFKA.**

[**DROBIONY**] zob. **ZDROBIONY.**

DROBIUNKA 'kawalek chleba lub zupa z drobionego chleba' *offa dr cibarium ex frusto panis in iute* (! – tak, od *ius*, *iutis* 'zupa'; zob. *Vocabularius brevilocus* J. Reuchlina sv. *Ius* „... *ius*, *iutis* per t pro aqua vel brodio. Unde *ius iutis mando*, *ius iuris in agmine parando*”) *pingui humectatum seu intinctum aut in brodio*, przilyepa, drobywnka i. *bucella panis* S 101. Zob. **DROBINA, FAMUŁKA, FARMUSZKA, JUCHA, JUSZKA, POLEWKA, ZUFKA.**

DROBNY drobny *descz psecades i. molles pluvie* S 125v (2x); drobny *desscz psecades* R B₇v (md); drobny kamyszek a ostri, kolyący *scrupulus* ..., *lapillus qui in calceo latens pedem ledit* S 140v (por. Mu28, s. 123); Drobne rybky *ficedulenses* R m₆ (mp; av. *ficedula* ..., *ficedulenses sunt parvi pisces*); drobne ryby, Trzeblye *ficedulenses i. parvi pisces* RN III; drobne rybky *strigiles* R H₁ (mp); drobne rybky *strigiles, qui in hieme capiunt in colo* RN IIIv.

DROBY 'podroby' drobny *vitalia ...i. intestina* R L₂v; Crushky, Droby, Trzeva *intestina* R q₂v. Zob. **DROBIA, FLAK, JELITO.**

DROGA Byta droga *publica via* R B₈ (mg); Byta droga *militaris via* R t₆; Brukovana vlicza, Byta droga *strata i. via* S 151; Bytha, torovana droga, goscyniecz *trita via* R J₈ (mp); Bładna droga *devium* R i₇ (mg); Camyeny-sta droga, ostra *scrupulosa via* S 140v; Camyeny-sta a ostra droga *scrupulosa via* R E₅v (md) (por. Mu28, s. 123); vyelka droga *via regia* S 169v; vyelga a Bytha droga *via regia* R K₆v (ml); Mylya drogy *millenarium* R t₆v (ml); Mylya drogy *mensuras viarum nos dicimus miliaria* (sv. *miliarium*) R t₆; bładzicz zdrogy *devio, -are* R O₂; stąpicz zdrogy, rostacz syą *diverto, -ere* (bibl.) R O₃v; drogą dzyalacz *iter facere, ubi non fuit via* R Q₃ (mg); zabye-zenye, pothkanye na drodze *obviacio* R x₄ (mp); *specillum instrumentum aurium i. auricularium vel Sccllyane* oczy dlya prochv wdrodze, *vel instrumentum, quo oculi munguntur* (?). *Idem conspicilla, specilla i. ocularia* R G₃v (ml); zbyezenye drog *diversiclinium i. locus ubi diverse vie coniunguntur* R k₂; rostanye drog *bivium dr locus, ubi due vie conveniunt vel concurrunt* R e₂; rostanye drog, dom na drodze *diverticulum* R k₂. Zob. **GOŚCINIEC, ULICA.**

DROGI 'cenny' z drogyego camyeny *gemmarium opus* R n₆ (mp); pass abo vyenyecz drogym oszadzony kamyenyem *strophium, cingulum*,

zona aurea cum gemmis S 151v (por. Mu28, s. 156); *moia droga radoszcz* (?) *Sarai* (bibl.) R E₂v; *droga rzecz speciositas* R G₃v (ml); *droga rzecz cara res* R f₂v (md); *drogye* (Nom. sing. n.) *carum i. dilectum, vel carum dr, cuius empcio est difficilis, et dr a charis* droga rzecz S 23v; *droga mascz, vonyaiące zyelye, droga vonya vel Lanthkwarz aroma* (bibl.) R c₈; *vonyaiące zyelye, drogye masczi aroma* (bibl.) S 13v.

DROGO za czo, yako drogo *quantisper i. quantum, ut quantisper valet res ista* R Y₂v.

DROGOŚĆ – 1) ‘cenność’ *valor i. potentia mocz, vaznosc {vel i. precium drogosc}* R K₂v; – 2) ‘drożyzna’ *glod vel drogosc caristia* S 23; *drogosc caristia* S 23v; *drogosc, glod caritas i. inopia, rerum penuria* R f₃v (ml).

DROMEDARZ zool. ‘wielbłąd’ horz, drabarz, dromedarz *dromas* R k₄ (mp; av. *dromedus, genus camelorum*). Zob. **DRABARZ, WIELBRĄD**.

DROP zool. *drop olor, avis* S 101v; *drop olor vel bistardus* RN IVv; *drop, dropya bistarda, bonosa seu olor vel pigargus* RN IIIv. Zob.

DROPIA.

DROPIA zool. *drop, dropya bistarda, bonosa seu olor vel pigargus* RN IIIv; *dropya pigargus* RN IVv. Zob. **DROP**.

DROT ‘drut’ *droth spatius* S 147 i R G₃ (mp).

DROZD zool. *drosd merula, avis* S 90; *drozd med, merula, caprinovilgus* (?) *idem* RN IV; *drozd turdela, avis* S 164; *drozd turdela, turdo, merula* RN IVv.

DROŹDŹE ‘osad, męty w płynach; poślednie wino’ *vynne drozdze acinarium* (Erz: *acinatium*) S 4v; *vynne drozdze acinarium i. grosse uve vel cortices uvarum, que post expressionem proiciuntur* R a₄; *plyesz, oleove drozdze amurca ..., fex olei inferior* R b₇v; *zadacz pywv drozdzamy infecare cervisiam* R P₆v (md).

[**DROŻYĆ**] ‘drażyć’ zob. **WYDROŻYĆ**.

DRUCHNA ‘towarzyszka panny młodej; zalotnica; swatka’ *druchna dorcium* R k₃v; *drvchna, Swachna paranympa i. pronuba* R y₅; *druchny sodales* R y₅ (mg; av. *paranympa*). Zob. **DRUŻKA, DZIEWOSŁĄB**.

DRUGDY ‘niekiedy, czasem’ *drugdy, nyekyedy aliquando i. interdum* R X₃; *drugdy, nyekyedi interdum i. nonnunquam, aliquando, aliquotiens {de die in diem}* R X₇v.

DRUGI iedno od drugyego *exclusive* R X₅v (md); iedno od drugyego *exclusive* R l₆ (mp; av. *excluser*) (por. *Cervus*); Czo iedno znamyą odlożą a drugy przyymwią *deponencia verba* RN (k. tyt.); *deponencia verba* od-

cladaiające, odshądaiące (? – w oryg. wyraz przekreślony), *ut luctor, sequor, nascor etc.* Czo yedno znamyą odlozą, a drugye przyymvya R i₆v (md); przylicznye, yedno zdrugym *inclusive* R X₇v (ml) (por. Cervus).

DRUKARZ vicziskacz, drukarz *impressor, calcographus librorum idem* S 73; drvkarz, viczyskacz *impressor i. calcographus* R p₅ (md).

DRUKOWAĆ vicyskacz pysmo, drvkovac *imprimo, -ere* R P₆.

DRUZGOT 'trzask' *druzgoth fragor* (bibl.) S 60v; Lom, *druzgoth fragor {lignorum siccorum}* (bibl.) R n₁v.

DRUŻBA 'towarzysz pana młodego' *druzba, dzyevoslamb paranimphus i. internuncius inter sponsum et sponsam, qui viro nimpham i. sponsam coniugit, pronubus, <pronu>ba idem, vel i. custos sponse* S 107v; *druzba, dzyevoslamb, Swath paranympus* (sv. *paranympa*) R y₅; *druzba paranimphus* SN 251v. Zob. **TOWARZYSZ**.

DRUŻKA 'towarzyszka panny młodej; zalotnica' *druska paranimpha, dorcium* SN 251v; *druska dorcium, mulier iuvenula pulcra visu sic dicta causa adulationis et blandimenti* SN 254v; *drusky sodales* SN 251v. Zob. **DRUCHNA**.

DRUŻYNA 'towarzysze, przyjaciele' *druzyna sodalitas* R G₁v.

DRWA 'kawałki drewna' *Szepane drva, SSyekane, wsczepy zrambyone concisa ligna* R h₂v (ml); *Szepanye drew, sssyekanye concisio* R h₂v; *Sthoss drew, trawta strues* R H₁; *vosz ... drew vehis ... ligni* S 166v; *vosz drew vehis lignorum* R K₃ (mp); *szczepacz drva findo, -ere* R P₁; *Sczepacz drva diffindo, -ere* R O₂v; *czo drva rąby cesor lignorum* R g₁v (ml). Zob. **DREWNY, DRZEWIANY, DRZEWO, DRZEWNY**.

DRWAL *drwalyovye lignatores* R r₇v (md).

DRYJA 'trzy punkty, trójka w grze w kości' *dria* (Erz brak) *ternio i. iactus trium punctorum cum deciis, trio idem* S 156v; *dria ternio, ... iactus trium punctorum {i. tesserarum} cum deciis* R J₁.

DRYJAKIEW 'lek przeciw jadowi' *dryakyew tyriaca dr antidotum serpentum, quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur* R J₄.

[**DRZASTWO, DZIARSTWO**] 'piasek' zob. **DŹWIARSTWO**.

[**DRZEĆ**] zob. **DRAĆ, ODRZEĆ, PRZEDRZEĆ SIĘ, ROZDARTY, WYDRZEĆ SIĘ, ZEDRANY**.

DRZEMAĆ vsnącz, drzemacz, vspokoicz, zamknącz *sopio, -ire* R T₆v.

DRZEMANIE *drzemota, drzemanye sopor, somnus levis, quies* S 146v; *drzemotha, drzemanye sopor* R G₂v.

DRZEMOTA drzemota, drzemanye *sopor, somnus levis, quies* S 146v; drzemotha, drzemanye *sopor* R G₂v; *sopor* drzemota *vel mors* R T₆v (md; av. *sopio, -ire*); vcyżony drzemotą, vspokoyony, zamknyony, vspyony *sopitus* R G₂v (md; av. *sopor*); vgyąty drzemotą *sopitus* (sv. *sopio, -ire*) R T₆v.

DRZEŃ (lub **DRŻEŃ**) ‘rdzeń, np. drzewa (por. SEK II, s. 70)’ *medulla* ądro, drzen *dr adeps, pinguedo in ossibus mosg vel frugibus, vel in tritico* S 88; tuk, drzen, mozg, ądro *medulla proprie dr illud molle, quod est in concauitate ossis interius ... Item medulla ... large sumitur pro intimis lignorum, pro adipe frugum et homini. Unde et dr medulla cedri et medulla tritici* R t₃. Zob. **MOZG, TUK**.

DRZEWCE ‘kopia, włócznia’ drzewcze *cuspis* S 38v; groth, drzewcze *quiris* S 128v; *hastile dr lignum lancee osczep, seu stipes haste* drzewcze S 67; drzewcze, Copya, Rohatyna, wlocznia *hasta* R o₂v; drzewcze zaostrzone *primipilata hasta* R B₃v (md). Zob. **KOŚCIEŃ, OSZCZEP**.

DRZEWIANY – 1) ‘drewniany, zrobiony z drewna’ Drzevyany mosth *pons sublicius* S 119; drzevyany most *pons sublicius* R A₅v (ml); nozny drzevyane *dolones ... lignee vagine* (sv. *dolo vel dolon*) R k₂v; – 2) zool. ‘żyjący się drzewem’ drzevyany czyrw *teredo, temus, temes* (Erz poprawia na „*termus, termes*”; por. niżej R J₁), *vermis in ligno nascens et illud rodens* S 157; drzewotocz, drzevyany czyrw *teredo, vermis corrodens lignum et comedens. Unde et hic temus ... et hic temes* R J₁. Zob. **DREWNY, DRZEWNY, DRZEWOTOCZ**.

DRZEWIENKO ‘mały kawałek drewna’ drzevyenko *ligellum i. breve domicilium aut tugurium vel dr a lignum* R r₇v (ml).

DRZEWKO ‘małe drzewo’ drzewko *arbusculus* S 13.

DRZEWNY – 1) zool. ‘żyjący wśród drzew’ Lyeszny wąsz, drzewny *coluber et colubra* (Erz *colubra*) S 30v; – 2) ‘służący do przechowywania drewna’ Shopa drzewna *lignile, locus, ubi ligna servantur* R r₇v (ml) (por. Szhopa drewna S 82). Zob. **DREWNY, DRZEWIANY**.

DRZEWO balsamove drzevo *balsamum* S 17v; glogove drzevo *palamurus* S 105v i R y₂ (md) (Erz uważa *palamurus* za błąd i poprawia na *pal-mirus*, a Słśr mylnie uznaje oba te wyrazy za zapisy BB – zob. t. VII (52), sv. *palmyrus*; natomiast hasło *palamurus* cytuje za J. Rostafińskim, *Symbola* I. Słstp sv. głóg podaje z innego źródła odpowiednik łac. *palinurus*. Z kolei SP XVI w. sv. głogowy powtarza zapisy łac. za Erz, sugerując przy tym błędne znaczenie wyrazu „głogowy” u BB – zam. „palmowy”); yablonove

drzevo *malus* R s₅ (mp); Cadzidlove drzevo *libanotis* S 81v (por. Mu28, s. 111); corcove drzevo *vel* corek, lub, lyko *suber*, *arbor vel arbustula quedam vel cortex eius* S 152; Corcove drzevo, Lyko do cobyalky *suberies*, *dr arbor ex qua cortex natatorius extrahitur, ... suber* R H₁v; pigvove drzevo *cidonius* S 27v; pygwove drzevo *cidonius arbor* R g₃ (mp); Slyvove drzevo *spinus dr arbor prunorum* S 148; Slyvove drzevo *prunus arbor* R B₇v (ml); – szoszna, Smolne drzevo *vel* Szyszka *picea arbor est, de cuius succo pix efficitur* S 115; galazyste, Lystovate drzevo *frondatum* (sv. *frondatus*) R n₂v; *tabulata, vide Calepi* galaziste drzevo na shyrzą *sicut est terebintus* R H₅ (mg); vywroczone drzevo *arbor conversa, que convertit radices sursum* (sv. *anthropos*) R c₃; dzyalacz crathi zelazne abo zdrzeva *vel* scyany durcovate *cancello, -are* R M₆v (md); czo vyrczi drzevo *termes, vermis ligni* S 157; hengovacz {*remissum, flexibilem facere*} gybkye, ggyacze drzevo (Nom. sing. lub Acc. sing.; sv. *lento, -are*) R Q₄; Czo drzevo ocopava *stolones* R G₆v (ml); czo trze drzevo pyła *sarrens* R E₂v (ml); porąbicz, pobracz, vyssyec z drzevo *succido, -ere* R T₈v; Slyadownyk *vel* znakarz drzew *saltuarius* S 135v; Slyadownyk, znakarz drzew *saltuarius, custos saltus* R D₆v (mg). Zob. ŚLIWA.

DRZEWOTOCZ zool. drzewotocz *trips, vermiculus lignaris, rodens ligna* R J₈ (md); drzewotocz *teredo* S 157; drzewotocz, drzewyany czyrw *teredo, vermis corrodens lignum et comedens. Unde et hic temus ... et hic temes* R J₁. Zob. **DRZEWIANY**.

DRZEWSKO ‘mary’ drzewsko, Trvnna *soros vel soron i. acervus, sepulcrum vel arca in qua mortuus fertur vel reconditur* R G₃.

DRZEZNAK ‘noszący drwa; pacholek, ciura obozowy’ drzeznak *kalo, i. ille qui fert ligna* R r₁. Zob. **DREZNARZ, DRZEZNAR**.

DRZEZNAR – 1) ‘tokarz’ Thokarz, drzeznar *tornarius, tornator idem* S 161 (por. Mu28, s. 183: *Tornarius*, Eyn dresseler, Dreznár); – 2) ‘noszący drwa; pacholek, ciura obozowy’ drzeznar (? – lekcja niepewna; ostatnia litera poprawiana, może „drzeznak”) *kalo dr qui fert ligna* S 78 (Erz zestawia ze słownikiem Murmeliusza, tam jednak, w rozdz. *De vestibus*, s. 155, „dreznar” raczej w znaczu. ‘drewniany but’: *Calopodium*, Eyn holtzschuch, Trepki, *Calceus ligneus idem, Calo idem*, Eyn trosser, Dreznar; por. Brückner SE, s. 96). Zob. **DREZNARZ, DRZEZNAK**.

DRZWI drzvy, wrotha *fores i. porte {civitatis}* R n₁; drzvy *ianua, ostium, fores* S 70v; wrotha, drzvy, prog, podvoy *postis* R A₆v; zadne drzvy *posticum* S 120v; przeddomye, przednye drzvy *antica vel anticum est*

ostium antierius R c₂v; zamknyone drzvy *oppessulatum ostium* R x₆v (md); vyerzeje *vel* drzvy coscyelne *valve* S 165; Coscyelne drzvy *valve* S 165; Brana myessczka, Wrotha, vyerzeje, Coscyelne drzvy *valva* R K₂v; przestworna mova jako drzvy otworzone *ostium, sacra scriptura* (bibl.) R y₁ (mg); vyrssch podvoia v drzwy *superliminare i. limen superius* (bibl.) R H₃v. Zob. **ODŹWIRZNY**.

DRZYSTAWICA 'biegunka' drzystavicza *bumbricus* R e₄ (mp). Zob. **BIEGUNKA, DRZYSTAWKA, ŚLEZIONKA**.

DRZYSTAWKA 'biegunka' Slyezyonka, byegvnka, drzistawka *lienteria* S 82. Zob. **DRZYSTAWICA**.

DRŹĄCY *tremulus* drżancı *vel quedam est arbor, cuius folia semper tremant* oszicza S 162v; drżancı *tremulus* S 162v; drżancı *tremulus i. trepidus* R J₆v; drżancı *friguciens i. tremens ex frigore* R n₂v (md).

DRŹEĆ drżecz (!), Strach myecz *tremo, -ere* R V₄v; barzo drżecz *per-tremo, -ere* R R₆ (mp).

DRŹENIE drżenye (!), Strach *tremor* S 162v i R J₆v (mg); drżenye (!), Trżassyenye *terre motus* (bibl.) R J₁ (mp). Zob. **WEZDRŹENIE**.

DUBAS 'mały statek' dubass *nautella i. navis parva* R v₅ (mp).

DUCH 'oddech' Duch, oddech *anhelitus* S 10 (por. dech, oddech R c₁); dichanye, ducha vivodzenye *spiracio in divinis* S 148; dychanye, ducha vyvodenye *spiracio in divinis est productio substantifica per modum voluntatis* R G₄ (md); ducha vivodzicz *vel* vonnosc dzyalacz, vypuszczacz *spiro, -are* R G₄ (md; av. *spiratio*); ducha vyvodzicz *spiritum ducere sive redolere vel* vipuszczacz vonnosc (sv. *spiro, -are*) R T₇. Zob. **DECH, DYCHANIE, PRZEDECH, PRZEDUCH**.

DUCHOWNIE vicladnye a duchownye, podobnye *allegorice* S 241v; vicladnye, duchownye, podobnye, Smyslnye *allegorice* R X₃ (mp); ochotnye, vesselye, duchownye smyeshicz *iocundor, -ari* R Q₂v (md).

DUCHOWNY – 1) 'kapłan, ksiądz' duchowny *clericus* S 28v; – 2) 'duchowy, mistyczny, dotyczący religii, ducha' zakon duchowny *lex spiritualis* S 81v; Sgyem duchowny *synodus* R F₈; Duchowny viclad *allegoria dr misterium seu similitudo ... Unde Isa. „egredietur virga de radice Jesse”, i. nascitur Virgo Maria* S 7v; duchowny vyclad *allegoria* R b₄; vyclad duchowny *omilia* R x₆ (md; av. *omelia*); *omelia* kazanye *colloquium, sermo popularis i. ad populum ... kazanye vivodu duchownego* S 102; Cazanye vicladu duchownego *omilia* R x₆ (md; av. *omelia*); Rod, Rodzay, przyrodzonosc, Rodzyna duchowna, przyacyelstvo duchowne *cognacio spiritualis*

RN IIv; duchowne smyanye *iocunditas* R q₃ (mg); obiczaye duchowne, Swyątoscy vydome *cerimonie* (bibl.) S 27; obiczaye duchowne, Swyątoscy vydome *cerimonie* (bibl.) R f₈v (md). Zob. **KAPŁAN, KSIĄDZ**.

DUDEK zool. dudek *epops i. upupa, avis* S 51; dudek *upupa* S 173v i R L₄; dudek *upupa, epops* RN IVv; dudek, dzyącyol *picus* R A₁.

[**DUFAĆ**] zob. **DUFAJĄCY**.

DUFAJĄCY 'ufający; śmiały' duffayący *fidens* R m₆v (md).

DUFALE 'ufnie; śmiało' duffalye, moczyne *fide* R X₆ (mh; av. *fideliter*).

DUKAT 'złota moneta' ducat *ducatus, genus ponderis* S 45; ducat abo złoty *ducatus* R k₄v (ml).

DUNAJ 'rzeka' Dvnay *Danubius vel Hister, fluvius* S 39; Dvnay *Danubius ...*, Germanie *fluvius ...*, *Hister* R i₄v; Dvnay *Hister fluvius* R o₆v.

DUNICA 'donica, naczynie do dojenia mleka lub ucierania pieprzu' dvnycza *multrale* S 93v i R v₂ (mp); dvnycza *mutrale* S 95v; dvnycza *mutrale, in quo piper teritur* R v₄ (md). Zob. **SKOPIEC**.

DUNOS 'gatunek chleba' Dvnoss *secundarius panis, i. plebeius, sordidus* R E₆ (mp). Zob. **CHLEB**.

DUŃCZYK 'mieszkaniec Danii' Dvnczyk *Dacus* R i₄ (por. Lex, k. 77v: *Dani et Daci* Duńszczenie).

DUŃSKI 'dotyczący Danii' dvnaska zyemya *Cersonesus i. Dacia* S 26v i R f₈v (md) (por. Mu28, s. 33: *Chersonesus, Datia idem*, Denmarck, Dunaska zyemya); Dvnskye crolestwo *Dacia terra {Cersonesus}* (sv. *Dacus*) R i₄ (por. Lex, k. 77v: *Dania et Dacia, Regio Germaniae*, Duńska ziemia).

DUPA 'pośladki' dupa *culus* R i₃; duppa *groppa i. clunis equi* R o₁v (md); vyelga dupa *natica* R v₄v; dupy *podices* (sv. *posteriora*) R A₆v (md). Zob. **DUPKA, PODRZYTKI, POŁRZYTKI, RZYĆ, TYŁ, WŚLADKI, ZAD**.

DUPIASTY 'wydrażony, pusty' dupyaste vyrycye *cavum* (sv. *cavus*) R f₆v.

DUPKA (dem. od „dupa”) dupka, rzithka *clunis* R g₆v; czopek vethknanecz wdupką *suppositorium facere* R H₄ (mp).

DURA 'dziura' Dvra *foramen acus de quo Matth XIX... Quidam dicunt in Hierusalem fuisse portam, qua dicebatur acus* (bibl.) R m₈v; pelen dvr *multiforatis, qui habet multa foramina* R v₂v (ml); okrażicz, ogarnąc, dury vthykacz mchem *stipo, -are* R T₇v; drab *stipator i. satelles, vel dr ille, qui stupa obturat foramina* czo vthyka duri R G₆ (mg); zdury, duravy *pertusus {perforatus, concissus}* R z₆.

DURAWY 'dziurawy' *dvravy futilis* R n₄v; *zdury, duravy pertusus* {*perforatus, concissus*} R z₆.

DURKOWATY 'pelen dziurek' skala, Cratha *durcovata cancellus* S 22; Crathka *durcovata, zelyazna scyana*, Bronka *cancellus* R e₆v; *dzyalacz crathi zelazne abo zdrzeva vel scyany durcovate cancello, -are* R M₆v (md).

DURSZLAK 'naczynie do cedzenia' *gutturium, quoddam vas aquatile vmyvadlo, in inferiori parte perforatum, quod inferius deguttat aquam* *durslak*, *Cossh per quod vinum colatur* czyszadzą (!) S 66v; *durszlak* (2x) *futilis et hoc futile dr vas, per quod aliquid facile decurrit ..., ut cribrum* S 62v; *durslyak futilis* {*cribrum, colabrum*} R n₄v; *durslyak futilis, futis, ti-roenesus* (?), *colabrum idem* R n₄v (ml; av. *futilis*); *durshlyak thiroenestis, futis, futilis, colabrum idem* R J₄ (mp). Zob. **CADZIDŁO**.

[**DUSIĆ**] zob. **UDUSIĆ, ZADUSIĆ**.

[**DUSNA** 'dziaśła' *formale* (?) – tak Erz; lub **DUSZNA** (?) – tak SP XVI w. – zob. **DUSZNY**].

DUSZA *dusha*, Twor, *zyvyol anima* R c₁; *animus i. ingenium, et est virtus anime ..., animus, anima dusha, mens mysl, racio rozvm* S 10v; *teszkno my, teszkny sya dushy mey tedet* (bibl.) R H₅v (md; av. *tedium*); *teszkny sya dushy mey tedet animam meam vite mee* (bibl.; sv. *tedeo, -ere*) R V₂v; *wnych wdusha, złączycz sya, opantacz* (!) *illabor, -i* R P₅v (mg); *obchod, zalomshe za dushe, zadushne mshe exequie i. officium mortuorum* R l₆v. Zob.

DUCH, MYŚL, ROZUM, TWOR, ŻYWIOL.

[**DUSZENIE**] zob. **UDUSZENIE, ZADUSZENIE**.

DUSZKA bot. *macyerza dushka, macyerzanka serpillum, herba* R F₄.

DUSZNY 'duchowy' *vmysl dussny conceptus mentis* S 33; *vmysl dushny conceptus mentis* R h₂ (mp); *vmysl dushny conceptus animi* R h₂ (mp); *opyeka dushna cura pastoralis* R i₃v (mg); *zaloszcz dushna scrupulus* R E₅v; *szyla dushna potencia anime* R A₆v (md); *szyla dushna potencia anime* R B₁ (mg; av. *potestas*); *odplata dushna premium substanciale* R H₂ (mg); *duszna* ('sprawa, rzecz') *formalis* S 60 (Erz bł.: „*dusna* 'dziaśła' *formale*"); *dushna formalis res* R n₁ (mp). Zob. **ZADUSZNY**.

DWA *dwa vczasnyczy duo participia* R y₆ (mh; av. *participium*); *dwa rzady wyrshow duo versus* R K₅ (md; av. *versus*); *bieteris, tempus trium annorum aut duorum vel* czo staro iest dwa roky R d₈v (md); *dwye svyeczydlye luminaria duo* (bibl.) S 84; *dwye swyeczydlye duo luminaria* (bibl.) R s₃ (mg; av. *luminare*); *Czasz od dwv lyath vel* czo staro iesth dwa roky *biennis*

S 18v; czasz odedwv lyat *biennis* R d₈v; *oraciuncula* 3 Reg. XVII, *quasi per duas oraciunculas* Jako dwyema wzoroma *vel potius araciunculas* Brozdoma (bibl.) R x₇ (mp). Zob. **DWOJC**, **DWONOCNY**, **DWUDZIENNY**, **OBADWA**.

DWACZEK gram. dvaczek *gerundius i. duo in se includens* R n₇v (ml; av. *gerundia vel gerundiva*). Zob. **DWOISTY**.

DWANAŚCIE dwanascey znamey nybyeskych *zodiaci grece, latine animalia, vel signa, vel duodecim signa nominibus animalium* R M₁.

DWOISTY – 1) ‘podwójny; złożony’ rzecz dwoista, *zlozona concretum* S 33; rzecz dwoysta, *zlozona concretum, quod habet formam cum herentibus subiecti, ut album* R h₂v (md); dwoysta suknya (w oryg. oba wyrazy przekreślone), Shuba, Cabath riczersky, Sovyty plasz *diplois, duplex vestis ..., et est vestis militaris* R k₁; wrotha dvoyste *bifores ..., duplices value* R e₁; – 2) gram. znoszne (Nom. plur.), dvoyste slova *gerundia vel gerundiva dicuntur quedam nomina que gerunt omnimodam significationem suorum verborum ..., utraque gerunt significationem, sc. activam et passivam* R n₇v. Zob. **FUTROWANY**.

DWOJ (liczebnik: ‘podwójny, złożony z dwóch; podzielony na dwie części’) dwoy, dwoyaky *geminus i. duplex vel duo* R n₆; rosczepyony na dvoya *fissus i. divisus vel scissus* R m₇v; thelye dwoye *dupplum quantitatis* R k₄v (md); dwoich mova *dialogus {collocutio duorum}* R i₇v.

DWOJAKI ‘podwójny; złożony z dwóch’ dwoy, dwoyaky *geminus i. duplex vel duo* R n₆; dwoyaky, <dwoya>ka *bipartitus, <biparti>ta* R e₁v (md).

DWOJC ‘dwukrotnie’ Czyrvyecz dwoicz barvyony *coccus* (bibl.) R g₆v (md; av. *coccus, genus tincture {purpura bis tincta}*).

DWOMOWSTWO ‘dialog; dialektyka’ dwomowstwo *dialectica i. ...disputatio ... inter duos* R i₇v. Zob. **GADACZ**.

DWONOCNY ‘trwający dwie noce’ czasz dvonoczny *binocrium i. spacium duarum noctium* R e₁v. Zob. **DWUDZIENNY**.

DWOR – 1) ‘budynek; dwór; portyk’ dvor *curia* S 38v; dvor *curia* R i₃v; dvor osobny *villa* R L₁; dvor y zagroda przy myescy *suburbanus ortus* S 152v; dvor y zagroda przy myesscy *suburbanus ortus* R H₂v (md) (por. Mu28, s. 27: *Suburbanus hortus*, ein hoff oder ein gart bey der stat, Dwor y zagroda przymyesscy); Trich, wczyen (?), *vel i. dwor*, Syen, oblyecznycza *vestibulum* (bibl.) R K₆ (md); *loco tibi domum* dvor (Acc. sing.) *meam ad habitandum in ea* (sv. *locacio*) S 83v; – 2) ‘obszar poza budyn-

kiem, na zewnątrz' zdvora gydą *foris venio* R X₆ (ml; av. *foris*); nadworze yestem *foris sum* R X₆ (mh; av. *foris*). Zob. **DWORZEC**, **PRZESIENNIK**, **SIENNICA**.

DWORAK 'dworzanin' dworzanyn, dvorak *curialis* R i₄; dworaczy *curiales* S 216v (av. *decortico*, -are). Zob. **DWORZANIN**.

DWORNIE 'wytwornie' pylnye, dwornye *curialiter i. facete, morigate* S 243 i R X₄v.

DWORNOŚĆ 'elegancja; śmiałość' dwornosc, Smyalosc *curiositas* (bibl.) R i₄.

DWORNY 'dworski, należący do dworu' dworny kowal *maniscallus* S 86v; dworny Cowal *maniscallus* R s₆ (md) (por. Słowarz 1532, k. EI: *maniscallus*, hofschmidt, dworni kowal). Zob. **NADWORNY**.

DWORZANIN dworzanyn *aulicus* S 17 i R d₄; dworzanyn *curialis* S 38v; dworzanyn *curialis* S 216v (av. *decortico*, -are); dworzanyn, dvorak *curialis* R i₄. Zob. **DWORAK**.

DWORZEC 'dwór' dvorzecz, ffolvark *suburbanum predium* S 152v; *suburbanum* dvorzecz *in villa, vel sub urbe villa, vel predium* ffolvarg R H₂v (md) (por. Mu28, s. 27). Zob. **DWOR**.

DWUDZIENNY 'dwudniowy' dwvdyenny *biduanus* S 19. Zob. **DWONOCNY**, **DZIENNY**.

[DYB?] zob. **DYBEM** 'skrycie; czyhając'.

DYBAĆ 'czyhać, skradać się' dybacz, dybem wnycz *surrepo*, -ere R V₂; dybyńcz, lyekko, powłokyem *lente i. tarde, paulatim, gradatim, leniter* R X₈ (por. zlyekka, znyenaczka *lento gradu incedere* R r₄v (mg)).

DYBEM 'skrycie; czyhając' dybacz, dybem wnycz *surrepo*, -ere R V₂; czo dybem wchodzi *surrepens* R H₄ (mp) (por. Brückner SE, s. 105: „dybkiem” – ‘na palcach’). Zob. **LEKKO**, **POWŁOKIEM**.

DYCHAĆ 'oddychać' dichacz, parą puszczacz *halo*, -are i. *spirare, halitum mittere* R P₄v; dichacz, oddichacz *spiro*, -are R T₇; czo dichach, oddichach *spirans* R G₄ (md). Zob. **DUCH**, **ODDYSZNY**.

DYCHANIE 'oddech, oddychanie' dichanye, ducha *vivodzenye spiracio in divinis* S 148; dichanye, ducha *vyvodzenye spiracio in divinis est productio substantifica per modum voluntatis* R G₄ (md); dech, dichanye *halitus* R o₂v. Zob. **DECH**, **DUCH**, **ODDECH**, **PARA**.

DYCHAWICA 'choroba; duszności, astma' dichavicza *ortopnea i. asma* R x₈ (mp); dichavicza, cyasnosc wpyrsyach *asma vel asthma seu disnoia i. difficultas respirandi et inspirandi* S 15; dichavicza *asma* R d₁v

(md); dichavicza, Suchota *ethica*, *genus febris* (sv. *ethicus*) R 1₅; dychaviczą myecz *anhelo*, -are {*cum difficul<ta>te spirare*} R M_{3v}. Zob. NIEMOC, SUCHY.

DYCHAWICZNY 'cierpiący na dychawicę' dichawiczny *astmaticus* S 15; dichavyczny *asmaticus* R d_{1v} (md); dichawiczny *ptisicus*, *tali infirmitate detentus* (sv. *tisis vel potius ptisis est ulceratio in pulmone*) R J_{4v}.

[DYFTONG] zob. DYPTONG.

[DYJABELSKI] zob. DIABELSKI.

[DYJAK] zob. PODDYJAK.

DYJAMANT 'diament' diamant *diamas*, *lapis est preciosus* S 41v; Dyamant *diamas* R i_{7v}.

DYM para, puch, kurzeva (!) od *dymv vapor* R K₂.

DYMIENICA 'wrzód' dymyenicza *vel* Bolączka *apostema* S 12; dymyenicza, Bolączka *apostema* R c_{4v}. Zob. DYMNICA, FRANCOZA, KROSTA, OTOK, WRZODOWY.

DYMNICA – 1) 'wrzód lub obrzmienie w pachwinach' kyla *vel* dymnycza *ulcus inguinarum* (Erz: *inguinarius*) S 74v (av. *ingen*); dymnycza, kyla *inguinarium ulcus* R p_{7v} (mg; av. *ingen*); – 2) 'dymnik; otwór w dachu' ffachel, dymnycza, Cazub, komynek *fumigale* S 61v; ffachlar, dymnycza *fumigale*, *flabrum* R n_{3v} (mg). Zob. BOLĄCZKA, DYMIENICA, FRANCOZA, KROSTA, OTOK, WRZODOWY.

DYNGOWANIE 'umowa; z niem. Dingen' Dyngowane *depactio* S 40v i R i_{6v} (md).

DYPTONG gram. 'dyftong' dyptong *diphthongus*, *est conglutinatio ducarum vocalium* R k₁.

DYSPUTOWANIE 'dyskusja' zadawane questiey ku rozeznayv prawdy, disputowane *propositio* R B_{6v} (mg).

DYSZEL 'część wozu' rozvora *vel* dysshel *longale* S 83v; dysshel abo Rozvora *longale in curru* R s₂ (md); dysshel *temo i. longum et extantum lignum in aratro aut in curru, ad quod iugum ligatur* S 156; ogye, dysshel *temo* R H₆. Zob. OJE, SIERDZIEN.

DZBAN dzban *fidelia* S 58v i R m_{6v}; Myara, dzban, vyadro *cadus*, *est vas ... vinarium* R e₅; Ocztovy dzban *oxis* R y₁ (mp); dzban oleovy *olearium* R x_{5v}; oleyovy dzban *guttus est genus vasis ungentarii, a gutta dictus* S 67; oleyovy dzban abo vynny *guttus*, *capsaces*, *lechinus idem* R o₂ (mp); oleovy dzban *capasces i. lechinus* S 22v; oleovy dzban *capastes i. lechitus* R f_{1v} (md); oleyyny dzban *capsaces* R f_{2v} (ml); vodny dzban, vyadro *hidria* S 68v;

vodny dzban, vyadro, cebernycza *hydria*, *vas aquatile* R 0₅; vodny dzban *nasiterna* i. *hidria* S 96; vodny dzban *nasiterna*, *ansata hidria* R v₄v (ml); vchaty dzban *ansata amphora* R c₂ (mp; av. *ansa*); dzyrzadlo, vcho v dzbana *ansa* ... *dr auris, per quam cortina vel vestis suspenditur* ... *Unde ansula cortinam sustentat, vas levat ansa* R c₂. Zob. **ZBAN**.

DZBANEK dzbanek czo włampą (!) lyeyą *suffusorium*, *dr vas, in quo est oleum, quod ponitur in lucernis* R H₃v.

[**DZIAĆ**] 'tkać' zob. **DZIANY**.

DZIAĆ SIĘ 'odbywać się' dzyalo są, Spravyono iest, doconalo są *celebrabatur* R M₇v (md; av. *celebro*, -are).

DZIAD 'ojciec ojca lub matki, dziadek; przodek' Dzyad *avus est pater patris, i. pater parentum meorum, sc. patris aut matris* SN 250v i RN I; dzyad *avus* R d₅; Vyelgy dzyad, przedprzedzyad *abavus est pater proavi, i. pater propatris mei, proavie* SN 250v; vyelgy dzyad *abavus* RN I.

DZIALNIK 'robotnik' dzyalnyk, robotnyk *operarius* (bibl.) R x₆v (mh; av. *opicus*). Zob. **DZIELNIK**.

DZIAŁ – 1) 'fragment' częszcz, dzyal, rozdział *pars* R y₅v (md); – 2) gram.: 'część mowy' Cząscy movy, dzyaly, rozdziali *partes oracionis* RN (k. tyt.). Zob. **CZĄSTKA, PRZEDZIAŁ, ROZDZIAŁ**.

DZIAŁAĆ 'czynić' (łącznie 60 razy) np.: vaznym, wzyatym dzyalacz *autorizo*, -are ... *est cingulo militum aut ordinibus clericum decorare* R M₅v; *frequento*, -are często czo czynycz abo dzyalacz, *ut lectito* często czytam R P₂ (md; av. *frequento*, -are i. *aliquid frequenter facere*); vozy dzyalacz *plaustro*, -are, *currus facere* R S₁ (md); ffaldy abo szwy dzyalacz *plico*, -are R S₁; slupy, obrazy dzyalacz abo lyacz *statuo*, -ere R T₇v (ml); swyecz dzyalacz *zloyv sebo*, -are, *separe, sevare* R T₅ (mg); Martwą offyara *vel* poswyanthną rzecz, Modlą abo obyatą dzyalacz *sacrifico*, -are R T₃ (md); balky clascz, Sklyepy dzyalacz *laqueo*, -are R Q₃v; podnyebyenye dzyalacz, Sklyep dzyalacz *lacuno*, -are R Q₃v; – polyeczicz, zalyeczicz, pochvalenye davacz, dzyalacz *recommendo*, -are R S₆ (mg); dzyalacz poczlyvoszcz, vczlyvoszcz myecz *revereor*, -eri R T₂; okrucyenstwo dzyalacz, vkazacz *sevio*, -ire R T₅v; Roskoshovacz, Cochacz są, vzyvacz, nierządne porushenya dzyalacz *volupto*, -are R X₁v (md); dossicz dzyalacz za vyną *expio*, -are (sv. *pio*, -are) R R₆v; Smyechovisko dzyalacz, zakrzyvyacz nosz y vsta na kogo *subsamno*, -are R T₈v; gyelk, krzyk dzyalacz, zamyeshanye dzyalacz, czyzdzba *tumultuor*, -ari i. *tumultum facere* (bibl.) R V₅; zgrzytanye, Brząnk dzyalacz lanczvchem *stridor dencium* (bibl.) R H₁ (md); *stri-*

deo, -ere i. fortiter sonare, dentes concutere, frendere brząk działacz {*cum catenis*}, zgrzytac ząbby, Shvmyecz R T₈; Lyen myą działacz *piget me fecisse* (bibl.) R A₁ (mp; av. *piger*); *impugno, -are* przegabacz, wspor działacz *contra veritatem* R P₆ (mg); rachovac, lydzba działacz *raciocinor, -ari i. ratione uti, racionabiliter loqui, contractare* R S_{5v} (mg); – pod przykazanym działacz *ordinate facere* (sv. *preceptum*) S 121; Skodzicz, nyeslushnye działacz *incommodo, -are* R P_{6v}; myaşsho, lyenyvo działacz *spisso, -are i. densare, tardum facere* R T₇ (md); vdathnye działacz, vmocznycz, rozmnozicz *roboro, -are* R T_{2v}; Sprzeczyvacz ('się'), rozdzielnyc, nyepovolnye, niezgodnye działacz *dissentio, -ire* {*non consentire*} (bibl.) R O_{3v}; pylne działacz *prospicio, -ere* {*curare, cavere*} R S_{4v}; prziganycz, wsporne, hardo działacz, podnosycz, przechvalyacz syą *arrog, -are* R M_{4v}; itd. Zob. CZYNIĆ, ROBIĆ, UDZIAŁAĆ.

DZIAŁAJĄCY zloszcz działaiący *petulans* {*improbis*} R z_{6v}; zloszcz działaiący, Rospustny, Bvyny, nyczysti *petulans* R R₆ (mp; av. *petulor, -ari*). Zob. CZYNICIEL.

DZIAŁANIE Rachovanye, Lydzby działanye *ratiocinacio* R C₄ (mp). Zob. UDZIAŁANIE, WYDZIAŁANIE.

DZIAŁO – 1) 'czyn; wytwór, dzieło' dzialo *opus* S 102v; dzialo, Sluzba *opus* R x₇; dzialo, pravo, Sprava *actio* R a₃ (ml); dzialo thkane *opus tetrinum* (bibl.) R J₂ (mp; av. *tetrina*); dzialo rozliczney barvy, Barvyone, Brvnathnym pomyesshane *polimitum opus* (bibl.) R A_{4v} (md); – 2) 'machina wojenna, armata' dzialo *machinis, dr a machina* S 85; dzialo, pusska *machina vel bombard, balista* R s₄; dziala *tormenta i. instrumenta bellica* S 160v; dziala, pushky, rucznycze *tormenta* (sv. *tormentum*) R J_{5v}; czo dziala lyeye *vel i. puskarz tormentarius fusor* S 160v; dziali, puskami, rucznyczamy bycz *tormento, -are* R V₄. Zob. HAKOWNICA.

DZIANICA 'szata' oponcza, dzyanycza *sagum i. capilaria, pallium* R D₆ (mg).

DZIANY 'tkany; haftowany' Shata dzyana *vestis acu picta* S 169v; Shata dzyana *vestis acupicta* R K₆ (mg); vysszhyvana zlotem, dzyana yedvabyem *acupicta dr vestis acu contexta vel ornata vel picta* R a₈.

DZIAŚLA anat. Dzyaşla *gingina, est caro, ubi dentes gignuntur, gingine vel gingive idem* S 65; dzyaşla *gingina* R n₈.

DZIAŚLNY 'dziąsłowy' dzyaşlny bol *paradontides, parulides, parulis i. morbus, tubercula iuxta gingivas, quando caro in gingiva excrescit* S 108; dzyaşlny bol *paradontides* R y_{4v} (ml).

DZIECI *dzieczy liberi* S 81v; *dzieczy liberi i. filii, pueri* R r₆v (ml; av. *liber ... filius*); *plod, dzieczy proles* R B₅v; *pyastvka dzieczy gestipuera* R n₇v (ml).

DZIECIĘ *dziecyą infans* R p₇; *Chłopyaszhek, dziecyą, ktore są pyrvey narodzi adaperiens vulvam* (bibl.) R a₈v (mg); *Wshelkye dziecyą, chłopyczek, czo są na pyrvey vrodzy vulvam apperians i. puer, masculus, qui primo egreditur de ventre* R L₆ (mg); *podrzuczone dziecyą subditus partus* R T₈ (md); *koliszacz dzieczyą cuno, -are* S 216v; *Colyssacz dzieczyą cucio, -are* R i₂v (ml; av. *cucullus*); *cucio, -are colissacz dziecyą vel percutere, concutere* R N₅ (mp). Zob. **UŚPIĆ**.

DZIECINNY *dziecynny, nyemowyący infantiosus i. ... infantilis* R p₇.

DZIEDZICSTWO (lub **DZIEDZICZSTWO**) *własność, właszczyzna, dziedzicztwo proprietas i. dominium ..., possessio* R B₆v; *Spadek przyrodzonego dziedzicztwa devolutio hereditaria* R i₇ (mg) (por. Cervus).

[**DZIEDZICTWO**] zob. **DZIEDZICSTWO**.

DZIEDZICZNY *dziedziczny advocatus hereditarius* R b₁v (ml) (por. Cervus); *pan dziedziczny dominus fundi* R k₃ (mp).

[**DZIEDZICZYĆ**] zob. **WYDZIEDZICZYĆ**.

DZIEGIEĆ 'rodzaj smoły' *dziegyecz allatum* R b₄ (mp).

DZIEJE *dawne dzieye pyssacz historiographo, -are {cronicas scribere}* R P₅; *czo pishe stare dzieye ab accidentibus, qui scribit accidentia et gesta* RN (wykl. przednia).

DZIEKAN 'wyższy duchowny katolicki' *dziekan decanus est nomen dignitatis, quasi supra X canonicos constitutus* S 39v i R i₅. Zob. **DZIEŚIĄTNIK, PODDZIEKANIE**.

DZIEKAŃSTWO 'godność dziekana' *dziekanstwo decania i. ... dignitas decani* R i₅.

DZIELENIE *viosobyenye, dzyelyenye, ossoblyve vislovyenye specificacio* R G₃v (ml). Zob. **ODDZIELENIE, ROZDZIELENIE, WYDZIELENIE**.

DZIELIĆ *dzielicz specifico, -are i. segregare, dividere* S 235v; *dzyelycz, osoblyvye vislovicz, wiosobicz specifico, -are* R T₇; *dzyely specificat* S 235v. Zob. **ODDZIELIĆ, ROZDZIELIĆ, WYDZIELIĆ**.

DZIELNIE 'rozdzielnie, odrębnie' *dzyelnye divisim* R X₅ (mg). Zob. **ODDZIELNIE, ROZDZIELNIE**.

DZIELNIK 'robotnik' *dzyelnyk operarius* (bibl.) S 102v (por. Mym41, k. 13v). Zob. **DZIAŁNIK, ROBOTNIK**.

[DZIELNOŚĆ] zob. NIEDZIELNOŚĆ.

DZIELNY praw. dzyelna rąka *manus divisa* R s₆v (ml) (por. Cervus: *manu divisa* dzielną ręką; w innych źródłach XVI w. występuje wyrażenie „podzielną ręką”. Dotyczy ono zobowiązania dłużnika do zwrotu długu bez poręczycieli, na własną odpowiedzialność). Zob. NIEROZDZIELNY, ODDZIELNY, RĘKA, SPOLNY.

[DZIELONY] zob. ODDZIELONY, WYDZIELONY.

[DZIEŁO] ‘czyn’ zob. DZIAŁO.

DZIENIA ‘ul, barć’ dzyenya *mellificium* i. *alveus apum* S 88v; *mellificium* i. *mellis factio vel* dzyenya, *alveus apum* R t₃v (mg); dzyenya *alvear* R b₅v.

DZIENNIK ‘diariusz, księga do zapisywania bieżących spraw’ *ephemeris dr liber, in quo res geste per singulos dies scribuntur ... vel dr diarium* dzyennyk S 50; *ephemeris* i. *calendarium vel acta diurna gestarum rerum, diarium idem* dzyennyk *vel genus historie* R l₁v (ml).

DZIENNY ‘dotyczący dnia’ dzyenny *diuturnus* R k₂v. Zob. DWUDZIENNY.

DZIEŃ (łącznie 52 razy) np.: Sądowny dzyen *iuridica dies* R q₅v (md); zalobny dzyen *feralis dies quo fiunt sacrificia funerum vel exequiarum pompa* R m₅ (md); robostny dzyen *dies operosus* S 41v; Skwarny dzyen, Byaly *dies fervens* (bibl.) R i₈ (mp); przesly dzyen, przeshedl dzyen *premotus dies, transactus* R B₂v (ml); dzyen sschodzy *advesperascit* (bibl.) R M₂v (md) i R K₅v (md; av. *vesper*); sschodzy dzyen *dies advesperat* (sv. *vespero, -are*) R V₆v; doszicz ma dzyen na pracy szvey *sufficit diei malicia sua* (bibl.) S 153v; dosicz ma dzyen na swej pracy *sufficit diei malicia sua* (bibl.) R H₃ (mp; av. *sufficiencia*); dosicz ma dzyen na swej pracy *sufficit diei malicia sua* (bibl.) R V₁ (md; av. *sufficio, -ere*); dzyen za dzyen *dies diei succedit* R i₈ (mp); Skoro dzyen *prima luce* S 48v (av. *lux*); – poltora dnya *sesquidies* S 142v i R F₅ (mp); przed wczorayshym dnyem, od trzeciego dnya *nudiustertius* (bibl.) R X₈v; pyrvego dnya *pridie* S 247v; odednya do dnya *indies* S 245; odednya do dnya *indies* i. *quotidie ... semper* R X₇v (ml); – wgyasny dzyen *clara luce* (bibl.) R s₃v (md; av. *lux*); wdzyen iego ostavyenya *in die ablactacionis sue* (bibl.; sv. *ablactacio*) S 2v; *hemerobius dr qui in diem vivit* czo na ieden dzyen syą zywnoscyą opatrzy S 67v; *hemerobius, vermis parvus, qui unam diem tantum vivit* Czo syą na ieden dzyen opatrza zywnoscyą R o₃ (mg) (por. Mu 28, s. 10: *Hemerobius dr qui in diem vivit*, Der nit mer dan auff ein tag sorget vmb leybs narung, Który yedno ná ieden dzyen sye żywnoścyam opátrzy); – przed dnyem *antelucanus* i. *ante*

lucem seu ante diem existens vel surgens. Vel dr splendor matutinus, Sap. XI. (bibl.) S 11; przed wczoraysym dnyem nudiustercius S 246v; przed wczorayszym dnyem pridie S 247v; – po zayvtrzeysim dnyv, zayvtra perendie R Y₁v; – suche dny angaria ... ieiunium quatuor temporum anni S 10 i R b₈v; cztery zwyerczy rok v el Suche dny anni quatuor tempora R c₂ (md); myśopustne dny bacchanalia S 17v; Myśopustne dny, Rospusta, Rospuszczenie cyala, zyvyznoscy carnisprivium R f₃v (md); psye dny, słoneczne caniculares dies R f₁ (md); vymyethne dny egiptiaci dies seu concurrentes R k₆v (ml; av. Egyptus ... Unde in quolibet mense dicuntur duo mali dies egiptiaci, quia ab Egyptiis fuerunt deprehensi secundum quosdam.); dny deszczowe, przervanye, wzvod cataracta ... celi i. nubes vel tonitrua (bibl.) R f₅; Sądowe zavyeshone dny ferie sunt quedam solemnitates, in quibus cause tractari non debe<n>t (sv. feria) R m₅ (por. Cervus); krzyzowe dny dies supplicationum i. rogacionum R H₄ (md; av. supplicatio); – Czasz od trzech dny tridiane inducie R J₇v (ml; av. triduum); nye doydv (3. plur. futuri) do szrodkv dny swoich abo zyvota swego non dimidiabunt dies suos (bibl.) R O₂v (md; av. dimidio, -are); itd.

[**DZIERLATKA**] 'ptak' zob. **DZIURLATKA**.

DZIERŻAWA dzyerzava tenuta R H₆v (md).

DZIERŻAWCA dzyerzawcsza (!) gubernator S 66v; dzyerzawcza gubernio i. gubernator, rector R o₂ (md); dzyerzawcza tenutarius R H₆v (md); dzyerzawcza, včasnyk possessor R A₆v (ml); dzyerzawcza possessor R S₁v (sv. possideo, -ere).

DZIERŻEĆ 'użytkować; trzymać' dzyerzecz gymyeny possideo, -ere R S₁v. Zob. **DZIRŻADŁO**, **GRODODZIERŻCA**, **ODZIERŻEĆ**, **PRZEDZIERŻAĆ**, **TRZYMAĆ**.

DZIERŻENIE 'posiadanie' dostąmpyeny gymyeny, dzyerzenye possessio R A₆v (ml). Zob. **ODZIERŻENIE**, **TRZYMANIE**.

DZIERŻYĆ SIĘ 'trzymać się' dzyerzyly są przy skorze involuta cutti R Q₂v (mp; av. involvo, -ere). Zob. **PRZEDZIERŻAĆ**.

DZIESIĄTEK 'zbiór złożony z dziesięciu' dzyessyątek decuria, cui preest decurio R i₅v (md). Zob. **KIEŁODZIESIĄT**.

DZIESIĄTNIK 'przełożony nad dziesięcioma ludźmi' dzyesyąnthnyk decanus dr qui decem viros habet sub se, sive in ecclesia sive extra, vel qui X militibus preest vel clericis S 39v i R i₅; dzyesyąnthnyk decurio S 39v; dzyessyąnthnyk decurio R i₅v; dzyessyąnthnyk manipularius R s₆ (md). Zob. **DZIEKAN**.

DZIESIĄTNY 'zawierający dziesięć' ksyągy dzyessyānthnego przykazanya *Deuteronomium i. secunda lex* (bibl.) R i₇ (md).

DZIESIĘCINA 'rodzaj podatku' dzyesyānczyna *decima, ... pars decima Deo data* R i₅. Zob. **DAN**.

DZIESIĘĆ dzyesyāncz ('szelągów') *dextrans* <marce> S 194v (av. marca). Zob. **KIEŁODZIESIĄT**.

DZIEWCZY 'dziewczęcy' dzyewcze Lyata *puellaris etas* R B₆v (mg).

DZIEWECZKA dzyeveczka *femella* (sv. *femina*) S 57; Samyczka, dzyeveczka *femella* R m₄v; dzyeveczka *iuvēta* S 78; dzyeveczka *virguncula* R L₂; mała dzyeveczka *pūsa i. parva puella* R C₁v (ml). Zob. **DZIEWKA, NIEWIASTKA**.

DZIEWIERZ – 1) 'brat męża' dzyevyerz *levir* R r₅; dzyevyerz *levir est frater germanus mariti mei* SN 252 i RN II; – 2) 'mąż siostry' własny swak, dzyevyerz *sororius i. sororis maritus aut consanguineus* SN 252. Zob. **SIESTRZENIEC, ZIEĆ**.

DZIEWKA młoda dzyewka *iuvēta vel iuvēcula* S 78.

DZIEWOSILSTWO (lub **DZIEWOSILSTWO**) 'zgwalcenie panny' dzyevosilstwo *stuprum i. virgineum* SN 255; dzyevosylstwo *stuprum est corruptio i. violatio virginis* R H₁v.

DZIEWOSŁĄB – 1) 'swat; družba' družba, dzyevoslāmb *paranimphus i. internuncius inter sponsum et sponsam, qui viro nimpham i. sponsam coniugit, pronubus, <pronu>ba idem, vel i. custos sponse* S 107v; družba, dzyevoslāmb, Swath *paranymphus* (sv. *paranympha*) R y₅; dzyevoslāmb, panycz *proculus i. petitor mulierum, i. qui petit donis coniugem alicui* S 124; Milosnyk, Panycz, navozenya, dzyevoslāmb *proculus* R B₅; – 2) 'starosta weselny' dzyevoslāmb *paranimphus, qui facit auspiciū nupciarum* SN 252.

DZIEWOSŁĘBIĆ 'swatać' dzyevoslābicz *procito, -are i. sepe petere* R S₃.

DZIEŻA 'drewniane naczynie do ciasta chlebowego' dzyeża *panistrum* S 106v i R y₃v (ml); dzyeża *artopta i. vas artificialiter operatum* R c₈v.

DZIEĆCIOŁ zool. dzyencol (!) *picus* S 115; dudek, dzyącyol *picus* R A₁; dzyącyol *picus* RN IVv.

DZIEKA 'modlitwa dziękczynna' chwała, dzyąka *hymnus i. laus dei cum cantico* R o₅v.

DZIEKOWAĆ dzyąkovacz *gratificor, -ari* R P₄; dzyąkovacz *regracior, -ari* R S₆v (md); chwalicz, dzyąkovacz *hymnio, -ire, laudare vel hymnos cantare* R P₅; vyznavacz, dzyąkovacz *confiteor, -eri* S 215v; vyznavacz, po-

vyedziecz, dzyąkovacz, Chvalicz boga *confiteor*, -eri i. *polliceri*, *promittere* R N₂v (mg); poczvyrdzacz, dzyąkovacz *affirmo*, -are R M₂v (md).

DZIĘKOWANIE chwałyenye, vyznavanye, dzyąkovanye, Spovyedz *confessio* R h₃ (mp).

DZIKI – 1) ‘nie oswojony – o zwierzętach’ dzyky vyeprz *aper* S 11v i R c₅v; dzyky vol, Baval *bubalus* {urus idem} R e₄; Baval, dzyky vol *urus* i. *bos silvestris* S 173v i R L₅; dzyky Cozyel *tragelaphus* i. *hircocervus* (bibl.) R J₆; Skalny, gorny a dzyky cozyel *caper montanus* RN V (por. Mu28 s. 39); dzika Coza *damula* RN IVv; dzika koza *vel* sarna *dorcas*, *caprea* idem (bibl.) S 45; Sarna, dzyka Coza abo Cozyel *ibex* ..., *caprea* ..., *dorcas* R p₃; dzyka koszka *ibex*, *caprea*, *dorcas* RN V; dzykye zwyerzą *fera dr omnis bestia* S 57v; dzykye zwyerzą *fera cessorius* (!) S 57v i R m₅ (mp) (por. Mym28, k. 26v i Mym41, k. 26: *Equus antecessorius* ...; *Fera* ... : BB uznał zapewne część pierwszego hasła łacińskiego z druku Mymera – niewyraźnie podzieloną – za należącą do hasła *Fera*); dzikyego vyeprza mięso *aprugna caro* S 12; dzykyego vyeprza mięso *aprugna caro* R c₃v (ml); – 2) ‘prostacki, barbarzyński – o ludziach’ dzyky, rurak *agrestis* i. *agricola* *vel* i. *execrabilis*, *implacabilis* S 6v; rurak, dzyky, polny *agrestis* i. *agricola*, *quasi stans in agro* R b₃; – 3) ‘satyr’ dzyky mąsz *miro* i. *mirator* S 91; dzyky mąsz *miro* R t₇ (por. Mym28, k. 28: *Miro*, Wyldman, Dżiky mąż). Zob. **DZIWIY**.

DZIRŻADŁO ‘uchwyt’ dzyrzadlo, vcho v dzbana *ansa* ... *dr auris*, *per quam cortina vel vestis suspenditur* ... *Unde ansula cortinam sustentat, vas levat ansa* R c₂. Zob. **DZIERŻEĆ**, **TRZYMAĆ**.

DZIŚ dzysz *hodie*, *adverbium temporis* R X₆v.

[**DZIURA**] zob. **DURA**.

DZIURLATKA zool. ‘ptak’ dzyvrlathka *aut* czeczethka *cirula* RN IIIv. Zob. **CZECZOTKA**.

DZIW – 1) ‘dziwoląg, potwór’ dzyw *vel* potwora *monstrum* S 92v i R v₁; – 2) ‘coś niezwykłego; cud’ vyelky dzyw *prodigium* S 124; vyelgy dzyw, czvdo *prodigium* {i. *magnum mirabile*} R B₅; czvda, dzyvy *portenta* i. *maiora signa, ut si* (?) *mulier pariat serpentem* R A₆ (mp). Zob. **ZNAMIONOWANIE**.

DZIWAŁO ‘coś godnego oglądania; widowisko’ dzyvadlo, dzywna rzecz *spectaculum* R G₃v (md); dzyvadlo, dzywna rzecz *spectaculum* (sv. *specto*, -are) R T₇.

DZIWI ‘dziki; zły’ zob. **DZIWIY**.

DZIWIĄCY SIĘ to słowo dzywyącego syą *pape*, *interiectio est admirantis* R Y₁.

DZIWIĆ SIĘ dzyvicz syą *intendo*, -ere R Q_{1v}.

DZIWISZ 'imię męskie' dzyvysh ... *item Dionysius est proprium nomen cuiusdam sancti doctoris* (sv. *Dionisius*) R k₁.

DZIWNY dzywnym vczynycz *mirifico*, -are i. *mirum facere* R Q_{7v}; dzywna rzecz *spectaculum magnum*, *res magna*, *digna admiracione* S 147v; dzyvadło, dzywna rzecz *spectaculum* R G_{3v} (md); dzyvadło, dzywna rzecz *spectaculum* (sv. *specto*, -are) R T₇; dzywney mądroscy *mirificus*, *qui facit mira* R t_{6v}.

DZIWOWAĆ SIĘ 'dziwić się' dzyvovacz syą *spectacula* (! – av. *spectaculum magnum*, *res magna*, *digna admiracione*) S 147v.

DZIWOWIDZA 'ten, kto coś podziwia; wielbiciel' dzyvovidza *nuro* (Erz: „*miro?*”) S 98v i R x_{3v} (ml); dzivovidza *nuro* (Erz: „*miro?*”) S 99.

DZIWY (lub **DZIWI**) 'dziki – o chorej tkance, wrzodach' Martwe, dzyvye myasso, gnyle *gangrena ex vulnere* R n_{5v} (md) (por. Mu28, s. 78 i Mym28, k. 39); *cangrena* dzyvye a martwe myasso (!) *circa vulnus crescens* R f₁ (md).

[**DZWON, DZWONIEC, DZWONO, DZWONYSZEK**] zob. **ZWON, ZWONIEC, ZWONO, ZWONYSZEK**.

DŹWIARSTWO 'żwir, gruby piasek' dzwyarstwo *tophus*, *lapis asper*, *qui de facili in arenam resolvitur* R J_{5v} (mg).

[**DŹWIERZE, DŹWIRZE**] zob. **ODŹWIRZNY**.

[**DŹWIĘCZEĆ, DŹWIĘK**] zob. **ŹWIĘCZEĆ, ŹWIĘK**.

E

EJŹE przetho, eyze *eia i. age*, ... *adverbium hortandi* R X₅; Eiyze *age* R X₃.

ELEKTARZ 'lekarstwo z roślin i cukru lub miodu' Electarz, Lanthkvarz *electuarium* R k₇ (por. lyanktwarz S 47). Zob. **MAŚĆ**.

[**ELEKTWARZ**] zob. **ELEKTARZ** 'rodzaj leku'.

ERFURD 'Erfurt, miasto niemieckie' Erfurd *Hercinofordia civitas* R o₃ (mp) (por. Mu28, s. 36.).

F

[FACELET, FACILET] zob. FACYLET.

FACHEL 'dymnik; otwór, którym uchodzi dym' ffachel, dymnycza, Cazub, komynek *fumigale* S 61v.

FACHLAR 'wachlarz; przyrząd do rozdmuchiwania ognia lub wiejadło' ffachlar, dymnycza *fumigale*, *flabrum* R n₃v (mg); vyeiaczka *vel* ffachlar *ventilabrum* (bibl.) R K₄ (md); ffachlar *flabrum i. ventus vel flatus venti* R m₇v; fachlarem poddymacz ogyen *flabro, -are* R P₁ (md); dącz ffachlarem na ogyen *ventilo, -are* R V₆v (ml); czo dmye fachlarem *ventilator*, <ventila>trix, qui frumenta ventilat i. purgat, vel qui flat pro igne augendo R K₄ (md). Zob. **ŁOPATA, OGANKA, OPAŁKA, PRZETAK, WACHLARZ, WIEJACZKA.**

FACHLARZ 'wachlarz; przyrząd do rozdmuchiwania ognia lub wiejadło' ffachlarz *flabrum i. ventus vel flatus venti* S 59. Zob. **OGANKA, WACHLARZ, WIEJACZKA.**

FACYLET 'chustka, ścierka' ffacileth, Scyeradło *sudarium*, *facitergium pro sudore extergendo* S 153 i R H₃; ffacileth *sabanum ... est idem quod mapa vel facitergium* R D₄v; ffacyleth *laniscus i. fasciola ex lana facta* R r₂; ffacylyeth *pannicella i. sudariolum* R y₃v (ml).

FACYLETEK 'chusteczka' ffacilethek *sudariolum* R H₃ (mp).

FAFERKRAUT bot. (Erz objaśnia: z niem. Pfefferkraut = cząbr) Cząbr, ffafferkrauth *thimbra herba i. saturegia* S 158v.

FAŁD ffald *plica* S 117v; ffald *vel* Shew *plica* R A₄; ffaldy abo szwy dzyalacz *plico, -are* R S₁.

FAŁDOWAĆ ffaldovacz *multiplicare vestem* R Q₈ (mp).

FAŁDOWANIE ffaldovanye *aut* Lono *sinus i. gremium, collectio vestis, laxitas quoque eius* R F₈v (ml).

FAŁDOWANY ffaldovana suknya *multiplica i. vestis multas plicas habens* R v₂v.

FALESZNOŚĆ 'kłamliwość, obłuda' ffalesznosc, omamyenye *fallacia* S 44v (av. *dolus*). Zob. **CHYTROŚĆ, ŁŻYWOŚĆ.**

FAŁSZYWY ffalsyvy posseł *pseudo angelus* R B₇v (md).

FAMUŁKA 'polewka, zupa z mąką' *farinarium* Skrzynią (!) mączna *vel cibus liquidus, qui facile glutitur i. sorbiciuncula* ffamulka, ffarmvska

R m_{3v} (ml); zvfka, polewka, ffamulka (lekcja niepewna; może „ffannulka” lub „ffarnulka”?) *offa iussulenta* R x₅ (md); ffanulka (!), ffarmvszką yescz {*i. cibum liquidum*} *sorbeo, -ere* R T₇. Zob. **DROBINA, FARMUSZKA, JUCHA, JUSZKA, ZUFKA.**

[FANT ‘zastaw’ – tak Erz; zob. FUNT].

[FANULKA?] ‘zupa’ zob. FAMULKA.

FARA ‘kościół farny; parafia’ *ffara parochia i. adiacens domus dei* S 108 i R y_{5v}.

FARARZ ‘ksiądz’ pleban, *ffararz pastor ecclesie, parochus idem* S 108v; *ffararz parochus* R y_{5v} (mg).

FARBA ‘kolor’ Crassa (? – ostatnia litera zamazana), *ffarba*, Barva, *ffortyl color* R g₈; Brvnathna *farba sanguineus color* S 136v; modra *farba blaveus color* S 20; modra *farba, barva blaveus color vel i. purpureus* R e₂ (mp); czyrvona *farba rubrica* R D_{3v}; Czyrvona *farba, Cynobr minium, genus coloris rubei* R t_{6v} (por. minia S 91). Zob. **BARWA, KRAS, MAŚĆ, MINIJA, RUBRYKA.**

FARBIERZ – 1) ‘rzemieślnik farbujący tkaniny’ *ffarbyerz tinctor* S 159v i R J₄; *ffarbyerz tinctor, infector idem* S 159v; *ffarbyerz infector, tinctor idem* S 74v; *infector i. maculator, venenator vel i. ffarbyerz* R p₇ (mg); – 2) ‘folusznik, wałkarz’ Cnap, *vyprawynek shath, ffarbyerz fullo* R n_{3v}.

FARBOWAĆ – 1) ‘barwić’ *ffarbovacz tingo, -ere i. ... colorare* R V_{3v}; *farbovacz inficior, -ari* (tak, bł. zam. sv. *inficio, -ere*) R Q₁; *tingens i. baptisans* abo czo *ffarbvye* R J₄ (md); – 2) ‘wybielać’ *ffarbovacz {candido, -are}*, *vypravyacz shati fullo, -are* R P_{2v}. Zob. **BARWIĆ, KRASIĆ.**

[FARMULKA?, FARNULKA?] ‘zupa’ zob. FAMULKA.

FARMUSZKA ‘polewka z mąki’ *farinarium* skrzynya mączna, *cibus liquidus, qui facile glutitur, vel i. sorbiciuncula* 2 Reg. 13, *ffarmvszka* S 56; *farinarium* Skrzynya (!) mączna *vel cibus liquidus, qui facile glutitur i. sorbiciuncula* *ffamulka, ffarmvska* R m_{3v} (ml); *ffarmvska, Jvszhka, zvfka iusculum, iusculum est ... cibus liquidus i. pulpamentum seu pulmentum minutatim concisum* R q₆ (mg; av. *ius, iutis*); *ffarmuska sorbicies i. sorbicio ... sorbiciuncula, liquidus cibus qui de facili deglutitur sic solet fieri de farina* (bibl.) R G_{2v}; *ffanulka (!), ffarmvszką yescz {i. cibum liquidum} sorbeo, -ere* R T₇. Zob. **DROBINA, FAMULKA, JUCHA, POLEWKA, ZUFKA.**

FARTUCH Szhorecz, *ffartuch limas* S 82; *Shorecz vel ffartvch limas* R r_{7v}; *ffartuch peniculus* S 110v i R z_{3v}; *ffartuch cinctorium* R g_{3v}.

FASA 'naczynie drewniane do przechowywania żywności, płynów itp.' ffasza *vas* S 165v; vynna fffassa *vel* Cadz *dolium* S 45; Cadz, fffassa, Cloda, hachtyl *doliarium* R k₂v (mp; av. *dolium*); fffassy *tina i. vasa vinearia* R J₄ (md); Mosszczove fassy *promulsidaria vasa* R B₆ (mg). Zob. **BECZKA, CEBR, SĄD**.

FAKA faska *tina* S 158v; ffaska *vasellum, vasculum* S 165v; Shafflyk, ffasska, vanna (? – może wyraz łac.) *ciminile, vas aquaticum ad ablundas manus* R g₃v; Myednycza, ffasska, Shafflyk *pelvis, vas ubi pedes lavantur* (bibl.) R z₃; vasska (wyraz niejasny; może to „wazka”?) *vasillum* R K₂v (md).

FIGA bot. – 1) 'drzewo figowe lub sykomora' sucha figa *carica, i. ... ficus sicce* R f₃v; plona fyga, Jalova morva, vyrzbye, Topola *sycomorus* (bibl.) R F₆; – 2) 'owoc drzewa figowego' zdłavyone figy, Vynne grona *palata, ... palate sunt masse, que de recentibus ficibus compingi solent, quas inter palas ad solem siccant* (bibl.) R y₂; wazel, związek fig *massa caricarum* (bibl.) R t₁ (md).

FIGURA 'kształt, postać; wizerunek; cyfra' Slycznosc, pyąknosc, ossoba, wzor, oblicze, przybyor, Csthalh, ocrassa, Czudnosc, postava, ffigura *species* R G₃; ffigura na monecy *nomisma* R x₂; ffiguri wselkyego pocztv *figure numerorum* S 58; ffiguri wshelkyego pocztv *figure numerorum* R m₇ (md); figuri wsselkyego pocztv *figure numerorum* RN (wykl. przednia) (por. Mym28, k. 43v). Zob. **WYOBRAŻENIE**.

[**FIJOLEK, FIOLEK**] zob. **FIJOLKA**.

FIJOLKA bot. 'fiolek' zolta ffyolka *flamea* (Erz: *flavea*) *viola, lutea idem* S 59; zoltha fyolka *flamea viola seu lutea* R m₈ (mg) (por. Mu28, s. 116); fyolky *viola i. herba odorifera* R L₁v; zolthe ffyolky *cheuri* (Erz poprawia na: *cheiri*) *dicuntur flores violarum citrini coloris* S 28v.

FILAR 'kolumna' phylar *pilastrum* S 115v; ffylar *pila* R A₁; ffylarem podeprzcz *pilo, -are eciam est parietem cum columna sustentare ne cadet* R R₆v (ml).

FILIPOW 'Filipowy, należący do Filipa; tu – pieniądz wybity na rozkaz Filipa' pyenyądz philipow *Philipeus nummus* S 114; phylipow pyenyądz *Philipeus nummus* R z₈ (mp) (por. Mu28, s. 198). Zob. **NOBEL, NUBEL, ROGATY, ZŁOTY**.

FLAK fflyak *omasus* R x₆; yelyto, krusska *vel* fflyaky *intestinum* S 76; ffłaky, yelyta *intestina* S 76; fflyaky volove *ozima intestina bovum dicuntur* (sv. *ozimum*) R y₁v. Zob. **DROBIA, DROBY, TRZEWA**.

FLANDERCZYK 'mieszkaniec Flandrii' fflānderczyk (!) *Morinus* R v₁v (mg) (por. Mu28, s. 30: *Morinus*, Flemmig, Flanderczyk; w Lex, k. 232: *Morini, populi Galliae Belgicae* Flandrowie).

FLASZA Sulnycza vel fflyasha, Lagvicza obba i. lagena, genus est calicis S 99; Svmnycza, Lagvyca, fflyassha obba R x₃v.

FLASZKA fflyasshka, Svmnycza lagena (bibl.) S 79; Svmnycza, fflaskka lagena (bibl.) R r₁v; fflaskka laguncula (bibl.) R r₁v; lenticula eciam fflyaska vel discus R r₄v (mg; av. lenticula); flaska soriscula, vasculum aque R G₂v; suriscula fflyaska pro aqua aut alio potagio infundendo R H₄ (mp); fflashka vas viatorium R K₂v (mh; av. vas); fflyasska viatorium vas R K₆v (ml); fflyashka viatorium vas R K₆v (mg).

FLEGMA 'śluz; plwocina; katar' flegma (Erz brak), plfaczka, Ryma pituita, morbus est ex catarro proveniens S 116v; Slyna, fflegma sputum i. saliva R G₄v.

FLIS 'flisak' remulcantes, navem trahentes abo fflyssove czo na trawczye robyą R C₆v (mg).

FOLGA 'ulga, pobłażanie – lub naśladowanie?' Crocz, ffolga, Naslyadovanye sequela R F₃v (ml) (por. Cervus: *Sequela* czog vel folga).

FOLGOWAĆ 'pobłażać; wspierać' ffolgovacz condescendo, -ere R N₂ (mp); rozvyżacz, ffolgovacz, popuscicz commuto, -are (sv. commutacio) S 32v; zyczicz, folgovacz faveo, -ere S 220v; folgovacz favere perversis idem est acsi ipse faceret R O₈ (mh; av. faveo, -ere); zyvicz, folgovacz foveo, -ere i. nutrire, calefacere S 221; pyastovacz, zyvicz, ffolgovacz, Shonovacz foveo, -ere R P₂. Zob. **PRYZYWALAĆ**.

FOLGOWANIE 'pobłażanie, laskawość' laska, folgovanye favor, amicitia ..., laus, auxilium, assensus ..., gracia R m₄ (mp).

FOLWARK 'posiadłość wiejska; zabudowania' ffolvarg allodium S 7v; Stodola vel ffolvarg allodium R b₄v; ffolvark predium i. possessio, villa, ager, fundus S 121v; ffolvarg {vel i. campus magnus} predium R B₂; dworzecz, ffolvark suburbanum predium S 152v; suburbanum dworzecz in villa, vel sub urbe villa, vel predium ffolvarg R H₂v (md) (por. Mu28, s. 27); predio, -are, prediis munire i. possessione, villa, agro, fundo, allodiis folvar-ky (Acc. plur.), campis R S₂v (mg). Zob. **DWOR**.

[**FORCZMYSZ?**] zob. **TORKMYSZ** 'bicz'.

FORMA – 1) 'wzór?' racio, respectus honoris, cura rei, familiaris via fforma (? – może wyraz łac.) vel Lydzba R C₄ (mp); – 2) 'ławka w kościele, stalle' fformy vel zamk stallum S 149; fformy wkorze coscyelnym stalla

R G₅ (mg); fformy wkorze *sedilia clericorum* S 141 (av. *sedile*); fformy wkorze *sedilia clericorum* R E₆v (mg; av. *sedile*); Lawky abo fformy coscyełne *subsella ecclesiastica* S 152v; Lawky abo fformy wcoscyełe *subsella ecclesiastica* R H₂ (md). Zob. **ZEDEL**.

FORNAL 'woźnica?; hak u dyszla? – tu prawdopodobnie w znaczu. *membrum virile*' lozar, fformal *veretrum*, *dr a vir, quia viri est tamen, vel quia ex eo virus emittitur, quia virus dr proprie humor fluens a natura viri* R K₄v.

FORSZLAG (lub **FORŚLAG, FORŚLAK**?) 'młotek' fforslyag *marcus*, *dr malleus, et est marcus maior quam malleus* R s₆v.

FORTYL 'podstęp' Crassa (? – ostatnia litera zamazana), ffarba, Barva, ffortyl *color* R g₈; ffortilnye, ffortilem *indirecte i. male* S 245 i R X₇v.

FORTYLNIE 'podstępnie, źle' ffortilnye, ffortilem *indirecte i. male* S 245 i R X₇v; ffortylnye *indirecte* (sv. *actio directa*) S 4v; ffortylnye *indirecte* (sv. *directe*) S 42v. Zob. **JAWNIE**.

FOSA 'rów przy murze obronnym' ffossa *antemurale, dr vallum* S 11. Zob. **PRZEKOP, WAŁ**.

FRANCOZA 'choroba weneryczna' *pusula, genus morbi* pryszcz *i. sacer ignis* pyekyelny ogyen, *morbus regius, gallicus* ffrancosa S 127; *sacer ignis* pyekyelny ogyen *est quidam morbus ..., pusula insanabilis. ... Dr eciam morbus comicialis aut regius vel gallicus quasi ffrancosa* (Erz brak) S 134v. Zob. **DYMIENICA, DYMNICA, KIŁA, KROSTA, OTOK, WRZODOWY**.

FRANCUZ 'mieszkaniec Francji' ffranczvs *Gallus* S 62v.

FRANCYJA (? – może wyraz łac.; por. Mu28, s. 31: *Gallia* ..., *Francuska* zyemya, *Francia idem*) *Gallia, francia idem* S 62v.

FRYBURG 'miasto niemieckie' ffriburg *Eriburgium* (! – tak za Mu28, s. 35; poprawna postać *Friburgum* występuje tu w indeksie) R l₃v (ml).

FRYJERKA 'kochanka; rozpustnica' myłosnycza, ffrierka, gamrathka *amasia* R b₆.

FRYJERZ 'rozpustnik' ffryerz *amasius* R b₆; ffryerz *fornicator* R n₁ (mp); gamrath, ffrygyerz *hovisator* R p₂v (mg).

FRYJOWAĆ 'cudzołożyć' ffryovac *fornicor, -ari i. meretricari* R P₁v.

FRYMARCZNIK 'handlarz' ffrymarcznyk *auctionarius i. mercator, qui res suas auget* S 16v; ffrymarcznyk *auctionarius* R d₃v (ml; av. *auctio*). Zob. **KRAMARZ, KUPCZYK, KUPIEC, PRZEKUPIEŃ**.

FRYMARCZYĆ 'handlować' ffrymarczycz *auctionor, -ari i. mercari* R M₅; przisporzicz, frymarczycz *augmento, -are i. amplificare* R M₅v; vmo-

vicz, vgodzicz, Skupicz, ffrimarczicz, odmyenycz, zamyenycz kupią *commercor,-ari* R N₁ (md); ffrymarczicz konyem *mangonifacio,-ere* R Q₆ (mp); rostucharz, czo frymarczy *mango i. mercator et proprie venditor equorum* S 86; czo konmy ffrymarczy *mango* R s₅v. Zob. **KRAMOWAĆ**, **KUPCZYĆ**.

FRYMARK 'handel, zamiana' odmyana, ffrymark, skupyenye *commercium* S 32; ffrymark, Skupyenye, vgodą, vmova, zamyona, Sprava *commercium* R h₁v; vgodą, vmova, targ, odmyana, zamyona, ffrimark *commercium* R h₁v (mg); ffrymark *ludiforum* S 84 i R s₂v (ml).

FRYSKI 'Fryzyjski' ffrysska zyemya *Frisia terra* R n₂v (md) (por. Mu28, s. 32). Zob. **FRYZ**.

[**FRYST**] zob. **FRYSZT**.

FRYSTOWAĆ praw. 'odroczyć sprawę sądową' ffristovac, odlozicz, odwloczicz *differo,-ferre* R O₂v; zavyessilych my, odlozily, ffrystowały *distulimus* R O₂v (ml; av. *differo,-ferre*) (por. Cervus).

FRYSZ (?) 'miasto niemieckie, dzis. Freising w Bawarii' ffrisich *Erisingum* (!) *civitas* R l₃v (ml) (zapewne błędnie przepisana przez Bartłomieja nazwa łac. ze słownika Murmeliusza, por. tamże s. 35: *Frisingum*, Frisingen, Frisch).

FRYSZT – 1) praw. 'zwłoka, odłożenie sprawy sądowej' odwłoka, ffrysht *dilacio iuridica* R i₈v (md) (por. Cervus); – 2) 'rozejm, przerwa w walce' ffrysht, przemyrze, gleyth *inducie sunt partes federis* R p₆v (por. Cervus). Zob. **ODŁOŻENIE**, **ODWŁOKA**.

[**FRYSZTOWAĆ**] zob. **FRYSTOWAĆ**.

FRYZ 'mieszkaniec Fryzji' phrysh *Frisius, Friso* R n₂v (md) (por. Mu28, s. 32: *Frisius*, Ein Fries, Fryz, *Friso idem*). Zob. **FRYSKI**.

FRYZAK 'miasto – zapewne dzis. Friesach w austriackiej Karyntii, słoweńskie Breže (zob. SSS VIII, s. 317)' phryzag *Frisacum civitas* R n₂v (md) (por. Mu28, s. 35: *Brisacum*, Brisach, Frysag; w indeksie postać *Brisantium*).

[**FUGOWAĆ**] zob. **WYFUGOWAĆ**.

FUKAĆ 'złorzeczyć, łąać' ffukacz, poclynacz *imprecor,-ari i. execrari, maledicere* R P₆ (mg; av. *importuno,-are*); ządac, Modlicz syą, ffukacz *imprecor,-ari eciam valde rogare bonum eventum* R p₅ (md; av. *imprecacio*); ffuca na myą *imprecatur mihi* (Erz: *me*) S 72v (av. *imprecacio*) (por. Słownik).

FUKANIE 'złorzeczenie' poklynanye, ffvkanye *imprecacio dr optacio mali* S 72v; ffukanye, poclynanye *imprecacio* R p₅ (md).

FUNDOWAĆ SIĘ 'opierać się na czymś' zavyeshon iest *vel* ffvndvye syą *pendet lex et prophete* (bibl.) S 229v; ffvndvye syą, zavyeshon iest, wthym zalezy *pendet lex et prophete* (bibl.) R R₅v (ml).

FUNT – 1) 'jednostka wagi' vaga, ffvnth *libra, pondus est XII uncia-rum et sunt XX solidi* S 81v i R r₇; gwicht, vaga, fvnth *pondus* R A₅v; pol fvnth *semilibra, selibra* S 141v i R F₁ (mg); poltora fvnta *sesquilibra* S 143; poltora ffvnth *sesquilibra* R F₅ (mp); poltrzecya fvnta *sextercium* R F₅v; Gwicht od XII funtow *pondo* S 119 (por. Mu28, s. 194); *talentum* ka-myen, *apud Romanos est pondus LXXII librarum i. funtow* S 155; – 2) 'zastaw, fant?' ffvnt *pignus* S 115v; ffvnth *pignus i. libra* R A₁ (mg). Zob. **ZAKŁAD, ZASTAWA**.

FURLON 'opłata, myto od fury, wozu' ffurlyon *vectigal ... i. tributum, quod vehitur aut datur de rebus vectis* S 166; targovy ffurlyon *vectigal est quod prestatutur de rebus, que venduntur in omnibus negociis mercium, a vehendis mercibus dictum* S 166; Czło, vozovy abo targovy furlyon, mytho *vectigal* R K₃. Zob. **CŁO, MYTO**.

FURMAN – 1) 'woźnica' ffvrman *vector* S 166 i R K₃; furman, vozny-cza *agitator* R b₂v; – 2) astr. 'gwiazdozbiór' ffvrman *Boetes, stella fixa in polo arctico, antecedens illas stellas, que figurant currum in celo* S 20. Zob. **WOZATARZ**.

FURMANIĆ 'powozić' ffvrmanycz *vecto, -are* R V₆.

FURMAŃSTWO 'zawód furmana; przewóz końmi' *velatura i. precium pro navigio* przewoss *vel i. qui vecturis vivit* ffurmanstwo R K₃v (ml).

FUTERTUCH 'grube sukno na podszewkę' ffvtertuch *subducticius pannus* S 152 i R H₁v (ml).

FUTRO 'skóra zwierzęca; obicie z desek?' ffvtro *fodrum, foderatura idem* S 59v; ffvtro *fodrum* R m₈v (mg); *forulus i. opidanus vel* ffvtro R n₁v (md).

FUTROWAĆ 'podszywać podszewką' ffutrovacz *subduco, -ere* R T₈.

FUTROWANIE 'drewniane obicie ścian' fvtrovanye *foderatura* R m₈v (mg); ffvtrovanye *loramentum {ligamen lignorum in edificiis}* (bibl.) R S₂; ffvtrovanye zdesk *tabulacio, asserum textura vel coassacio* R H₅ (mg).

FUTROWANY – 1) 'podszyty podszewką, futrem' ffvtrovana suknya *i. Shuba dupplois, vestis duplicata* R k₄v (md); – 2) 'obity drewnem, deskami' ffvtrovana scyana *tabulatum, paries ex tabulis vel pavementum ex lapidibus*, 3 Reg. VI (bibl.) R H₅ (mp); ffvtrovana scyana *tabulatum* (sv. *tabula*) R H₅; ffvtrovana scyana *tabulatum* R V₂ (mp; av. *tabulo, -are*). Zob. **DWOISTY, SOWITY**.

G

GABAĆ ‘dokuczać, dręczyć’ gabacz, drażnicz *irrito*, -are i. *provocare* R Q_{2v}; gabacz *impeto*, -ere i. *percutere* R P₆ (md); przycysnąć, gabacz *impeto*, -ere i. *accusare*, *invadere* R P₆ (md). Zob. **NAGABAĆ, PRZEGABAĆ, PRZENAGABAĆ**.

GABANIE ‘napastowanie, dręczenie’ gabanye, Czyrzpyenye, przycyskanye *impeticio*, *accusacio*, *invasio* R p_{4v} (md). Zob. **DRAŻNIENIE, PRZEGABANIE, PRZENAGABANIE, ZASMĘCENIE**.

GACE (Nom. plur.) ‘spodnia część ubioru’ Spodnycze, Gacze *subligaculum* S 152v; gacze {*bracce*} (sv. *campester* ..., *campestris*, *lumbaria*, *succinctoria*, *perizomata*) R e_{6v}.

[**GACIE**] zob. **GACE**.

GACNIK (lub **GAĆNIK**) ‘człowiek szyjący gacie’ gacznyk *braccarius*, <*bracca*>*ria*, *qui aut que consuit braccas* R c₃ (mp).

GAD ‘zwierzę pełzające; wąż’ *reptilis* gad ut sunt *serpentes et omnia animalia et vermes, quorum corpora repunt super terram* czo pozyemy lazy, ploza S 131.

[**GADACTWO**] zob. **GADACSTWO**.

GADACSTWO (lub **GADACZSTWO**) ‘wróżenie’ gadaczstwo po znamyenyv zyemye rzeczy przyslich *geomancia* R n₇ (mg). Zob. **CZAROWANIE, GUŚLENIE, GWIAZDOGUŚLNOŚĆ, OGNI-CZARSTWO, WIESZCZBA, WODNOCZARSTWO, ZAKLINANIE, ZIEMICZARSTWO**.

GADACZ – 1) ‘biegły w sztuce dysputowania’ gadacz *dialecticus* S 41v i R i_{7v} (ml); – 2) ‘wróźbita, wieszczek’ gadacz *divinator* S 44 (por. vyesczcz R k₂); vyatrovyecz, gadacz powyatrzny *aeromanticus* (sv. *aeromantia*) R b_{1v}. Zob. **CZAROWNIK, GUŚLNIK, WIESZCZEC**.

GADAĆ ‘dysputować’ gadacz *sylogizo*, -are R T₆; zgromadzić słowa ku gadanyv y dovođennyv rzeczy *vel* vymownye movicz y gadacz *silogiso*, -are R T₆ (md; av. *sylogizo*, -are). Zob. **DOWODZIĆ**.

GADAĆ SIĘ ‘dysputować; zadawać pytania lub zagadki’ gadacz syą *quero*, -ere i. *investigare*, *rogare*, *perscrutari* R S₅.

GADANIE ‘dyskusja, rozmowa; spór’ zadavanye, pithanye, gadanye, trudnosc, vantpyenye, wspora *questio* R C₃; obiczaye gadanya *vel* rozma-

vyanya *modi dicendi* S 92 i R t₈ (md); zgromadzić słowa ku gadanyv y dowodzenyv rzeczy *vel* wymownye movicz y gadacz *silogiso, -are* R T₆ (md; av. *sylogizo, -are*); zgromadzenie słów ku gadanyv *vel* dowodzenie *silogismus* S 143v; Zgromadzenie słów ku gadanyv y dowodzenyv, Gadka, Gadowna mova, ku gadanyv mova pospolv zložona, zgromadzona ku dovyedzyenyv rzeczy. Vymovne gadanye y słowa ku gadanyv, gadka *sylogismus* R F₆v (md). Zob. **DOWODZENIE**.

GADKA – 1) ‘problem, kwestia’ gadka *silogismus* S 143v; Zgromadzenie słów ku gadanyv y dowodzenyv, Gadka, Gadowna mova, ku gadanyv mova pospolv zložona, zgromadzona ku dovyedzyenyv rzeczy. Vymovne gadanye y słowa ku gadanyv, gadka *sylogismus* R F₆v (md); Gadka abo przymowka *problema* R B₄v; – 2) ‘zagadka; przypowieść, alegoria’ gadka, Cvnsth, Slachetnosc, ochotnosc, Crotophylya *facetia* R m₂; gadka, podobyenstvo, zadanye gadky *enigma* R l₁; trudne a tajemne gadky *enigmata* (sv. *enigma*) R l₁; zadavacz gadky *enigmatico, -are* {*obscure dicere*} R O₅. Zob. **ZASŁONA**.

GADOWNY ‘związany z dysputą, gadaniem’ Zgromadzenie słów ku gadanyv y dowodzenyv, Gadka, Gadowna mova, ku gadanyv mova pospolv zložona, zgromadzona ku dovyedzyenyv rzeczy. Vymovne gadanye y słowa ku gadanyv, gadka *sylogismus* R F₆v (md); mova pospolv zložona, Gadowna mova *silogismus* R T₆ (md; av. *sylogizo, -are*).

GAIC praw. ‘otwierać sesję sądową’ gaycz *bannio, -ire* R d₆ (mp) (por. Cervus). Zob. **GAJNY**.

GAJ gay, cyemny lyasz *nemus* S 97; cyemny gay, lyass, gąstwa wlyesye *nemus* R v₆; Cyemny gay, Lyasz, ląng, passyeka *lucus* (bibl.) R s₂v. Zob. **BOR**.

GAJDARZ ‘dudarz’ Gaydarz *ascaules vel utricularius* S 15 i R d₁v (mg).

GAJDY (Nom. plur.) ‘instrument muz., dudy’ gaydy abo Multhanky *ascaula* S 15; Gaydy, Bazany, Multanky *ascaula, musicum instrumentum* R d₁v (mg); Bazany, gaydy *chorus est genus musici instrumenti* (bibl.) R g₂v.

GAJNY praw. ‘gajony, prawidłowo otwierany’ gayny szand *bannitum iudicium* R d₆ (mp) (por. Cervus). Zob. **GAIC**.

GALARETA ‘zastygły wywar z ryb’ *gelatina galareta pisces congelati* nazymne rybi S 63v; Galaretha *galreda gelativa i. pisces frigidi post decoc-tionem* R n₅ (mp). Zob. **GALRETA**.

GALRETA ‘galareta, zastygły wywar z ryb’ Galretha *galreda* S 63; galretha *gelu in patina* R n₆ (mp). Zob. **GALARETA**.

GALICEŃSKI 'Galicyjski?' galiczenskye Crolestwo *galeatum principium i. armatum contra hostes sacri canonis – in prologo Regum* R n₅ (md) (bibl., tekst łac. zaczerpnięty z Mamotreptu: *Prologus super libros regum*; odpowiednik polski nie odpowiada łac. tekstowi – Mamotrept podaje, że *galea* to hełm. Bartłomiej zapewne połączył tu Mamotrept z Mu28, s. 30: *Galicia, ... vulgatur propter ... peregrinationem ad sanctum apostolum Iacobum compostellanum*, Kunigreich von galicen, Krolestwo Kalice<n>skye).

GAŁĄZKA gałaszka, vylk *aborigo* S 3; gałasska *aborigo* R a₂v (ml); rozczka, gałasska *ramusculus* R C₄v (ml); gałassky *sarmenta* R E₂v; vilko-vye *vel* gałassky *odcyathe aborigines* R a₂v. Zob. **LATOROŚL, ROZGA**.

GAŁĄŻ rozga, gałass *ramus* R C₄v; vcyatna gałass *recisus ramus i. rescutus* R C₅v (md); gałazy *rami* S 129. Zob. **LATOROŚL, WILK**.

GAŁĘZISTY 'rozgałęziony' gałazyeste, Lystovate drzevo *frondatum* (sv. *frondatus*) R n₂v; *tabulata, vide Calepi* gałaziste drzevo na shyrzą *sicut est terebintus* R H₅ (mg).

GAŁKA 'kulka; głowica kolumny' galka *vel* obyąslo *vel* myecz *sclepyvy epistilium est capitellum, quod supponitur columnne* (bibl.) R l₂v.

GAMRAT 'rozpustnik' gamrath *agapeta* R b₂; Gamrath *amasius* SN 252; Gamrath *leccator* (sv. *lecca*) R r₃v; gamrath *leno* R r₄; Smard *ganeo i. leccator in ganea {qui frequentat tabernas vel gamrath}* R n₅v; gamrath *surrianus* S 154v; gamrath *hovisator* S 70; gamrath, ffrygyerz *hovisator* R p₂v (mg); Gamrath, pasyrzyth, Byegvn *ardelio i. leccator {histrion, homo vanus}* R c₆v. Zob. **FRYJERZ, SMARD**.

GAMRATKA 'rozpustnica' Gamrathka *amasia* SN 252; gamrathka, *Curva theatrix mulier, lupanaria* R J₂v (ml); mylosnycza, ffrierka, gamrathka *amasia* R b₆. Zob. **ZWODZICIELKA**.

GAMRATOWSKI 'związany z rozpustą' dom gamratowsky *palestra ... locus luctationis* R y₂v.

GANEK 'krużganek; przybudówka – np. na dachu świątyni' ganek *ambitus i. circuitus templi vel alterius domus* S 8; okrągły wschod, ganek *wco-lo coclea* R g₆v; ganek *pinna est summitas ..., sed proprie templorum et murorum* R A₁v; ganek *pinnaculum ..., domus vel templi fastigium* (bibl.; sv. *pinna*) R A₁v. Zob. **KRUŻGANEK**.

[**GANIAĆ**] zob. **ZAGANIAĆ**.

GANIĆ 'oskarżać, krytykować' vynovac, ganyecz *culpo, -are* R N₅; potwarzicz kogo, ganyecz, Ssoczicz, Sromocicz *criminor, -ari {causari, contendere, iurgari}* R N₅. Zob. **POGANIĆ, PRZYGANIĆ, ZGANIĆ**.

GANIEBNIK 'oskarżyciel' ganyebnyk, Soczcza *criminator, falsus accusator* R i₁v (ml). Zob. **GAŃBIĆ, HAŃBIĆ, SOCZYĆ**.

GANIEBNY 'haniebny' Slovo popądlyve y ganyebne *racha, est interiectio affectum indignantis ostendens ..., et est hebreum* (bibl.) R Y₃v. Zob. **GAŃBIĆ, HAŃBA**.

[**GANIENIE**] zob. **POGANIENIE**.

GAŃBA 'hańba' ganba *insultacio* S 75v. Zob. **HAŃBA**.

GAŃBIĆ 'hańbić' ganbicz *insulto, -are* S 224. Zob. **HAŃBIĆ**.

GARB *struma proprie dr gibbus in dorso garb aut tumor in pectore Levi. 21 i. strues humorum aut gibbositas gusz* S 151v; *gibbus i. struma guss. Sed struma est tumor in pectore, gibbus in posteriori, sc. in dorso garb* R n₇v. Zob. **GARBATY, GARDZIL, GUZ, ZGARBIONY**.

GARBARZ 'rzemieślnik wyprawiający skóry' garbarz *coriarius* S 36v i R h₅v; garbarz *cerdo* S 26v i R f₈v; Garbarz *scitotomus i. cerdo, incisor corii* R E₅ (mg); gardarz (!) *gallicarius i. cerdo, qui in galla operatur* R n₅ (mp).

GARBATY garbaty (w oryg. wyraz przekreślony) *strumosus* R H₁. Zob. **GARB, GARŁOWATY**.

GARDLYNA 'snop słomy używany do pokrycia dachu czy ocieplania ścian' gardlyna *glossus* S 65v; Clocz przeclota, Gardlyna *glossus* R n₈v (md); słoma abo gardlyna, zdzbło, Rzzysko, Myrzwa, pazdzyerze *stipula* R G₆ (md) (por. czyrznysko, zdzbło S 150). Zob. **KŁOĆ**.

GARDŁO *gardlo guttur est pars colli* R o₂; *vdavicz, zarznącz gardlo iugulo, -are i. iugulum incidere* R Q₃; *glandula* czopek *wgardlye sinanche idem, tuber porcorum vel i. Scrob* (sv. *angina, dr tumor faucium seu inflacio gutturis, morbus est acutissimus, quo fauces auguntur et strangulant, qui eciam dr consilla seu squinancia, qui sic ab nuperitis vocatur*) S 10; czopek *wgardlye, slinogorz angina* R c₁; czopek *wgardlye sinanche, angina* S 144; *Slynogorz vel Czopek wgardlye sinanche, angina i. squinancia* R F₇v (md); Zob. **GARŁOWATY, ODGARDLNY, PODGARDLE, PODGARDŁEK**.

GARDZIĆ – 1) 'pogardzać' gardzicz, odrzucicz *refuto, -are* R S₆v; – 2) 'być dumnym?' oponcza *penula i. pallium {vestis consularis seu pallius eciam}*... *Unde 2 Timo. IV dicit apostolus: Penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum et libros ... Hec penula secundum Haimone data fuit patri Pauli in insigne a Romanis quando susceptus est in socium et civem romanum. Unde et Paulus se civem romanum appellat. Penula*

*enim erat vestis consularis qua induebantur consules rhomani ingredienti-
curiam. Hanc autem penulam sive vestem Paulus post mortem patris ob re-
cordationem sibi retinuit {vel Gardzyel} R z₄ (gardzyel – jest to zapewne 3.
sing. praeteriti od „gardzić” ‘być dumnym’; por. Sławski SE I, s. 257-258).
Zob. GARDZINA.*

GARDZIEL – 1) ‘języczek’ yagoda, gardzyel *uva eciam dr illud car-
neum, quod in fine palati circa fauces est ... et est vocis moderatrix* S 174v;
– 2) ‘arteria – żyła; choroba gardła (?)’ gardzyel *arteria* (sv. *arteriaca est
passio gutturi*) S 14v; staczywna zyła, zyła oddysshna, odgardlna *vel i.
gardzyel* abo pulss *vel* przedech *arteria* R c₈v; gardzyel *vel* guss *struma*
R H₁. Zob. GARDZIL.

GARDZIELNY ‘będący częścią gardła’ *uva* yagoda gardzyelna *vel est
morbus staphiles* R L₅v (md).

GARDZIL ‘guz na szyi, wole’ gardzyl *vel* val (?) *struma, vitium guttu-
ris, tumor vel morbus sub gutture* S 151v. Zob. GARDZIEL, WOŁOWY,
WRZOD.

GARDZINA ‘bohater, siłacz’ Nasylnyeyshy gardzyny (Nom. plur.) *ti-
tanes ... sunt fortissimi viri {illuminantes mundi sua probitate}* (bibl.; sv. *ti-
tan*) R J₄v. Zob. GARDZIĆ, OBRZYM, STWOLIN.

GARŁOWATY ‘mający wole na szyi lub zniekształcone gardło’ gar-
lovathy *strumosus, qui habet strumam* S 151v. Zob. GARBATY,
GARDŁO, GARDZIL.

GARNAĆY SIĘ Garnączy syą, cysnączy *irruens* R q₃v (ml).

[GARNAĆ] zob. NAGARNAĆ, OGARNAĆ.

GARNCARZ garnczarz *figulus i. ollarius* S 58v; garnczarz, Zdun *figulus*
R m₇; garnczarz, zdvn *ollarius* (sv. *olla*) R x₆; garnczarz, zdvn *testarius, qui facit
testas {i. ollas}* R J₂; Garnczarz czo kachlye vybyya abo ryye *plastes* R A₃ (mp).

GARNCOWY (przymiotnik od „garniec” ‘miara pojemności’) konew
garnczova *ciatus, parvus ciphus ad bibendum, tertia pars sextarii* (bibl.)
S 28; Corczak, Czasha, Conew garnczova *ciathus* (bibl.) R g₂v.

GARNCZANY ‘ułożony z garnków?’ Garnczana gora *mons pharetra-
tus* S 93; garnczana gora *mons pharetratus* R v₁(md) (Erz poprawia na
„sarnczana” lub „tarnczana”; por. Mu28, s. 21: *Mons pharetratus, ita laco-
bus Vuimphelingus nominat*, Der Kochersberg, Sarczana gora; zob. też
Wstęp, s. 39). Zob. GORA.

GARNEC – 1) ‘naczynie’ myedzyany garnecz *cucuma dr vas eneum*
S 38 i R i₂v; tegel myedzyany, zelazny garnecz, rynka *lebes, cacabus coqui-*

nalis ..., *lebeta idem* (bibl.) S 80; myedzyany garnecz, panvicza, Rynka, Tregyel *lebes {tripes}* (bibl.) R r₃v; *tudicula, coclear* varzącha *qua exprimitur in olla* czo pokyva abo shvmvye wgarnczv *vel instrumentum, quo signa vasis imprimuntur* R K₁ (md); – 2) ‘miara pojemności’ czvyertna (!), vyer-tel, garnecz *quartanus i. quartus vel urna* S 128; *quartale* Lagwycza *vel urna* Garnecz, vyrtel, Czwyerthnya R C₂v (ml); vyadro, Czvyrtnya, vyrtel, Garnecz (Erz bł.: „garnyecz”) *urna, quartarius idem* S 173v; pol garncza *metreta ...*, *mensura liquidorum* S 90v; pol garncza vyna abo Czwyerthnya zytha *metreta* R t₅v (md). Zob. **MIARA**.

[**GARNIEC**] zob. **GARNEC**.

GARNYSZEK ‘garnuszek’ garnysek (!) *seriola* R F₄.

GARŚĆ – 1) ‘pięść’ garscz, pyąsthka *pugillus* R B₈v; – 2) ‘niewielka ilość’ kyta, garscz *Inv stupa* R H₁v; garscz, snopczech *manipulus est segetis quantum manus capere potest* R s₆.

GAWRON zool. *Gawron cirus* RN IV; *gawron graccus, cirus vel monedula* RN IV.

[**GĄBKA**] zob. **GĘBKA**.

GĄSIOR zool. *gąssyor anser* R c₂; *gąssyor anser* RN IIIv. Zob. **GEŚ**.

GĄSKA zool. ‘gąsienica’ wąszyenycza, gąszka *eruca, vermis frondium* S 52; Lysska, wąssyenicza, Gąsska, Mshicza *eruca* R I₃v. Zob. **WĄSIONKA**.

GĄSZCZ ‘zarośla, gęstwina’ gąszcz *dumetum, spina vel spinarum collectio* S 45v; gąszcz, gąstva *dumus* S 45v; gąszcz *dumus* R k₄v. Zob. **GĘSTWA, GĘŚCIEJEĆ**.

GĄŚĆ ‘grać na lutni’ gądą *Seraphin citarisant* SN 176v; *Seraphin* go-raiący (Nom. plur.) *citarisant* Gądą RN (wykl. tylna). Zob. **GĘDZIEC**.

GBIT (z niem. Gebiet) ‘obwód, okręg, powiat’ gbyth, obyasd, povyat *districtus* S 44; Gbyth, povyat, obyazd, ocolycznoszcz *districtus* R k₂ (md); *gbith territorium* S 157; *gbyth territorium* R J₁.

GBUR ‘wieśniak’ kmyecz *agrarius i. rusticus, qui colit agrum {qui agrum possidet}* gbur R b₃; Syodlak, chlop, gbur *rusticus* S 134v; chlop ze wsy, gbur, Syodlak, vyessnyak *rusticus* R D₄; Gbur, oracz *rurigena* R D₄. Zob. **RURAK**.

GBURKA ‘wieśniaczka’ gburka *rustica* R D₄ (por. Syodlaczka, vyesnyaczka S 134v).

GDAKAĆ gdakacz *gallinarum crispere* SN 257 i RN Vv; gdakacz, ko-kacz *gallinarum est crispere* (!) (sv. *grunio, -ire*) R P₄; gdakacz *gracillo, -are* R P₄ (mg).

GDAKAJĄCY 'gdaczący' gdacayący *gracillans* R o₁ (md).

GDĄŃSK 'miasto' Gdansk *Gedanum civitas* R n₆ (mh; av. ge).

GDY gdy, kyedi *quando* R Y_{2v}; gdy nychyby natura *natura non errante* S 96v; gdy kapye *distillatim i. guttatim* R X_{4v}; gdy syą zathacza *torpens caput* R J_{5v} (ml); gdy przestanye wrzez *deferbeo, -ere* (bibl.) R N₆ (md); gdy czo vykypi, viclokocze *ebuliens* R k₅ (md); gdy drga a myecze syą *palpitans piscis i. movens* R y₃ (mg); czo syą skubye gdy wstaye zloza *tetrico, -are* (bibl.) R J₂ (mp; av. *tetricus ... tetricat, quotiens quis surgendo pigrescit*); gdy costhkamy myecze abo giga *tesseratus ludus* R J_{1v} (ml); gdy syą wrzod zbyera *suppuracio* R H₄ (mg); gdy syą wrzod zbyera *suppuracio* R V₂ (mg; av. *suppuro, -are*); *succiduntur genua* gdy syą zgynaia *quando cadunt a lassitudine* R H₃ (mg; av. *succidius*). Zob. **KIEDY, NIEGDY, NIGDY**.

GDYŻ bovi<e>m, gdisz *quoniam quidem* R Y₃.

GDZIE yestly gdzye *sicubi* R Y₄; Bogate kramy, gdzye korzenye przedaya *speciarius vicus* S 147v; Bogate Cramy, gdzye corzenye przedavaya *speciarius vicus* R G_{3v} (mg) (por. Mu28, s. 29); gdzye sshaty chovaya *vestiarium* S 169; gdzye sam kto moze byegacz *pervius i. perambulabilis, penetrabilis* R z₆ (md); Cupyeczh, Cramarz aut Cortisan *questuarius, qui questu vivit, sicut mercator {et qui querit elemosinas}* czoby gdzye wzyacz} R C₃; dachova croplya *stiricidium, stilla cadens vel locus ubi stille cadunt* gdzye capye R G₆; capalicza *stillicidium dr stilla cadens vel locus ubi stille cadunt, vel locus a quo vel per quem cadunt* gdzye kapye descz, dachowka R G_{5v}; *pronomen* ktore cladzyemy na ono myescze, gdzye myalo bicz *nomen*, Namyastek, zamyona RN (wykl. przednia); *pronomen* zamyona, Namyastek *in grammatica*, ktore cladzyemy na ono myesscze, gdzye myalo bicz *nomen* R B_{5v} (md); *epicenum genus* zamyeshany rodzaj, gdzye nyemozemy rozeznacz, yesthly tha abo ona rzecz iesth *vt sunt passer, aquila, milvus* RN (wykl. przednia); *epicenum i. promiscuum genus* pospolyty, zamyeshany rodzaj, gdzye nyemozemy rozeznacz, yestly ta abo ona rzecz iest *vt hic passer, hec aquila, mustela, milvus* R l_{1v} (md). Zob. **NIGDZIEJ**.

GELŃ (?) zob. **GIELŃ**.

GERMANIJA (?) germania (? – może wyraz łac.) *Thevtonia* R J₃ (mg).

GERWISZ zool. (z niem. Gerfisch, 'ryba morska') *Gervisch aniger piscis* S 10v; *Gervissh aniger* RN III (por. Mu28, s. 91: *aniger ...*, Geruisch – bez odpowiednika polskiego; Bartłomiej przejął wyraz niemiecki).

GĘBA 'usta' polna *gąba bucea* S 20v; *gamba bucca i. os, ... cibos capiens* R e₄. Zob. **GĘBKA**.

GĘBATY 'mający wielkie usta lub twarz' *gambathi buccatus, qui habet buccas ultra modum magnas* R e₄.

GĘBKA – 1) 'mała gęba, usta' *gąmbka buccella ... parva bucca* R e₄; *bucea* polna *gąmbka vel i. bolus, quem nutrices ponunt infantibus in os. Vel i. liniamentum ex filis, quod in ulcus immittitur a medico, ut in fistulosis* Cnoth R e₄ (md); – 2) zool. 'gąbka, zwierzę morskie' *gąmbka spungia apta ad tergendum* S 149 i R G₄v; *gąmbka morska spongia* R G₄v (ml); *gąmbka, vyechacz penicillum ... i. molle genus spongie ad tergendos humores et scutellas* R z₃v; *gąmbką vycyeracz spongio, -are i. spongia vestem aut tunicam extergere* R T₇v (mg). Zob. **GĘBA**.

GĘDZIEC 'grajek, lutnista' *gądzycz, Skrzypecz fidicen* S 58; *Skrzypecz, gądzycz fidicina citharista, qui cum fide canit ..., fidicen* R m₆v; *gądzycz corocitarista* R h₆ (mg); *gądzycz, Luthnyk chelius* R g₂ (mh; av. *chelis*); *Luthnyk, gądzycz citharista* R g₅; *organysta, Spyevak, gądzycz, czo pocysha, gądzycz psaltes dr peritus in cithara vel organo* (bibl.) R B₇v. Zob. **GĄŚĆ**.

GĘGAC *gągacz auarum nugire* SN 257 i RN Vv.

GĘSI *koczyecz vel chlyew gąszy chenoboscion grece, locus ubi anseres et auce aluntur* S 27; *Cocyecz, Gąssy chlew chenoboscium* R g₂ (md); *gąssy chlew vel Cocyecz cenoboscium vel cenoboscion* R f₇ (md) (por. Mu28, s. 134: *Chenoboscion*, *eyn genszstal*, *Gęszy chlew*; toż Mym28, k. 31); *gąssye abo kacze nogy palmipedes* R y₃ (mg).

GĘSIOPAS 'pasterz gęsi' *gąsyopasz auxo* S 17; *gassopass (!) auxo* R d₅ (md).

GĘSTO *gąsto, valnye globatim i. cumulatim, spissim* RX₆; *gąsto vczy-nycz denso, -are i. spissare* R O₁.

GĘSTWA 'zarośla, gęstwina' *gąszcz, gąstwa dumus* S 45v; *gąstwa dumetum {locus spinarum}* R k₄v; *gąstwa densetum* R i₆v (mp); *cyemny gay, lyass, gąstwa wlyesye nemus* R v₆; *gąstwa, Chrosth afumentum i. dumetum* R b₂; *Lom, gąstwa, cyemnosc condensum, obscuritas in silvis* R N₂ (mp; av. *condenso, -are*). Zob. **GĄSZCZ**, **GĘŚCIEJEĆ**.

GĘSTY *rzecz gąsta aspaltum, coagulatam quasi bitumen circa lapides* R d₂ (mp).

GĘŚ zool. *Gąss auca* RN IIIv; *gąszy pascz auxo, -are* R M₅v (mg). Zob. **GĄSIOR**, **GĘSI**.

GEŚCIEJEĆ 'gęstnieć' gąscyciecz *dumo,-are i. spinare { ut ager}* R O₄. Zob. **GAŚZCZ**, **GEŚTWA**.

GEŚLI (Nom. plur.) 'instrument muz., gęśle' gąssly, Svrma *tibia est quoddam musicum instrumentum, quia primum de cervinis et gruinis tibiis et cruribus hinulorum fieret* (sv. *tybia*) R J₃v.

GIĄCY 'giętki, gnący się' gybkye, ggyące *lentus i. flexibilis ut lenta salix* R r₄v; hengovacz {*remissum, flexibilem facere*} gybkye, ggyące drzevo (Nom. sing. lub Acc. sing.; sv. *lento,-are*) R Q₄. Zob. **GIBKI**.

[**GIĄĆ**] zob. **GIĄCY**, **NAGIĄĆ**, **PODGIĄĆ SIĘ**, **UGIĄĆ SIĘ**, **ZGIĘTY**, **ZGINAĆ SIĘ**.

GIBKI 'giętki, gnący się' Sklonny, gybky *flexilis* R m₈ (mh; av. *flexibilis*); gybkye, ggyące *lentus i. flexibilis ut lenta salix* R r₄v; hengovacz {*remissum, flexibilem facere*} gybkye, ggyące drzevo (Nom. sing. lub Acc. sing.; sv. *lento,-are*) R Q₄. Zob. **GIĄCY**.

GIBKOŚĆ 'zwinność, sprężystość' gypkosc, czirstwosc *agilitas ... facilitas ad agendum* S 6v.

GICZEL 'część nogi; udo lub kość goleniowa' golyen, gyczel *crus* S 37v i R i₂. Zob. **GOLEŃ**, **LYST**.

GIELŃ (lub **GELŃ**?) 'skorupa, twarda warstwa wierzchnia' (Erz: „glen, kawał chleba”) Skora chlyebova *crusta vel crustula dr exterior cortex panis, crusta eciam dr exterior pars eorum, que non comeduntur, ut vitri, marmoris, ligni geln (!)* S 37v. Zob. **KRSZYNA**.

GIELK 'zgiełk, hałas' gyelk, Thlvm *strepitus i. frequens populi sonitus vel tumultus* R H₁; gyelk, zmyeshanye, krzyk, czyzdzba *tumultus {sedicio}* (bibl.) R K₁; gyelk, tlvm, colatanye dzyalacz *strepo,-ere i. sonum facere* R T₈; gyelk, krzyk dzyalacz, zamyeshanye dzyalacz, czyzdzba *tumultuor,-ari i. tumultum facere* (bibl.) R V₅.

[**GIĘCIE**] zob. **ZGIĘCIE**.

GIL zool. Gyl *apagus* R c₃v (ml); gyl *apagus* RN IIIv; Gyl *larus* RN IV.

[**GINAĆ**] zob. **ZAGINAĆ**, **ZGINAĆ**.

GISZNIK (lub **GIŻNIK**) 'kielbaśnik' gysznyk (Erz czyta: „czysznyk" 'ciśnik') *farcinator, qui facit farcimina* S 56; gysznhnyk *farcinator* R m₃v (ml) (por. Słownik: *farcinator*, gisznik, wurstmacher – w edycji z 1566 r.: giżnik). Zob. **GIŻA**.

GIŻA 'część nogi zwierzęcia, udo; szynka' Gyza, Soldra *petaso* S 112v; Sholdra, gyza *petaso i. perna porci* R z₆v; polecz, gyza, Sholdra *perna i. petaso, sc. baconus vel baffa porci* R z₅v. Zob. **GISZNIK**.

[GLAŻNY] zob. NIEGLAŻNY.

GLEJT – 1) 'list żelazny' gleyth *quidagium* S 128 i R C₃ (mp); gleyth *conductus salvus* R h₃ (md); gleyth *salsus conductus* (sv. *commeatus belliscus*) R h₁v ; – 2) 'rozejm, przerwa w walce' przemyerze, gleyth *inducie, partes federis* S 74; ffrysht, przemyrze, gleyth *inducie sunt partes federis* R p₆v. Zob. FRYSZT, GLEJTOWNY, ODŁOŻENIE, ODWŁOKA.

GLEJTNIK 'członek eskorty?' gleythnyk *conductor*, <a> *conducere dr ille, qui rem aliquam ab aliquo data mercede vel promissione accipit utendam nayancz ut fundum, predium, domum, ita quod sibi licet uti et habitare in re conducta* S 33v. Zob. GLEJTOWNIK.

GLEJTOWNIK 'członek eskorty' czo odvozi na vozye *vel* gleytownyk *conductor* R h₂v (md); gleytownyk, nayemnyk swego domv *conductor* R h₃ (md). Zob. GLEJTNIK.

GLEJTOWNY 'glejtowy, dotyczący przepustki' gleytowny list *litera publice fidei* S 82v; gleytowny lyst *litera publice fidei* R s₁ (mg) (por. Mu28, s. 192: *Litterae publicae fidei*, eyn geleids brieff, Gleytowny list).

[GLEŃ] zob. GIELŃ 'skorupa, twarda warstwa wierzchnia'.

GLINA glyna ze słomą ku lyepyeniv *aceratum lutum* R a₃ (mp; av. *aceratus*); glyna ze słomą ku lyepyeniv *aceratum lutum paleis infectum, paleis immixtum ad tuguria facienda* R M₂v (ml; av. *acero, -are*); Byala glyna *leucargion* R r₅ (md); Lyepicz glyną *glebo, -are* R P₃v (md).

GLINARZ 'lepiący z gliny' glynarz *argillator i. operator in argilla* (sv. *argilla*) R c₇. Zob. GLINIARZ, LEPIARZ.

GLINIANY glynyane (Nom. plur.) ... *vasa terrea fictilia vocantur* (sv. *fictilis*) R m₆.

GLINIARSTWO 'zajmowanie się obróbką gliny' glynyarstwo *cenofactoria ars est illorum, qui operantur de ceno i. luto* R f₇v.

GLINIARZ 'lepiący z gliny' glynyarz, lyepyarz *cenofactor* R f₇v (ml). Zob. GLINARZ.

GLISTA zool. 'robak, pasożyt ludzki – a także dżdżownica' glysty *ascarides sunt vermes ventris et intestinorum* S 15; glysty (2x) *lumbrici vermes sunt in ventre seu in lumbis ... vel dicuntur vermes terrestres a lubricate dicti* S 84; glysty *lumbrici* (sv. *lumbricus*) R s₃; glysty *tinea terrestris, tinea rotunda vel longa i. lumbrici vermes* S 159v; glysty *tinee sunt vermes ... i. lumbrici terrestres* S 159v; glysty *tinee ... i. lumbrici ventris vel terrestres, longa et rotunda* R J₄ (mg); morzenye od glisth *vermina dicuntur dolores corporis ... quasi vermes scindere videtur* S 168; morzenye, gryzyenye od

glystow *verminacio in ventre* R K₅ (mg); ma glysty (Erz bł.: „na glisty – scil. cierpieć, *verminari*”) *verminatur i. torquetur* (sv. *verminacio*) S 168; glysti ma *verminatur* R K₅ (mg; av. *verminacio*) (por. Mu28, s. 80: *Verminari ...*, Dye worm haben, Glisty myć).

GLOZN ‘kostka u nogi’ *glyozn talus ...*, *unde est postrema pedis pars* R H_{5v}. Zob. **KOSTKA**.

GLOZNA ‘kostka u nogi’ długa suknya do glyozn, rozlyczney barvy *talaris tunica* (bibl.) R H₅ (mp). Zob. **KOSTKA**.

GŁOŹNI (lub **GŁOŹNY**) ‘dotyczący kostek u nóg? – tu o żyłę’ *glyozn-nya*, panyenska zyla *zaphena vena* R L_{6v} (md).

GŁOŹNIK (?) ‘pochlebca’ *gloznyk*, *pochlypecza* *adulator*, *dr qui blanditur*, *sc. locutor ore et non corde* R b_{1v}.

GLADKI ‘wygładzony, równy; bez zarostu; miły, łagodny; delikatny, piękny’ *glathky gracilis* S 65v; *gladky gracilis* R o₁ (mg); *gladky {in facie sicut mulier} glaber i. ... imberbis* R n₈; *gladky*, *toczony*, *vstrugany* *tornatilis* (sv. *tornus*) R J_{5v}; *gladky levis i. planus* S 81; *gladky*, *Łagodny*, *dobrothlyvy lenis i. suavis, mitis, planus, mansuetus* R r₄ (mp); *gladky*, *yasny* *lympidus* R r₈; *gladkye* *tynkovanye* na mvrze abo na scyeny *tectorium illimentum* R H₆ (mg); *glabro,-are i. glaber fio ...*, *gladkym* *bicz quasi mulier imberbis* R P_{3v} (ml); *gladkym* *vczynycz deglabro,-are vel depilare* R N_{6v} (mg); *vblagacz*, *oblagodzicz*, *vglaskacz*, *zmyakczicz* (!), *dobrotlyvim* *vczynicz*, *gladkim lenio,-ire* R Q₄; – *gladkye tornatiles mannis aut facies* R J_{5v} (ml; av. *tornus*); *gladkye tornatiles manus aut facies* R V_{3v} (md; av. *torno,-are*). Zob. **HEBLOWANY**, **OCIOSANY**, **UGŁADZONY**.

GLADKO *gladzicz*, *heblyovac*, *gladko* *vcyosacz levigo,-are i. planare {cartam complanare, polire}* R Q_{4v}; *oblo* *vczynicz*, *yasno*, *gladko* *vczynycz limpido,-are i. ... rotundare, clarificare* R Q₅.

GLADKONOGI ‘płaskostopy’ *glatkonogy planci, qui vola carent* S 117 (por. Mu28, s. 63); *gladkonogy planipes i. planos habens pedes {vel mimus, gracilis}* R A₃.

GLADZIĆ *gladzicz*, *heblyovac*, *gladko* *vcyosacz levigo,-are i. planare {cartam complanare, polire}* R Q_{4v}; *gladzicz polio,-ire* S 230v; *gladzicz*, *viczsudzicz*, *vypravyacz* *zbroią* abo *myecze vel vcyoszacz polio,-ire* R S₁; *toczicz*, *gladzicz*, *strugacz torno,-are* R V₄; *gladzicz* *nyerowne rzeczi plano,-are* R S₁ (mg). Zob. **UGŁADZIĆ**, **WYGŁADZIĆ**, **ZAGŁADZIĆ**, **ZGLADZIĆ**.

[**GLADZONY**] zob. **UGŁADZONY**, **WYGŁADZONY**, **ZGLADZONY**.

GLASKAĆ glaskacz *mulceo*, -ere S 227; glaskacz *mulceo*, -ere R Q₈; glaskacz *blandior*, -iri S 212 (por. Lagodnye movicz R M₆). Zob. **UGLASKAĆ**.

GLASKANIE vlaganye, glaskanye *lenimen* R r₄.

GLĄB – 1) 'łodyga, pęd roślinny' gląmb *caudix* R f_{5v}; gląmb *tirsus*, dr *generaliter omnium olerum vel herbarum medium frutex* R J_{4v}; odnogy, odmłotky na gląbye *cime* S 27v; – 2) 'głąb roślin kapustnych' gląmb *maguderis vel maguder*, *tirsus abscisus a caulibus* S 85v; Gląmb *maguderis* R s_{4v}. Zob. **PIEŃ**.

GŁĘBOKI nyssky, głąboky, pokorny *bassus* S 18; nyssky abo głąmboky *bassus i. non altus* R d₇; *sententia* zupełnosczy movy, vmysl *voluntas i. Sądzenye, zrozvmyenye*, głąmboky smysl, zapovyedz, pomsta R F_{2v}; głąboka misza *gabata* S 62v; Missa głąmboka *gabata, vas concavum, edulii aptum* R n_{4v} (md); głąmboka puszcza *interiora deserti* R i₇ (mp; av. *desertum*); głąmbokye morze *profundum dr mare altum* R B₅.

GŁĘBOKOŚĆ bezdno, oblok, przepaszcz, głąmbokosczy *abyssus* (bibl.) R a₂; dno, głąmbocosczy, dno *fundum* R n₄. Zob. **NIEOGARNIENIE**, **NIEZMIERNOŚĆ**.

GŁOD glod *vel* drogosczy *caristia* S 23; drogosczy, glod *caritas i. inopia, rerum penuria* R f_{3v} (ml); glod *inedia, paupertas in ede, fames* S 74 (por. nyedostatek R p_{6v}).

GŁODNY glodny *famelicus i. esuriens, ieiunus* R m₃.

GŁOG bot. – 1) 'krzew' glog *cornus* S 36v; glog *vel* Grab *ornus* S 103v; glog *vel* Grab *ornus, arbor* R x₈ (md); Cyerznye, glog *spina* R G₄; – 2) 'owoc' glog *cornum, cornus idem* S 36v; glog *cornum i. fructus illius arboris* (sv. *cornu*) R h_{5v}. Zob. **TARNKA**.

GŁOGOWY bot. glogove drzevo *palamurus* S 105v i R y₂ (md) (Erz uważa *palamurus* za błąd i poprawia na *palmirus*, a Słsr mylnie uznaje oba te wyrazy za zapisy BB – zob. t. VII (52), sv. *palmyrus*; natomiast hasło *palamurus* cytuje za J. Rostafińskim, *Symbola* I. Słstp sv. głóg podaje z innego źródła odpowiednik łac. *palimurus*. Z kolei SP XVI w. sv. głogowy powtarza zapisy łac. za Erz, sugerując przy tym błędne znaczenie wyrazu „głogowy” u BB – zam. „palmowy”).

GŁOS gloss *vox* R L_{4v}; cyenky gloss *discantus* R k_{1v} (ml).

GŁOSEK 'głosik' glosek *sonulus, parvus sonus* R G_{2v}.

[**GŁOSIĆ**] zob. **OGŁOSIĆ**.

GŁOŚNOŚĆ glossnosczy *sonoritas* R G_{2v} (ml). Zob. **BRZNIENIE**, **ŻWIĘK**.

GŁOŚNY Brznyący, glossny *sonor, vehementior sonus* R G₂v (ml); glosny *canorus i. dulcis, suavis cantu gratus* R f₁v. Zob. **JEDNO-GŁOŚNY, ROZDWOGŁOŚNY**.

GŁOWA – 1) ‘część ciała’ thyl gloyy *occiput* S 100v; bezg gloyy, Comoly, bezgloyyecz *acephalus* R a₃; Bolye gloyy *emigraneus ... , vermis capitis, unde dicimus dolorem capitis emigraneum esse* R k₈; vyrsch gloyy *vel* Cyemyą *vertex* S 168v; Cyemyą, wyrssch gloyy *vertex* R K₅; zawroczenye gloyy, zavroth *vertigo i. rotacio ... , ventus ... , vel est morbus capitis ... , Greci vocant scotoma vel scotomia* S 168v; vgodzyl y wrażył wgłową *illisit caput* (bibl.) R P₅v (md; av. *illido,-ere*); vycher, Vicher {*i. turbo*} Zawroth wgloyye *vertigo i. globus, convolutio ... in capite a morbo {vel scotomia}* R K₅; zavroczenye wgloyye *scotomia, infirmitas* R E₅v; – 2) ‘część rośliny’ glova capustna *cauliculus* S 25; capustna glova *cauliculus* R f₅v (mg); glova capustna *cima* R g₃v (ml). Zob. **BEZGŁOWIEC, BOLEGŁÓW, GŁOWATKA, GŁÓWKA, OGŁÓW, WEZGŁÓWIE, WIELGOGŁÓW, WIELKOGŁÓWY, ZAGŁÓWEK, ZŁOTOGŁÓW**.

GŁOWACZ bot. ‘chaber’ glovacz *castanicus, herba* S 23v.

GŁOWATKA zool. ‘ryba’ glovathka, vyelgogłow *capito ... , piscis a quantitate capitis sic dictus* R f₂. Zob. **WIELKOGŁÓWY**.

GŁOWI ‘dotyczący głowy’ gloyya skora *crinea* S 37; gloyya skora *cranea, crinea* R h₆v (md) (por. Mym28, k. 21v). Zob. **GŁOWNY**.

GŁOWICA ‘część miecza’ glovicza, Jedlcza *capulus est caput gladii* S 22v; glovicza *capulus* S 212v (av. *capulo,-are*); yedlcza, glovicza *capulus* R f₂v; gloviczą uderzicz *capulo,-are, capulo gladii tangere* R M₇ (mp).

GŁOWIENNY ‘dotyczący główni – pływającego drewna’ zelyazo gloyenne *tedale* S 155v i R H₅v (mp).

GŁÓWKA *głowka capitulum* S 22v.

GŁOWNIA ‘pływające, żarzące się drewno lub węgiel’ pirzyna (!), glownya *favilla i. scintilla extincta et igne deserta, ut ticio* S 56v; pyrzyna (!), glovnya *vel ... cinis rzezevye* (sv. *favilla*) R m₄; glownya *ticio, torricio i. perustum lignum* Isa I. S 159; Glownya *titio {perustum lignum}* R J₃v; glownya *tedasticum* R H₅v (md); glownya *torris* R J₅v. Zob. **LUCZYWO**.

GŁOWNIK ‘pochodnia, pływające drewno służące do oświetlania’ glownyk *teda, lignum luminaribus vel luminibus aptum, sicut fax* S 155v. Zob. **LUCZYWO**.

GŁOWNY – 1) ‘dotyczący głowy’ Slotky glowny skrob *vel* strup *porrigo ... est infirmitas porcis, grece dr lepida* S 119v; *porrigo, lepida idem* Slotky

główny strup *seu furfur* Scrob R A₆ (md) (por. Mu28, s. 72); główna wilgochność *hidrocephalea est morbus capitis, ubi humor cutem inflat* S 68v (por. Mu28, s. 76); główna wylkosz *hidrocephalea* S 68v i R o₅ (md) (por. Mym28, k. 39); luszky główne *furfures* S 62; lusky główne *furfures capitis* R n₄v (ml) (por. Mym28, k. 39 i Mu28 s. 72); – 2) ‘dotyczący zabójstwa lub kary śmierci’ główna zapłata *recompensa* R C₅v (mg) (por. Cervus); – 3) ‘dotyczący miasta, np. stolicy; najważniejszy’ główne myastho *deca-polis i. civitas vel regio, qui decem habet civitates sub se* (bibl.) R i₅. Zob. **GŁOWI**.

[**GŁOZN, GŁOZNA**] zob. **GŁOZN, GŁOZNA**.

GŁUCHOTA *gluchota surditas* S 154v. Zob. **GŁUSZEC, NIEDOSŁYSZĄCY**.

GŁUPI *glupy, shalony ablas* R a₂; *glupy, Blaznyvy stultus* S 151v; *glupy, Blazen stultus* R H₁; *Lyenyvy, glupy ignavus* R p₅v; *glupy iners* R p₆v.

GŁUPIEĆ *glupyecz dissipio, -ere i. deorsum sapere, de sapientia exire {insipienter agere}* R O₁v; *glupyecz, blaznovacz stultizo, -are* R T₈.

GŁUPOŚĆ ‘głupota’ *gluposc, Nyedowczypnosc inertia i. hebetudo* R p₆v.

GŁUSZEC *zool. Gluszechz y cyetrzew gallus silvester, gallus auritus* S 62v (por. Mu28, s. 86: *Gallus sylvester, cyn aurhan, Gluch y cyetreff, Gallus auritus idem*); *glushecz gallus auritus* R n₅v (ml).

GMACH ‘pomieszczenie, budynek’ *gmach vonyaiący cella pigmentaria* S l 15 (av. *pigmenta*); *gmach vonyaiący pigmentaria cella* R A₁ (md).

[**GNAĆ**] zob. **ODEGNAĆ, WYGNAĆ, ZAGNAĆ**.

GNAT ‘kość lub pięść? – tu o człowieku?’ *gnat pigrachus* (? – lekcja niepewna; może błąd zam. *pygmachus* ‘pięściarz’) i. *pugil* R A₁ (mg).

GNIADY ‘o maści końskiej’ *gnyadi flavus equ<u>s* R m₈ (md); *gnyady fuscus equ<u>s* R n₄v (md); *lysovaty, gnyadi rufus* R D₄; *gnyadi, lyssovaty rufeo, -ere, rubeus fio* R T₂v (md). Zob. **BLADY, ŚMIADY**.

G尼亚ZDO *gnyazdo nidus* R x₁; *gnyazda loculamenta seu columbaria, avum aut columbarum* R s₁v (ml).

GNIĆ *gnycz putresco, -ere* S 232; *gnycz, vvyandnącz, zetlyecz, vyschnącz, krew zapsovacz takeo, -ere* R V₂. Zob. **GNIŁY, NAGNIŁY, ZGNIŁY**.

GNIDA *zool. ‘jajo wszy’ gnyda lens* S 80v i R r₄.

GNIEŚĆ SIĘ *gnyescz syą collido, -ere i. ledere* S 214. Zob. **GNIO-TEK, NAGNIEŚĆ, UGNIEŚĆ**.

GNIEW gnyew, Smyala zandza, zaburzenye *zelus* ..., *furor* R M₁ (md) i R X₂ (md); Stary gnyew *vecordia* (sv. *vecors*) R K₃; msczycyel, zapalyony gnyevem *zelotes* S 175v; Zapalony gnyevem abo Msczycyel *zelotes* R M₁ (mg); wgnyevye *in livore*, *Gen. 4* (bibl.; av. *livor*) S 83 i R s₁ (md).

GNIEWAĆ SIĘ zaden syą na myą nye gnyevay *nemo mihi molestus sit* (bibl.) R t₈ (mp; av. *molestus*); nyegnyevay syą na myą *nemo mihi molestus sit* (bibl.) R Q_{7v} (md; av. *molesto, -are*). Zob. **PRZENAGABAĆ**, **ROZGNIEWAĆ**, **UGNIEWANY**, **ZASMĘCIĆ**.

GNIEWLIWIE gnyewlyvye *rancorditer* R Y_{3v}.

GNIEWLIWY gnyewlyvi *infestus i. iratus* S 74v; gnyevlyvy, Nyeslodky, Smyerdzaczci *rancidus i. iracundus vel fetidus, amarus* R C_{4v}. Zob. **ROZGNIEWANY**, **UGNIEWANY**.

[**GNUŁOŚĆ**] zob. **ZGNUŁOŚĆ**.

GNILY 'gnijący, zgniły' martwe myąszo, gnyle *gangrena dr caro emortua ex ulcere vel ex inflammatione ac rubore* S 63; Martwe, dzyvye myąsso, gnyle *gangrena ex vulnere* R n_{5v} (md) (por. Mu28, s. 78 i Mym28, k. 39). Zob. **GNIĆ**, **NAGNILY**, **ZGNILY**.

GNIOTEK 'rodzaj pieczywa' gnyotek *collyrida* R g_{7v}. Zob. **BEGIEL**, **OBWARZANEK**, **PRACEL**.

GNOIĆ gnoycz *putrido, -are, putridum facere* R S₅. Zob. **NAGNOIĆ**, **ROZGNOIĆ**.

GNOJ mvl, Blotho, gnoy *limus* S 82v; gnoy *letamen i. fimus* R r_{4v}; wosz ... gnoyv *vehis ... stercoris* S 166v; wosz gnoyv *vehis stercoris* R K₃ (mp); czo vozy gnoy *olitor* ..., *qui portat fimum {ad ortum}* R x_{5v}. Zob. **JIL**.

GNOJĄCY 'powodujący ropienie – tu o leku' gnoiacza maszcz *putridum unguentum* R C₂ (mg); gnoiacza maszcz *putrefactum unguentum* R S₅ (md; av. *putreo, -ere*).

GNOJNY 'pełen nieczystości' Gnoyne myesscze, Shachta *sterquilinum* ..., *locus plenus stercore* R G_{5v}.

GNOJOWY 'służący do prac polowych, do nawożenia' gnoyovy kon *farmarius* ..., *equus, qui portat fimum* R m_{7v}; hak, vydli gnoiove (? – lub „gnoieve”) *bidens* ..., *genus rastri* R d_{8v}; vydly gnoyove *tridens* R J_{7v}.

GNUŚNIEĆ 'być leniwym, ociężałym' gnvsnyecz, nyenaboznym bicz *tepeo, -ere* R V₃.

GNUŚNY 'leniwy' gnvsny *tepidus, indevotus, piger, inutilis* R H_{6v} (md). Zob. **LETNI**.

GODŁO 'znak, hasło' godło, Tłoka *convocatorium* R h₅ (md); zezvacz, godło dacz *convoco*, -are R N₄ (mp).

GODNIE godnye vczynycz, Spravicz *apto*, -are i. *habilitare*, *adiungere* R M₄. Zob. **GODNO**.

GODNO 'godnie' godno myecz *existimo*, -are i. *putare* {*iudicare*, *decernere*} R O_{6v}. Zob. **GODNIE**.

GODNOŚĆ sprawnoszcz, godnoszcz *aptitudo* i. *convenientia* R c₅; godnoszcz na czeszcz abo na vrząd *actus legitimus* R a₈ (mg). Zob. **NIEGODNOŚĆ**.

GODNY godny *idoneus* i. *aptus*, *utilis* {*ad bona et ad mala*} R p_{3v}; przipravyony, godny *aptus* i. *abilis*, *dispositus* S 12v; natucznyeyshy vel i. Czyenky, pyakny, Młody, godny ku zggyacziv *tenerrimus* R H_{6v} (ml; av. *tener*); godny na vrząd myesczsky *abilis munio* R a₂ (md); godny na vrząd myesczky *habilis munio* R o₂ (mp) (por. Cervus: *Abilis munio* godny na vrząd miesczki); własnego abo dobrze vrodzonego vdzyalacz, zakonnego, godnego *legittimo*, -are i. *bonum*, *honestum facere* R Q₄ (mg); godnym bicz ku zggyacziv, młodym, czvdnym, pyaknym bycz *tenerasco*, -ere, *tenerum fieri*, *misericordem*, *flexibilem esse*, *mitescere* R V_{2v} (md); godna rzecz *dignum* (sv. *dignor*, -ari) R O_{2v}; godna rzecz iest *dignum est* (bibl.) R i_{8v} (mg); godnaly rzecz, godnoly iesth *dignum ducere* (bibl.) R i_{8v} (mg); myescze godne kv postavyenyv lodzy *stacio dr locus ubi naves stant ad tempus* S 149; godne myesscze ku postavyenyv skuth *stacio navium* R G₅ (mg) (por. Mu28, s. 25). Zob. **NIEGODNY**.

GODOWAĆ 'ucztować, świętować' godovacz *epulor*, -ari R O₅.

GODOWANIE 'uczta, świętowanie' godovanye, gody *epulum* R I_{2v}.

GODUJĄCY 'uczestnik uczty, wesela lub święta' godvyaczy *conviva* R h₅; swadzyebnyczy, godvyaczy (Nom. plur.) *convictores* R h₅ (md).

GODY 'święto; uczta weselna' godovanye, gody *epulum* R I_{2v}; Gody szą *Calende sunt* R q_{6v} (md; av. *Kalende*); Cyemne yedzenye, Gody stanyvysk. Cvczka *scenopegia*, *festum dedicationis tabernaculi* (bibl.) R E_{4v}; przewaba, przepravyenye god *repocia dicta sunt, quando apud novum sponsum post triduum cena celebratur et potacio iteratur, repetitur, reficitur* S 131. Zob. **ODPROWADZENIE, ODPROWADZINY**.

[**GODZIĆ**] zob. **NAGODA, PRZYGODZIĆ SIĘ, UGODZIĆ, ZGODZIĆ**.

GODZINA – 1) 'część doby, czas' yedna dluga godzina *horarius* S 70; yedna dluga godzyna *horarius* R p_{1v} (md) (por. Mu28, s. 14: *Horarius*, -a, -um *adiectivum*, Einer stund lang, Jedna godzyna dluga); pol godzini

semi hora S 141v; pol godziny *semi hora* S 141v i R F₁ (mp); poltore godziny *sesquihora* S 142v; poltory godziny *sesquihora* R F₅ (mp); – 2) ‘godziny kapłańskie – brewiarzowe modlitwy liturgiczne’ godziny *caplanskye preces horarie* S 121 i R B₁v (md). Zob. **GODZINNIK, WIATYK**.

GODZINNIK ‘brewiarz’ godzynnyk *breviarium*, ... *liber, in quo est totum officium diurnum et nocturnum* (sv. *brevis*) R e₃v; Godzynnyk, Vyathik *caplansky liber horarius* R r₆v (ml).

GOIĆ ‘leczyć’ rzeczy spaiające, czo rychlo goią *conglutinativa medicamenta* R h₃v (md).

[**GOLDSZLAR**] zob. **GOLTŚLARZ** ‘złotnik’.

GOLENIE golyenye *tonsura i. rasura* R J₅ (mp); golyenye *rasura* R C₅ (mg). Zob. **GOLICZ**.

GOLEŃ ‘część nogi; łydka lub kość goleniowa’ golyen, gyczel *crus* S 37v i R i₂; golyen *tybia i. crus* R J₃v; chromy kon na golyenyach *suffraginosis* R H₃ (md). Zob. **GICZEL, ŁYST**.

GOLICZ ‘fryzjer, balwierz’ golycz, Barvyerz *barbarius, barbitonsor* R d₆v (ml) (por. Mym28, k. 36v).

[**GOLIC**] zob. **OGOLIĆ**.

GOLIZNA ‘pusty, płaski teren’ golyzna *planum* R A₃ (mp) (por. rownya S 117).

GOLTŚLARZ, GOLTŚLOR ‘złotnik, z niem. Goldschlaher’ *goltslor aurum cudens* S 16v (por. Słowarz); golislyarz (!), zlotobwarz *bractearius* S 20; golislarz (!), Zlotobwarz *bractearius* R e₃v (ml) (por. Mu28, s. 181: *Faber bractearius*, eyn goltschlaher, Goltslarz). Zob. **ZŁOTOBIJARZ**.

GOŁĄBIĄTKO zool. ‘pisklę gołębia’ gołambyątko *pipio* R A₂; gołambyąnthko *pipio* RN IVv. Zob. **GRZYWACZ**.

GOŁĘBI ‘o kolorze’ gołambya maszcz *aereus color* R b₁v (mg).

GOŁĘBINIEC ‘gołębnik – mieszkanie gołębi’ gołambynyecz *columbar, foramen, ubi nidificant columbe* R g₈v; gołambynyecz *peristerotrophium i. columbarium* R z₅ (mg).

GOŁOTA ‘człowiek bez domu i majątku; włóczęga, sługa’ oblomek, *golotha odardus* R x₄v (md).

GOŁY – 1) ‘bez poszycia, niczym nie porośnięty, łysy’ gola gora *cecius mons calvus dr* S 25v; Lyssa abo gola gora *cecius i. mons calvus* R f₆v (ml); – 2) ‘bez dodatków, nie obrobiony; surowy’ gola zivicza *rasa* S 129.

GOMOLKA 'bryłka sera' gomolka *colobolus* S 30; gomolka *colobolus vel formodium* R g_{7v} (md); gomolka *formodium* S 60; gomolka *formodium, colobolus idem* R n₁ (mp).

[**GOMOLY**] zob. **KOMOLY** 'bezrogi'.

GON 'gonitwa, zawody?' – lub jednostka miary' gon, zavod *stadium, octava pars miliarii* R G₅.

GONIC zagnacz, zapądzicz, gonycz *fugo, -are* R P_{2v}; gonycz, Sczygacz *persequor, -i* R R₆ (mp); Scygal, gonyl *persecutus est* (bibl.) R R₆ (mp); av. *persequor, -i*.

GONIEC 'konny posłaniec' Gonyecz *veredarius ... i. nuncius, cursor seu tabellarius equestris, magna celeritate literas perferens* S 167v; gonyecz *veredarius dr nuncius, qui vehit nuncium* (sv. *veredus*) R K_{4v}; gonyecz *veredarius magna celeritate literas perferens, vel equ<u>s velocissime cursus, vel i. vozovy, vozny kon vel i. zavodnyk* R K_{4v} (ml).

GONIONY gonyony *fugatus* S 61v; zapądzony, zagnany, gonyony *fugatus* R n₃ (mp).

GONT 'deska służąca do pokrywania dachu' Gonth *scandella, scindula, scandula vel dr illud, quo templum aut domus tegitur* S 138; gonth, Scudla *scandella* R E_{3v}; gonth, Skudla *scindula* S 139; gonth, dranycza *scindula* R E_{4v} (md); Latha, dachowka, gonth, Dranycza *tegula* S 155v; dachowka, Scudla, gonth *tegula* R H₆; pobyty dach gonthy *scindulatum tectum* R E_{4v} (md; av. *scindula*); gonthy abo skudly pobyacz *scindulo, -are, tectum domus cooperire* R T₄ (mp); czo dachy pobyaya gonthy abo dranyczamy *sarcitectus* R E₂. Zob. **BALKA, DESKA, DRANICA, KOZIEŁ, ŁATA**.

GOŃCZY 'jeździec, żołnierz' zastąp, huffecz gonczich *turma* R K_{1v}.

GORA – 1) 'wzniesienie terenu, wzgórze' gola gora *cecius mons calvus dr* S 25v; Lyssa abo gola gora *cecius i. mons calvus* R f_{6v} (ml); gora, kądy vyno abo zyto roscye *collis* S 30v (por. Mu28, s. 21); gora przy wodzye *promontorium* S 124v; gora przy rzeczce abo wodzye *promontorium* R B_{5v}; przykre myescze, przikra gora *acclinis ..., locus erectus sursum* R a₃; Conyecz gory *radix montis* R C₄ (md); przicopa myedzi goramy abo okolo gor *convallis, magna vallis vel loca terrarum depressa inter montes* S 35; przecopa ocolo gor *convallis* R h_{4v}; modly gorne, Modly na gorach poganskye *excelsa i. alti montes* (bibl.) R l₆ (mp); – 2) 'wielka ilość czegoś; przedmioty ułożone na kształt góry – tu o garnkach?' Garnczana gora (Erz poprawia na „sarnczana” lub „tarnczana” – 'porośnięta cierniem') *mons pharetratus* S 93; garnczana gora *mons pharetratus* R v₁ (md) (por. Mu28,

s. 21: Sarczana gora; – zob. też Wstęp, s. 39); – 3) ‘miejsce położone wyżej, kierunek – zwłaszcza w wyrażeniach przyimkowych’ spuszcz nadol zgory *demitto, -ere* R O₁ (md); Spuszczony zgory na dol *demissus i. inclinatus, humiliatus* R i₆v (mg). Zob. **GARNCZANY, GORKA, GORNY, KOPIEC, PAGOREK.**

GORAJĄCY ‘płonący, ognisty – tu o Serafinach’ *Seraphin* goraiący (Nom. plur.) *citarisant* Gądą RN (wykl. tylna). Zob. **GORZLIWY.**

GORĄCE ‘gorąco, mocno’ gorące *ardenter i. devote* R X₃v (mg). Zob. **GORĄCO 2.**

GORĄCO 1. ‘wysoka temperatura, gorączka’ czo zymno y gorąco *cirpy alsiosus, qui algore et frigore et calore infestatur* S 7v (por. Mu28, s. 76: *Alsiosus dr, qui algore et frigore infestatur, ...* Który zymno y gorąco *cyropy*). Zob. **GORĄCOŚĆ, GORĄCZKA, WIODRO, ZIMNICA.**

GORĄCO 2. ‘żarliwie, mocno’ gorąco *fervide i. calide, iracunde* R X₆. Zob. **GORĄCE.**

GORĄCOŚĆ ‘upał; gorączka’ vyodro, gorączosc sloncza *estus i. calor, fervor solis* S 52; gorączosc *estus* R I₄; vyodro, gorączosc *fervor solis* R m₅v (ml); Susha, Squara, gorączosc *uredo* R L₅; odrazycz gorączosc abo zymnosc, vylkosc, abo puchlyną *repercussio, -ere ut unguentum percussivum* R T₁v (mg); odrazaiacza gorączosc (Acc. sing.) abo zymno abo vylcosc abo puchlyną *repercussiva medicina aut aqua distillata aut unguentum* R D₁ (mg). Zob. **GORĄCO 1, GORĄCZKA, WIODRO, ZIMNICA.**

GORĄCY – 1) ‘żarliwy, gorliwy’ zbirthna a goracza myloszcz, Gorzlyva, Nyeczirplyva *zelotipia, invidia vel suspicio contra uxorem ... vel mechia vel vehemens amor in uxorem* S 176; nyecyrplyva, zbirthna, gorzlyva, goracza, przecywna myloszcz *zelotipia* R M₁; – 2) praw. ‘świeży; natychmiastowy, doraźny’ gorący vczynek, Swyeza rzecz *recens factum ..., quod nuper accidit* R C₅v (ml); gorący (‘sąd’) *iudicium arduum* R q₄v (md) (por. Cervus). Zob. **GORZLIWY, GOŚCINNY, PRZEZLICZNY.**

GORĄCZKA ‘wysoka temperatura; febra’ gorączka *causon est febris estuum* R f₆ (mp); gorączka, zymnycza *febris* {i. *causon* gorączka} (bibl.) R m₄v; gorączka *piretrum, febus fervida, causon idem* R A₂ (md). Zob. **GORĄCO 1.**

GORCZYCA bot. gorczicza *mostardum* S 93v; gorczicza *sinapis, herba* (bibl.) R F₇v; Byala gorczicza *eruca* {urica} R I₃v.

GORKA ‘mała góra’ gorka, pagorek *tumulus, mons brevis* R K₁. Zob. **GORA.**

[GORLIWY] zob. GORZLIWY.

GORNY – 1) ‘górski, żyjący w górach’ gorny *montanus* R v₁; ‘zool.’ Skalny, gorny a dzyky cozyel *caper montanus* RN V (por. Mu28, s. 39); Gorna Mysch *emptra est mus montanus in Saxonia* S 48v; gorna Myssh *emptra* R k₈v (mg) (por. Mu28, s. 41); – 2) ‘znajdujący się w górach, na wyżynach – tu o pogańskich miejscach kultu lub bożkach’ modly gorne, Modly na gorach poganskye *excelsa i. alti montes* (bibl.) R l₆ (mp).

[GORSZY] zob. NAGORSZY.

[GORSZYĆ] zob. ZGORSZYĆ.

GORYCZKA bot. goriczka *basilisca*, *genciana* S 18; goriczka *basilisca est herba quedam*, *genciana dr* R d₇.

GORZAŁKA ‘wódka’ gorzalka *vinum adustum* S 170v i R L₁v (ml).

GORZE (może bł. zam. „gorzenie”?) ‘nieszczęście – lub przykreść, boleść?’ gorze *scrupus*, *scrupulus* (bibl.) R E₅v. Zob. DUSZNY, ŻAŁOŚĆ.

[GORZEĆ] zob. PRZEGARZAĆ, ROZGORZYĆ.

GORZKO ‘boleśnie, przykro’ rozrzewnycz, gorzko czynycz *amarico*, *-are i. amarum facere*, *fatigare* R M₃.

GORZKOŚĆ ‘gorycz’ ocruthnosc, gorzkosc, cyrpłosc (!) *acerbitas* R a₃ (mp); gorzkosc zolcy *bilis atra*, *melancolia dr*, *et est humor, qui in folliculo fellis est. Transmutans hominem et insaniam faciens* S 19v (por. skor-ka z zolczy R e₁). Zob. CIRPŁOŚĆ, CIRZPKOŚĆ, ŻOŁĆ.

GORZLIWY ‘gorliwy, żarliwy; zazdrosny’ zbirthna a goracza myloscz, Gorzlyva, Nyeczirpliva *zelotipia*, *invidia vel suspicio contra uxorem ... vel mechia vel vehemens amor in uxorem* S 176; nyecyrplyva, zbirthna, gorzlyva, goracza, przecywna myloscz *zelotypia* R M₁; *zelotipia* nyecyrplyva myloscz, przecywna, zbirthna, gorzlyva *viri in uxorem et uxoris in virum* R X₂ (mp; av. *zelotipo*, *-are*). Zob. GORAĆY, PRZEZLICZNY.

[GORZYSKO (?) – tak Erz, zob. GORZYSTY].

GORZYSTY ‘pełen gór’ gorzisko (! – zam. gorzisto?) *montosus*, *-a*, *-um* S 93; gorzysko (! – zam. gorzysto?) *montosum* R v₁ (md) (por. Mu28, s. 21: *montosus*, *a*, *um*, Gebergicht, Gorzysto).

GOSPODA ‘zajazd, karczma; kwatery’ gospoda *hospitium* R p₂; pospolyty dom, gospoda *diversorium* (bibl.) S 44; odpoczynnyk, goscynyecz, goscynny dom, gospoda *diversorium {taberna}* (bibl.) R k₂; Czo zapyssvya gospody na seymyech *empidometici* R k₈ (mp) (por. Słownik łacińsko-polski pod red. M. Plezi, t. 2, Warszawa 1959, s. 344: *epidemetica*, *-orum* ‘opłata

za zwolnienie od obowiązku dawania kwatery'). Zob. **GOŚCINIEC, KARCZMA**.

GOSPODARSKI 'dotyczący gospodarowania' navka gospodarska, domova sprava *iconomia* R p₃ (mp).

GOSPODARZ – 1) 'pan domu' gospodarz, ocyecz czelyadny *pater familias* R y₆v (mg); – 2) 'zarządca, ekonom' gospodarz *iconomus vel potius economus* R p₃; – 3) 'karczmarz; opiekun przytułku' gospodarz *hospes* S 70v; gospodarz *hospitarius i. custos hospitii* R p₂; gospodarz wgoscyncz, Shynkarz *caupo* R f₅v; szpitalny gospodarz *hospitalarius, custos hospitalis* (sv. *hospitalis*) R p₂; gospodarz wgoscyncz abo wshpytalyv *hospitalarius, pronus liberalis ad serviendum* R p₂ (md; av. *hospitalis*). Zob. **GOŚĆ, SZAFARZ, SZYNKARZ**.

GOSPODYNIA pany gospodyny *hospita* R p₂; dobra gospodyny *mater familias* {*vel que vivit in honestate bonorum morum*} R t₁v.

[**GOŚCIĆ**] zob. **ZAGOŚCIĆ SIĘ**.

GOŚCINA 'podróżowanie' pyelgrzimovacz po gosczyne *peregrinor,-ari* (bibl.) S 229v. Zob. **ZAGOŚCIĆ SIĘ**.

GOŚCINIEC – 1) 'gospoda, zajazd; przytułek' gosczynecz *hospitale peregrinorum* R p₂ (md); Staynya, Gosczynecz *stabulum, hospicium* R G₄v (md); Gosczynecz *nosochomium i. hospitale languentium* R x₂ (md); odpoczynnyk, gosczynecz, goscynny dom, gospoda *diversorium* {*taberna*} (bibl.) R k₂; Shynkovacz wgoscyncz *cauponor,-ari* R M₇v; gospodarz wgoscyncz abo wshpytalyv *hospitalarius, pronus liberalis ad serviendum* R p₂ (md; av. *hospitalis*); gospodarz wgoscyncz, Shynkarz *caupo* R f₅v; – 2) 'droga' Bytha, torovana droga, gosczynecz *trita via* R J₈ (mp); gosczynecz *regia strata i. via dilapidata, via publica, comunis, trita* R G₆v (md; av. *strata*). Zob. **GOSPODA, KARCZMA, ULICA**.

GOŚCINNY – 1) 'przeznaczony dla gości, służący przyjezdnym' goscynny dom {*stabulum*}, Carczma *pandocium ...*, *taberna vel caupona* (sv. *pandox*) R y₃; odpoczynnyk, gosczynecz, goscynny dom, gospoda *diversorium* {*taberna*} (bibl.) R k₂; goscynny dom *xenodocium* S 175 i R L₆ (por. Mu28, s. 137); goscynny dom dla nyemocnych *nosocomium i. infirmeria* S 98v (por. Mu28, s. 137); kucharz goscynny *cupediarius* S 38v; gremplyarz, Goscynny kucharz *cupediarius* R i₃v (ml); – 2) praw. 'dotyczący człowieka, który podlega innemu sądowi niż ten, przed który go pozwano' goscynny ('sąd') *iudicium hospitale* R q₄v (md) (por. Cervus). Zob. **GOSPODA, GOŚCINIEC, KARCZMA**.

GOŚĆ 'przybysz, pielgrzym, obcy' gosc *advena* S 5v; gosc *advena* R b₁; gosc *advena i. externus* R b₁v (ml); gosc *peregrinus* S 111; gosc *hospes* R p₂; gosc *forensis, in foro vel in foris manens et habitans {vel de via veniens seu hospes}* R m₈v; Rozlyczny goscye *proseliti peregrini* (bibl.) R B₆v (md). Zob. **GOSPODARZ**.

[**GOTOWAĆ**] zob. **ZGOTOWAĆ**.

GOTOWOŚĆ gotovosc, prąthcosc *promtitudo* S 124v; prąnthcosc, gotovosc *promtitudo* R B₅v (mg). Zob. **POGOTOWU**.

GOTOWY 'przygotowany' gotovem *presto sum* (bibl.) R S₃ (mg; av. *presto, -are*); dospyal, gotovy (Nom. plur.) *expediti milites, promti, utiles* (bibl.) R m₁ (md). Zob. **DOJRZAŁY, DOSTAŁY, DOŚPIAŁY, POGOTOWU, STAĆ**.

GOWNO gowno *merdum* S 226v. Zob. **ŁAJNO**.

GOŹDŹ 'gwóźdź' gosc *vel* czwyek *gumfus* S 66v; gosc, Czwyek *gumfus est clavus ferreus* R o₂ (mg); gosc *clavus {paxillus}* R g₅v. Zob. **ĆWIEK**.

GOŹDIK 'mały gwóźdź' gozdyk (!) *claviculus* R g₅v (md).

GRAB bot. grab *carpentus* S 23v; Grab *carpentus, arbor* R f₃v (md); glog *vel* Grab *ornus* S 103v; glog *vel* Grab *ornus, arbor* R x₈ (md).

GRABARKA 'praca przy kopaniu ziemi' grabarka, Sharvark *communis labor* R h₁v (md) (por. Cervus).

GRABARZ 'grzebiący zwłoki' grabarz *bustarius* R e₄v (ml); Grabarz *vespilio* S 169; grabarz *vespilio, vespillo vel functor cadaverum* R K₆ (mg); grabarz *sepultor* R F₃v (mg); grabarz *sepultor* R T₅v (ml; av. *sepe-lilio, -ire*). Zob. **GRUBARZ**.

GRABIA 'hrabia' grabya *comes* S 31v; grabya, grabyna *comes i. socius* S 31v (por. Mu28, s. 175: *Comes, eyn groue ader grewyn, Krabya albo grabyna*); Grabya *comes palatinus* R g₈v (md). Zob. **GRABINA**.

GRABIĆ 'zgarniać grabiami' grabycz syano *rastrare fenum* R S₅v (md).

GRABIE 'narzędzie rolnicze' grabye *rastrum* S 129 i R C₅; grabye *traha* S 162 i R J₆v; grabye do syana *rutabulum feni i. rastrum* R D₄v (ml). Zob. **BRONA, GRACA, MOTYKA**.

GRABINA 'hrabina' pany grabyna *comitissa* R h₁ (mp; av. *comitatus*); grabya, grabyna *comes i. socius* S 31v (por. Mu28, s. 175). Zob. **GRABIA**.

GRABOLUSKA zool. 'ptak' graboluska *ciredula* RN IV.

GRACA 'narzędzie rolnicze; motyka' gracza *runco* S 134 i R D₄; gracza *sarculum, sarculus* {*ligo idem*} R E₂; motyka, gracza, Brona *occa* R x₄. Zob. **BRONA, GRABIE, MOTYKA**.

GRACZ 'grający o pieniądze' gracz *aleo* (Erz bł.: *alco*) S 7. Zob. **KOSTARZ, KOSTYRA**.

GRAD 'opad, ziarnka lodu' grad *grando* R o_{1v}.

GRAFKA 'metalowy rylec do pisania' graffka *graphium et graphius* S 66; Graffka, grifka *graphium i. stilus* S 66; graffka, gryffka *graphium* R o_{1v}; grafka *stilus i. graphium* S 150. Zob. **GRYFKA**.

GRAN (?) zob. **GRAŃ**.

GRANACKI, GRANACSKI, GRANATSKI 'dotyczący Grenady – miasta i prowincji w Hiszpanii' crolestwo granaczkye *Betica, regnum granate* S 18v; Granaczskye crolestwo *Bethica i. Hispania* {*i. regnum granate*} (sv. *Bethis*) R d_{8v}; granathskye crolestwo *Granate regnum, Betica idem* R o₁ (mp) (por. Mu28, s. 30: *Betica, Kunigreich von Branaten* (!), Krolestwo granackye. *Regnum Granatae idem, quod nostro aevo rex hispanus Ferdinandus sarracenis decennali obsidione et bello abstulit, christianitique adiecit*).

[**GRANADZKI**] zob. **GRANACKI**.

[**GRANIASTY**] zob. **GRANISTY**.

GRANICA – 1) 'linia graniczna, miedza, kopiec graniczny' granycza *grancies* R o_{1v} (mg); granycza *limes* S 82 i R r_{7v}; granycza *terminus* S 157; granycza, Crayna *ora signat finem vel extremitatem rerum* R x₇; granycza, myedza *vel* znaną *meta* R t₅; Columna (? – może wyraz łac.), granycza, Copyecz, myedza *gades* R n₅; – 2) 'kres, koniec – o czasie' granycza, kresz, Dokonanye *finis* S 58v; granycza, Cress, vyek, doconanye *finis* R m_{7v}. Zob. **BRZEG**.

GRANICZENIE 'wyznaczanie granic' granyczenye *limitacio* S 82; granyczenye, zamyzerzenye *limitacio* R r₈ (mg).

[**GRANICZYĆ**] zob. **ZAGRANICZYĆ**.

[**GRANISTY**] zob. **ĆWIOROGRANISTY**.

[**GRANNY**] zob. **KRZYWOGRANNY**.

GRANOWATO 'kanciasto' krzywo, granovato *vdzylacz obliquo, -are i. transversum facere* R R₂.

GRANOWATY 'mający krawędzie, kanciasty' krzyvy, granovaty, krzivogranny *obliqu<u>s* R x₄ (mg).

GRAŃ (lub **GRAN**) 'kant, narożnik, krawędź' na trzy grany *triangulus i. tres angulos habens ... Et substantive dr triangulus pro tali figura* R J₇; Na

czterzy grany *quadrum opus* R C₂; vycyoszac na czterzy grany *quadro, -are, in quattuor partes dividere* R S₅; vcyoszany na czterzy grany *quadratu* R C₂ (md). Zob. **ĆWIOROGRANISTY, KRZYWOGRANNY**.

GRAT 'sprzęt, naczynia' domovy grath, Sczebrzuch, statky domove *supellex* S 154; domove graty, Sczebrzuch *supellex* R H_{3v}; domove graty *supellex* R H_{3v} (ml); Statky domove, zgrath (!), Sprzanth *vel* hergveth (!) *supellex* R H_{3v} (md) (por. Cervus: *Supellectilis* zgrat (!) *vel* szprant (!)); Domove grathy *utensilia, omnia in domo necessaria i. supellectilia* S 174; domove grathy y statky *utensilia* R L_{5v}; domove grathy *massaricium, supellex, omnia utensilia domus preter vestes* R t₁ (md); graty pyeczove *fornacalia ...instrumenta ad opus fornacis aptata* (sv. *fornax*) R n₁.

GREMPLARZ 'sprzedawca żywności' (por. Erz: „z niem. Grämpler, Krempler, Victualienhändler, sprzedający jado i napoje”) gremplarz *cupe-dinarius, qui esculenta et poculenta vendit* S 38v (por. przecupyen R i_{3v} (ml)); gremplyarz, Goscynny cucharz *cupediarius* R i_{3v} (ml) (por. dwa hasła z Mu28; s. 159: *Cupedinarius, qui esculenta et poculenta vendit* – bez odpowiednika niemieckiego i polskiego – oraz s. 187: *Cupediarius, cyn gremper, Gremplarz*. SP XVI w. łączy zeznacz. 'rzemieślnik, który czesze wełnę'). Zob. **GOŚCINNY, KUCHARZ, ŁAKOTKA, POTRAWA**.

[**GRENADZKI**] zob. **GRANACKI** 'dotyczący Grenady'.

GROB grob *tumba* S 163v; grob *monumentum est sepulcrum mortuorum* R v₁; napisz nad grobem *epitaphium* S 50v; napysz nad grobem *epitaphium* R l₂.

GROBLA 'wał ziemny' groblya *agger* S 6v; pagorek, groblya *agger est cumulus terre sursum elevate* R b_{2v}. Zob. **GROMADA**.

GROCH bot. groch *frutilla* S 61; groch *ervilia i. pisum* R l₄ (mg); groch *pisa, genus leguminis* S 116; groch *pisa* R A₂; groch nyeprzebyany *conchis, genus fabe* R h₂ (mp); prazony groch, Smazona rzecz *frixura* R n_{2v}. Zob. **WIELOGROCH**.

GRODODZIERŻCA 'kasztelan' czesnyk, grododziyerscza *castellanus* S 23v; Castellan, Czessnyk, Grododziyerscza *castellanus* R f₄.

[**GRODZIĆ**] zob. **OGRODZIĆ**.

GROMADA 'wielka ilość – ludzi, zboża, siana itp.' gromada *acervus, strues, moles, congeries, cumulus* S 3v; brog, Stog, gromada *acervus* R a₃; brog, stog, gromada *acervus* R M_{2v} (ml; av. *acervo, -are*); Copyecz, gromada *cumulus* R i₃; gromada *agger, cuiuslibet rei coacervatio* R b_{2v}; gromada, towarzystwo *contubernium i. ... societas* S 35v; Czech, gromada *contuber-*

nium R h₄v; gromada *falanx i. legio* (bibl.) S 55v; Czelny huff, zbor, gromada *falanx i. legio* (bibl.) R m₂v (md). Zob. **GROBLA**.

[**GROMADNIE**] zob. **ZGROMADNIE**.

GROMADZIĆ pospolitovac, pospolito czynycz, gromadzicz, vzi-
czicz *communico*,-are R N₁v. Zob. **ROZGROMADZIĆ**, **ZGROMA-
DZENIE**, **ZGROMADZIĆ**.

GROMNICA 'świeca' gromnycza *cereus* S 26v; gromnycza, swyecz-
a *cereus* R f₈v.

GRONO 'winogrono; kiść jagód winnych' grono *racemus* S 128v; grono
vynne *botrio, botrix, botrus* S 20; roszczka od vynnych yagod, grono vynne
botrus est id, quod est in acino R e₃; grono vynne *acinus* R a₃v; grono musca-
tellowego vyna *apiane i. uve, que dulce vinum faciunt* S 12 (por. Mu28,
s. 110); grono *granum* (sv. *uva*) S 174v; grono (Acc. sing.) vyna *racemos fe-
rens* (sv. *racemifer*) R C₄; zdłavyone figy, Vynne grona *palata, ... palate sunt
masse, que de recentibus ficibus compingi solent, quas inter palas ad solem
siccant* (bibl.) R y₂. Zob. **FIGA**, **JAGODA**, **KOSTKA**, **ROZYNKI**.

GRONOSTAJ zool. gronostay *furo, animal quoddam* S 62; gronostay
furo, furunculus, viverra, armellus vel migale RN V; gronostay *migale, ani-
mal* S 90v; gronostay *armellus* RN IVv; gronostay *viverra, furo, furmiculus*
S 171v; gro<no>stay *viverra, furo* RN V.

GROSZ 'moneta' Shylynkowy grossh *grossus solidi* R G₁v (md; av.
solidus); Mysshnensky grossh *grossus novus saxonicus* R o₁v (md). Zob.
GRZYWNA, **HALERZ**, **KWARTNIK**, **PIENIĄDZ**, **POŁGROSZEK**,
SZELAĞ.

GROT 'kopia, włócznia' groth, drzewcze *quiris* S 128v. Zob.
KOPIJA, **KOŚCIEŃ**, **ROHATYNA**, **WŁOČZNIA**.

GROZA 'strach, przerażenie' groza, boyasn, Strach *terror* S 157; Bo-
yaszn, groza, strach *terror* R J₁v (mg); groza *horror, tremor, timor immode-
ratus* R p₂ (mg); groza *formida* R n₁ (mp); zagrozenie, groza *mina* R t₆v
(ml).

GROZIĆ grozicz, vdrączicz *imprimo*,-ere R P₆; grozicz *minor*,-ari i.
minas imponere vel facere R Q₇v; grozicz *comminor*,-ari R N₁. Zob.
ZAGROZIĆ.

GROŻBA grozba *comminacio* R h₁v (ml).

GROŻNY ostry, grozny *acer i. fortis, improbus, acutus ingenio* S 3v;
grozny, ostry *acer ... vir fortis, improbus* R a₃; grozny, ostry, quasny, okrut-
ny *asper i. durus, acerbus, truculentus* R d₁v.

GROŻENIE vdrączenie, grozenie *impressio* S 72v; Grozenie, vdrączenie, przycisnyenie *impressio* R p₅ (md). Zob. **ZAGROŻENIE**.

GRUBARZ 'grabarz' grubarz *sepultor* S 142 (por. Mym28, k. 35v). Zob. **GRABARZ**.

GRUBY gruby pyaszek *sabulum i. terra levis et arenosa* S 134v; pyaszek gruby *sabulum* R D₅.

GRUCA 'kasza, krupy jęczmienne lub owsiane' grucza *groellus* S 66. Zob. **GRUCZKA**.

GRUCHNAĆ 'uderzyć' vderzicz, gruchnąć *irruere in hostes cum impetu et furore* R Q₂v (md).

GRUCZKA 'kasza, krupy jęczmienne lub owsiane' gruczka owsyana *avenata* R d₃v (mp; av. *avena*); *gruellus, gruellum* gruczka owsyana *aut orde* R o₁v (md). Zob. **GRUCA**.

GRUDA 'bryła ziemi' Gruda, Bryła, Darn *gleba i. terra culta vel massa, seu pars terre* R n₈v (ml).

GRUDZIEN 'miesiąc' grudzyen *december* R i₅. Zob. **CZYRWIEŃ, JESIENNIK, MIESIĄC, SIENNIK, WINNIK**.

GRUNT 'fundament' grvnth, początek *fundamentum* S 62 i R n₃v; załozicz grvnth *fundo, -are* R P₂v (por. załozicz dom S 221v).

GRUSZECZNIK 'napój z gruszek' quasyecz *piracium, genus pocionis ex piris factum* grusheczyk R A₂ (mp). Zob. **KWASIEC**.

GRUSZKA bot. 'owoc gruszy' gruska *pirum ... fructus* (sv. *pirus ... arbor*) S 230v i R A₂; trząszcz grusky, yablka {*poma aut fructus decerpere*} *quasso, -are* R S₅.

GRUZ 'odłamki cegieł i kamieni; śmieci' gruss *rudera pavimenti* R D₃v (md); gruss *rudi dicuntur lapides contusi* (sv. *rudus*) R D₄.

GRYF 'mityczne zwierzę' Gryff *griffus, griffo idem* S 66 (por. nog R o₁v); Gryff *griffes* RN IV. Zob. **NOG**.

GRYFKA 'metalowy rylec do pisania' Graffka, grifka *graphium i. stilus* S 66; graffka, gryffka *graphium* R o₁v; gryffka *stilus i. graphium et dr a sto, stas, quia stat in cera* R G₅v; gryffką *signovacz stilo, -are i. stilo aptare vel designare* R T₇v. Zob. **GRAFKA**.

[**GRYNSZPAN**] zob. **GRYSZPAN**.

GRYSZPAN 'zielona rdza pokrywająca miedź' grispan *hesuride* S 68; Grispan *hesuride, viride eris* R o₄v (ml).

GRYZĄCY grizące (Erz bł.: „girzące” 'jirzące') somnyenye *scrupulosa consciencia* S 140v. Zob. **WYGRYZAJĄCY**.

GRYZIENIE 'ukąszenie; wyrzuty sumienia; objawy chorobowe' gryzyenye *remorsus* S 130v i R C₆v (mg); gryzyenye *remorsus* R T₁ (mp; av. *remordeo, -ere*); *scrupulositas i. anxietas, difficultas* splyecyenye {*in consciencia*}, gryzyenye (sv. *scrupus*) R E₅v; *sinderesis dr superior pars rationis* grizenye (!) somnyenya, przitiskovanye, doradzenye *custos anime i. quasi scintilla quedam stimulans hominem et eius conscienciam ad bonum* skra S 144; Skyerka, przitiskovanye, gryzyenye somnyenya, doradzenye *sinteresis* R F₇v (md); gryzyenye, Clocye wnątrzne *tortio* R J₅v; morzenye, gryzyenye od glistow *verminacio in ventre* R K₅ (mg).

GRYŹĆ 'dokuczać – o sumieniu' gryszcz, splyesz syą *scrupulo, -are i. sollicitare, molestare* {*in consciencia*} R T₄v. Zob. **OGRYŹĆ, PRZEGRYŹĆ, PRZEGRYZAĆ, PRZEGRYŹĆ, WYGRYZAJĄCY**.

[GRZAĆ] zob. **ROZGRZAĆ SIĘ, ROZGRZEWAĆ, ZAGRZAĆ, ZAGRZEWAĆ**.

GRZANKA 'kawałek chleba pieczony lub smażony' Skora chlebova, grzanka *crusta... cortex panis. Crusta est lamina quelibet vel fragmentum auri vel argenti vel alterius metalli vel ligni vel lapidis* krsshyny R i₂; grzanka *tostura* S 161 i R J₅v (mh; av. *tostus*); grzanka *tosta, tostura panis* R J₆ (mg); grzanka zmaslem *butiratus panis vel vesca* R c₄v (ml); grzanky z maslem *butiratus panis, vesca idem* S 21; grzanky zmaslem *vesca i. panis butiratus* S 169; grzanky zmaslem *vescus* {*vesca, panis tostus et butiratus*} R K₅v; grzanky zmaslem *vesca* R V₆v (mh; av. *vescor, -i*). Zob. **CHLEB**.

GRZĄDZIEL 'dyszel u narzędzi rolniczych służących do orki' grządzyel *vel croy burris* S 20v.

GRZBIET 'kręgosłup, plecy' grzbyeth *spina dorsualis vocatur longum cerebrum apud medicos* R G₄ (mg); grzbyeth *spina dorsi* R T₇ (mp; av. *spino, -are*); grzbyeth *dorsum* {*dorsus*} *est illa pars a cervice usque ad renes* R k₃v; grzbyeth *tergum* R J₁ (por. Thyl R J₁ (md)). Zob. **CHRZYPTOWY, PLECY, TYŁ**.

GRZEBAĆ 'drapać ziemię – tu o ptakach' czo grzebye zyemyą *scalpens gallina, ruspans idem* R E₃v (mg); grzebye *scalpit gallina vel ruspant terram cum pedibus* R T₄ (md; av. *scalpo, -ere*). Zob. **PODRAPAĆ, WYGRZEBAĆ, WYGRZEŚĆ**.

[GRZEBADŁO] zob. **PRZYGRZEBADŁO**.

GRZEBIĄCY ptaczy wzyemy grzebyączy *pulveratrices aves* S 126v; ptaczy wzyemy grzebyączy *pulveratrices aves* R C₁ (md).

GRZEBIENNIK 'wytwórca grzebieni' grzebyennyk *pectinarius, qui facit pectines* R z₂.

GRZEBIEŃ – 1) ‘u ptaka; ozdoba helmu’ czvb *vel* grzebyen *crista dr illud, quod eminet super galeam et super capita quarundam avium, ut galli, pavonis* S 37; Czvb, grzebyen *crista* R i₁v; – 2) ‘do czesania włosów lub lnu itp.’ grzebyen *pecten, instrumentum pectendi vel texendi* R z₂ (por. płocha S 109v); – 3) ‘narzędzie tortur’ grzebyen *zelazny ungula dr genus tormenti {i. eculeus} (sv. unguis)* R L₃v. Zob. **CZUB, GRZEBŁO, GRZEBYK, PŁOCHA, SZROPA.**

GRZEBIOŁKA zool. ‘ptak’ grzebyolka *fiscedula* RN IV.

GRZEBŁO – 1) ‘zgrzebło do czesania koni’ grzebło, Shropa *strigulum, strigilis idem, instrumentum, quo purgantur equi* S 151v; grzebło, Sropa czo konye czvdzv *strigilis et strigulum vel patella* R H₁ (mg); – 2) ‘pogrzebacz’ pocyask, grzebło *carbotrax, tractula idem* S 23; grzebło, pocyask *carbotrax vel tractula* R f₃ (mg); – 3) ‘narzędzie rolnicze’ grzebło *rastellum* S 129. Zob. **GRABIE, KRUKWA, PRZYGRZEBADŁO, SZROPA.**

GRZEBYK ‘mały grzebień – u ptaka’ grzebyk *cristula* S 37.

GRZECH zarodny grzech *ratio circumstancie* S 128v i R C₅ (md); Namnyeysy grzech *quadrans culparum i. minimum peccatum* R C₂ (mp); nye-cny grzech *nefas {magna iniquitas}* (bibl.) R v₅v; grzech y to grzech, alye tho vyanczshy (glosa bez hasła łacińskiego) S IVv; ku grzechu myą przy-vyodl *peccare me fecit* (bibl.) R z₂ (mg; av. *peccans*); ku grzechu myą przy-vyodl *peccare me fecit* (bibl.) R R₅ (mp; av. *pecco, -are*); skrushenye za grzechy *compunctio est peccatorum cum merore recordatio* R h₂; *indulgentia est quedam remissio pene debite povynney* (‘kary’) *pro peccatis post contricionem habitam de eis* za grzechy po skruszhe S 74v. Zob. **ROZGRZESZENIE.**

[**GRZESZNIK**] zob. **JAWNOGRZESZNIK.**

[**GRZEŚĆ**] zob. **GRZEBACĆ, POGRZEŚĆ, WYGRZEŚĆ, ZAGRZEŚĆ.**

GRZĘDA – 1) ‘żerdź’ zyrdz, grząnda *falanga* S 55v; grząnda *falanga* R m₂v (md); *phalanga* Zyrdz, grząda *vel* Spryss *scaphistarum* R z₆v (md; av. *phalanga*); – 2) ‘zagon na roli’ Lyecha, Grząnda *arcola in ortis* R c₆ (mp). Zob. **DESKA, TARCICA.**

GRZMIEĆ ‘o odgłosie gromu’ grzmyecz *tono, -are* R V₃v; grzmy *tonat i. tonitruat* S 237 i R J₅ (mp; av. *tonus*); grzmy *tonitruat* R V₃v (md; av. *tono, -are*). Zob. **ZAGRZMIEĆ.**

GRZMIENIE ‘dźwięk, grzmot’ grzmyenye *tonus* R J₅.

[GRZYB] zob. **BEDŁKA, ZGRZYBIAŁY.**

GRZYWA 'włosy na szyi konia; ozdoba hełmu' grzywa *iuba*, *equi coma* S 77v; grzywa *iuba* ..., *etiam dr crista que galee supponitur* Czvb R q₄; grzywa *caprona est anterior iuba equi* R f₂v. Zob. **CZUB.**

GRZYWACZ zool. 'dziki gołąb' grzywacz *palumbes i. silvestris columba* R y₃; grzywacz *palumbus vel pelumbus* RN IVv. Zob. **GOLA-BIAŁTKO.**

GRZYWNA 'waga złota i srebra; moneta' grzywna *mina dr libra una vel talentum mille obolorum* R t₆v; grzywna *marca* S 87; grzywna *marca* S 194v; pol grzywny *semis marce* S 87; pol grzywny *semis marce* S 142 i S 194v i R s₆v (md) i R f₁v (mg) (por. Mu28, s. 197). Zob. **GROSZ, HALERZ, KWARTNIK, PIENIĄDZ, POŁGROSZEK, SZELĄG.**

[GUBAĆ SIĘ] zob. **WYGUBAĆ SIĘ.**

[GUBIĆ] zob. **POGUBIĆ, ZAGUBIĆ.**

GUMNISKO 'gumno, miejsce do młócenia zboża' gvmno, pogorzelsko, syedlisko, gvmnysko *area* S 13v. Zob. **PLAC.**

GUMNO 'miejsce do młócenia zboża; stodoła' gvmno *area* S 13; gvmno, pogorzelsko, syedlisko, gvmnysko *area* S 13v; syedlisko, pogorzelsko, gvmno, plyacz *area* R c₆v; gvmno *nubilarium i. area, locus in quem comportantur frumenta propter nubes, nubilar idem* R x₂v (md).

GUNIA 'grube, kosmate sukno, odzież lub okrycie' gvnya, pochva, deka *amphibalus ... est vestis {equi} circumpilosa et villosa* R b₇v; gvnya *capetum* R f₁v (md); Gvnya *toralia, lodices idem, stragule vestes* S 160v; gvnya *cento ... velum de multis pannis* S 26 i R f₈.

GUNIARZ 'wytwórca grubych tkanin lub odzieży' gvnyarz *cento dr sartor pulvinaris ... vel qui facit filtra* R f₈.

GUŚLENIE 'czarowanie' guslyenye *omen* (bibl.) S 102; Szescy, guslyenye *omen* (bibl.) R x₆; wrozenie, Guslyenye *superstitio* S 154 i R H₄. Zob. **CZAROWANIE, GADACSTWO, GWIAZDOGUŚLNOŚĆ, WIESZCZBA, ZAKLINANIE.**

GUŚLIĆ 'wrożyć, czarować' guslicz, Szescy przepovydacz *ominor, -ari i. auguror* R R₃v; radzicz sya, vyesczicz, guslicz *ariolor, -ari i. divinare {idolatrare}* R M₄v. Zob. **CZAROWAĆ, PROROKOWAĆ, ZAKLINAĆ, ZAŻEGNAĆ.**

GUŚLNIK 'wroźbita, czarownik' Guslnyk *sortilegus, qui futura legit* R G₃; guslnyk, vyesszczecz *ariolus est divinator* R c₇v; vyesczcz, guslnyk *auruspex* (Erz: *aruspex*) S 15 i R d₁; guslnyk *extipex* S 55; gusslnyk *extipex*

vel extispex i. augur, qui inscipit exta R m₁v. Zob. CZAROWNIK, GADACZ, WIATROWIEC, WIESZCZEC, ZAKLINACZ.

[GUŚLNOŚĆ] zob. GWIAZDOGUŚLNOŚĆ.

GUZ 'wypukłość na ciele, garb; narośl, wrzód' model, *guss callus i. duricies pedum* R e₆; *gibbus i. struma guss. Sed struma est tumor in pectore, gibbus in posteriori, sc. in dorso* garb R n₇v; *struma proprie dr gibbus in dorso garb aut tumor in pectore* Levi. 21 i. *strues humorum aut gibbositas gusz* S 151v; *gardzyel vel guss struma* R H₁. Zob. GARB, GARDZIL, MODZYL, SADNO, WOŁOWY, WRZOD.

GUZICA 'część nogi lub tułowia ptaka' Gvicza (!) *anserinum femur* RN IIIv (por. Mu28, s. 83: *Anserinum femur, eyn genszsteus, Guyca* (!) – w następnych edycjach poprawione na „Guzyca”).

GWAŁCIĆ 'niszczyć, psuć' *solvo, -ere, enodare, liberare vel i. gwalcicz, psovacz solvere legem* S 235. Zob. KAZIĆ, ŁAMAC, ZGWAŁCIĆ.

GWAŁT 'przemoc, bezprawie' *gwalth, nyeczność insolencia i. superbia, fatuitas* S 75; *gwalth, nyeczność insolentia, morum inconvenientia {violencia}* R p₈; *gwalth violentia (sv. violens)* R L₁v; *mocz, gwalth vis compulsiva {violencia}* R L₂; *gvalt działacz violo, -are* R X₁; *gwaltem preycz (!) irrumpo, -ere* R Q₂v (md). Zob. SIŁA.

GWAŁTOWNIE 'prędko, nagle; podstępnie' *naglye, pranthko, gwałtownye, zdradlyvye, Nyespocoynye preceps* R B₁v (md).

GWAŁTOWNY 'bardzo silny' *gwałtowny validus* R K₂; *gwałtowny, valny deszcz nimbus i. ventus pluviosus ... vel est reprotina pluvia, Luc. XII* S 98; *Gwałtowny a valny deszcz nimbus* R x₁; *velnobyce gwałtowne spiritus procellarum* R G₄ (mp); *zvmienye, zmyeshanye gwałtowne, Shvm morsky confusio maris (bibl.)* S 33v; *zamyeshanye gwałtowne, Shvm morsky confusio maris (bibl.)* R h₃v (mg). Zob. MOCNY.

GWIAZDA astr. *Gwyazda astrum (sv. astericus)* R d₂; *gwyazda stella* R G₅; *psyga gwyazda, psyanka, suczka canicula* S 22; *psyanka, psyga gwyazda, Suczka canicula celi* R f₁; *vyeczernyca, zvyerzancza gwyazda hesperus i. stella occidentalis, que in vespere post solem apparet* S 68; *vyeczernyca abo zwyerzancza gwyazda hesperus* R o₄v; *zwyerzancza gwyazda vesper, vespere apparens, sed que in mane dr Lucifer* Jvtrzenka, *hesperus* R K₅v (mg); *vyelye gwyasd sidus, stella vel collectio stellarum in aliquo signo* S 143; *vyelye gvyasd sidus* R F₆; *Syedm gwyasd, Baby vergilie* S 168. Zob. GWIAZDOGUŚLNOŚĆ, JUTRZENKA, KOKOSZ, WIELOGWIAZD.

GWIAZDARZ 'astrolog, astronom' gwyazdarz *astrologus* S 15v
i R d₂v; gvyazdarz *astronomus* S 16.

GWIAZDECZNY 'gwiezdny' vosz gvyazdeczny *arcturus dr constellatio* R c₆v; Sczwyrdenye nyeba, Gwyazdeczne nyebo *vel* Stworzenye *fir-mamentum ... in quo sidera sunt* (bibl.) R m₇v.

GWIAZDOGUŚLNOŚĆ 'wróżenie z gwiazd' gwyazdoguslnoscy (Nom. plur.) *constellationes, latini vocant superstitiones mathematicorum, i. notationes siderum* (sv. *constellatio*) R h₄. Zob. **GUŚLENIE**.

[GWICA?] zob. **GUZICA**.

GWICHT 'waga, ciężar' Gwyicht *pondus i. onus, gravitas* S 119; gwicht, vaga, fvntth *pondus* R A₅v; Gwicht od XII funtow *pondo* S 119 (por. Mu28, s. 194: *pondo ...*, eyn pfund ader gewicht von zwelffpunden, Gwicht od XII funtuw (!)).

[GWOŹDŹ, GWOŹDZIK] zob. **GOŹDŹ, GOŹDZIK**.

GŻEGŻOŁKA zool. 'kukułka' gzegzolka *cuculus avis* R i₂v; gzegzolka, cu, cu *cuculus, tucus, icterus* RN IV; gzegzolka *tucus, genus est avis, i. cuculus* R K₁.

Idiographa Bartolœi
Vocabularia
ex Calepino
Breuiloquo
et Chamotte
ito recollecta

et est pollidertus seu pollidetes id est
 Plura in se continent et quasi thesaurisma
 seu Thorema x regula ad illuminanduz
 mentem lectoris. Qui em ut de i. elementu
 stites vocabuloru sunt ignari desanti pa
 ralogant x deapuntur. Ideo hic con
 tinentur abbreviate Thorema x elegans et
 diligens lectoru desapias ad valuate om
 nines hic descripta nomina morboz
 infirmitatu passionu humanarum et
 causas ear. Item et vocabula Vngen
 toru confectionum et poconu. nēria
 De nominibus at Consanguineoru et Affi
 nium at Cognatomb spiritualis nēries.
 sine vocabulatu usuz

Item de nominibus Madinacen Theriacis
Maclietis in specul. septimum reperies
meternis de his multis hominos lyustatum
ontes in locis suis idem leas Alphabeta 1298
de Colombis Rhevois et de gmatialibz ffiguis
Sathalogus hereticorum
de voabus animalium et volantium Et reliqua

1. Słownik z 1532 r. – karta tytułowa (egzemplarz Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu; reprod. za: I. Kwilecka, H. Popowska-Taborska, *Bartłomiej z Bydgoszczy, leksykograf polski pierwszej połowy XVI w.*, Wrocław 1977)

Ab heu
Ab heu
Ab heu

Ab hinc
Ab hinc
Ab hinc

Ab hinc
Ab hinc
Ab hinc

Ad hunc
Ad hunc
Ad hunc

Ab re
Ab re
Ab re

De
De
De

Ad
Ad
Ad

De no

minio p...
minio p...
minio p...

ponit...
ponit...
ponit...

no...
no...
no...

De

De...
De...
De...

De...
De...
De...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ab...
Ab...
Ab...

Ad...
Ad...
Ad...

Ad...
Ad...
Ad...

Ad...
Ad...
Ad...

Ad...
Ad...
Ad...

- Pisa**, genus leguminis, *groch* 116.
Piscaria, *stano* 116b.
Piscator, *ribythw* 116b.
Pissa, *sci* 116b.
Pistillum vel **pistellum**, instrumentum, quo in mortario lapideo aut stanneo res teruntur, *tluk* 116b.
Pistillus, **pistellum**, cum quo piper teritur, *tarlka* 116b.
Pistor dulciarius, *cio pyszer-nyky pycer, kypblar* 116b.
Pistrilla, *pykarnya* 116b.
Pituita, *flegma, pifaczka, ryma*, morbus est ex catarrho proveniens, graece dr. phlegma, et est infirmitas haec, quae accidit ex abundantia phlegmatis, et facit capita gallorum et gallinarum et linguam extorqueri, *piperc* 116b.
Pituitosus, *plucachyry* 116b.
Pius, *zakonnny, myly* 116b; pi-issimus, *nahgodnyeysszy* 116b.
Placenta, *plyaczek* 116b.
Placita, *skatoranye ortilow* 116b; extra placitum, *bestvoley, nad volyq* 116b.
Plaga, vulnus, tuber, flagra, *raja*, vel circulus vel pars coeli, clima, patria, vicus, *krayna* 117.
Plagaplum, *kyyan* 117.
Plagilla vel **plagella**, *syecx wyerzacz* 117.
Planci, qui vola carent, *glatkonogy* 117.
Planities, *rovnya* 117.
Planta, dr. planities pedum, *podshwa* 117.
Plantale, *scarp, planta* 117.
Planum, *rovnya* 117.
Platanus, *yuxor* 117.
Platea, lata et spatiosa via, *clixa szhiroka* 117.
Plaudus, canis, *praczek* 117.
Plaustrarius faber, *stel-mach* 117.
Pleiades, signum coeleste, etc., *plades, gallina*, vel *hab-ky* vel *coccy: a kurexaty* 117b.
Pleuresia seu **pleuritis**, *bochna nyemoci, bochny bol, strzekanye*, punctationes in lateribus cum dolore acuto, febre et sputo sanguinolento, 117b.
Plica, *ffald* 117b.
Pluma, in avibus est, penne, *kwap, mech* 118.
Plumbata, *olodna culya* 117b.
Pneumonia, dr. tumor, inflammatio et dolor pulmonis, *zapalyenye* 118.
Pocularius furor, *convy-knart* 118.
Poculum, potus vel vas, cum quo bibitur, *potulum, chbek* 118.
Podagra, *lamynoga*, est pas-

- Proboszcz**, archipresbyter, Mur. zob. *praeepositus* 172, też *Mym.* 9.
- Proca**, funda; fundibula.
- Proces**, processus, *Mym.* 12.
- Proch** — puszczyny proch, nitatus pulvis, *Mym.* 5b.
- Próchno**, caries.
- Próg**, limen, *Mym.* 29, Mur.: próg tak wierzchni jako i spodni 132.
- Prom**, liburnus; promy (l. mn.), pontones, Mur. 28.
- Promień**, jubar, *Mym.* zob. *radius* 2b.
- Proporzecznik**, signifer, Mur. 175.
- Proporzec**, borcanarium (?).
- Prośba**, supplicatio, *Mym.* zob. *petitio* 12.
- ***Proście** (przysłówek) — proście wierzący, orthodoxus.
- Prosić**, invitare 129.
- Prosię**, susculus, *Mym.*: prosiętko 26b; nadziewane prosię, trojenus porcellus, Mur. 161.
- Proso**, bladum; scrutum.
- Prosty** — 1) prosta, niezłożona, zob. *simplicitas*, *Mym.*: prostota 36; 2) prosty (wiejski) domek, casa, Mur. 137.
- Proszak**, rogator, Muł. zob. *encullatus rogator* 173.
- Proszek**, atomus.
- Próżnica** — po prouicy, frustra 126.
- Pryszcz**, pusula, *Mym.* 41b.
- Pryszczel**, varix.
- Przysłany** (scil. chleb), azimus, *Mym.* 43.
- Prządka**, filatissa; netrix.
- Prządny** — prądny kosz (do przędzy, w którym chowają przędzy), calatus, Mur. 115, *Mym.* 28b.
- Prząść**, filo 121.
- ***Przebór** (przedział między włosami na głowie), discrimen.
- Przebytek** (mieszkanie, miejsce przebywania), accubitus; incolatus.
- Przecięcie**, sectura, *Mym.* 37b.
- Przeciwnictwo**, obprobrium.
- Przeciwność**, oppositio.
- Przeciwny** — różna, przeciwna wiara, disparitas cultus.
- Przecznica**, trames.
- Przeczný** — ulica przeczna, vicus, Mur. 26.
- Przed** (przymek) — z narzędziem: przed tym, przed sobą, zob. ante 125; przed oczyma, oblicznością, in conspectu, zob. conspectus: przed dniem, antelucanus; przed wczorajszym dniem, pridie 127, Mur. 15; nudius tertius 127, Mur.: zawczorajszy (dzień) 14.
- ***Przedaniec** (zaprzędany, niewolnik), selavo.
- ***Przedarły**, eruptus.
- Przedawać** — bogate kramy, gdzie korzenie przedają, speciarins vicus, Mur. 29.
- Przedbaba** 1) przedbaba, proavia (mater avi vel aviae) 130; 2) przedbaba, abavia (mater proavi vel proaviae) 128.
- ***Przeddział**, proavus 130.
- Przeddech** — przeddech okna, cataracta.
- Przedłużać**, prorogare 123.
- Przedłużenie**, prorogatio.
- Przedmieście**, praeturbium, *Mym.* 12.
- Przedni** — przednie zęby, praecisores, zob. dentes, Mur. 53.
- Przednie**, formaliter 126.
- ***Przedprzedział**, abavus 128. Zob. wielgi dział.
- ***Przedsiennik** (przedsionek), vestibulum, Mur. 131.
- ***Przedstolica** (credens = Kredenztsch), abacus, *Mym.* 28. Zob. służba.
- Przeduch**, amphorisma; przeduchy (l. mn.), zob. porus.

ARTOTIRA: est cibus, qui fit ex pane vel ex pasta et caseo *twarozny colacz* R dl.

ARTUO, -are: quod non est in usu, i. dividere, artus separare de galis et similibus *rozbyueracz kuri* R M4v.

ARTUOSUS: i. membratus *Coscysty* R dl.

ARTUS: i. membrum, quod nervis artatur *czlonkovye. Stav* R dl.

ARUGO: i. color quidam est sicut pedes accipitris *snyecz* S 14v (md); a. *Snyecz* R dl. Cf. AURUGO, [A]ERUGO.

ARULA: i. parva ara seu altare vel i. patella carbonum, craticula vel vas eueum quadrangulum in quo ignis ardet seu prune portantur vel i. *Rzezevye* ex carbonibus S 15 (mg); a. est parva ara sive altare oltarzik (...) vel vas eueum (...) in quo (...) prune vel carbones asportantur *rzezevye* R dl.

ARULLA: dr residuum pomi, quod abicitur *ostruzyna. ogrizek* R dl.

ARUNDO, HARUNDO: arundo i. folium dependens, vel canna cito arens *trczyzna* S 14v (md), R dl; harundo *trczyzna* R o2 (ml). Cf. CANNA.

ARVINATUS: i. inpinguatus *tuczny* R dl (sv. Arvina).

ARVINOSUS: i. crassus *Syti. tlu-sty* R dl (sv. Arvina). Cf. CRASSUS.

ARVUM: i. campus *przelog. orana rolya* S 15; *arws orana rolya. przeloga. przelog. Nyva. polye* R dl (md; av. Arvum). Cf. CAMPUS ECCLESIASTICUS.

ARX: i. rocca Prov. 9, (3) cochlea vel fortitudo vel castrum *zamek* S 14v; a. *zamek. vyeza. vyssococz. Czwyrdza* R dl. Cf. COCHLEA.

AS: (...) primo est obolus (Mt 10, 29) *pyenyadz* R dl.

ASCARIDES: sunt vermes ventris et intestinorum *glysty* S 15.

ASCAULA: *gaydy abo Multhanky* S 15 (md); a. musicum instrumentum *Gaydy. Bozany. Multhanky* R dl (mg).

ASCAULES: *Gaydarz* utricularius S 15 (md); R dl (mg).

ASCELLA: dr locus sub brachiis *pacha. podpazek* S 15v; *podpazek* {axi-

lla idem} R div. Cf. ALA, AXILLA.

ASCENSOR: *yezdziecz* R dl (ml).

ASCENSUS: *wstopyen* S 15 (mp); *wshod. Stopyen* R div (ml).

ASCIA: i. dolabra quasi acute sciendes *oksha. Cyeshicza* R div. Cf. DOLABRA.

ASCOPIA: vas est aquaticum utri per simile. Unde Jdth 10, (5): Imposuit itaque abre sue ascopam vini *Lagwicz* R div. Cf. UTER.

ASECRETIS, A SECRETO: *asecretis Secretarz* S 4v (ml); a secreto vel a secretis qui est secretarius *regis Secretarz* R wykł. prz., kol. 1.

ASELLI: *bathky* S 15 (mp); *asselli Bathky* R d2 (ml). Cf. PHASELUS.

ASILUS: dr tabanus i. musca, que stimulat boves *syrrhen* S 15; *szczyel. { Oestrum } syrrhen* R div. Cf. FUCUS, OESTRUM.

ASPA: *skobl* S 15 (md); *Skobl* S 15v (ml); *Scobl* R d2 (mp).

ASPALTUM: *rzech gasta* coagulum quasi bitumen circa lapides R d2 (mp).

ASPAR: *wscyanek* S 15v (ml); R d2 (mp).

[ASPHODILLUM], AFODILLUM: dr albedo existens in ovo *Byalek* R b2.

ASSOLO, -are: *zlozicz zvrzandv. pustho vczynycz* R M5 (md).

[ATTACUS], ATACUS: (Lv 11, 22) maior est bruce, et dr vermis rodens olera *msyca. slyep* vel est quedam avis ignota nobis S 16 (mp); *Slyep. mshyca* R d3. Cf. BRUCHUS, ERUCA.

ATTENDO, -ere: a-ere *vistregacz (!) sya. vyarovacz* S 21lv (ml); a-ere *vyarovacz sya. vistrzegacz sya. Strzcz sya ATTENDE TIBI* (Tob 4, 13 i in.) *vystregay sya* R M5 (mg).

AUCTOR, AUTOR: auctor dr aliquis qui rem aliquam auget ab augeo *mno-zycyel* S 4; autor i. fidedignus vel primordialis inventor alicuius artis *slavanthny mystrz* R d4v; autor cum u sine c venit ab autentn grece i. autor vel dignum latine quia eius dictum vel factum est dignum imitatione *slavanthny* R a8 (av. Actor). Cf. ACTOR.

AUCUPIUM, AUCUPIUM: (Lv 17, 13) *aucipium, locus vel tugurium vel vir-*

